

Львівський державний університет внутрішніх справ

# ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕОНТОЛОГІЯ

*Навчальний посібник*

Львів  
2020

УДК 001.8[351.74:174]  
П49

Рекомендовано до друку Вченою радою  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
(протокол від 4 листопада 2020 року № 4)

Рецензенти:

*Є. О. Гіда, доктор юридичних наук, професор;  
О. Л. Чорнобай, кандидат юридичних наук, доцент;  
С. С. Єсімов, кандидат юридичних наук, доцент*

**Поліцейська деонтологія:** навчальний посібник / за заг. ред.  
П49 В. Я. Марковського. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 316 с.

ISBN 978-617-511-303-5

У навчально-методичному посібнику викладено історію розвитку деонтології як галузі знань, її методологію. Розкрито основні поняття і категорії, завдання і функції поліцейської деонтології, її принципи і норми. Окреслено наукові підходи до розуміння поліцейської діяльності, зміст та ознаки, суб'єкти і об'єкти, основні завдання та напрями, функції правоохоронної діяльності. Роз'яснено співвідношення правоохоронної та поліцейської діяльності, місце поліції в системі правоохоронних органів. Проаналізовано значення правової, інформаційної та політичної культури для формування правової свідомості особи поліцейського, особливості правової освіти поліцейського та головні вимоги до обраного фаху. Здійснено доктринальне тлумачення деонтологічних кодексів поліції, розроблених за ініціатииви Ради Європи та ООН, стандартів професійної етики Національної поліції.

Автори посібника відстоюють думку, згідно з якою акти деонтологічного змісту є частиною громадянського (цивільного) контролю за діяльністю правоохоронних органів, зокрема, Національної поліції України.

The formation of deontological bases of activity of representatives of this or that profession, in particular lawyers or law enforcement officers, has its own features. That is why we should distinguish between legal deontology and police deontology. Our research efforts are aimed at defining the deontological foundations of law enforcement, in particular, explaining the methodology of police deontology as a special field of scientific knowledge and discipline that explores and studies the formation of internal beliefs of a police officer in the context of a duty. The author of the article upholds the point of view according to which the acts of deontological content are part of public (civil) control over the activities of law enforcement agencies, in particular, the National Police of Ukraine.

Within the framework of police deontology, Ukrainian scientists are developing the concepts of an official duty, the guidelines for compliance with professional ethics in legal practice, in particular, in law enforcement. This field of knowledge is aimed not so much at explaining the powers of a law enforcement officer, but at understanding his attitude to the performance of his professional duties.

УДК 001.8[351.74:174]

© Марковський В. Я., Савайда О. І.,  
Тополевський Р. Б., Шопіна І. М.,  
Андрусак І. П., 2020  
© Львівський державний університет  
внутрішніх справ, 2020

ISBN 978-617-511-303-5

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ПЕРЕДМОВА.....                                                                                                                    | 5   |
| Розділ 1. ДЕОНТОЛОГІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....                                                                              | 9   |
| 1.1. Історія розвитку деонтологічних знань<br>та основні ідеї праць І. Бентама.....                                               | 9   |
| 1.2. Поняття та значення деонтології правоохоронної<br>діяльності.....                                                            | 16  |
| 1.3. Поняття про внутрішній імператив службового<br>обов'язку як важливої категорії деонтології<br>правоохоронної діяльності..... | 23  |
| 1.4. Правові цінності як чинник формування внутрішнього<br>імперативу службового обов'язку правоохоронця.....                     | 25  |
| 1.5. Нормативна основа деонтології правоохоронної<br>діяльності.....                                                              | 29  |
| Контрольні питання.....                                                                                                           | 35  |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....            | 36  |
| Розділ 2. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ОЗНАКИ І ФУНКЦІЇ<br>ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ.....                       | 40  |
| 2.1. Наукові підходи до розуміння правоохоронної діяльності.....                                                                  | 40  |
| 2.2. Зміст та ознаки правоохоронної діяльності.....                                                                               | 47  |
| 2.3. Суб'єкти і об'єкти правоохоронної діяльності.....                                                                            | 55  |
| 2.4. Основні завдання та напрями (функції)<br>правоохоронної діяльності.....                                                      | 60  |
| 2.5. Поняття «поліція» та «поліцейська діяльність».....                                                                           | 62  |
| 2.6. Поліція в системі правоохоронних органів.....                                                                                | 70  |
| 2.7. Правоохоронна функція Національної поліції.....                                                                              | 77  |
| Контрольні питання.....                                                                                                           | 80  |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....            | 81  |
| Розділ 3. РОЗВИТОК ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ<br>ДЕОНТОЛОГІЇ В УКРАЇНІ.....                                                                     | 85  |
| 3.1. Виникнення і розвиток поліцейської деонтології<br>в світі та Україні.....                                                    | 85  |
| 3.2. Об'єкт і предмет поліцейської деонтології.....                                                                               | 97  |
| 3.3. Основні завдання і функції поліцейської деонтології.....                                                                     | 97  |
| 3.4. Принципи і норми поліцейської деонтології.<br>Деонтологічні кодекси.....                                                     | 100 |
| 3.5. Методологія поліцейської деонтології і її значення.....                                                                      | 103 |
| 3.6. Джерела поліцейської деонтології.....                                                                                        | 116 |
| Контрольні питання.....                                                                                                           | 126 |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....            | 126 |

|                                                                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Розділ 4. ПРАВОВА, ПОЛІТИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА<br>КУЛЬТУРА В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО.<br>ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ..... | 133 |
| 4.1. Особливості правової підготовки правоохоронців в Україні.<br>Професійні компетентності поліцейського.....                  | 133 |
| 4.2. Значення правової та професійної культури<br>для формування правової свідомості особи<br>поліцейського.....                | 143 |
| 4.3. Політична культура в професійній діяльності поліцейського.....                                                             | 158 |
| 4.4. Інформаційна культура та інформаційна безпека<br>в професійній діяльності поліцейського.....                               | 163 |
| 4.5. Толерантність як важлива вимога<br>професійної діяльності поліцейського.....                                               | 177 |
| 4.6. Професійна деформація поліцейських.....                                                                                    | 179 |
| Контрольні питання.....                                                                                                         | 195 |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....          | 196 |
| Розділ 5. ПРАВА ЛЮДИНИ<br>В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....                                                                      | 201 |
| 5.1. Загальна характеристика концепції прав людини<br>та їх роль в правоохоронній діяльності.....                               | 201 |
| 5.2. Національний та міжнародний механізми захисту<br>прав людини в контексті правоохоронної діяльності.....                    | 213 |
| 5.3. Типові порушення прав та свобод людини і громадянина<br>з боку правоохоронців та шляхи їхнього запобігання.....            | 219 |
| 5.4. Поняття про гендерну рівність в діяльності поліції.....                                                                    | 229 |
| Контрольні питання.....                                                                                                         | 239 |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....          | 241 |
| Розділ 6. ДЕОНТОЛОГІЧНІ КОДЕКСИ У СФЕРІ<br>ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....                                                         | 245 |
| 6.1. Деонтологічні кодекси як засіб<br>соціального (корпоративного) регулювання<br>професійної діяльності поліції.....          | 245 |
| 6.2. Стандарти професійної етики поліції розроблені<br>Радою Європи.....                                                        | 253 |
| 6.3. Стандарти професійної етики правоохоронців,<br>розроблені в межах діяльності ООН.....                                      | 272 |
| 6.4. Розробка етичних кодексів міліції та Національної<br>поліції в Україні.....                                                | 282 |
| 6.5. Сучасні національні стандарти етичних кодексів<br>правоохоронних органів в Україні.....                                    | 295 |
| Контрольні питання.....                                                                                                         | 308 |
| Рекомендовані нормативно-правові акти та література<br>для підготовки до семінарських занять, написання рефератів.....          | 309 |

## ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичні зусилля авторів посібника спрямовані на вирішення вкрай важливого і складного завдання – роз’яснити майбутньому фахівцю з правоохоронної діяльності важливість і складність його соціальної місії. Зміст її полягає у захисті прав і свобод громадян, їх законних інтересів, інтересів суспільства і держави. Основною ідеєю посібника є формування у майбутніх правоохоронців поваги до права, розуміння його соціальної цінності, осмислення правових цінностей, що мають стати основою внутрішнього імперативу службового обов’язку.

У науково-практичному коментарі до Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що поліція – це професійний, висококваліфікований, збройний орган правового порядку, призначений для захисту прав та безпеки громадян і їхнього майна<sup>1</sup>. Вказане означає необхідність якісної підготовки фахівців, які мають оволодіти значним переліком компетентностей (умінь та навичок). Але одних лише знань у правоохоронній діяльності є недостатньо. Йдеться про необхідність усвідомлення правоохоронцем значення своєї соціальної місії як охоронців права і свободи, що зобов’язані ризикувати власним життям у протистоянні зі злочинністю та правопорушеннями, запобігати

---

<sup>1</sup> Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

порушень прав і свобод громадян у професійній діяльності. Ця вимога має правовий і моральний вимір – саме на цьому ми намагалися наголосити майбутнім фахівцям. У посібнику йтиметься також про усвідомлення правоохоронцями необхідності гуманного ставлення до людини, зокрема правопорушника. У цьому співпадає і суспільний, і особистий професійний інтерес правоохоронця. Здатність усвідомлювати пов'язаність суспільних та професійних інтересів, становить основу професійної майстерності правоохоронця, сприятиме усвідомленню престижу професії правоохоронця.

У процесі розвитку суспільства виникла необхідність створення певних етичних стандартів професійної діяльності. Недотримання стандартів професійної етики (морально допустимих стандартів поведінки) означає неналежну якість виконання професійних обов'язків.

Особливо це помітно у професійній сфері діяльності фахівців, що мають справу з вирішенням соціальних проблем, таких як злочинність, забезпечення правосуддя, правоохоронна діяльність, тобто у сфері права, зокрема в правоохоронній діяльності. Тож ученими розробляються поняття службового обов'язку, настанов щодо дотримання професійної етики у правовій практиці, зокрема, в правоохоронній діяльності. Тобто, вказана навчальна дисципліна спрямована не стільки на пояснення повноважень правоохоронця, скільки ставлення до виконання свого професійного обов'язку. Зокрема, йдеться про належне виконання професійного обов'язку поліцейським.

Виникає питання, які ж чинники впливають на належне виконання і дотримання професійного обов'язку особою правоохоронця. У посібнику подано підходи до з'ясування цих

питань. Серед таких визначальних чинників є правова культура особи фахівця, професійна правова свідомість. Саме ці чинники є визначальними у формуванні внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця, зокрема, поліцейського. Внутрішній імператив службового обов'язку ми розглядаємо як внутрішнє переконання особи правоохоронця, мотивацію його діяльності, що визначає ставлення до виконання службового обов'язку.

Вимоги до професійної поведінки правоохоронця визначаються етичними стандартами, що розроблені в межах міжнародного права, як от професійні стандарти етики судді чи правоохоронця, зокрема, поліцейського. Аналізовані акти деонтологічного змісту спрямовані на уніфікацію стандартів професійної етики у правоохоронній діяльності, зокрема, поліцейській діяльності. Зміст, мета і значення таких актів деонтологічного змісту і є об'єктом аналізу цього посібника.

Маємо зазначити, що положення Правил етичної поведінки поліцейського в Україні (затверджені наказом МВС України 09.11.2016 № 1179) вимагають доктринального тлумачення за взірцем Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. Нагадаємо, останній охоплює доктринальне тлумачення, яке міститься у спеціальному меморандумі як пояснення усіх його (Кодексу) пунктів. Що стосується Правил етичної поведінки поліцейського в Україні, то частково це робиться в межах освітнього процесу, але таке тлумачення очевидно вимагає уніфікації. Зокрема, з огляду на необхідність чіткого роз'яснення норм, що містяться у Правилах етичної поведінки поліцейського як для самого правоохоронця, так і звичайного громадянина. Важливою частиною посібника є спроба доктринального

тлумачення стандартів професійної етики поліцейського, що містяться в актах міжнародного права та національному законодавстві, їх аналіз і порівняння є одним із завдань навчального курсу і цього посібника.

Маємо віддати належне за напрацювання колег із НАВС та ДДУВС, які вже розробили схожі посібники, їх напрацювання стали для нас певним орієнтиром.

Вдячні ми також авторам Міжнародної поліцейської енциклопедії, науковий доробок яких, багато в чому визначив методологію цього видання.

## **Розділ 1**

### **ДЕОНТОЛОГІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*1.1. Історія розвитку деонтологічних знань та основні ідеї праць І. Бентама.*

*1.2. Поняття та значення деонтології правоохоронної діяльності*

*1.3. Поняття про внутрішній імператив службового обов'язку як важливої категорії деонтології правоохоронної діяльності*

*1.4. Правові цінності як чинник формування внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця*

*1.5. Нормативна основа деонтології правоохоронної діяльності*

#### **1.1. Історія розвитку деонтологічних знань та основні ідеї праць І. Бентама**

Перш ніж говорити про деонтологію правоохоронної діяльності і перейти до викладення основного матеріалу, з'ясуємо етимологію (значення) слова «деонтологія». Так «онтологія» (від грец. *ontos* – суще, а *deon (deontos)* – потрібне, необхідне і логія – слово, поняття, вчення) – це розділ філософії, вчення про буття, належне буття<sup>2</sup>.

Термін «деонтологія» був запроваджений у науковий обіг англійським філософом та правознавцем Ієремією (Джеремі)

---

<sup>2</sup> Деонтологія. *Філософський енциклопедичний словник* / голов. ред.: Л. Ф. Іллічов, П. Н. Федосєєв, С. М. Ковальов, В. Г. Панов. М.: Радянська енциклопедія, 1983. 431 с.

Бентамом. Його доктринальне вчення має назву «утилітаризм» – від латинського *utilitas* – користь (благо), вигода. Указане вчення використовується для вивчення проблем пов'язаних із належним ставленням особи фахівця до виконання своїх професійних обов'язків.

Філософська категорія «благо» співвідноситься із категорією цінностей (йдеться і про матеріальні, і духовні цінності суспільства). Як зазначають науковці, усе **що цінне** для людини взагалі, називається вище благо<sup>3</sup>. Учені та політики Європи зауважили, що єднальним чинником Європейського Співтовариства (далі ЄС) є демократичні цінності, під якими маються на увазі і низка правових цінностей таких як демократія, свобода (зокрема, свобода слова, віросповідання, особиста свобода – як заперечення рабства) верховенство права, вільна (ринкова) економіка, повага до прав свобод людини і ще багато інших. Одним із аргументів набуття Україною членства в ЄС *(наразі і йдеться лише про асоційоване членство)* є визнання державами ЄС того факту, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності із державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати такі цінності<sup>4</sup>. *Отже, цінності (очевидно йдеться про цінності культури, зокрема, правової) об'єднують людей та спільноти.*

І. Бентам один із мислителів всесвітнього рівня, чие життя і діяльність були пов'язані з Україною. Він був адвокатом і вченим, юристом, філософом, соціологом. Близько року прожив в Україні (біля Кременчука, 1786 –1787 рр.). Тут він написав працю «Захист лихви» і трактат «Паноптикон» про раціональне влаштування в'язниць. Тут відбулося вражаюче для англійського юриста зіткнення з суспільно-правовою дійсністю Російської імперії.

---

<sup>3</sup> Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серeda та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016, С. 31.

<sup>4</sup> Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text) (дата звернення: 09.09.2020).

«Джентльмени», які отримували жалування не більше 600 рублів на рік, програвали в карти по 800 рублів за один день (йдеться про неспіврозмірність офіційних доходів держслужбовця із реальними – тобто їх незаконність, очевидно такими, що мають корупційну складову)<sup>5</sup>. І. Бентам вважав російське кріпацтво, яке існувало майже до кінця XIX століття формою ганебного рабства.

Термін «Деонтологія» було вжито ним та роз'яснено у праці «Деонтологія, або наука про мораль», що була опублікована у 1834 р. (*Deontology or The Science of Morality*, v. 1–2, 1834)<sup>6</sup>. Зазначений твір І. Бентама, засновника утилітаристської філософії моралі було опубліковано через два роки після його смерті. Утилітаризм І. Бентама ґрунтувався на раціоналізмі філософії права Просвітництва, він відповідав поглядам щодо індивідуалізму й лібералізму, ідей свободи слова, свободи конкуренції і торгівлі. На основі концепції його утилітаристської філософії головним постає питання: що необхідно зробити для найбільшого щастя (блага) найбільшого числа людей. *На нашу думку, сьогодні це поняття отримало практичне застосування у децю змінений словесній конструкції – «суспільний інтерес». Саме в такому вигляді його застосовує у своїй практиці ЄСПЛ*). Власне для позначення утилітаристської концепції І. Бентам запровадив нове поняття – «деонтологія» (від грец. *deon, deontos* – належний, потрібний) як вчення про правильне, належне в бутті особи і суспільства.

Фактично І. Бентам, як основоположник деонтологічного підходу **розробив модель науки про норми професійної поведінки особи**. У своїй праці «Деонтологія, або Наука про мораль» він визначив новий розділ етики, що досліджував проблеми співвідношення моралі та права, проблеми обов'язку, моральних вимог та нормативів діяльності фахівця, визначених соціальною необхідністю.

Відомий філософ І. Кант стверджував, що саме поняття добра є похідним від поняття «обов'язку» добром ми називаємо саме

---

<sup>5</sup> Головка О. М. Історико-правові погляд Джереми Бентама. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія право*. 2017. Вип. 3. С. 34–37.

<sup>6</sup> Бентам Джереми. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.

те, чого вимагає від нас обов'язок<sup>7</sup>. Тобто спроба визначити благо без обов'язку дає лише емпіричне уявлення про предмет задоволення, але не дає розуміння поняття про природу моральної сторони добра (для самого себе також).

Згідно з твердженням сучасного українського науковця С. Сливки, деонтологія – це розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сферу обов'язкового, всі форми моральних вимог та їх співвідношення<sup>8</sup>.

І. Бентам вважав, що завдання деонтолога дати соціальним мотивам всю силу мотивів особистих. Його мета осмислити взаємозв'язок між особистим інтересом і обов'язком, зокрема, громадським обов'язком (суспільним інтересом). Науковець, створюючи свою концепцію, оперував поняттями «обов'язок», належне, «індивідуальна етика», «державна моральність», «приватні та громадські обов'язки». Добре розуміючи нерозривність моралі та права, він зазначав, що етика і мистецтво законодавства завжди поруч\*.

Як зазначено в чільній праці І. Бентама, джерелом деонтології є принцип корисності (утилітаризм). Проте під користю мається на увазі не матеріальні блага, а добро (благо), яке втілене у внутрішніх переконаннях особи, і яке згодом має перетворитися чи перетворюється в корисну (добру) правильну дію або належну поведінку), за яким вчинок є вартим, або не заслуговує схвалення, залежно від збільшення або зменшення «суми загального блага чи щастя». До певної міри вказане поняття загального блага співпадає з поняттям «суспільний інтерес», чи інтереси суспільства і особи, які в ідеалі мають співпадати, адже людина є істота і соціальна, і індивідуальна водночас.

Тобто, йдеться про співпадіння суспільного інтересу і особистих (внутрішніх переконань) особи-фахівця під час виконання та здійснення своєї професійної діяльності. Очевидно йдеться про належне виконання особою своїх фахових обов'язків, в чім

---

<sup>7</sup> Іммануїл Кант. Критика чистого розуму / переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.

<sup>8</sup> Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Юридична деонтологія: навч. посіб. Вид. 7, перероб. і доп. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.

\* Є навіть відповідне римське прислів'я: *Ius est ars boni et aequi* (право – це мистецтво добра і справедливості).

зацікавлене суспільство, що становить так би мовити, суспільний інтерес, загальне благо. У Стародавньому Римі були сформовані 4 заповіді юриста, яких він має дотримуватися в професійній діяльності – Dic, Duc, Fuc, Fer – говори правду, веди справу чесно, роби потрібне, стійко переноси труднощі. Тобто, питання відповідності поведінки правника чи правоохоронця певним моральним нормам суспільства, пов'язане із активним розвитком правових знань, виникло не сьогодні, а більше ніж 2000 років тому.

І. Бентам зазначає, що саме слово «**обов'язок**» означає певні обмеження. Тому, якщо використовувати його у тому ж сенсі, що й завжди, воно не стане загальнообов'язковим правилом поведінки. Кожна людина, передусім, дбає про власні інтереси. А, отже, людина вважатиме за необхідне розпочати діяти саме в своїх інтересах. Особа має визначитися зі своїми інтересами, а обов'язок має підпорядковуватися їм і бути максимально наближеним до них.

Однак, чим детальніше розглядається предмет, тим більш очевидно виявляється узгодженість між інтересом і обов'язком. У відповідності з деонтологічним підходом, обов'язком людини не може, бути те, що не відповідає її інтересам. *Деонтологія вчить людину правильно оцінювати свої інтереси і свої обов'язки, а за допомогою їх дослідження можна виявити спільне.* Дуже поширеною є думка, що людина має принести в жертву своїм обов'язкам свої інтереси, – адже доволі часто можна почути, що та чи інша людина пожертвувала своїми інтересами заради своїх обов'язків. Однак, І. Бентам зазначає, що за таких умов особа перестає бути щасливою. Категорія «обов'язок» завжди використовувалася під час трактування моральної поведінки людини<sup>9</sup>.

**З погляду І. Бентама аморальні дії – це прорахунок у формуванні власних інтересів. Призначення деонтології показати, «як сформувати інтереси, що будуть кореспондуватися обов'язками»<sup>10</sup>.** Адже, як уже зазначалося вище, для людини є природним намагатися вчиняти дії, що, як вона вважає, може принести їй найбільше задоволення.

---

<sup>9</sup> Награбова Л. В. Деонтологічна концепція Дж. Бентама: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 18 с.

<sup>10</sup> Там само. С. 15.

Тобто І. Бентам висуває **нову підставу щодо схвалення тих чи інших дій – це здатність дії збільшувати щастя**, а підставою для відмови є здатність дії (вчинку) зменшити щастя. Англійський утилітарист робить спробу розвинути цей принцип у всій його повноті – скрізь, де є частка щастя, нехай і невелика, без ознак зла, буде підстава для схвалення дії, хоча це не обов'язково свідчить про її чесноту. Чеснота – це засіб до подолання труднощів, у результаті чого людина досягає щастя. В світі може бути і є багато добра, створення якого не було обумовлене жодною чеснотою. Але немає чеснот там, де немає людського щастя (сталінізм, нацизм, маоїзм).

Чеснота – це перевага, що надається більшому добру в порівнянні з меншим, але до неї звертаються, коли є потреба збільшити обсяг блага у суспільстві. В егоїстичній частині передумов поведінки – це відхід від сьогоденного щастя заради далекої особистої винагороди. У соціальній частині, – це відмова людини від задоволення для отримання більшого обсягу задоволення для інших членів суспільства – свої близьких, друзів. Пригадайте Євангеліє від Івана: «Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх»<sup>11</sup> як пояснення хресної жертви Христа заради спасіння світу, або як абстрактну істину, або як заповідь допомагати ближнім. Йдеться про те, що 10 заповідей християнства належать до моральних імперативів соціуму, і є імплементовані як в англосаксонську (острівну), так і континентальну (континентальна Європа) правові доктрини (пригадайте ваші знання з ТДП).

Наше ж завдання пояснити Вам як багато залежить від особистої доброчесності правоохоронця і його належного ставлення до виконання свого професійного обов'язку. Такі вимоги і стандарти доброчесності розробляються сучасною юридичною наукою і запроваджуються в правоохоронної діяльності.

Також не потрібно забувати, що І. Бентам був одним з перших, хто використав слово «*responsibility*» («відповідальність»), який в своєму творі «Фрагмент про правління» (1776 р.) під «*responsibility of governors*» («відповідальність правителів чи

---

<sup>11</sup> Євангеліє від Івана: 15:13. Біблія. Переклад Івана Огієнка. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/JHN.15.13.UBIO>

державних управлінців») висвітлює їх обов'язок відповідати перед громадянами за свої дії та вчинки<sup>12</sup>, що також підтверджує наповнення деонтології вказаною категорією. Отже, поняття відповідальності і обов'язку є важливими категоріями деонтології правоохоронної діяльності.

Для належного й потрібного в деонтологічних основах найбільш характерним є внутрішнє ставлення особи фахівця до реальної дійсності, що найбільш знаходить свій вияв у професійних обов'язках особи (це дуже характерно для спеціалістів, які дотичні до права): міркуванні, розумінні, сприйнятті, спілкуванні, ухваленні рішень (корисного, правового, дієвого, ефективного), пізнанні явища, вчиненні корисних та позитивних дій та ін.

Залежно від виду професії та сфери діяльності людини існують різні види деонтології. Актуальною на сьогодні та найбільш розробленою (дослідженою) залишається звичайно ж медична деонтологія. Напевно, й не дивно. Адже стан зацікавленості до медичної деонтології полягає в тій причині, що, найбільш цінним для людини є та залишається її життя, здоров'я і саме, яке часто залежить і від лікарів та медичних працівників, та від належного (якісного) виконання ними своїх професійних обов'язків.

Проводячи паралель між медичною сферою та правовою, зокрема із сферою правоохоронної діяльності, можна стверджувати, що правники, а зокрема правоохоронці, мають справу з однаково важливими цінностями (життя людини її права і свободи, її доля, психічне здоров'я). Тут можна зауважити, що деонтологія в праві (правоохоронній діяльності) також відповідає за життя та здоров'я, як і медична.

Людству завжди було властиве тяжіння до стабільних принципів, норм, стандартів, до конкретизації етичних, загальносоціальних ідеалів, стандартів, орієнтирів поведінки. Йдеться про такі культурні явища як мораль, релігія і право, як основні механізми регулювання суспільних відносин<sup>13</sup>.

---

<sup>12</sup> Бентам Джереми. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.

<sup>13</sup> Дехтяров О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4. С. 11–15.

Власне в межах права і знаходиться наша дисципліна, що вивчає вимоги до професійної поведінки та етичні стандарти у сфері правоохоронної діяльності.

**Отже, деонтологія є системою наукових знань про обов'язок і норми\* належної професійної поведінки фахівців у сфері правоохоронної діяльності, зокрема, поліцейських.**

## **1.2. Поняття та значення деонтології правоохоронної діяльності**

У науковому дискурсі все частіше йде обговорення деонтологічних основ правоохоронної діяльності. Так, за останніх пів століття, у науковій літературі почали з'являтися нові різні види деонтології: юридична деонтологія, педагогічна, управлінська, економічна, екологічна, політична деонтологія та інші. Аналізуючи деонтологічні основи різних професій та сфер діяльності людини, варто наголосити, що нині вказаний термін використовується переважно для розуміння та визначення професійної етики, як системи етичних норм під час виконання фахівцями своїх службових обов'язків.

Осмислюючи деонтологію правоохоронної діяльності ми зосередимося на дослідженні таких соціальних регуляторів суспільних відносин як мораль та право. Саме із допомогою цих двох соціальних феноменів можливо подолати соціальну аморальність та правовий нігілізм. Тобто, необхідність моральної поведінки у практичній діяльності правоохоронця як суспільного інтересу (такої що є благом і відповідає суспільному інтересу), має пріоритетне значення в деонтології правоохоронної діяльності. Обов'язок

---

\* Норми (і моральні, і правові) призначені для врегулювання суспільних зв'язків (*відносин*) як необхідна умова колективного існування людей. Саме завдяки суспільній обґрунтованості (культурній, моральній, правовій, політичній) норми сприймаються людьми як виправдані і справедливі. Вони здатні бути відтвореними у правовій поведінці, бути ефективними соціальними регуляторами. Цит. за Дехтяров О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4. С. 11–15.

діяти морально (згідно з суспільним інтересом і професійним обов'язком) складає серцевину професійної деонтології правоохоронної діяльності.

Глобальні процеси, які відбуваються у різних сферах людської діяльності вимагають нових наукових зусиль у розв'язанні гострих проблем, що постають перед людством і пов'язані з його існуванням. Ми стоїмо на тій позиції, що основна функція права на землі не тільки регулювання суспільних відносин, але й збереження суспільного миру<sup>14</sup>. Якщо йдеться про правоохоронну діяльність то її метою є захист суспільства і людини від протиправних посягань. Чільне місце тут займає держава з її інститутами – правоохоронною системою, системою правосуддя. Забезпечення державою функції з охорони існуючого права має за мету забезпечити сталий (постійний, нормальний) розвиток інтересів людини і суспільства від протиправних посягань.

Саме правоохоронці, зокрема поліцейські, мають обов'язок захищати права і свободи людини від протиправних посягань, і у мирний час, і у період військових конфліктів. Війна з Росією, яка триває з 2014 року, чітко показала, що агресія може здійснюватися не лише як повномасштабна війна, але як агресивні дії спрямовані на руйнування правового порядку в державі. Російські військові та їхня агентура вчиняли теракти\*, провокації масових безпорядків (так було в окремих районах Луганської та Донецької області під час так званої «руської весни») спрямовані на порушення публічної безпеки і правопорядку з метою дестабілізації держави\*\*. Йдеться про саме ці сфери суспільних відносин, що захищають правоохоронні органи держави, це так би мовити їх юрисдикція. Обов'язком правоохоронців є також і дотримання правопорядку, який фактично є результатом реалізації норм права, точного і неухильного виконання законодавства, тобто законності (див. *Великий*

---

<sup>14</sup> Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Парлам вид-во, 2019. 576 с.

\* Йдеться про збиття Росією малайзійського літака над територією України з метою обвинувачення України в цьому злочині.

\*\* Усім відомі спроби Москви змінити Конституцію України з метою деструкції державного устрою через надання сепаратистським регіонам особливого статусу.

енциклопедичний юридичний словник за ред. Ю. С. Шемиученка). Отже, майбутнім правоохоронцям необхідно усвідомлювати суттєве соціальне призначення і навантаження професій пов'язаних із правоохоронною діяльністю. Саме цьому аспектові присвячений значною мірою наш посібник і є завданням деонтології правоохоронної діяльності. Соціальне призначення (місія) і роль правоохоронців означає також і престиж цих професій.

Очевидно, що вказане ставить неабиякі вимоги перед переліком компетентностей і моральних якостей, якими має володіти правоохоронець. Погодьтеся, не кожному до снаги виконувати професійні обов'язки в умовах соціальних і правових конфліктів, не кожна людина може дати собі раду з морально-психологічним навантаженням пов'язаним із боротьбою зі злочинністю чи захистом національної безпеки. Правоохоронна діяльність значною мірою пов'язана із реальним ризиком для життя і здоров'я особи правоохоронця і на службі, і поза нею, з огляду на безперервність виконання ним своїх службових обов'язків. Очевидно, що вказане впливає на морально-вольові характеристики, вимагає від правоохоронця неабиякої сміливості та впевненості у собі. Відповідно така практична діяльність передбачає високі вимоги і стандарти професійної діяльності, що поєднані в поняття «обов'язок, професійний обов'язок». Йдеться про професійний обов'язок перед людиною та суспільством, захищати свободи яких і покликаний правоохоронець. Отже, маємо зрозуміти, що визначальною рисою особи правоохоронця є особливе ставлення до професійного обов'язку незважаючи на всі небезпеки. У ст. 1 Кодексу поведінки службовців органів правопорядку вказано: «Службовці органів правопорядку повинні завжди виконувати обов'язки, покладені на них законом, служачи суспільству та захищаючи всіх людей від протиправних діянь, відповідно до високого рівня відповідальності, якої вимагає їх професія»<sup>15</sup>. Подібно самовідданим є ставлення воїна до захисту Вітчизни, незважаючи на небезпеку бути вбитим чи пораненим під час військових дій.

---

<sup>15</sup> Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

Це зумовлює необхідність формування деонтологічних засад діяльності правоохоронців: поліцейських, прокурорів, детективів. О. Проневич вважає, що актуалізація деонтологічних засад правоохоронної діяльності зумовлена етизацією державної служби як «почесного обов'язку шляхетних людей», тобто виокремлення окремого правового інституту етики державного службовця, закріплення системи етичних принципів і норм як важливого імперативу в діяльності правоохоронців<sup>16</sup>.

Указане є продовженням розвитку деонтологічних знань започаткованих Ієремією Бентамом у ХІХ столітті, що було не випадково, з огляду на нові тенденції розвитку буржуазного суспільства в Англії та поступової лібералізації (розширенням обсягу прав і свобод громадян) правових систем європейських держав зазначеного століття. Розширення обсягу прав і свобод *має наслідком* збільшення вимог людини і суспільства до посадових осіб, які наділені владними повноваженнями, зокрема і правоохоронців. Згідно з сучасною правовою доктриною останні мають діяти лише на основі закону, і в межах наданих їм законом повноважень. Вони є відповідальними перед суспільством за прийняті ними рішення, що стосуються управління державними справами чи пов'язаним із виконанням функцій держави.

Необхідно урахувати те, що формування деонтологічних засад діяльності представників тієї чи іншої професії, зокрема юристів чи правоохоронців, має свої особливості. Саме тому існують юридична деонтологія і поліцейська деонтологія. Наші наукові зусилля направлені на визначення деонтологічних основ правоохоронної діяльності, зокрема, роз'яснення поліцейської деонтології, як спеціальної галузі наукових знань, що досліджує і вивчає формування внутрішніх переконань особи поліцейського в контексті виконання службового обов'язку.

*Деонтологія правоохоронної діяльності* спрямована на формування світоглядних позицій майбутніх правоохоронців, надати їм знання щодо професійних вимог і стандартів, що склалися

---

<sup>16</sup> Проневич О. С. Деонтологічні стандарти діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 167–173.

у світовій практиці у сфері правоохоронної діяльності, особистісні якості, якими має володіти майбутній правоохоронець. Особисті якості такого правоохоронця мають базуватися на гідному виконанні морально-етичних вимог, на виконанні суспільного обов'язку та соціальних нормативів (моральних і правових), які є взаємопов'язаними. Про це йтиметься далі.

В освітньому процесі та професійній підготовці знання деонтології є основою для роз'яснення і майбутнім, і діючим правоохоронцям деонтологічних засад належної поведінки у здійсненні їхньої практичної діяльності, власне – правоохоронної діяльності (правоохоронна діяльність охоплює також і сферу поліцейської діяльності).

Вказане досліджується і вивчається з допомогою таких категорій як «обов'язок», «належне», «належне ставлення до обов'язку», «повага до прав і свобод людини», «пристойне», «добродетельність» або «принцип доброї совісті» (*bona fidei*). Осмислення майбутніми правоохоронцями деонтологічних основ практичної діяльності має сприяти їхній моральній стійкості (запобігання правовому нігілізму) та професійному зростанню, формування необхідних професійних якостей (волі, толерантності, впевненості в собі).

Йдеться про усвідомлення правоохоронцями власної соціальної місії, що полягає у захисті прав і свобод людини\*, суспільства і держави від протиправних посягань. Саме на це спрямована деонтологія правоохоронної діяльності як навчальна дисципліна. Формування деонтологічних засад діяльності представників професії у сфері права, зокрема юристів чи правоохоронців, мають свої особливості.

Саме тому існують види деонтології: юридична деонтологія, деонтологія правоохоронної діяльності, поліцейська деонтологія, прокурорська деонтологія.

---

\* Узагальнюючи існуючі підходи до розуміння прав людини, український теоретик права Микола Козюбра запропонував таке визначення: «**права людини** – це визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких може вимагати особа від держави і суспільства, в яких вона живе, та забезпечення яких реально в умовах досягнутого людством прогресу» (див. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. С. 50).

Вимоги і стандарти професійної етики поліцейського містяться в актах національного і міжнародного права, які є основними джерелами деонтології у сфері правоохоронної діяльності, а саме: Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН 1979 року<sup>17</sup>, Декларація про поліцію 1979 року<sup>18</sup>, Європейський кодекс поліцейської етики (2001)<sup>19</sup> чи Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку 1990 р.<sup>20</sup>. Тобто, говорячи про деонтологію правоохоронної діяльності маємо на увазі правові акти, у яких сформовані певні стандарти щодо належного виконання правоохоронців своїх службових обов'язків згідно вимог права і моралі. Або як ще кажуть – стандарти професійної етики. Такі акти деонтологічного змісту містять морально-етичні вимоги до професійної діяльності правоохоронців, зокрема, поліцейських.

У сфері правоохоронної діяльності такі правові акти (акти деонтологічного змісту чи деонтологічні кодекси) були сформовані на міжнародному рівні в II половині XX століття і майже збігається з часом із формування міжнародного права прав людини – галузі міжнародного права, покликаного забезпечити міжнародні стандарти прав людини\*, зокрема, убезпечити їх від

---

<sup>17</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282) (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>18</sup> Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803) (дата звернення: 22.02.2020).

<sup>19</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>20</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. 15 с. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334)

\* **Міжнародні стандарти прав людини** – це зафіксовані в юридичних актах і документах міжнародних організацій (або їх органів) *принципи* і норми про зміст і обсяг прав людини, що є обов'язковими або рекомендаційними настановами для внутрішньодержавної юридичної практики.

порушень цих прав самими державами заради мирного співіснування людського виду.

**Деонтологія правоохоронної діяльності** як навчальна дисципліна основну увагу звертає на морально-правові принципи і норми деонтологічного змісту (їх тлумачення), яких зобов'язані дотримуватися працівники правоохоронних органів, зокрема, працівники поліції.

Указані принципи у формі вимог і стандартів містяться у відповідних деонтологічних кодексах, які ми й будемо з Вами аналізувати.

Наприклад у ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку *вказано*: «Службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворой необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків»<sup>21</sup>. Застосування легальної (обґрунтованої законом) сили, ще кажуть примусу, передбачає розуміння від правоохоронця мети її застосування – захист прав і свобод інших людей, їх законних інтересів та інтересів суспільства, *але не помста чи відплата*. Тобто має існувати розуміння щодо співмірності легального застосування сили в правоохоронній діяльності. Поліцейський переслідуючи злочинця, якого він застав під час скоєння тяжкого злочину може як поранити останнього, так і вбити його, з огляду на правові підстави застосування зброї.

Однак маючи моральну установку на певні моральні цінності, і усвідомлюючи цінність людського життя, правоохоронець може прийняти рішення на основі гуманного ставлення до злочинця, адже його завдання не стільки покарати, скільки захистити, рішення про ступінь вини злочинця ухвалює суд, а не поліцейський.

**Отже, йдеться про взаємозв'язок моралі та права як один із важливих аспектів практичної діяльності правоохоронця. Це так би мовити, філософська основа деонтології правоохоронної діяльності.**

---

<sup>21</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

### 1.3. Поняття про внутрішній імператив службового обов'язку як важливої категорії деонтології правоохоронної діяльності

*У цьому параграфі йдеться про внутрішній імператив службового обов'язку основою якого є правові цінності, відображені у правосвідомості правоохоронця, і які є його внутрішньою мотивацією.*

Внутрішні переконання та мотивація діяльності особи правоохоронця пов'язані з поняттям «внутрішній імператив службового обов'язку». Зміст поняття імператив означає беззастережну, категоричну вимогу; веління, наказ<sup>22</sup>. Поняття «імператив» логічно пов'язане із феноменом права, яке містить взаємопов'язані категорії права і обов'язку. Якщо йдеться про внутрішній імператив службового обов'язку правоохоронця, то йдеться про відношення особи до виконання власних обов'язків, зокрема професійних, правових.

Водночас існує також поняття і зовнішнього імперативу службового обов'язку. Насамперед йдеться про правову доктрину та сформовану на її основі правову систему<sup>23</sup> держави, чинне законодавство, що містить конкретні вимоги і заборони для особи. Усе це елементи зовнішнього імперативу службової обов'язку. Вказані елементи (вимоги, веління, накази) встановлюються державою (*публічне право, тобто правовідносини, що становлять державний інтерес*), яка вимагає від усіх громадян дотримання принципу законності в правоохоронній діяльності – тобто діяти згідно з зако-

---

<sup>22</sup> Тлумачний словник української мови.

<sup>23</sup> Правова система – це конкретно-історично обумовлений комплекс всіх взаємопов'язаних правових явищ (юридичних норм, установ, правосвідомості й правової культури, юридичної практики тощо), які функціонують у певній країні. Центром правової системи є людина, яка не тільки її формує, а й своїми діями реалізує. Тобто за своїм змістом і обсягом поняття «правова система» значно ширше за поняття «система права». Система права це нормативне утворення і становить собою внутрішньо узгоджену систему всіх чинних юридичних норм певної держави, диференційовану на галузі, інститути та інші утворення. Цит. за Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 317.

ном і в межах закону (наданих законом повноважень), інакше до порушника передбачені юридична санкції, що встановлені Законом. Тобто деонтологія правоохоронної діяльності також має нормативну основу.

Отже, теоретична частина деонтологічних основ правоохоронної діяльності включає в себе таку категорію як внутрішній імператив службового обов'язку. Це поняття розроблялося професором С. Сливкою для осмислення необхідної, бажаної поведінки фахівця в інтересах і суспільства, і окремої людини, зорієнтованої на захист її прав і свобод<sup>24</sup>.

Одним із важливих завдань навчального курсу є розуміння того, які ж чинники впливають на формування внутрішнього імперативу службового обов'язку (внутрішнього переконання), на основі якого правоохоронець прийматиме ті чи інші рішення в своїй професійній діяльності. Як зазначають науковці, міцність та конкурентоздатність держави, належна реалізація правових норм залежить не тільки від ефективної діяльності певних інститутів, але й від ціннісного наповнення політико-правової свідомості всього суспільства, від ступеня розвитку правової культури кожного громадянина<sup>25</sup>.

Існує правова позиція Конституційного Суду України (далі – КСУ), згідно з якою одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а охоплює й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Ми розглядаємо культуру як процес формування людини і суспільства, їх діяльності, здібностей, потреб. Науковці виокремлюють такі основні види значень змісту культури: знання, цінності, і регулятив (регулювання, унормування поведінки людей). Необхідно зважати на те, що право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими категоріями, оскільки право є елементом культури суспільства, його соціальною

---

<sup>24</sup> Сливка С. С., Чернобай О. Л. Юридична деонтологія: навч посіб. Вид. 7-е, перероб. і допов. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.

<sup>25</sup> Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

цінністю. Культура, правова культура, пов'язані із системою соціальних цінностей, пріоритетними серед яких є права, свободи та законні інтереси людини<sup>26</sup>.

Отже, йдеться про визначальну роль правової культури у формуванні особи правоохоронця, його внутрішніх переконань, або як каже С. Сливка, – внутрішнього імперативу службового обов'язку. Йдеться про те, що правова культура є способом і формою реалізації знань та переконань особи у процесі здійснення правової діяльності. Це ще можна визначити як правову поведінку особи<sup>27</sup>.

Також очевидно, що від правосвідомості правоохоронця залежить якість і ефективність його професійної діяльності. Правосвідомість особи правоохоронця формується на основі правової культури і є відображенням сформованих на її основі правових цінностей.

Ми не розглядаємо питання, що пов'язані з правосвідомістю всього суспільства, але зосереджуємося на тих, що визначають правосвідомість професіонала-правоохоронця. З цією метою необхідно з'ясувати, які ж правові цінності мають превалювати в діяльності вказаних суб'єктів права.

#### **1.4. Правові цінності як чинник формування внутрішнього імперативу службового обов'язку**

Особа – правоохоронець, потрапляючи в ситуацію вибору варіантів можливої поведінки, усвідомлено для себе виробляє оцінку ситуації, що склалася. У зв'язку з чим, оцінка особою ситуації є невід'ємною умовою його поведінки. Одним з найбільш важливих оціночних критеріїв є визначена суб'єктом певна сукупність цінностей. Тому, в своїй поведінці людина реалізує поділювані ним

---

<sup>26</sup> Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наукова доповідь. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 69 с.

<sup>27</sup> Методологія сучасного правознавства: посібник / О. М. Балинська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

моральні та правові цінності, зокрема ті, що превалюють у певному суспільстві, є важливими для неї.

Філософсько-правова категорія «цінність» належить також до елементів правової культури, і є однією з важливих чинників формування внутрішнього імперативу службового обов'язку. Як справедливо зазначає американський соціолог Т. Парсонс, «культура – це передані та створені сутності й моделі цінностей, ідей та інших символічно значимих систем, які є чинниками, що формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки»<sup>28</sup>.

У підручнику «Професійна етика юриста» зазначено, що цінності – це значущість певних реалій дійсності з погляду потреб людини і суспільства. Цінності є тим змістом, що затверджуються в нормах (*моральних чи правових – авт.*), а вищі цінності – це цінності, які орієнтують людину на досягнення суспільного блага. «Коли говорять «будь чесним», мають на увазі, що чесність – цінність, тобто вона важлива і значуща для людей. Цінності не просто зразки поведінки й світогляду, а зразки, взяті «у чистому вигляді», виокремлені як самостійне явище, до того ж високо оцінені і визнані як орієнтир для поведінки людини. Наприклад, «добро», «гідність», «любов», «справедливість» тощо – це цінності, водночас цінності вищого рівня»<sup>29</sup>.

У юриспруденції категорію «цінності» використовують для означення права як цінності, що створена людською спільнотою: «Право є цінним, оскільки здатне внаслідок своїх змістових і формальних властивостей задовольняти потреби, бути інструментом реалізації і погодження інтересів тощо»<sup>30</sup>. Отже, йдеться про цінність самого права як людського феномену, зміст якого є регулювання суспільних відносин на основі загальноприйнятих (згодом і санкціонованих державою) правил поведінки. Водночас право як цінність має таку властивість, що воно втілене в закон, закріп-

---

<sup>28</sup> Цит. за Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

<sup>29</sup> Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серета та ін. / за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016. С. 24.

<sup>30</sup> Там само.

лює і охороняє численні цінності суспільного життя на певній стадії його розвитку – свободу, справедливість, демократію (народовладдя), життя, здоров'я, гідність, матеріальний добробут, здорове довкілля, працю, сім'ю тощо. Ці цінності не тільки становлять зміст і сутність прав, а й служать його метою, цілями окремих правових норм та інститутів.

Цінність будь-якого явища визначається його залученістю в сферу людської життєдіяльності. По відношенню до людини цінності служать об'єктом її інтересів, а для її свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів у предметній і соціальній дійсності. У кожній життєвій ситуації завжди є декілька можливих варіантів поведінки. Вибір варіанту поведінки визначається системою цінностей, що набуваються людиною, їх ієрархією. Безперечно, система цінностей формується на основі культури, традицій та звичаїв певного соціуму.

Наприклад, у такому контексті може йтися про національні цінності – мова українського народу, звичаєве право, народна творчість, національний суверенітет, народовладдя.

Цінності відіграють у житті суспільства і людини важливу роль, є засобом консолідації суспільства, всіх його членів, важливим чинником стабільності і позитивного розвитку, умовою його життєздатності. Ієрархія соціальних цінностей стає основою нормативної орієнтації поведінки людей і визначальних цілей всієї подальшої діяльності<sup>31</sup>.

Наприклад цінність свободи, як невід'ємного права громадянина епохи Римської Республіки, була покладена в основу Закону Петелія (326 р. до н. е.). Відповідно до цього Закону громадянин відповідав за своїми борговими зобов'язаннями власним майном, але не особистою свободою – звідси принцип *Favor libertatis* – Свобода понад усе. З того часу громадянина Риму заборонено було перетворювати на раба через його неплатоспроможність чи борги. Вказане, своєю чергою, стало поштовхом до формування основ римського приватного права. Для українців

---

<sup>31</sup> Фальковський А. О. Ціннісний підхід у правових дослідженнях. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. Вип. 42. С. 253–257.

такою цінністю є національний суверенітет, відсутність якого упродовж XIX–XX ст. поставила під загрозу існування українців як окремої нації.

Цінності – це сприйняті людиною уявлення (поняття) про благо, значущість і належне; про цілі і шляхи їх досягнення, які наказують йому певні способи і правила поведінки<sup>32</sup>. Ціннісна орієнтація, представляє собою свідому, стійку активну спрямованість особистості, заснована на уявленнях про справедливість, рівність, свободу та інших загально визнаних соціальних орієнтирах. Приведення алгоритмів особистісної поведінки у відповідність до вимог моральних і правових цінностей, допомагає визначити місце людини в навколишньому середовищі, зробити вибір суспільно корисних варіантів поведінки в конкретних життєвих ситуаціях\*. Так, цінності визначають характер відносин між людьми, а також дуже ефективно впливають на формування та виконання внутрішнього імперативу службового обов'язку.

Саме тому, цінності, які використовуються в праві, по своїй сукупності є одним з найважливіших чинників, що визначають поведінку членів будь-якого суспільства<sup>33</sup>. Зокрема й правомірну поведінку, і є ключовими аспектами під час формування та вироблення внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця.

Знання домінуючих на певному етапі розвитку і в певному суспільстві моральних цінностей, впливають на поведінковий елемент людини. Якщо в правосвідомості правоохоронця закладено повагу до приватного життя особи, то очевидно, що він не буде їх порушувати без юридичних підстав. Сукупність визнаних і по-

---

<sup>32</sup> Мартишин О. В. Проблема цінностей у теорії держави і права. *Держава і право*. 2004. № 10. С. 7.

\* Наприклад вибір українцями європейських демократичних цінностей під час Революції Гідності 2013–2014 рр., зокрема таких як народовладдя, право на мирний протест, свобода від тиранії, та європейська інтеграція був пов'язаний із численними жертвами багатьох синів і дочок української політичної нації. Вказані цінності були захищені українцями ціною власного життя. Тож у 2019 році в Конституції України був закріплений курс на Європейську та Євроатлантичну інтеграцію.

<sup>33</sup> Чіркін В. І. Загальні людські цінності та сучасна держава. *Держава і право*. 2002. № 2. С. 18–29.

ділюваних особистістю цінностей становить його ціннісну систему і визначає його ціннісну орієнтацію. Ціннісна орієнтація виявляє себе в певній спрямованості свідомості і поведінки людини, особливо це актуально для виконання професійної діяльності.

**Отже, розглядаючи моральні та правові цінності ми визнаємо їх як чинники формування внутрішнього імперативу службового обов'язку.** Варто зважати, що такі елементи правової культури як моральні цінності, також є частиною правосвідомості особи. Тож можна сформулювати таке правове рівняння щодо формування внутрішнього імперативу службового обов'язку, в якому є три взаємопов'язані ключові значення: правова культура + права свідомість, сформована на основі певних правових цінностях дорівнює (*словом формує*) внутрішній імператив службового обов'язку.

Утвердження серед правоохоронців поняття про цінність національного та державного суверенітету є важливою складовою його професійної етики, адже втрата державності означатиме втрату усіх невід'ємних прав і свобод усіх українців, незалежно від їх національної приналежності.

Отже, маємо усвідомити, що серед правових цінностей, які формують внутрішній імператив службового обов'язку правоохоронця мають бути і гуманізм, і повага до прав і свобод людини, і патріотизм як готовність захищати конституційний лад, народний та державний суверенітет. Тож категорія національного суверенітету є правовою цінністю, що її має захищати правоохоронна система держави.

## **1.5. Нормативна основа деонтології правоохоронної діяльності**

Моральні вимоги до правоохоронних професій можуть бути закріплені в нормативно-правових та правових актах як обов'язкові до виконання. Якщо йдеться про Україну, то нині існують загальні принципи вимоги (правила етичної поведінки) розроблені для всіх правоохоронних органів, санкціоновані державою у вигляді

Закону. Йдеться про Закон «Про запобігання корупції»<sup>34</sup> – розділ VI (Правила етичної поведінки ст.ст. 37–44).

Якщо йдеться про поліцейських, то на основі вказаного Закону були розроблені Правила етичної поведінки поліцейських: затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. Тобто певні моральні вимоги до діяльності правоохоронців, зокрема, поліцейські мають нормативну (законодавчу) основу.

Отже, належність людини до конкретної професійної групи передбачає відповідність її поведінки і всієї професійної діяльності певним нормативам – правилам і стандартам, морально-етичним вимогам суспільства. Рівень професіоналізму у таких професійних колективах вимірюється не тільки знаннями, уміннями, навичками, а й дотриманням у процесі професійної діяльності, своєрідних сталих норм професійної поведінки. Ці соціальні норми є професійними стандартами належної поведінки працівників правоохоронних органів, зокрема поліцейських. Є. Гіда використовує спільну назву для цих актів – деонтологічні кодекси.

Такі акти, які зобов'язують дотримуватися викладених у деонтологічних кодексах норм можна класифікувати так:

А) етичні або деонтологічні кодекси (правила поведінки) правоохоронців, зокрема, поліцейських, що були затверджені як міжнародні стандарти – міжнародні кодекси у сфері правоохоронної діяльності. Такі деонтологічні кодекси зазвичай розроблені авторитетними міжнародними організаціями, як наприклад ООН чи Рада Європи, недержавні міжнародні організації.

Важливо знати, що акти деонтологічного змісту розроблені ООН, як-от Кодекс поведінки службовців органів правопорядку 1979 р. чи Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку 1990 р., стосуються службовців різних правоохоронних органів. Саме тоді як деонтологічні кодекси розроблені в межах Ради Європи (і ті, які ми з Вами будемо аналізувати), стосуються такого правоохоронного органу як поліція.

---

<sup>34</sup> Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (розд. VI Правила етичної поведінки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 08.08.2020).

Нормативною базою таких деонтологічних чи етичних кодексів вказуються акти міжнародного права, про що вказано у їх преамбулі чи основному тексті. Спрямовані такі акти правового регулювання на захист невід’ємних (невідчужуваних) прав і свобод людини і громадянина.

Б) етичні або деонтологічні кодекси (правила поведінки правоохоронців, зокрема, поліцейських) розроблені в окремій державі – національні деонтологічні кодекси у сфері правоохоронної діяльності. Каталог правил та норм, що містяться в національних деонтологічних кодексах, залежить від суб’єктів їх ухвалення чи розробки. Ними можуть бути національні професійні об’єднання або органи державної влади. Якщо йдеться про Україну, то такі етичні чи деонтологічні кодекси, здебільшого, розроблені на основі актів міжнародного права, національного законодавства та міжнародних деонтологічних кодексів у сфері правоохоронної діяльності.

Одразу зазначимо, що такі деонтологічні кодекси чи правила етичної поведінки не можуть відмінити чи замінювати положення чинного законодавства про поліцейську чи іншу правоохоронну діяльність, але доповнюють і конкретизують їх. Разом ці акти – Основний Закон держави, національне законодавство, деонтологічні кодекси, правила поведінки і дисциплінарні статuti є нормативними основами деонтології правоохоронної діяльності. Ми вважаємо, що вказане вище складає основу зовнішнього імперативу службового обов’язку, що визначає практичну його діяльність.

Необхідно зважати на те, що правоохоронна діяльність (як важлива правоохоронна функція держави) спрямована насамперед на забезпечення прав і свобод людини, її законних інтересів, суспільства і держави – у цьому логічному зв’язку і полягає взаємообумовленість закону як втілення права та моралі.

У цьому контексті йдеться також і про дотримання міжнародних стандартів прав людини. Такі стандарти вміщено в актах міжнародного права, які держава Україна зобов’язалася виконувати: Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.<sup>35</sup>, Конвенція

---

<sup>35</sup> Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015). (дата звернення: 01.09.2020).

про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.<sup>36</sup>, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.<sup>37</sup> і т. д. Обсяг основних (невідчужуваних) прав людини, що вміщено в актах міжнародного права, національному законодавстві, якраз і є нормативно-правовою базою на основі якої формуються морально-етичні стандарти щодо діяльності правоохоронця. Зокрема, ті, що вміщено в актах деонтологічного змісту або, як їх ще називають – деонтологічних кодексах.

Деонтологічною основою правоохоронної діяльності є вимоги до професійної етики правоохоронців, що сформовані на основі нормативно-правової бази, що міститься у вказаних вище актах міжнародного права. Це, наприклад, принцип невід’ємності, невідчужуваності прав і свобод людини, законність, відповідальність держави перед людиною і суспільством, відшкодування завданої шкоди, але, не тільки. Адже чинником регулювання суспільних відносин є також і мораль. У межах європейської цивілізації моральною основою суспільних відносин стало християнство, що базується на 10 заповідях: не вбий, не кради, не побажай того, що не твоє та ін. Отже, необхідно зважати і на суспільну мораль як чинник упорядкування (регулювання) суспільних відносин. І закон, і мораль є соціальними регуляторами суспільних відносин.

Невід’ємне право на життя, яке міститься в Загальній декларації прав людини 1948 р. означає, що поліцейський має дуже добре зважити перед тим як застосувати силу чи вогнепальну зброю. Так у ст. 9 Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку вказано: «Службовці органів правопорядку не повинні застосовувати вогнепальну зброю проти людей, за винятком самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного травмування для запобігання вчинення особливо серйозного злочину, пов’язаного з серйозною загрозою життю, для арешту особи, яка становить таку загрозу та чинить опір їх наказам, або для запобігання її втечі, і тільки

---

<sup>36</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004). (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>37</sup> Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043) (дата звернення: 01.09.2020).

тоді, коли менш рішучі заходи недостатні для досягнення цих цілей. За будь-яких обставин умисне застосування сили, що має смертельний наслідок, допустиме лише тоді, коли цього абсолютно неможливо уникнути з метою захисту життя»<sup>38</sup>.

Стандарти і вимоги до застосування зброї вміщено в Законі України «Про Національну поліцію» 2015 р. (ст. 46), це теж є об'єктом нашого вивчення. Указані нормативно-правові акти встановлюють певні стандарти поведінки правоохоронця в тих чи інших ситуаціях, наприклад, щодо права на застосування зброї. Тож необхідно зважати на те, що захист прав і свобод людини, їх дотримання (уникнення їх порушень) становить важливу складову деонтології правоохоронної діяльності. Осмислення цього імперативу (застосування зброї як крайній захід) в службовій діяльності правоохоронця означатиме належне виконання свого професійного обов'язку.

Отже, не тільки нормативно-правові чи правові акти є основою правового регулювання суспільних відносин, але й культура<sup>39</sup>, традиції, звичаї народу, правосвідомість особи. Поняття культура об'єднує в собі науку (включно з технологією), освіту, мистецтво, мораль, уклад життя та світогляд<sup>40</sup>.

Основами деонтології правоохоронної діяльності є також осмислення значення культури та її складової – правової культури, яка власне і формує ті чи інші цінності, що стають для правоохоронця його особистим внутрішнім переконанням (велінням чи

---

<sup>38</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року, 15 с. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/File Name\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/File%20Name_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334)

<sup>39</sup> На відміну від природи (лат. *natura*), тобто матеріальної дійсності, що існує поза людиною, культура (лат. *cultura* – оброблення) – це продукт цілеспрямованої діяльності людей, включаючи й ту частину природи, яка зазнала впливу цієї діяльності (так звана «друга», олюднена природа). Цит. за Поліщук О. І. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (17). С. 196.

<sup>40</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

внутрішнім наказом) на основі якого він і ухвалюватиме рішення. Правові цінності сформовані на основі особистої правової культури стають основою його мотивації і, відповідно, практичної діяльності.

Ми дотримуємося тої позиції, що правова система не діє без правової культури. Правова культура є якісним показником не якогось одного правового явища (наприклад, конкретної норми права), а усіх без винятку правових явищ у суспільстві (тобто, норм права, правових процедур, правовідносин, правосвідомості, політичної оцінки права, законотворчої і правозастосовної діяльності, судочинства, правомірної поведінки, правового виховання, юридичної освіти і науки тощо), які в своїй сукупності утворюють поняття «правова система», без якої неможливе функціонування держави взагалі<sup>41</sup>.

Отже, здобувачі вищої освіти мають сформувати поняття про професію поліцейського, його правовий статус і правову основу правоохоронної діяльності, зокрема знати Конституцію України, Закони України «Про Національну поліцію», «Про запобігання корупції» інші законодавчі акти.

Тобто правова культура особи формується не лише традиціями і звичаями суспільства, але й скоригована вимогами практичної діяльності у сфері права і втілена в Законі. Отож можна казати не тільки те, що Законність основа держави, але й те що розуміння і осмислення цього правового принципу ставить право і закон високо в ієрархії цінностей правоохоронця.

Поняття правової та професійної культури, моральних установок правоохоронця, професійні стандарти етики правоохоронної діяльності та правосвідомість особи усе це є складовими елементами деонтологічних основ правоохоронної діяльності.

Саме правова культура є визначальним чинником, на основі якої формується внутрішній імператив службового обов'язку поліцейського, його внутрішні переконання зафіксовані у правосвідомості.

---

<sup>41</sup> Минькович-Слободяник О. В. Правова і політична культура як невід'ємні складові громадянського суспільства. *Держава і право*. 2014. Вип. 63. С. 29–34.

Тобто, зазначене вище і складає основи деонтології правоохоронної діяльності: вимоги і стандарти щодо професійної поведінки і діяльності працівників правоохоронних органів, осмислення цінності невід'ємних (невідчужуваних) прав і свобод людини, які не мають права порушувати правоохоронці.

### *Контрольні запитання*

1. Коли і чому сформувалася така наука як «Деонтологія»?
2. Яке значення праць І. Бентама для становлення майбутніх правоохоронців?
3. Яке Ваше розуміння ідей висловлених І. Бентамом у своїй праці «Деонтологія або Наука про мораль».
4. Дайте визначення поняття деонтології.
5. Хто першим увів у науковий обіг термін «деонтологія»?
6. Назвіть основні категорії деонтології правоохоронної діяльності.
7. Що Ви розумієте під поняттям «обов'язок»?
8. Поясніть зміст і значення деонтології правоохоронної діяльності, які її основні завдання?
9. Яка соціальна місія правоохоронців і як це кореспондує з їхніми обов'язками?
10. Назвіть властивості правових цінностей.
11. Що таке внутрішній імператив службового обов'язку?
12. Які чинники впливають на формування внутрішнього імперативу службового обов'язку?
13. Яке значення правової культури у формуванні внутрішнього імперативу службового обов'язку?
14. Яке значення правових цінностей у формуванні внутрішнього імперативу службового обов'язку?
15. Вкажіть, що є нормативною основою деонтології правоохоронної діяльності?
16. Вкажіть акти міжнародного права, де закріплені міжнародні стандарти прав людини.

## Список нормативно-правових актів

1. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803)
3. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18.12.1992 № 47/33. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_225](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_225).
4. Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний сайт ВРУ: URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015). (дата звернення: 01.09.2020).
6. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)
7. Керівні принципи, щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_859](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859).
8. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року: URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 01.09.2020).
10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085).
11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043) (дата звернення: 01.09.2020).
12. Основні принципи поводження з в'язнями. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. №45/111 URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_230](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_230).
13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
14. Закон України «Про Національну поліцію». Науково-практичний коментар / за заг ред. В. В. Чернея. К.: Центр учбової літератури, 2017. 560 с.
15. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

16. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

17. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (розд. VI Правила етичної поведінки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

18. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

19. Кодекс професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України: затверджено наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 01.09.2016 № 242. *Офіційний сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/kodeks-etyky-pracivnykiv-nacionalnogo-antykorporciynogo-byuro-ukrayiny> (дата звернення: 01.03.2020).

20. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року: ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт БПВ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334) (дата звернення: 03.04.2020).

21. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. *Офіційний сайт КМУ*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (дата звернення: 01.04.2020).

22. Правила адвокатської етики: Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури(затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012). *Офіційний сайт БПВ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-1217> (дата звернення: 10.04.2020).

23. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ. *Офіційний сайт БПВ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text) (дата звернення: 09.09.2020).

## Рекомендована література

1. Деонтологія. *Філософський енциклопедичний словник* / голов. ред.: Л. Ф. Іллічов, П. Н. Федосєєв, С. М. Ковальов, В. Г. Панов. Москва: Радянська енциклопедія, 1983. 431 с.

2. Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серета та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016. 358 с.

3. Головка О. М. Історико-правові погляд Джеремі Бентама. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія право*. 2017. Вип. 3. С. 34–37.

4. Бентам Джереми. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.
5. Награбова Л. В. Деонтологічна концепція Дж. Бентама: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 18 с.
6. Мікешина Л. А. Про твір «Деонтологія, або наука про мораль» Ієремії Бентама. Нова філософська енциклопедія. У чотирьох томах / Ін-т філософії НАН. Науково-ред. рада: В. С. Стьопін, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигін. К.: К-Прес, 2010. Т. I, А–Д. С. 626.
7. Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія: навч.-метод. посіб. Київ: Хай-Тек-Прес, 2012. 336 с. URL: [https://arm.naiu.kiev.ua/books/JD\\_book/reklama/reklama.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/JD_book/reklama/reklama.html)
8. Євангеліє від Івана: 15:13. Біблія. Переклад Івана Огієнка. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/JHN.15.13.UBIO>
9. Ярош К. Ієремія Бентам, його ставлення до навчання про природне право. Харків: тип. М. Ф. Зільберберга, 1886. 128 с.
10. Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Юридична деонтологія: навч. посіб. Вид. 7, перероб. і доп. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.
12. Іммануїл Кант. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
13. Булатов М. О. Філософський словник. Київ: Видавництво «СТИЛОС», 2009. 575 с.
14. Ковальова О. М., Сафаргаліна-Корнілова Н. А., Герасимчук Н. М. Деонтологія в медицині: підручник. Харків, 2014. 258 с.
15. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наукова доповідь. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2011. 69 с.
16. Сокурєнко В. Г. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. С. 540.
17. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підручник. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Київ: Атіка, 2006. 296 с.
18. Проневич О. С. Деонтологічні стандарти діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. *ПРАВО І БЕЗПЕКА*. 2014. № 4 (55). С. 167–173.
19. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)
20. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (розділ VI Правила етичної поведінки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
21. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попере-

дження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року, 15 с. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334)

22. Юридична деонтологія: підручник / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 248 с.

23. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державо-творчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

24. Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Середа та ін. / за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016, 358 с. С. 24.

25. Фальковський А. О. Ціннісний підхід у правових дослідженнях. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук, праць. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. Вип. 42. С. 253–257.

26. Чіркін В. І. Загально людські цінності та сучасна держава. *Держава та право*. 2002. № 2. С. 18–29.

27. Нерсисянц В. С. Ценность права как триединства свободы, равенства и справедливости. Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление. Москва, 1996. С. 4–11.

28. Мартишин О. В. Проблема цінностей у теорії держави і права. *Держава і право*. 2004. № 10. С. 7.

29. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні. *National Law Journal: Theory And Practice*. 2015, червень. С. 9–12.

30. Разметаєва Ю. С. Правові цінності: природа і особливості. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матеріали Між-нар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрНУкРАїни та обговоренню п'яти том. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 183–186.

## **Розділ 2**

### **ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ОЗНАКИ І ФУНКЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ**

- 2.1. Наукові підходи до розуміння правоохоронної діяльності.*
- 2.2. Зміст та ознаки правоохоронної діяльності.*
- 2.3. Суб'єкти і об'єкти правоохоронної діяльності.*
- 2.4. Основні завдання та напрями (функції) правоохоронної діяльності.*
- 2.5. Поняття «поліція» та «поліцейська діяльність».*
- 2.6. Поліція в системі правоохоронних органів.*
- 2.7. Правоохоронна функція Національної поліції.*
- 2.8. Завдання, що виносяться на семінарські заняття. Контрольні питання.*

#### **2.1. Наукові підходи до розуміння правоохоронної діяльності**

Задля належного вивчення деонтологічних основ правоохоронної діяльності і поліцейської деонтології здобувачам вищої освіти необхідно ознайомитися зі сферою правового регулювання, в межах якої формується вказана галузь знань, – йдеться про правоохоронну діяльність і її складову – поліцейську діяльність.

Поняття «правоохоронна діяльність» насамперед варто розуміти як практичну діяльність правоохоронців у сфері суспільних відносин, що здійснюється на основі права, закону і з метою

охорони прав і свобод людини\*, її законних інтересів, усього суспільства та держави. Правоохоронна діяльність має свою структуру і теоретично складається з низки складових, а саме: суб'єкт, об'єкт правоохоронної діяльності, напрями та функції правоохоронної діяльності. Така модель є теоретичною і сформована нами в навчальних цілях задля роз'яснення питання про те, хто захищає, що захищає і як захищає.

Як відомо з теорії держави і права, однією з головних функцій держави є правоохоронна<sup>42</sup>. Особливістю правоохоронної функції держави є те, що вона безпосередньо пов'язана із реалізацією охоронної функції права. Правоохоронна функція, або функція з установлення й охорони правопорядку – це діяльність держави щодо забезпечення точного і повного виконання своїх розпоряджень усіма громадянами, організаціями та державними органами. З метою реалізації цієї функції застосовуються різні методи, такі як методи правотворчості та правозастосування (діяльність компетентних органів щодо застосування заходів юридичної відповідальності)<sup>43</sup>.

Правоохоронна діяльність як *явище* правової дійсності виникає з початком існування держави, задля захисту встановленого державою правопорядку, зокрема, чинного законодавства держави: Закони Хаммурапі, Закони Драконта, Закони Ману тощо і порядку його реалізації. Тобто, принципово важливе завдання держави – забезпечення загальнообов'язковості приписів права, підтримання їх силою легального примусу, а також охорона суб'єктивних прав

---

\* Права людини – це всі можливості людини, які необхідні їй для вільного існування та розвитку, визнаються невід'ємними (невідчужуваними), мають бути загальними та рівними для кожного, забезпечуватися та захищатися державою (зазвичай правоохоронними органами держави), як міжнародні стандарти прав людини, що обмежують сваволлю держави щодо особи.

<sup>42</sup> *Рекомендуємо статтю* О. Головка доступну в мережі Інтернет: До витоків розуміння правоохоронної функції держави. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 228 с. С. 56–59.

<sup>43</sup> Швець Д. В. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. С. 14.

і обов'язків особи і, їхнє відновлення у випадку порушення<sup>44</sup>. Правоохоронна діяльність є функцією держави, що постійно ускладнюється і проявляється через нових суб'єктів правоохоронної діяльності (тільки після 2014 р. в Україні були створені НАБУ, САП, ДБР).

Науковці виокремлюють існування континентальної та англосаксонської типів правових систем, в межах яких виокремлюють, відповідно і особливості функціонування континентальної та англосаксонської правоохоронних доктрин. Так, континентальна правова традиція визнає за державою право представництва та захисту інтересів суспільства, що зумовлює необхідність делегування їй права на застосування примусу, тоді як англосаксонська правова доктрина не абсолютизує ролі держави у сфері безпеки та передбачає значну роль недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності та її децентралізацію<sup>45</sup>.

Із розвитком суспільства зміст правоохоронної діяльності змінювався та удосконалювався, водночас формувалися різні підходи до її розуміння<sup>46</sup>. Так, з метою осмислення сфери правоохоронної діяльності з'ясуємо основні поняття і терміни, що тут використовуються: «правоохоронна діяльність», «правоохоронний орган», «правопорядок», «поліцейська діяльність», «поліція».

На сучасному етапі державно-правового розвитку реалізація основних правових принципів, таких як верховенство права, законність, рівність громадян перед законом, презумпція невинуватості і забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист є основною правоохоронної діяльності і фундаментом існування сучасної демократичної та правової держави. Правова реалізація вказаних правових принципів відбувається в межах правоохоронної діяльності, яку здійснюють *спеціально уповноважені (компетентні) правоохоронні органи держави*. Правоохоронна діяльність є тим

---

<sup>44</sup> Головка О. М. До витоків розуміння правоохоронної функції держави / Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 56.

<sup>45</sup> Григоренко І. А. Правоохоронна діяльність в Україні та Німеччині (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ: НАВС, 2014. 19 с.

<sup>46</sup> Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 165–168.

напрямок державної діяльності, що направлена на зменшення або ліквідацію правопорушень у сфері реалізації громадянами їхніх законних прав, свобод та інтересів, а також інтересів суспільства і держави загалом<sup>47</sup>.

Сьогодні відбувається реформування правоохоронної системи в умовах демократизації суспільних відносин, зокрема, що стосується громадського (цивільного) контролю за діяльністю правоохоронних органів. Серед напрямів такого реформування виокремлюють і упровадження стандартів професійної етики в діяльності правоохоронців. Наприклад, в Німеччині серед принципів правоохоронної діяльності є професійна етика. Запровадження стандартів професійної етики в правоохоронній діяльності напряму пов'язується нами із необхідністю такого громадянського (цивільного) контролю за діяльністю правоохоронних органів. Суспільство має чітко розуміти і знати, яка ж поведінка правоохоронця вважатиметься належною чи навпаки, яка є етичною, а яка ні.

Сучасна модель демократичної держави (*йдеться про держави з демократичним державним режимом*) потребує ефективної реалізації правоохоронної функції. Тобто, існування демократії без ефективної системи захисту й охорони прав і свобод людини та громадянина є неможливим<sup>48</sup>.

Забезпечення охорони прав і свобод людини є фундаментальним та системоутворюючим для демократичної держави на відміну від авторитарних режимів, на кшталт сучасної Росії чи північно-корейської диктатури\*. Важливим засобом забезпечення прав і свобод людини є правоохоронна діяльність спеціально уповноважених на те органів державної влади (хоча ними й не вичерпується, коли, наприклад, йдеться про приватні детективні структури в інших країнах).

---

<sup>47</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків: Дніпро; Панов, 2015. С. 35.

<sup>48</sup> Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 22 с.

\* Для авторитарних режимів головною задачею усієї системи органів влади є збереження влади в руках одного лідера, вождя або якоїсь одної політичної сили.

Власне такий захист відбувається з допомогою державних механізмів, інституцій (прокуратура, поліція, СБУ, НАБУ, ДБР та ін.), головним призначенням яких (метою діяльності) є правоохоронна діяльність. Як зазначає П. Хамула «Правоохоронна функція є неодмінною властивістю державної влади»<sup>49</sup>.

Нині у правовій доктрині України відсутнє законодавче (нормативне) визначення таких понять як «*правоохоронна діяльність*» і «*правоохоронні органи*», що очевидно зумовлює різне тлумачення і розуміння вказаних понять. Це означає, що на практичних заняттях здобувачі вищої освіти (далі – ЗВО) ознайомлюватимуться з різними позиціями науковців із цього питання, захищатимуть чи опонуватимуть різні підходи щодо цих понять, цитуючи різних науковців та їхні праці. Це так би мовити, дослідницький аспект освітнього процесу.

У найзагальнішому значенні правоохоронна діяльність, на думку Ю. Римаренка та Я. Кондратьєва, за своєю структурою поділяється на попередження виникнення умов та причин суспільно небезпечних явищ; припинення процесу їх розвитку; ліквідацію негативних наслідків<sup>50</sup>, або ж відновлення порушеного права та відшкодування збитків.

Різні підходи до розуміння науковцями і практиками правоохоронної діяльності обумовлено тим, що правоохоронна діяльність є багатогранною і охоплює різні аспекти соціального регулювання: ухвалення рішень, виконання певних дій, зокрема, процесуальних, та їх правові наслідки. Так, одні вчені пов'язують правоохоронну діяльність з діяльністю держави та, відповідно, визначають її як одну з правових форм цієї діяльності, що має на меті захист суспільних відносин від протиправних посягань, відновлення порушеного правопорядку, притягнення винних у правопорушенні до передбаченої законом відповідальності. Згідно з таким визначенням, правоохоронна діяльність охоплює профілактичну, захисну, охо-

---

<sup>49</sup> Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 7.

<sup>50</sup> Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповідь на виклики ХХІ століття) / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 10.

ронну, оперативно-розшукову діяльність, а також виконання актів застосування нормативних приписів судів та правоохоронних органів<sup>51</sup>.

Існує декілька підходів науковців і практиків до розуміння правоохоронної діяльності та її основних ознак, у контексті яких і буде відбуватися освітній процес із підготовки фахівця зі спеціальності «Правоохоронна діяльність», а саме:

- правоохоронна діяльність як діяльність органів державної влади (вивчається у межах таких навчальних дисциплін як ТДП, ІДП);

- правоохоронна діяльність як реагування на правопорушення (у межах таких навчальних дисциплін як адміністративне право, кримінальне право, ОРД, кримінальне процесуальне право, адміністративного процесу);

- правоохоронна діяльність як важлива функція держави (судові та правоохоронні органи)<sup>52</sup>.

Крім того ми розглядаємо правоохоронну діяльність як певні **позитивні зобов'язання (обов'язки) держави** перед власними громадянами, що полягає у діяльності держави (законотворчої, правозастосовної, профілактичної, оперативно-розшукової) щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, суспільства і держави, їх законних інтересів у межах чинної правової доктрини.

Досліджуючи правоохоронну діяльність як систему варто зважати, що йдеться не тільки про громадянина як окрему особу, але й інтереси суспільства, національну безпеку. Права і свободи людини є також складовими поняття «інтереси держави». Інтереси держави виявляються у таких категоріях як безпека держави і суспільства загалом. Тобто, механізми правоохоронної системи покликані захищати і державу та її суверенітет, адже реально забезпечити права і свободи громадян можна лише в суверенній національній державі. Для цього у присязі будь-якого правоохоронця йдеться про такі категорії як служіння українському народові. Вказане вже

---

<sup>51</sup> Бистрик Г. Правоохоронна діяльність у контексті вдосконалення правових форм діяльності держави. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 20–27.

<sup>52</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. 448 с. (Розділ 1).

усвідомили громадяни України з огляду на проблеми, що виникли у зв'язку з окупацією частини держави, адже на окупованій території говорити про якесь забезпечення фундаментальних прав і свобод людини і громадянина не вбачається реальним. Учені ЛьвДУВС щодо цього слушно зазначили, що правоохоронні органи є своєрідними механізмами самозбереження держави та її самопідтримки, що однак, не є самоціллю держави<sup>53</sup>. Тобто, це механізм, призначення якого захищати права і свободи людини і державний (конституційний) лад, у межах якого й відбувається захист прав і свобод людини. І тут головне, щоб був дотриманий баланс між захистом прав і свобод людини та суспільним інтересом (суспільний інтерес розглядають ще і як загальне благо), безпекою держави. Вказана дилема є важливим об'єктом дослідження поліцейської деонтології чи деонтології правоохоронної діяльності. Необхідно зрозуміти, що правоохоронна система покликана захищати існуючий державний (конституційний) лад від протиправних посягань.

Водночас дуже важливо, щоб під час захисту інтересів держави і суспільства були дотримані передбачені Законом основоположні (невід'ємні, невідчужувані) права і свободи людини. Основоположними правами і свободами людини вважаються право на життя, свобода від катування чи право на мирні зібрання. У сучасній правовій доктрині невід'ємні (невідчужувані) права людини називають ще негативними правами. Негативні права людини передбачають негативні зобов'язання держави та її агентів (представників, органів влади) утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на їх порушення або незаконне обмеження<sup>54</sup>.

Тобто, йдеться про *негативний обов'язок держави* – утримуватися від порушень прав і свобод людини. У Законі України «Про національну поліцію» до поліцейського встановлена вимога «поважати і не порушувати прав і свобод людини»<sup>55</sup>.

---

<sup>53</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 127.

<sup>54</sup> Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 30–41.

<sup>55</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Отже, у правоохоронній сфері йдеться і про позитивні (здійснення певних заходів – правоохоронної діяльності, наприклад, запобігати порушенням прав чи проведення розслідування, відновлення порушеного права), і про негативні зобов'язання держави щодо власних громадян. Негативні зобов'язання держави полягають у тому, щоб права і свободи людини були захищені від протиправних посягань самої держави чи уповноважених нею осіб. Держава і громадянське суспільство зобов'язані не допустити перетворення правоохоронних органів у каральні, як це станом на сьогодні є в Білорусі чи Росії, КНДР чи Сирії фактично за оруелівським сценарієм\*.

## **2.2. Зміст та ознаки правоохоронної діяльності**

Розглядаючи поняття «правоохоронна діяльність» як діяльність органів державної влади» треба розуміти, що йдеться про визначену законом, і уповноважених державою посадових і службових осіб, діяльність яких спрямована на охорону права, відновлення порушеного права, припинення порушення права, виявлення і розслідування правопорушень, з обов'язковим додержанням встановлених в законі (КАС, КПК) процедур такої діяльності.

Тож можна стверджувати, що *метою* правоохоронної діяльності є охорона права, зокрема, забезпечення в суспільстві виконання правових приписів (чинного законодавства) громадянами та посадовими особами, державними органами.

Отож, здійснення правоохоронної діяльності покладається на компетентні і спеціально уповноважені законом державні органи. Йдеться про органи і виконавчої влади, і законодавчої влади. Особливість в тому, що правоохоронну функцію виконують у комплексі усі гілки влади, однак, не всі органи влади, що забезпечують правоохоронну функцію держави належать до правоохоронних органів. Наприклад, Комітет ВРУ з правоохоронної діяльності

---

\* Рекомендовано прочитати книгу Дж. Оруела «1984».

не є правоохоронним органом, однак займається питаннями запобігання злочинності та діяльності правоохоронної системи загалом\*. Водночас прокуратура, яка здійснює захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави<sup>56</sup>, не належить до жодної з гілок влади, але є одним із ключових правоохоронних органів.

Судові органи державної влади здійснюють *правозастосовну діяльність, яка децю відрізняється від правоохоронної*. Отже, ми виходимо з тої позиції, що попри деякі правоохоронні функції, які виконує суд він не належить до правоохоронних органів.

Статус і основні завдання суду (правосуддя) та правоохоронних органів, Ви будете детальніше вивчати в межах навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи». Така тонка межа між розподілом компетенції у сфері правоохоронної діяльності обумовлена складністю регулювання правоохоронної сфери і необхідністю дотримання принципу розподілу влади, відповідно до якого у республіканській формі правління реалізується взаємоконтроль між гілками влади – механізм стримування та противаг.

Треба знати, що дотичною до правоохоронної діяльності існує ще і *правозахисна діяльність* адвокатури чи, наприклад, омбудсмена\*, та навіть недержавних громадських організацій (далі – НГО), як от УГСПЛ<sup>57</sup>. Правозахисна діяльність також здійснюється адвокатурою<sup>58</sup>. Особливість діяльності адвокатури в тім, що вона має місце, зазвичай, вже після вчинення правопорушення, і здійс-

---

\* Офіційний сайт Комітету з правоохоронної діяльності. URL: <http://komzakonpr.rada.gov.ua/>

<sup>56</sup> Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

\* Йдеться про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який відповідно до ст. 101 Конституції України здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина.

<sup>57</sup> Див. п. 2. «Мета, завдання та права Спілки» Статуту УГСПЛ. URL: <https://helsinki.org.ua/statut-hromadskoji-spilky-ukrajinska-helsinki-spilka-z-pravlyudyny-redaktsiya-2013-roku/>

<sup>58</sup> Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги фізичним та юридичним особам на професійній основі.

нюється з метою справедливого покарання порушника і відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів особи.

Для того, щоб ви могли розуміти основну різницю між правоохоронною та правозахисною діяльністю, варто розуміти наступне. Правоохоронна діяльність передбачає здійснення низки профілактичних заходів спрямованих на недопущення правопорушень, як от розвідувальна діяльність чи заведення оперативно-розшукових справ *до відкриття* кримінального провадження (відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 (далі – Закон про ОРД)<sup>59</sup>. Це важливі ознаки правоохоронної діяльності які суттєво відрізняють її від правозахисної, чи, наприклад, від правозастосовної (правосуддя чинить лише суд). Крім того оперативно-розшукова діяльність здійснюється тільки підрозділами, які згідно зі ст. 5 Закону про ОРД, мають повноваження здійснювати таку оперативно-розшукову діяльність від імені держави Україна, тобто, є органом державної влади і є правоохоронними органами. Перелік підрозділів, що мають право здійснювати таку оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність та їх повноваження чітко визначені Законом про ОРД у ст. 5. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється Законом.

Розглядаючи поняття «правоохоронна діяльність» як реагування на правопорушення деякі вчені виокремлюють такий аспект діяльності цих органів, що спрямована на забезпечення безпосереднього реагування на вчинені правопорушення, встановлення і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили такі правопорушення. Справді, у практиці ЄСПЛ одним із позитивних зобов'язань держави, яке наповнює реальним змістом поняття правоохоронної діяльності є її (держави) обов'язок проведення ефективного *розслідування* скоєного злочину, що передбачено ККУ, Законом про ОРД та Кримінальним процесуальним кодексом України. Однак реагування на вчинення правопорушень далеко

---

<sup>59</sup> Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

не вичерпує основний зміст правоохоронної діяльності згідно з правовими позиціями цього міжнародного Суду (йдеться про ЄСПЛ).

Сучасне розуміння поняття «правоохоронної діяльності» передбачає здійснення державою (компетентними та уповноваженими нею органами) **превентивної (попереджувальної, профілактичної) діяльності**. Тобто, ще однією суттєвою ознакою правоохоронної діяльності є здійснення превентивної діяльності. Зокрема, це є одним із функціональних напрямів діяльності Національної поліції згідно з ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» *Закону про поліцію*<sup>60</sup>.

Учені ЛьвДУВС, як приклад, наводять правові позиції ЄСПЛ щодо тлумачення змісту правоохоронної діяльності, в контексті юридичного аналізу справи «Осман проти Сполученого Королівства» (*Osman v. The United Kingdom*). Вони вказують і на інші позитивні зобов'язання держави, в сфері діяльності правоохоронних органів: «позитивне зобов'язання держави надати захист охоплює ефективні заходи стримування грубих актів, що має передбачати існування належних положень законодавства, підкріплених правоохоронною машиною; вживати фізичних заходів безпеки по відношенню до потенційної жертви, щодо якої відомо про наявну загрозу з насильства»<sup>61</sup>.

Крім того, захист права людини на життя означає також «позитивний обов'язок щодо вжиття оперативних заходів з метою захисту особи, чиє життя наражається на ризик кримінальних дій з боку іншої особи.

Відповідно, держава порушуватиме свої зобов'язання щодо захисту права на життя, якщо органи влади, перш за все правоохоронні органи, не зробили всього, що розумно очікувалося від них для запобігання реальній та безпосередній загрозі життю, про яку вони знали чи мали б знати»<sup>62</sup>.

---

<sup>60</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. 448 с. (Розділ 1).

<sup>61</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018.

<sup>62</sup> Там само.

Тобто, серед позитивних зобов'язань держави існує обов'язок **запобігати** порушенням прав, гарантованих нормативно-правовими актами держави та актами міжнародного права у сфері прав і свобод людини. Тобто, йдеться саме про **превентивну діяльність** спрямовану на недопущення тих чи інш. протиправних, злочинних дій.

Поняття «правоохоронна діяльність» варто також розуміти і як практичну професійну діяльність **правоохоронців** у сфері суспільних відносин, що здійснюється на основі права, закону і з метою охорони прав і свобод людини.

Правоохоронні органи держави (як частина її механізму) уособлюють монополію держави на застосування сили (примусу\*), що своєю чергою є необхідною умовою забезпечення ефективної дії права. Державний примус виконує насамперед роль гарантії, що є необхідно у разі порушення норми. Тобто їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, зокрема загрозою застосування примусу<sup>63</sup>.

Правоохоронні органи покликані стримувати суспільство від вчинення злочинів, аморальних дій, злих намірів, змов на вчинення протиправних дій запобігаючи його саморуйнації<sup>64</sup>. Отже, маємо справу з діяльністю компетентних, уповноважених державою органів влади, які реалізують свою діяльність на постійній, професійній основі на підставі і виключно в межах Закону.

Одна із найновіших наукових розробок у сфері проблематики правоохоронної діяльності пропонує Вам таке визначення аналізованого зараз поняття: «Правоохоронна діяльність – це нормативно визначена діяльність усіх органів, організацій та осіб, уповноважених державою, щодо забезпечення дотримання і реалізації прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, громадських

---

\* Під поняттям примусу учені ЛьвДУВС відносять такі складові як заборона, обмеження (свободи, волі), перевірки, стягнення (штрафів). – див. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 30.

<sup>63</sup> Дехтяров О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4. С. 11–15.

<sup>64</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

об'єднань та суспільства загалом»<sup>65</sup>. Або ж: «правоохоронна діяльність – діяльність держави та уповноважених нею органів, що здійснюється відповідно до принципів права та на виконання законів, з метою завдань щодо охорони прав, свобод та законних інтересів, попередження, викриття та зупинення правопорушення, відновлення порушених прав»<sup>66</sup>.

Узагальнюючи підходи до визначення *правоохоронної діяльності*, можна констатувати, що вона являє собою зумовлений потребами людини особливий вид соціальної юридичної діяльності держави, що встановлена нормативно-правовими актами, визначений об'єктивною необхідністю впливу на суспільні відносини та знаходить своє практичне втілення в процесі функціонування правоохоронних органів, які мають попереджати, запобігати правопорушенням і застосовувати державний примус або громадський вплив на осіб, які порушили встановлений законом порядок в суспільстві<sup>67</sup>.

**Ознаки правоохоронної діяльності.** Зазначимо, що зміст правоохоронної діяльності також проявляється через сукупність **притаманних їй ознак**, а саме: наявність систематичної роботи по охороні правопорядку, що здійснюється у певних формах та видах, що є нормативно визначеними та регламентованими; здійснення роботи по охороні інтересів певної частини суспільства (соціальної групи різних меншин), за допомогою різноманітних, зокрема і силових, засобів; реалізація заходів із забезпечення національного розвитку, національної єдності та охорони національних інтересів пануючого національного соціуму (національна сутність); втілення засобів гарантування рівних можливостей суб'єктів права та охорони загальнолюдських цінностей (загально-соціальна сутність). Окрім того, правоохоронна діяльність здійснюється за допомогою застосування правових заходів впливу державного примусу (позбавлення волі за вчинення злочину, накладання адміністративного стягнення, стягнення майнової шкоди тощо). Серед

---

<sup>65</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. С. 18.

<sup>66</sup> Там само. С. 395.

<sup>67</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

заходів правового впливу важливе значення мають попереджувальні, превентивні дії правоохоронних органів. Важливими ознаками правоохоронної діяльності є те, що вона здійснюється у встановленому законом порядку та з дотриманням певних процедур, а також те, що заходи впливу мають відповідати вимогам Конституції і законів.

Отже, по-перше, правоохоронна діяльність є важливим напрямом діяльності органів державної влади, в межах якого реалізується правоохоронна функція держави; по-друге, суб'єкти правоохоронної діяльності переважно є органами, на які покладаються передусім завдання організації та виконання приписів чинних законів (водночас надається право видання відповідних організаційно-розпорядчих та правових актів), правоохоронна діяльність розглядається як управлінська діяльність.

Важливою ознакою правоохоронної діяльності держави, учені називають діяльність, спрямовану на захист інтересів особи, держави та суспільства від протиправних посягань.

Спільним знаменником усієї діяльності правоохоронних органів є захист громадян і держави незважаючи на різне поле діяльності та компетенції.

Отже, йдеться про обов'язок правоохоронців перед суспільством і державою, перед окремим громадянином, людиною. Тому відношення до службового обов'язку кожного окремого правоохоронця становить основу деонтології правоохоронної діяльності.

*Поняття «правопорядок».* Ст. 19 Конституції України передбачено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Сучасні науковці розуміють поняття правопорядок як правову реальність, або суспільні уявлення урегульовані законом. Так, В. Савенко зазначає, що під правовим порядком здебільшого розуміють певну правову визначеність, соціальну організацію як систему норм поведінки членів суспільства, як систему юридичних, моральних, естетичних та інших норм, звичаїв правил поведінки

між соціальними групами, між індивідами й суспільством, різноманітними організаціями<sup>68</sup>.

Подібним є визначення правопорядку і серед інших науковців, які розуміють його як систему суспільних відносин, урегульованих нормами права. Правовий порядок розглядається як стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує і функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм відповідно до принципу законності. Основою правопорядку є право, умовою його виникнення та функціонування – режим законності. Як складному суспільно-правовому явищу правопорядку притаманні зміст і форма. Зміст правопорядку виражається в його спрямованості на захист прав і свобод людини, забезпечення нормальних умов життєдіяльності суспільства, верховенства права в державному і суспільному житті. Форма правопорядку – це притаманна йому структура, організація і оформлення змісту. Тобто, як наслідок реалізації законності в суспільстві, встановлюється певний порядок відносин, який врегульований нормами права. Словом, правовим порядком є система суспільних відносин, які здійснюються у суспільстві, згідно з вимогами норм права<sup>69</sup>.

Правопорядок є частиною громадського порядку. Своєю чергою, громадський порядок – це система суспільних відносин, яка в своїй основі ґрунтується на дотриманні соціальних норм: норм права, моралі, корпоративних норм, звичаїв та ін. Отже, правопорядок є частиною системи суспільних відносин, що врегульовані нормами права і перебувають під захистом закону та охороняються державою. Він встановлюється в результаті додержання режиму законності в суспільстві<sup>70</sup>. Особливість правопорядку як специфічної системи суспільних відносин виражається у тому, що складається він тільки на основі правових норм і з огляду на це охороняється державою.

---

<sup>68</sup> Савенко В. В. Закон в структурі правової реальності: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 460 с.

<sup>69</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

<sup>70</sup> Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 22 с.

## 2.3. Суб'єкти і об'єкти правоохоронної діяльності

Іноді в юридичній науці зміст дефініції правоохоронної діяльності розкривають через визначення суб'єктів, які уповноважені її здійснювати. Враховуючи такий підхід, наприклад, А. Кучук під правоохоронною діяльністю розуміє професійну діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі та відповідно до закону у встановленій процесуальній формі, із застосуванням правових засобів й спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин<sup>71</sup>.

Отже, далі йдеться про правоохоронні органи держави, як **основні суб'єкти правоохоронної діяльності**. У широкому розумінні **правоохоронні органи** – це державні органи, наділені Законом певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законодавства у певній галузі права; у вузькому розумінні – це державні органи, спеціально створені для забезпечення законності і правопорядку, особливістю яких є наявність повноважень на застосування примусу для забезпечення виконання поставлених перед ними завдань<sup>72</sup>.

О. Кобзар посиляючись на дослідження О. Соколенка формує подібне визначення, зазначаючи, що основним суб'єктом правоохоронної діяльності є органи, які спеціально уповноважені державою для реалізації на професійній основі правоохоронної функції шляхом застосування у правовий спосіб відповідних державно-владних засобів впливу<sup>73</sup> (переконання, заохочення, примус).

Аналіз актів законодавства, що регулюють правоохоронну діяльність, надає можливість зробити висновок про спільність

---

<sup>71</sup> Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.

<sup>72</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 24.

<sup>73</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

обов'язків правоохоронних органів та їх спрямованість на захист громадян та держави. Однак важливою відмінністю, яка розмежовує поле діяльності правоохоронних органів є встановлена законом компетенція, у межах якої останні виконують свої функції<sup>74</sup>.

Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23.12.1993, до органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, належать: «органи прокуратури, Національної поліції, СБУ, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, НАБУ, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, *інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції*». Наприклад, до правоохоронних органів держави також належать і уповноважені посадові особи Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) (див. ст. 1 Закону України «Про Держане бюро розслідувань» від 12.11.2015).

Отже, існує законодавчий перелік органів державної влади, які належать до правоохоронних. Крім того, до правоохоронних органів деякі вчені відносять ще й Національну гвардію МВС України<sup>75</sup>.

Важливо зрозуміти, що разом, вказані суб'єкти правоохоронної діяльності тісно пов'язані між собою і утворюють єдину систему правоохоронних органів. Тобто, важливою рисою державного механізму у сфері правоохоронної діяльності є певний рівень її інтегративності (єдності).

Така інтегративність системи спрямована на підвищення її ефективності, на ділі іноді призводить до конкуренції правоохоронних органів, особливо у випадку перехрещення напрямів їхньої діяльності. Поняття системи ми навели для того, щоб пояснити необхідність узгодженої співпраці правоохоронних органів з метою їх ефективної діяльності.

---

<sup>74</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 128.

<sup>75</sup> Там само. С. 19.

Отже, суб'єктами правоохоронної діяльності є органи, які спеціально уповноважені державою здійснювати на професійній основі на підставі та відповідно до законодавства із застосуванням правових засобів, діяльність, спрямовану на охорону прав і свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин<sup>76</sup>.

Учені нашого університету (Ковалів М, Єсімов С., Лозинський Ю.) зауважили, що «Правоохоронні органи сприймаються суспільством як інституція, що наділена повноваженням діяти (зокрема застосовувати силу (*примус – авт.*)) тут і зараз, і це дає змогу вирішувати найрізноманітніші, практично всі види, людських проблем і це є тією ознакою, що є спільною для таких різних дій як затримання правопорушника, контроль за правопорядком, втручання у випадках домашнього насильства тощо»<sup>77</sup>.

Тож, на їхню думку важливо, щоб «правоохоронні органи відповідали очікуванням не тільки закону, але й суспільства. Адже саме платники податків фінансують їхню діяльність, яка й має бути спрямована на захист прав і свобод людини, громадянина».

Тому до правоохоронних органів і їх професіоналізму висуваються особливі вимоги, які передбачають відокремленість правоохоронної системи від політики, ієрархічну організованість, певний військовий характер із зобов'язанням щодо проведення ефективних операцій, централізоване управління, технологічну досвідченість, добре тренований персонал і *високі стандарти етичності*<sup>78</sup>.

Дотримання етичних стандартів у правоохоронній діяльності є ще одною важливою ознакою діяльності правоохоронних органів сучасних розвинутих демократичних держав світу. Формування і тлумачення етичних стандартів якраз і відбувається в межах поліцейської деонтології. Ми неодноразово зазначали, що прозорі

---

<sup>76</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. С. 27.

<sup>77</sup> Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

<sup>78</sup> Там само.

і зрозумілі стандарти професійної етики діяльності правоохоронців є формою громадянського (цивільного) контролю за діяльністю правоохоронців.

Стандарти професійної етики мають бути прописані так, аби громадянин спостерігаючи за діяльністю правоохоронців міг оцінити, чи належно вони виконують свої службові обов'язки, відповідає поведінка правоохоронця установленим стандартам, чи ні.

Спрямованість на захист прав і свобод людини і громадянина, їх законних інтересів, а також інтересів суспільства і держави є головною визначальною метою діяльності усіх правоохоронних органів. Вказане є їхнім обов'язком перед особою і суспільством, які власне і делегували їм повноваження у сфері правоохоронної діяльності.

Надважливим напрямом правоохоронної діяльності, що безпосередньо покладається на Національну поліцію є пошук шляхів усунення злочинності в суспільстві. Ми власне хочемо наголосити на необхідності з'ясування реальних причин того чи іншого виду злочинів, інакше боротьба зі злочинністю буде нагадувати історію про собаку, яка крутиться навколо себе намагається наздогнати власний хвіст.

**Основна мета** діяльності правоохоронних органів – забезпечення прав і свобод людини, які є пріоритетними соціальними цінностями нашої держави відповідно до Конституції, а також забезпечити розуміння і дотримання всіма співробітниками правоохоронних органів прав і основних свобод людини. Вочевидь без належного ставлення до прав і свобод людини як суспільної цінності і належного ставлення до виконання свого обов'язку правоохоронцями годі сподіватися на ефективність правоохоронної системи, а відтак і реальну можливість користуватися гарантованими законодавством правами і свободами.

Отже, зміст правоохоронної діяльності також визначається її метою, яка полягає в охороні прав і свобод людини та громадянина, громадського порядку, забезпеченні громадської безпеки, підтриманні правопорядку. Ця мета досягається під час реалізації завдань і функцій, що покладаються суспільством і державою на особу правоохоронця, які і є першоосновою правоохоронної системи. Тобто, ефективність правоохоронної діяльності залежить і від

професіоналізму кожного окремого правоохоронця, і його моральних засад, зокрема його особистому ставленню до виконання службового обов'язку. Тобто, наявність моральних чеснот є запорукою ефективного виконання поліцейськими своїх професійних обов'язків<sup>79</sup>.

Відповідно, правоохоронний орган може бути визначено як орган державної влади, метою утворення та основним напрямком діяльності якого, є виконання на професійній основі повноважень із реалізації правоохоронної функції держави згідно із чинним матеріальним і процесуальним законодавством<sup>80</sup>.

Узагальнюючи різні підходи щодо розуміння правоохоронної діяльності можна визначити об'єкти правоохоронної діяльності, як один з елементів її змісту.

З позиції сучасної правової доктрини до **основних об'єктів правоохоронної діяльності** належать:

- права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб\*;
- права та законні інтереси суспільства (матеріальні і духовні цінності суспільства);
- держава і її конституційний лад (суверенітет і територіальна цілісність).

**Якщо детальніше, то об'єктами правоохоронної діяльності в сучасній державі вважаються:**

- 1) невід'ємні (невідчужувані) права і свободи людини;
- 2) основи конституційного ладу, зокрема основи суспільного і державного ладу, визначені конституційними нормами;
- 3) режим законності у суспільстві;
- 4) правопорядок як стан суспільних відносин;
- 5) питання безпеки особи, суспільства і держави;
- 6) стан правосвідомості і правової культури в суспільстві<sup>81</sup>.

---

<sup>79</sup> Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 87–91.

<sup>80</sup> Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 54.

\* Йдеться, зокрема, про людину, її права та свободи.

<sup>81</sup> Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 165–168.

## **2.4. Основні завдання та напрями (функції) правоохоронної діяльності**

*До основних завдань правоохоронної діяльності належать такі<sup>82</sup>: забезпечення прав і свобод людини і громадянина, охорона інтересів суспільства і держави від протиправних посягань; сприяння дієвості всієї системи права України; забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, протидія злочинності, профілактика правопорушень у сфері реалізації правових норм, виявлення та припинення протиправних діянь; здійснення превентивної діяльності, яка направлена на відвернення вчинення правопорушень проти безпеки громадян.*

У разі наявності факту вчинення правопорушення – здійснення оперативної діяльності, направленої на розкриття злочину, встановлення винних у його вчиненні та застосування до правопорушників відповідного виду юридичної відповідальності; недопущення незаконного притягнення невинної особи до відповідальності; нагляд за процесом правозастосування; неупереджене виконання рішень, передбачених законом; надання кваліфікованої юридичної допомоги населенню.

Напрями (функції) правоохоронної діяльності. Напрями правоохоронної діяльності відображають водночас і поставлені перед нею загальні завдання, і конкретні функції її суб'єктів та способи й форми їхньої реалізації. З іншої сторони, функції правоохоронної діяльності – це напрямки діяльності, які допомагають з'ясувати її значення та сенс.

Категорія функцій є однією з центральних категорій теоретичної науки, за допомогою якої у науковій літературі розкриваються питання сутності соціального призначення явищ, висвітлюється спрямованість впливу. Функціональний аспект завжди присутній у характеристиці таких глобальних явищ, як право, держава, правова система, політична система суспільства, а також при вис-

---

<sup>82</sup> Перелік завдань правоохоронної діяльності пропонується відповідно до: мета і завдання правоохоронної діяльності / Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посібник / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. С. 212.

вітленні інших явищ, таких як апарат держави, юридична відповідальність, орган державної влади, елементи механізму правового регулювання тощо.

Для кожного з правоохоронних органів тут встановлені різні способи й форми реалізації напрямів їх діяльності задля виконання тих чи інших функцій відповідно до їхньої компетенції. З метою узагальнення пропонуємо Вам такий перелік основних функцій правоохоронної діяльності: попередження правопорушень, виявлення правопорушень, припинення правопорушень, розкриття правопорушень, розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності правопорушників, виконання заходів юридичної відповідальності. У правоохоронній діяльності за функціональним критерієм виокремлюють попереджувальний, охоронний (захисний), регулятивний і контрольно-наглядовий напрямки<sup>83</sup>.

Іноді науковці виокремлюють охоронну функцію права. Якщо охоронна функція права пов'язана з охороною існуючих суспільних відносин, то охоронна діяльність держави націлена на охорону самого права, тому що без такої охорони право не здатне ефективно функціонувати. Отже, право охороняє суспільні відносини і саме цим утворює легальні основи для правоохоронної діяльності держави, належного функціонування її правоохоронної системи. Вказане знайшло своє відображення у Конституції України, згідно з нормами якої права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Окрім цього, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є обов'язком держави. Правоохоронна функція держави полягає у забезпеченні конституційного порядку, національної безпеки; вона зумовлює стан законності, актуалізує охорону конституційних прав людини й громадянина та відновлення неправомірно порушених цих прав<sup>84</sup>.

---

<sup>83</sup> Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. № 93. С. 69–72.

<sup>84</sup> Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. / О. С. Захарова, В. Я. Карабань, В. С. Ковальський (кер. авт. кол.) та ін.; відп. ред. В. Т. Маляренко. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.

В інших джерелах згадується про функції формування права, вдосконалення правозастосовної діяльності, виховання та конкретизації права. Функціями правоохоронної діяльності називають також досягнення в державі та суспільстві загальної і правової культури, яка сприяє створенню цивілізованого правопорядку, як певного рівня суспільного розвитку та культури.

## **2.5. Поняття «поліція» та «поліцейська діяльність»**

**Поняття поліції.** В історичному аспекті етимологічне коріння цього поняття бере свій початок з часів античності та має грецьке походження від слова «politea», що означало міську безпеку. В основі слова «politea» лежить інше слово «polis» – місто, держава. Тож можна розуміти «politea» як безпека держави. Аристотель під поняттям «politia» розумів свого часу міське (державне) управління. У такому значенні цей термін широко використовувався в юридичній термінології Стародавнього Риму, згодом і Візантії<sup>85</sup>. «Поліцейська діяльність» є однією з основоположних категорій у поліцейському праві. Наукове осмислення суті поліцейської діяльності здійснювалися упродовж другої пол. XVIII – поч. XX ст. Зокрема, поняття «поліцейська діяльність» виокремлювалося патріархами юридичної поліцейстики Йоганном Генріхом Готлібом Юсті (Прусія) і Йозефом фон Зонненфельсом (Австрія). Так, Й. Г. Юсті поліцейську діяльність ототожнював з «охороною, накопиченням і розумним використанням» загального майна держави, – основи загального щастя і суспільного добробуту. Йшлося про створення поліцейської держав, характерною ознакою яких було втручання держави у всі аспекти суспільних відносин, задля контролю за власними громадянами. Поліцейсти стверджували, що існує два різних види поліцейської діяльності, а саме: піклування про *публічну безпеку* та піклування про *приватну безпеку*. Характерно, що

---

<sup>85</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

Й. фон Зонненфельс одним з перших акцентував увагу на необхідності обмеження поліцейського втручання у приватне життя громадян, а також зважав на важливість профілактики правопорушень<sup>86</sup>. Послідовники іншого поліцейста, – Р. фон Моля, прагнули обмежити предмет поліцейської діяльності охороною внутрішньої безпеки, порядку і спокою, а поліцію розглядали як галузь державної діяльності, що передбачає насамперед охорону суспільства від небезпек і порушень.

Загалом, якщо проаналізувати історію становлення та розвитку поліції в державах буржуазної демократії, можна спостерігати стійку тенденцію до зміни її функцій починаючи десь з II пол. XIX ст. Спочатку це були функції репресивного апарату, які згодом трансформувалися у функції охорони правопорядку й боротьби із злочинністю (уперше в Англії з її найдавнішою традицією домінування законодавчої гілки влади над виконавчою). Досліджуючи процеси виникнення і розвитку поліції науковці зазначають, що із самого початку створення поліції у США вона характеризувалася досить широкою децентралізацією. Деякі дослідники називають це бажанням уникнути загрози деспотії, якій притаманна централізація управління поліцейським апаратом»<sup>87</sup>. Така децентралізація управління поліцією характерна риса англосаксонської (британської і американської) моделі поліції.

Сучасна зарубіжна поліцейсько-правова теорія ґрунтується на постулаті щодо наявності у держави як соціально-політичного інституту повноваження придушувати волю окремих осіб заради досягнення публічного (суспільного) інтересу вважає О. Проневич. На його думку регулятивний вплив держави на соціальні процеси здійснюється у межах реалізації поліцейської функції, що є напрямом державної діяльності, у рамках якої забезпечується захист суспільства від протиправних посягань. Вона полягає у встановленні і забезпеченні внутрішньодержавного порядку спеціально уповноваженими озброєними органами державної виконавчої влади (поліцією, спецслужбами, пенітенціарними установами тощо),

---

<sup>86</sup> Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.

<sup>87</sup> Солнцева Х. В. Організація поліцейської діяльності в Україні та США: структура. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 69–73.

наділеними спеціальною компетенцією застосування державного примусу, тобто здійснення впливу на свідомість, волю, поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою приведення соціальної поведінки у відповідність до державної волі. Ці органи є своєрідними інструментами здійснення державою регулятивно-охоронної діяльності.<sup>88</sup> У цьому випадку йдеться про держави з республіканською формою правління чи парламентську (обмежену) монархію. На сучасному етапі розвитку держав розвинутої демократії (вільні вибори, ринкова економіка, обмеженість втручання держави у приватне життя особи) поліцейська функція держави здійснюється у рамках відносин, що складають предмет адміністративного права (адміністративної діяльності)<sup>89</sup>.

У державах з авторитарним державним режимом поліція поряд із боротьбою з різними криміногенними проявами в суспільстві, завжди виконувала репресивну, каральну функцію переслідування опозиції (Франція 17–18 ст., Пруссія 18–19 ст., російська держава на всіх етапах її існування і сьогодні). Незалежно від того чи це були інтенданти поліції монархічної Франції епохи Людовіка XIV у 17–18 столітті чи НКВС (згодом міліція) СРСР у XX. Отже, студенти мають зрозуміти, що спрямованість діяльності поліції залежить від особливостей державного режиму та форми державного правління.

Еволюційний розвиток держави обумовив виокремлення поліцейського аспекту її діяльності, що спричинено прагненням до упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення правопорядку та безпеки громадян, створення належних умов для реалізації кожним з ним суб'єктивних прав і свобод<sup>90</sup>. Поліцейська діяльність у сучасній демократичній державі окреслюється двома моделями її організації континентально-європейською і англосаксонською (британською). Перша модель характеризується жорстким централізованим управлінням поліцейськими відомствами з боку держави, владною «вертикаллю» і широким обсягом повноважень поліції (Німеччина, Австрія, Італія, Іспанія, Україна). Друга

---

<sup>88</sup> Проневіч О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.

<sup>89</sup> Там само.

<sup>90</sup> Там само.

модель відзначається децентралізацією управління, владною горизонталлю, підвищенням рівня повноважень місцевих органів влади (наприклад у США шерифа призначає мер) і вужчими за обсягом поліцейськими функціями<sup>91</sup>.

Поліція в сучасних умовах розуміється також як система спеціальних органів з охорони публічного порядку і боротьби зі злочинністю. Нині під поняттям «поліції» зазвичай розуміють ту частину державного апарату, який представляє собою універсальний інструмент примусу, основним завданням якого є охорона публічної безпеки і порядку, життя і здоров'я громадян, їх майна, протидія злочинності – див ст. 2 Закону про поліцію. Йдеться про уповноважений орган виконавчої влади, який на професійному рівні виконує покладені на нього Законом функції. Поліцейська діяльність здійснюється на основі певних принципів. Так, у Законі про поліцію принципи діяльності Національної поліції перелічено у розділ II «Принципи діяльності поліції», до яких входять принцип верховенства права, законності, відкритість та прозорість, політична нейтральність.

Поліцейська діяльність нерозривно пов'язана з існуванням держави, поліція є механізмом держави. Тобто, органи поліції є частиною механізму держави, у зв'язку з чим вона наділяє такі органи можливістю застосовувати примус в межах, визначених законом.

Структуру поліцейської діяльності складають мета, засоби, об'єкт і суб'єкт. Метою поліцейської діяльності є реалізація поліцейської функції держави з метою охорони правопорядку і забезпечення внутрішньої безпеки. Засобами та методами (засобами досягнення мети) є заходи державного примусу. Суб'єкти поліцейської діяльності – це наділені особливою компетенцією спеціальні органи, уповноважені державою застосовувати заходи примусу. Об'єктом поліцейської діяльності є поведінка суб'єктів суспільних відносин, на які спрямовані заходи державного примусу<sup>92</sup>.

---

<sup>91</sup> Копча В. Поняття поліції (поліцейських функцій) в стандартах Ради Європи та ОБСЄ. *Публічне право*. 2017. № 2. С. 211–218.

<sup>92</sup> Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.

Учені Львівського державного університету внутрішніх справ визначають поліцейську діяльність як особливий вид державно-управлінської діяльності, спрямованої на охорону громадського порядку, забезпечення громадської (і будь-якої іншої) безпеки, пов'язаної із застосуванням державного примусу. Поліцейська діяльність є складовою правоохоронної діяльності, *що здійснюється органами виконавчої влади*, і, що важливо, органами, які мають у своєму розпорядженні власний апарат для застосування державного примусу<sup>93</sup>.

Діяльність Національної поліції має ґрунтуватися на принципі верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями, та на принципі законності. Поліція діє виключно на підставі та у межах повноважень, й у спосіб, що чітко визначений Конституцією України її законами... Правильне розуміння власних повноважень і законодавства виявляється як професіоналізм правоохоронця. На формування професіоналізму головно впливає внутрішній імператив службового обов'язку, який складається упродовж навчання (професійна правова культура) та службового досвіду<sup>94</sup>.

Поліцейська діяльність здійснюється від імені держави уповноваженими на те спеціальними органами влади, реалізується через правоохоронну діяльність, де можливе використання спеціальних заходів впливу, зокрема вогнепальної зброї. Метою застосування таких спецзасобів та зброї є обмеження діяльності правопорушника задля забезпечення законних прав та інтересів людини і громадянина, чи суспільства і держави загалом.

У теорії поліцейського права склалися різні підходи до визначення дефініції «*поліцейська діяльність*», проте, можна виокремити такі два основні:

*по-перше*, поліцейська діяльність розглядається як вид державно-управлінської діяльності спеціалізованих органів виконавчої влади;

---

<sup>93</sup> Когут Я. М. Визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2014. № 1. С. 173–180.

<sup>94</sup> Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. / І. П. Андрусак, Д. Є. Забзалюк, П. М. Лепісевич та ін.; за заг ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 43.

*по-друге*, поліцейська діяльність уявляється однією із форм реалізації поліцейської функції держави, під час здійснення якої може бути використаний **метод примусу у поєднанні із легітимним використанням сили (спецабів, зброї)**.

Ці підходи вбачаються обґрунтованими, оскільки, дійсно, така специфічна діяльність як поліцейська може здійснюватися виключно уповноваженими на те спеціальними державними інституціями, зокрема, поліцією, водночас використовуючи всі можливі заходи впливу, включаючи примус як метод соціального управління, задля забезпечення законності, правопорядку та безпеки в суспільстві.

На думку українського вченого О. Кобзара, фундаментальне значення поліцейської діяльності полягає в тому, що вона стримує зростання кількості протиправних проявів у суспільстві й частково нейтралізує неправові акції політичної опозиції. Фактично учений доводить, що поліцейська діяльність стосується і питань національної безпеки (під час війни, наприклад).

Найхарактернішою ознакою поліцейської діяльності є мета діяльності цього органу – охорона публічного порядку. Цей учений запропонував власне визначення поняття «поліцейська діяльність», а саме: «*під поліцейською діяльністю* варто розуміти особливу форму державно-владної діяльності управлінського характеру, яка здійснюється уповноваженими органами державної влади, із застосуванням поліцейських заходів, включаючи примус, з метою здійснення адміністративного нагляду у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а також забезпечення реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина»<sup>95</sup>.

Водночас маємо зазначити, що коли йдеться про втручання держави у сферу приватних відносин, то вона має мати винятковий характер. Словом поліцейська діяльність спрямована на охорону публічного порядку\*, забезпечення публічної, державної, економіч-

---

<sup>95</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

\* У науковому коментарі до Закону про поліцію міститься таке визначення публічного порядку: Публічний порядок у широкому розумінні містить у собі всю систему суспільних відносин (відносин державних органів між собою, державних органів та громадських організацій чи громадян), метою

ної і будь-якої іншої безпеки<sup>96</sup>. Таке розширене розуміння сфери поліцейської діяльності має бути обмежене виключно законним втручанням (на правових підставах).

Вказане дає змогу визначити низку особливостей поліцейської діяльності як виду правоохоронної діяльності, а саме:

- здійснюється з метою забезпечення громадської безпеки і публічного порядку, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави, протидії злочинності;

- передбачає здійснення профілактичної, адміністративної, оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної, виконавчої охоронної функцій;

- правоохоронна діяльність національної поліції полягає не лише у забезпеченні правопорядку, а й попередження вчинення злочинів, розслідування злочинів, які були вчинені, а також здійснення заходів (НСРД) спрямованих на притягнення до відповідальності винної особи<sup>97</sup>.

Ще однією ознакою поліцейської діяльності варто називати професіоналізм. Поліцейську діяльність може здійснювати компетентний суб'єкт, який створюється державою з метою реалізації поліцейських повноважень на постійній основі, а фінансування такої діяльності відбувається з державного бюджету. Очевидно, що йдеться про професіоналізм кожного конкретного правоохоронця (поліцейського), що виявляється у його ставленні до виконання службового обов'язку (*пригадайте – деонтологія, це наука про обов'язок за С. Сливкою*). На думку вчених ЛьвДУВС, які з поміж

---

яких є охорона життя, здоров'я, честі й гідності громадян, їх законних інтересів, забезпечення громадського спокою як у громадських місцях, так і поза їх межами, збереження всіх форм власності, створення реальних умов для нормального функціонування державних органів, громадських організацій і трудових колективів та які регулюються соціальними нормами (як нормами права, так і іншими соціальними нормами неюридичного характеру). – Див. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

<sup>96</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність як засіб забезпечення публічної безпеки. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. № 6. С. 54–57.

<sup>97</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. С. 197.

інших вирізняють і такі ознаки: професійне виконання своїх службових повноважень на підставі і згідно з законом, повага до прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина<sup>98</sup>. У цьому контексті йдеться про особу правоохоронця (поліцейського), який так чи інакше втілює в своїй професійній діяльності набуті знання та моральні імперативи, його внутрішнє переконання. Серед таких моральних імперативів і мають бути повага до прав і свобод людини як правових цінностей. Це осмислення правоохоронцем престижності та значимості своєї професії. На наше переконання, правоохоронець – це не лише гвинтик правоохоронної системи, але її рушійна сила, здатна скеровувати, коригувати і модернізувати цю систему.

*Про поліцейські правовідносини.* Науковці ЛьвДУВС так визначають поліцейські правовідносини: «це врегульовані нормами поліцейського права суспільні відносини у сфері поліцейської діяльності. У цих правовідносинах правила і принципи поліцейського права отримують своє реальне відображення в поведінці громадян, діяльності організацій, органів держави і посадових осіб»<sup>99</sup>. Особливістю поліцейських правовідносин є характер їх виникнення, який полягає в охороні публічного порядку. Завжди одним із учасників поліцейських правовідносин є орган виконавчої влади, на який покладено наглядову функцію, або по іншому – поліцейський орган (суб'єкт поліцейської діяльності).

Поліцейські правовідносини є різновидом адміністративно-правових (управлінських) відносин, тобто, належать до сфери публічного права. Вказане означає, що однією зі сторін цих публічних правовідносин завше є держава в особі поліції чи іншого суб'єкта поліцейської діяльності, який наділений державно-владними повноваженнями.

Загалом, як слушно зазначають наші колеги з НАВС у посібнику з поліцейської деонтології «діяльність поліції має велике значення не лише для суспільства загалом, а й для окремої людини

---

<sup>98</sup> Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. / І. П. Андрусак, Д. Є. Забзалюк, П. М. Лепісевич та ін.; за заг ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 43.

<sup>99</sup> Когут Я. М. Визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2014. № 1. С. 173–180.

зокрема, адже впевненість у власній безпеці та відчуття захищеності з боку органів державної влади, є головною вимогою, яку висуває сучасне суспільство до держави»<sup>100</sup>. Від себе ж додамо, що таке відчуття захищеності, що його забезпечують органи поліції, якраз і складає чи ненайбільш привабливу рису розвинутих західноєвропейських держав. Водночас втручання поліції у ту чи іншу сферу суспільних відносин, має бути обмеженою з огляду на підстави, які для цього передбачені Законом.

## **2.6. Поліція в системі правоохоронних органів**

Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України (затверджено постановою КМУ від 28.10.2015 № 878<sup>101</sup>), вказане міністерство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, *вищим органом якої* є Кабінет Міністрів України<sup>102</sup>.

Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) є провідним органом, який здійснює державне управління в галузі внутрішніх справ шляхом централізованого керівництва, що полягає в керівній діяльності щодо найважливіших питань роботи органів внутрішніх справ, визначенні головних її напрямів; вдосконаленні системи управління і організації праці; виданні відомчих нормативних актів; веденні обліку та розподілу людських і матеріально-технічних ресурсів; здійсненні координуючих, контролюючих функцій,

---

<sup>100</sup> Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія: навч. посіб. Київ: ФОП Маслаков, 2020. С. 37.

<sup>101</sup> Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова КМУ від 28.10.2015 № 878. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/248608057> (дата звернення: 20.08.2020).

<sup>102</sup> Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

а також в інспектуванні; вивченні, узагальненні та розповсюдженні позитивного досвіду організації охорони публічного порядку і боротьби із злочинністю; установленні на основі законодавства України порядку та методики оперативно-службової і організаційної діяльності органів та підрозділів, що належать до сфери управління МВС України<sup>103</sup>. Тобто, правоохоронна система України формується на основі підходів континентальної правової доктрини.

Важливе місце у структурі МВС займає Національна поліція України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» 2015 р., поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Поліція є правоохоронним органом, оскільки виконує завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та ін. Оскільки, поліція виконує правоохоронну функцію держави вона є правоохоронним наглядово-контрольним органом.

Національна поліція виконує свої завдання в межах повноважень і в спосіб, визначений Конституцією України та законами. В Україні загальним суб'єктом поліцейської діяльності, у вузькому розумінні є Національна поліція, орган уповноважений державою на самостійне здійснення усіх функцій поліції, зокрема на застосування заходів адміністративного примусу. Інші суб'єкти поліцейської діяльності розглядаються вже як спеціалізовані суб'єкти поліцейських правовідносин, наділені окремими поліцейськими функціями (наприклад, Національна гвардія, СБУ, ДМСУ). Характеризуючи орган поліції, необхідно зазначити, що він є органом виконавчої влади. Із зазначеної позиції орган поліції є частиною державного апарату, що призначений реалізувати завдання та функції виконавчої влади.

Орган поліції як суб'єкт поліцейської діяльності вирізняється низкою особливостей. Насамперед це орган, який здійснює контрольно-наглядові функції. *По-друге*, він безперервно виконує

---

<sup>103</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність як засіб забезпечення публічної безпеки. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. № 6. С. 54–57.

особливі державно-владні повноваження щодо невідпорядкованих йому суб'єктів, які зобов'язані виконувати рішення, прийняті органами поліції у межах своєї компетенції. Тобто йдеться про надвідомчий характер повноважень. Треба розуміти, що цей орган перебуває у вертикальних взаємозв'язках, тобто існують внутрішньосубординаційні відносини всередині органу, а також контрольні функції щодо його діяльності у інших суб'єктів, наділених владними повноваженнями (наприклад, прокуратура України). Ще однією ознакою поліцейського органу є, як зазначено, право застосовувати заходи примусу, аж до застосування вогнепальної зброї<sup>104</sup>.

Стаття 3 Конституція України гарантує права і свободи людини та громадянина. Згідно з сучасною правовою доктриною пріоритет прав і свобод людини та громадянина є визначальною складовою правоохоронної діяльності держави загалом, і поліцейської, зокрема. Зважаючи на це, закон України «Про Національну поліцію» визначає, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями й визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Базовим принципом діяльності поліції є дотримання прав і свобод, «гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»<sup>105</sup>.

Актуальним вбачається бачення *предмету поліцейської діяльності* запропонований Ю. Римаренко: «За Європейським кодексом поліцейської етики предметом поліцейської діяльності є забезпечення принципів правової держави. Він об'єднує в собі два різних, проте взаємопов'язаних обов'язки: 1) забезпечення застосування законів прийнятих державою; 2) забезпечення загального стану громадського спокою і суворе обмеження тими повноваженнями, яким наділена поліція, утримання від будь-яких актів свавілля та дотримання особистих прав і свобод громадян. Поліція має підкорятися законам, які вона забезпечує. Роль поліції у захисті та збереженні верховенства права настільки важлива, що спосте-

---

<sup>104</sup> Когут Я. М. Визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2014. № 1. С. 173–180.

<sup>105</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

рігаючи за діями поліції у державі, можна судити про рівень демократії в ній»<sup>106</sup>.

Отже, відомий український поліцейєст відзначав, що одним із передумов забезпечення принципу верховенства права власне є дотримання поліцією принципу законності – діяти згідно закону і заради забезпечення закону. Далі науковець пропонує важливу тезу, що стосується забезпечення розвитку правової держави як визначального завдання поліції «Поліція відіграє важливу роль у захисті основних цінностей Ради Європи, таких як плюралістична демократія, правова держава і права людини»<sup>107</sup>.

*Стосовно співвідношення поліцейської діяльності та правоохоронної діяльності.* Як вже зазначалось перший вид діяльності входить до складу другого – ширшого поняття, вони співвідносяться як частина та ціле.

*Поліцейська діяльність* в теорії права розглядається як складова частина правоохоронної діяльності. Суб'єктами правоохоронної діяльності є органи юстиції, прокуратура, нотаріат, однак вони не є суб'єктами поліцейських правовідносин (йдеться про відносини щодо охорони публічного порядку). Водночас не всі правоохоронні органи здійснюють поліцейську діяльність. Наприклад, прокуратура згідно з Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014<sup>108</sup> відповідно до її функцій «здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» і є правоохоронним органом. Однак наведена тут функція не належить до поліцейської

---

<sup>106</sup> Римаренко Ю. І. Поліцейська діяльність правової держави / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>107</sup> Маубі Р. Поліцейська діяльність у зарубіжних державах / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>108</sup> Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 06.07.2020).

діяльності і не є функцією поліції, а сама прокуратура не є поліцейським органом.

Тобто, основним (загальним) *суб'єктом поліцейської діяльності* в Україні є Національна поліція України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» 2015 р. це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліцейська діяльність визначається науковцями як вид правоохоронної діяльності, що здійснюється органами виконавчої влади і, що досить важливо, органами, які мають у своєму розпорядженні власний апарат для застосування державного примусу. Тобто, органи поліції, діючи від імені суспільства, під час реалізації своїх правозахисних функцій можуть використовувати заходи примусового характеру. Застосування примусу є тією *характерною рисою*, що відрізняє поліцейську діяльність від інших видів діяльності, що здійснюються органами державної влади. Проте, не варто обмежувати поліцейську діяльність виключно застосуванням сили, оскільки поліція може використовувати й інші заходи впливу (виховні та просвітницькі, заохочення). Заходи примусу, які використовуються поліцією, *мають свою специфіку, визначення якої допомагає відрізнити поліцейську діяльність* від діяльності інших механізмів державної влади, що також можуть використовувати примус<sup>109</sup>. Наприклад, збройні сили країни можуть застосовувати силу задля оборони від зовнішнього агресора. Зокрема, специфіка поліцейської діяльності полягає в тім, що метою діяльності органів поліції є *реалізація внутрішніх функцій держави*, спрямованих на додержання членами суспільства чинного законодавства, протидії вчиненню протиправних дій та забезпечення публічної безпеки. Відповідно до ч. 2 ст. 2. Закону про поліцію діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

Діяльність Національної поліції України передбачає виконання низки функцій, а саме: виконує профілактичну функцію

---

<sup>109</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

(обов'язок щодо попередження злочинів та інших правопорушень), адміністративну функцію (здійснення охорони громадського порядку і безпеки), оперативно-розшукову функцію (пошук про готування чи вчинення злочинів), кримінально-процесуальну функцію (вирішує питання про приймання заяв про скоєні злочини та їх розслідування), виконавчу функцію (виконання адміністративних стягнень), охоронну функцію (охорона майна та організацій)<sup>110</sup>.

Отже, поліцейська діяльність спрямована на забезпечення потреб суспільства, які полягають у дотриманні законності та правовій охороні суспільних відносин. На нашу думку, *ще одна ознака поліцейської діяльності*. Цей вид державної діяльності доповнює інші сфери державного впливу. Це пов'язано з тим, що поліція виникла в межах функціонування держави як суспільної організації людей, де різні сфери життєдіяльності забезпечуються органами державної влади, що діють від імені, та в інтересах суспільства<sup>111</sup>.

Ліберальний підхід до розуміння поліцейської діяльності висловив міністр внутрішніх справ Франції: «Свобода починається з безпеки, і якщо створення її є безпосередньою необхідністю, то захист і забезпечення свободи постійне і вище завдання національної поліції»<sup>112</sup>.

На думку американського вченого (Р. Свон) ефективність поліцейської діяльності зводиться до трьох критеріїв «1) законність дій поліції, і стійкий зв'язок з населенням; 2) активність у підтримці правопорядку; 3) попередження та припинення його правопорушень. Кожен із цих параметрів перебуває під жорстким контролем преси, яка негайно доводить до громадськості будь-які факти

---

<sup>110</sup> Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. С. 197.

<sup>111</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. С. 315.

<sup>112</sup> Маубі Р. Поліцейська діяльність у зарубіжних державах / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

неналежної роботи поліції, що стали їй відомими»<sup>113</sup>. Так, у США такий громадянським контролем за діяльністю поліції з боку ЗМІ, що на нашу думку є дуже важливим. На нашу думку, громадянський контроль за діяльністю поліції з боку ЗМІ є важливим і ефективним і в Україні.

Особливістю сучасності є переосмислення призначення та місця поліції в системі органів державної влади. Якщо раніше уявлення про поліцію в суспільній свідомості асоціювалося виключно з примусовою діяльністю держави задля забезпечення громадської безпеки та порядку, то нині йдеться про важливість соціальної місії поліції (міліції), що полягає у «служінні суспільству», налагодженні партнерства з населенням, пріоритетності профілактичної (превентивної) діяльності, вважає О. Проневич<sup>114</sup>.

Науковці ЛьвДУВС вважають, що поліцейську діяльність можна класифікувати на загальну (адміністративну) та спеціальну (оперативно-розшукову, кримінальну процесуальну та виконавчу). Загальна поліцейська діяльність – правоохоронна діяльність уповноважених державою суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на встановлення та забезпечення правопорядку, з можливістю застосування заходів адміністративного примусу у передбачених законом випадках.

Спеціальна поліцейська діяльність – це діяльність уповноважених державою спеціальних суб'єктів поліцейської діяльності щодо здійснення оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної та виконавчої діяльності, передбаченої нормами права, що визначають специфічний порядок її здійснення<sup>115</sup>.

Для класифікації суб'єктів поліцейської діяльності за напрямками такої діяльності доцільно запропонувати такі їх види: 1) загальний суб'єкт поліцейської діяльності (що здійснює

---

<sup>113</sup> Свон Р. Поліцейська діяльність. Ефективність / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>114</sup> Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.

<sup>115</sup> Когут Я. М. Визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2014. № 1. С. 173–180.

поліцейську діяльність органів і служб з охорони та оборони важливих державних об'єктів, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, у сфері міграційної політики, діяльність, що забезпечує недоторканість державного кордону та охорону суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні);

2) спеціалізовані суб'єкти поліцейської діяльності (що здійснюють поліцейську діяльність у сфері національної безпеки та оборони України, реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій та ліквідації надзвичайних ситуацій, управління економічною сферою держави);

3) цивільні суб'єкти поліцейської діяльності у сфері виконання рішень судів і забезпечення прав і свобод громадян тощо.

Нині загальним (і основним) суб'єктом поліцейської діяльності є Національна поліція України.

## **2.7. Правоохоронна функція Національної поліції**

На думку учених реалізація правоохоронної функції держави здійснюється поліцією за трьома основними напрямками: 1) правотворчому, 2) виконавчо-розпорядчому та 3) практично-правоохоронному<sup>116</sup>.

У рамках 1-го напрямку, поліція може створювати підзаконні нормативні акти, які є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин. Наприклад, голова Національної поліції України надає Міністрові внутрішніх справ пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, надання поліцейських послуг; підписує накази поліції; скасовує повністю

---

<sup>116</sup> Бугайчук К. Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 30–33.

чи в окремій частині акти територіальних органів поліції; у межах повноважень надає доручення, обов'язкові для виконання поліцейськими, державними службовцями і працівниками поліції. Крім того, за поліцією закріплені повноваження видавати, та погоджувати дозвільні документи у сфері безпеки дорожнього руху, видавати різні інструкції щодо порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної чи іншої зброї та ін.

За 2-м напрямком керівник поліції у межах компетенції організовує та контролює виконання поліцією Конституції та законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерств, а також наказів і доручень міністра внутрішніх справ України з питань, що належать до сфери діяльності поліції\*.

Практично-правоохоронний напрям реалізується відповідно до повноважень (прав та обов'язків) поліції, що встановлених Законом про поліцію, а саме:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень;

- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;

- здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

- здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;

- вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

---

\* Наприклад, Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини (далі Національна стратегія), що зумовлено необхідністю створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері [9]. Одним із напрямів Стратегії є протидія домашньому насильству, відповідно до якого МВС і Національна поліція зобов'язані виконати цілу низку заходів, видавши для цього низку розпорядчих підзаконних актів.

– здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони<sup>117</sup>.

За визначенням українських науковців поліція є тим органом виконавчої влади, який охороняє публічний порядок, публічну безпеку. Поліція складається з наглядово-контрольних органів, які здійснюють поліцейську діяльність, а саме здійснюють адміністративну юрисдикцію та застосовують адміністративний примус. Поліцейська діяльність є однією із форм управлінської діяльності, тобто виконавча влада реалізується не тільки у формі державного управління, а й в різноманітних інших формах державної діяльності, які також підлягають регулюванню адміністративним правом, а саме діяльність органів виконавчої влади щодо застосування до громадян заходів адміністративного примусу, зокрема адміністративних стягнень, це також поліцейська діяльність<sup>118</sup>.

## **Завдання для вирішення на семінарських заняттях**

Підготовка до вивчення вказаної у назві теми вимагає ознайомлення і вивчення здобувачем вказаних терміно-понять: «Правоохоронна діяльність» і «Правоохоронний орган», «Правопорядок», «Поліцейська діяльність», «Поліція» та їхні визначення. Для цього пропонуємо використати таку енциклопедичну літературу: Міжнародна поліцейська енциклопедія в 10 т. – Т. 1; Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології, 2003 року; Велику українську юридичну енцик-

---

<sup>117</sup> Бугайчук К. Л. Національна поліція України як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 30–33.

<sup>118</sup> Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпро: Панов, 2015. С. 35.

лопедія в 20 т. Харків: Право. 2016. Крім того пропонуємо скористатися джерелами, що рекомендовані до теми (див. нижче список джерел). Цитуючи визначення тих чи інших авторів спробуйте пояснити сказане і дати власне тлумачення. Вкажіть чи використовується термін правопорядок у тексті Конституції України? Як співвідносяться правоохоронна та поліцейська діяльність. Вкажіть чи існує в українському законодавстві перелік правоохоронних органів, чи є він вичерпним? Які органи державної влади в Україні здійснюють поліцейську діяльність, який нормативно-правовий акт урегулює діяльність Національної поліції в Україні? Поміркуйте – чи є Комітет ВРУ з правоохоронної діяльності правоохоронним органом, обґрунтуйте власну точку зору.

На Вашу думку, чи є поліцейська діяльність складовою правоохоронної діяльності, аргументуйте власну відповідь. Вкажіть хто в Україні має право здійснювати поліцейську діяльність. Поміркуйте чи має право адвокатура чи нотаріат, або ж недержавні правозахисні організації здійснювати поліцейську діяльність? Які методи поліцейської діяльності вирізняють поліцію з-поміж інших правоохоронних структур? З якою метою поліція застосовує примус як метод поліцейської діяльності?

### ***Контрольні питання***

1. У чому зміст правоохоронної діяльності держави?
2. Яка мета і завдання правоохоронної діяльності держави?
3. У чому зміст негативних і позитивних зобов'язань держави щодо прав і свобод людини?
4. Назвіть ознаки і функції правоохоронної діяльності.
5. Назвіть правоохоронні органи України відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993.
6. Чи входить Національна поліція України до переліку правоохоронних органів в Україні?
7. Вкажіть суб'єктів правоохоронної діяльності.
8. Вкажіть ознаки поліцейської діяльності.

9. Вкажіть напрями та завдання поліцейської діяльності.
10. Назвіть теоретиків поліцейств, які досліджували поліцейську діяльність.

## **Список нормативно-правових актів**

1. Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений Законом України від 15 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
2. Європейська конвенція про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання: Ради Європи, Міжнародний документ від 26.11.1987. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_068](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068) (дата звернення: 04.04.2020).
3. Керівні принципи, щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_859](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859).
4. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)
5. Кодекс професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України: затверджено наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 01.09.2016 № 242. *Офіційний сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/kodeks-etyky-pracivnykiv-nacionalnogo-antykorupciynogo-byuro-ukrayiny>(дата звернення: 01.03.2020).
6. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017 (затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17> (дата звернення: 10.04.2020).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 01.03.2020).
8. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
9. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року: *ООН*; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334) (дата звернення: 03.04.2020).
10. Правилах адвокатської етики: Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-1217> (дата звернення: 10.04.2020).

11. Право на повагу до гідності: витяги з рішень Конституційного Суду України. *Офіційний сайт КСУ*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 01.04.2020).

12. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993. *Офіційний сайт БПУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 06.04.2020).

13. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. *Офіційний сайт КМУ*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (дата звернення: 01.04.2020).

14. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

15. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. *Офіційний сайт БПУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 06.04.2020).

16. Українська Гельсінська спілка з прав Людини: Статут. *Офіційний сайт УГСПЛ*. URL: <https://helsinki.org.ua/statut-hromadskoj-i-spilky-ukrajinska-helsinska-spilka-z-prav-lyudyny-redaktsiya-2013-roku/>

## Список рекомендованої літератури

1. Бистрик Г. Правоохоронна діяльність у контексті вдосконалення правових форм діяльності держави. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 20–27.

2. Головка О. М. До витоків розуміння правоохоронної функції держави / Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.); МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 56.

3. Григоренко І. А. правоохоронна діяльність в Україні та Німеччині (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2014. 19 с.

4. Закон України «Про Національну поліцію». Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Чернея. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 560 с.

5. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

6. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 165–168.

7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 127.

8. Кукушин В. Поліцейська деонтологія як система морально-етичних норм. Підходи/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

9. Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Підходи / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

10. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.

11. Маубі Р. Поліцейська діяльність у зарубіжних державах/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

12. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

13. Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

14. Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.

15. Римаренко Ю., Кукушин В. Деонтологічний кодекс. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

16. Римаренко Ю. І. Поліцейська діяльність. Предмет/Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

17. Римаренко Ю. І. Поліцейська діяльність правової держави / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

18. Савенко В. В. Закон в структурі правової реальності: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 460 с.

19. Свон Р. Поліцейська діяльність. Ефективність/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

20. Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2012. № 93. С. 69–72.

21. Теоретичні та практичні проблеми реформування законодавства у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. / кол. авт. Київ; Харків: Промарт, 2019. 448 с.

22. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейського як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175–184.

23. Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 22 с.

24. Шай Р. Я. Правоохоронна функція держави: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2012. 18 с.

25. Швець Д. В. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27.10.2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.

## **Розділ 3**

### **РОЗВИТОК ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ**

*3.1. Виникнення і розвиток поліцейської деонтології в світі та Україні.*

*3.2. Об'єкт і предмет поліцейської деонтології.*

*3.3. Основні завдання і функції поліцейської деонтології.*

*3.4. Принципи і норми поліцейської деонтології. Деонтологічні кодекси.*

*3.5. Методологія поліцейської деонтології і її значення.*

*3.6. Джерела поліцейської деонтології.*

#### **3.1. Виникнення і розвиток поліцейської деонтології в світі та Україні**

Уміння дотримуватися деонтологічних норм і принципів у практичній діяльності є важливим критерієм професіоналізму правників та правоохоронців. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку юридичної науки є встановлення стандартів діяльності різних професійних груп у сфері права. Зокрема, йдеться про запровадження в правову практику стандартів професійної етики для поліції, які б застосовувалися незважаючи на національні кордони в межах Європи.

Вказаний процес передбачає формування відповідних деонтологічних принципів і норм для конкретизації належної поведінки поліцейських, зокрема її передбачуваності. Такі наукові зусилля

спрямовані задля належного забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави. Забезпечення теоретичної основи цього процесу відбувається в межах поліцейської деонтології (і як науки, і як навчальної дисципліни).

Становлення і розвиток поліцейської деонтології пов'язано із ускладненням функцій поліцейської діяльності, соціальним навантаженням професії поліцейського. Поліцейські несуть свою службу в умовах серйозних морально-психологічних навантажень та високому рівні відповідальності за свої дії.

Складність поліцейської діяльності полягає, зокрема, і в підвищенні вимог до стандартів професійної етики поліцейського, який виконує важливу функцію – захист прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Правоохоронна система – це не лише механізми та суб'єкти правоохоронної діяльності, якими є поліція, ДБР, НАБУ чи прокуратура, – це конкретні люди, фахівці, з яких власне і складаються ті чи інші правоохоронні органи, і які перетворюють теоретичні моделі правової системи на реально функціонуючі. А отже, від ставлення правоохоронця (поліцейського) до виконання своїх обов'язків залежить ефективність правоохоронної системи.

На межі XX–XXI ст. спостерігається об'єктивна тенденція гармонізації (узгодження) деонтологічних норм і принципів у сфері правоохоронної діяльності на міжнародному рівні. Особливо помітним цей процес є в Європейському Союзі та державах-членах Ради Європи\*. У національних деонтологічних кодексах втілюються єдині принципи і підходи, що формують етичні стандарти діяльності правоохоронця, зокрема поліцейського. Тобто відбувається зближення в розробленні моделей культури професійної поведінки правоохоронців різних держав.

У сучасній науці існує тенденція до спеціалізації в системі гуманітарних знань, їх певної професіоналізації у зв'язку з ускладненням суспільних відносин та механізмів їх правового регулювання. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку юридичної науки є встановлення етичних стандартів для професійних груп у сфері права. У сфері правоохоронної діяльності відбувається

---

\* Україна є членом цього міждержавного об'єднання.

процес уніфікації стандартів професійної діяльності службовців поліції. Зокрема, йдеться про запровадження єдиних стандартів поведінки для поліції, які б застосовувалися незважаючи на національні кордони в межах Європи.

Вказаний процес передбачає формування відповідних деонтологічних принципів і норм для конкретизації належної поведінки поліцейських, зокрема її передбачуваності і прозорості. Забезпечення теоретичної основи цього процесу відбувається в межах поліцейської деонтології.

*Про єдність права та моралі як важливих суспільних цінностей.* Об'єктом дослідження поліцейської деонтології є взаємозв'язок категорій моралі та права у професійній діяльності правоохоронців (зокрема, поліцейських), застосування моральних норм (добра і справедливості, людинолюбства) у практиці поліцейської діяльності. За висловом відомого філософа права Л. Л. Фуллера, йдеться про «мораль, що уможлиблює право»<sup>119</sup>.

Річ у тім, що юридичні категорії, як наприклад, справедливість, мають подвійне навантаження, будучи також і етичною категорією. Наприклад, категорія справедливості, як найважливіша етична категорія, має насамперед значення як принцип рівності між людьми<sup>120</sup>.

Задля сприйняття правової реальності важливим є розуміння самого права, зокрема його співвідношення з іншими соціальними регуляторами (мораль, релігія). У цьому контексті ми підтримуємо позицію, за якою «національні та міжнародні системи цінностей впливають із загальних та спільних цінностей, таких як гідність, рівність та свобода.

Ця позиція стверджує, що вказані цінності підтверджують дотримання основних прав людини. Дійсність будь-якого націо-

---

<sup>119</sup> Лон Л. Фуллер. Мораль права / пер. з англ. Н. Комарова. Київ: Сфера, 1999. 232 с.

<sup>120</sup> Базарник Б. І. Етичні засади діяльності суддів в умовах формування громадянського суспільства. Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року) / упор. Л. В. Павлик. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 5.

нального правового порядку ґрунтується на фундаментальних принципах гідності, рівності та свободи, які закріплені в багатьох правилах національних правових порядків, але по суті належать до категорій етики, моралі та справедливості»<sup>121</sup>. Саме в цьому проявляється цінність і багатогранність такого соціального феномена яким є право.

Тож право можна розглядати як кодифікацією моральних поглядів суспільства. Український вчений О. Проневич вважає, що основні права людини як норми національного та міжнародного права одночасно належать і до моралі та етики. Таке розуміння права в соціумі, на його думку, сприяє гарантованості його дотримання, підкорення праву: «Загальнолюдські цінності та основні права людини перетинаються, і такий взаємозв'язок цінностей і основоположних прав людини фіксує *фундаментальну єдність* між правом та мораллю. Отже, у цьому значенні право є концепцією передових моральних принципів, що є загальними для всіх учасників міжнародної спільноти»<sup>122</sup>. Словом розуміння моральності права, побудованого на таких категоріях як рівність, справедливість, свобода, наближеність його до існуючих в соціумі моральних норм, не просто засвідчує цінність права, але є гарантією його дотримання.

Осмислення указанного взаємозв'язку між мораллю та правом має означати, що ті хто за своєю професією зобов'язані його захищати (юристи чи правоохоронці), діятимуть на основі внутрішніх переконань, серед яких цінність права (його осмислення в правосвідомості) займає першорядне значення. Так виникає осмислення правоохоронцем власної професійної діяльності як певної важливої соціальної місії, що передбачає обов'язок захищати право.

*Підходи до розуміння поліцейської деонтології.* Науковці Ю. Римаренко, В. Кукушин вважають, що вчення про обов'язок та належну поведінку, норми цієї поведінки, що реалізуються від-

---

<sup>121</sup> Копча В. В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 54–58.

<sup>122</sup> Там само.

повідно до професійного обов'язку і є деонтологією, або одним із її значень<sup>123</sup>. Учені також вважають, що у центрі уваги деонтології як науки про обов'язок і належне, постійно присутнє поняття обов'язку, що характеризує відношення особи до соціуму і її соціальну місію в ньому (обов'язок воїна перед Батьківщиною, правоохоронця перед громадянином, лікаря перед пацієнтом).

Зі свого боку маємо доповнити, що в центрі науки про обов'язок є не тільки ставлення особи правоохоронця (зокрема, поліцейського) до соціуму. Йдеться також і про плекання авторитету правоохоронця чи правника задля підвищення авторитету державної влади.

О. Проневич називає такий процес тенденцією до етизації державної служби. Падіння авторитету державної влади може мати своїм наслідком деструкцію всієї системи влади\*. Поліцейська деонтологія, чи взагалі деонтологія, має подвійне призначення формувати авторитет державних інститутів (зокрема, правоохоронних), який базується на виконанні професійних обов'язків службових та посадових осіб, зокрема, відповідно до певних етичних стандартів.

Ще одним важливим уточненням для осмислення підходів до поняття деонтології є наступна теза: «Деонтологія, як система морально-етичних норм, більш за все застосовується до моральної сфери соціальних відносин, впливає насамперед на моральну свідомість працівників різних професій, а за допомогою моральних

---

<sup>123</sup> Римаренко Ю., Кукушин В. Деонтологічний кодекс. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемпученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. С. 118.

\* Сьогодні можна спостерігати падіння авторитету президента Білорусі, який застосував непропорційну (неспіврозмірну) та необґрунтовану силу до мирних протестів спрямованих проти фальсифікації виборів президента. Це фактично зробило його нелегітимною особою в очах власної нації, та міжнародної спільноти. Про це вже заявили високопосадовці ЄС та президент України В. Зеленський. Див. офіційний сайт президента України: URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-pidtrimuye-poziciju-krayin-partneriv-shodo-podij-u-63945> (дата звернення: 25.09.2020).

вимог – на їхню поведінку, діяльність і всю соціальну практику»<sup>124</sup>. Тобто, йдеться про взаємозв'язок етики, права і моралі, які є чинниками, що впливають на правовідносини у сфері правоохоронної діяльності, і очевидно є об'єктом дослідження поліцейської деонтології, як деонтології у сфері правоохоронної діяльності.

Учені пропонують низку підходів до визначення професійної деонтології, якою, на нашу думку, і є поліцейська деонтологія, а саме: 1) розділ етики, що розглядає проблеми належного ставлення поліцейським до виконання свого обов'язку і професійних вимог; 2) система знань про професійну етику та інші норми професійної поведінки особи поліцейського; 3) вчення про специфічні соціальні норми працівників юридичних професії, моральних обов'язків юриста, поліцейського; 4) наукова і навчальна дисципліна про норми і правила професійної поведінки фахівців, їхнього морального і професійного обов'язку та відповідальності<sup>125</sup>. Отже, деонтологія виконує функції інтеграції, упорядкування, підтримки процесів функціонування професійних груп як конкретних соціальних спільнот і є системою (правових, моральних, організаційно-управлінських) норм, що визначаються (детерміновані) соціальною роллю, статусом, функціями, характером діяльності фахівців-професіоналів, наприклад, юристів, поліцейських чи медиків.

Процес становлення поліцейської деонтології як науки, що досліджує аспекти формування стандартів належної поведінки поліцейських (належного ставлення до виконання службового обов'язку згідно з певними морально-етичними вимогами) розпочався в Україні порівняно недавно.

Одним із перших таких ґрунтовних досліджень стала «Міжнародна поліцейська енциклопедія», 1-й том якої висвітлює теоретико-методологічні і концептуальні засади поліцейського права та

---

<sup>124</sup> Кукушин В. Поліцейська деонтологія як система морально-етичних норм. Підходи. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. С. 557.

<sup>125</sup> Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Підходи. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. С. 552.

поліцейської деонтології<sup>126</sup>. Автори цього видання зазначають, що саме Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року<sup>127</sup> станом на сьогодні є основою для формування деонтологічних стандартів професійної діяльності поліції.

Наступним етапом становлення поліцейської деонтології в Україні стало дисертаційне дослідження Є. Гіди (захист докторської дисертації відбувся у 2012 році)<sup>128</sup>, наукові праці О. Проневича<sup>129</sup>, М. Пендюри<sup>130</sup>, В. Савіщенко<sup>131</sup>. Вказані праці присвячені з'ясуванню юридичної природи деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейського та визначення ефективності їх регламентації.

Науковці загалом констатують, що процес становлення поліцейської деонтології як науки в Україні щойно розпочався.

Тож формування таких наукових знань, що є об'єктом дослідження цієї науки, вимагає урахування тенденції її формування в межах Європейського Союзу. Згадані вище науковці констатують, що саме Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року

---

<sup>126</sup> Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>127</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. *Офіційний сайт*. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 20.02.2020).

<sup>128</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, НАВС, 2012. 529 с.

<sup>129</sup> Проневич О. С. Імплементация європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

<sup>130</sup> Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

<sup>131</sup> Савіщенко В. М. Генезис деонтологічної основи професійної діяльності юристів. *Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (ДДУВС, 28.02.2020). Електронний архів (репозитарій) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4360> (дата звернення: 06.05.2020).

нині є основою для формування деонтологічних стандартів професійної діяльності поліції. Звісно, що Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. виник не на порожньому місці, оскільки до того вже було розроблено низку подібних документів, як-от Декларація про поліцію 1979 року<sup>132</sup>, чи Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 року<sup>133</sup>. На їхньому детальному аналізі ми зупинимося згодом. Тобто, вказаний процес формування принципів і норм поліцейської деонтології, що є в основі деонтологічних кодексів поліції вже має півстолітню історію, і розпочався з II половини XX століття.

У межах навчальної дисципліни ми з Вами вивчатимемо, які ж власне стандарти професійної етики поліції розроблені на міжнародному та національному рівнях. Такі стандарти професійної етики поліції є систематизовані в міжнародних та національних стандартах поліцейської етики. Для цього в посібнику передбачено окрему тему (див. розділ 6).

Важливим завданням поліцейської деонтології як науки, є необхідність узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні. Крім того ще й імплементація норм та принципів, що містяться в Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи. І, відповідно, у практичну діяльність поліцейських в Україні. Частково положення деонтологічних кодексів поліції вже є імплементовані в Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 та у Правила етичної поведінки поліцейських від 09.11.2016<sup>134</sup>. Деонтична складова у поліцейській діяльності має слугувати моральній легітимізації Національної поліції

---

<sup>132</sup> Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803) (дата звернення: 22.02.2020).

<sup>133</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282) (дата звернення: 22.03.2020).

<sup>134</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 06.04.2020).

України в очах громадянського суспільства, після подій Революції Гідності 2013–2014 рр.

Існує декілька підходів до розуміння поліцейської деонтології (як науки), і важливим тут є визначення запропоноване Є. Гідою: «Під поліцейською деонтологією варто розуміти юридичну науку, що *вивчає вимоги* до належної професійної поведінки працівників поліції, які засновані на соціальних, моральних цінностях суспільства та *спрямовані* на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих вимог. Поліцейська деонтологія формує загальні знання про *належну (бажану) поведінку працівників поліції*, що, своєю чергою, використовуються галузевими й іншими юридичними науками як вихідні засади для досліджень відповідних наукових проблем»<sup>135</sup>. Тобто, поліцейська деонтологія розглядається вченими та практиками як наука, що вивчає всю сукупність організаційно-управлінських, професійно-етичних та соціальних норм, принципів належної поведінки працівників поліції, при виконанні ними службових обов'язків.

Більшість науковців, які займалися дослідженням науки поліцейська деонтологія, схилилися до того, що вона має міжгалузевий характер. Міжгалузевий характер поліцейської деонтології Є. Гіда обґрунтовує так: «Належна поведінка працівників поліції у цих соціально складних ситуаціях потребує залучення знань, накопичених соціологією, психологією, педагогікою, етикою, естетикою, теорією права, філософією права, теорією управління тощо»<sup>136</sup>. Тут існує схожа теза М. Пендюри про те, що соціальним підґрунтям норм професійної деонтології (зокрема й поліцейської деонтології) є, перш за все, норми природного права – правовий звичай, моральні, етичні, релігійні норми<sup>137</sup>.

---

<sup>135</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 36 с.

<sup>136</sup> Гіда Є. О. Систематизація підходів щодо розуміння предмету юридичної деонтології. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. 286–293 с.

<sup>137</sup> Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології: кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

Розроблялися визначення поняття поліцейської деонтології й іншими науковцями: «Поліцейська деонтологія – наука про зародження, формування, розвиток і функціонування діючого в професійній групі працівників поліції нормативно-орієнтуючого інституту, особливої системи норм (і кодексів) професійної поведінки поліції, історично складених стандартів, заснованих на моральній аксіоматиці (Кукушин В. М.)<sup>138</sup>.

Поліцейська деонтологія – це наука, що вивчає всю сукупність соціальних, професійно-етичних та організаційно-управлінських норм принципів, належної поведінки працівників поліції під час виконання ними службових обов’язків, відповідної соціальної ролі та функції (Римаренко Ю. І.)<sup>139</sup>.

Поліцейська деонтологія – це філософсько-правова наука про пізнання поліцейським сутності внутрішнього імперативу службового обов’язку, який створює передумови для формування особистісних норм його професійної поведінки і мотиви їх вибору (Сливка С. С.)<sup>140</sup>.

Окремий підхід до узагальненого (ширшого) розуміння поліцейської деонтології напрацьований авторами Міжнародної поліцейської енциклопедії. Тут зазначено, що поліцейська деонтологія є важливою складовою поліцейської науки, де вона (поліцейська деонтологія) розглядається у контексті існуючих кодексів певних поліцейських служб як нормативно-орієнтуючих соціальних інститутів. Особлива увага звертається на деонтологічні норми та принципи Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р.

Автори найновішого навчального видання «Поліцейська деонтологія» дають таке визначення: «Під поліцейською деонтологією розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна

---

<sup>138</sup> Кукушин В. Поліцейська деонтологія. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1.

<sup>139</sup> Цит. за Юридична деонтологія: навч. посіб. Ч. 2 / М. М. Пендюра, О. В. Дручек. Київ: НАВС, 2014. 156 с.

<sup>140</sup> Сливка С. С. Поліцейська деонтологія та професійна етика: спільні і відмінні ознаки. *Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та історичні аспекти*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 420 с.

юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності»<sup>141</sup>.

Так, поліцейську деонтологію варто розглядати в двох аспектах: а) як науку, що досліджує професійні стандарти належної поведінки працівників поліції, що базуються на моральних засадах суспільства; б) як *розділ юридичної деонтології* та соціології управління, що досліджує проблеми реалізації посадових обов'язків, функціонування нормативно-орієнтаційних інститутів, дає знання про зміст норм, що закріплені деонтологічними кодексами (етичні кодекси) поліції.

Тобто, поліцейська деонтологія вивчає проблеми пов'язані з формуванням належної професійної поведінки (за І. Бентамом – наука про належне) у діяльності працівників поліції, соціальне регулювання професійної поведінки, особливості функціонування деонтологічних принципів і норм<sup>142</sup>.

Здобувачі вищої освіти мають знати, що окрім правового регулювання суспільних відносин, існує ще один вид соціального регулювання – професійний (корпоративний), підґрунтям якого є професійна мораль. Ним регулюються відносини фахівців у професійних групах, наприклад, у сфері медицини чи права.

У посібнику з теорії права (2015 р.), соціальні норми з допомогою яких здійснюється регулювання професійної діяльності фахівців у певній сфері суспільних відносин, використовується поняття «корпоративне регулювання», а щодо норм, які є основою такого регулювання «корпоративні норми»: «Так, корпоративні норми перетинаються із правовими нормами, сформульованими державою, які сприймають їх як чинник стабільності правової системи. Водночас у випадку відповідного санкціонування (схвалення)

---

<sup>141</sup> Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія: навч. посіб. Київ: ФОП Маслаков, 2020. С. 19.

<sup>142</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

корпоративні норми можуть стати частиною загальнообов'язкових правових норм»<sup>143</sup>.

За загальним правилом такі корпоративні норми розглядають як норми, що заповнюють прогалини в нормативній системі права (те, що не врегульовано ним), і мають субсидіарний (допоміжний) характер. Водночас винятково важливого значення в соціальному регулюванні мають моральні норми, оскільки сформовані на їх основі стандарти поведінки, пов'язані з цим моральні відносини та їх роль у житті суспільства є предметом вивчення етики – однієї із найдавніших галузей знань<sup>144</sup>. Мабуть саме в цьому і проявляється міждисциплінарний характер поліцейської деонтології на чому наголошують науковці.

Проте маємо доповнити, що якраз моральні норми\* разом із правовими нормами і складають основу соціального регулювання різних видів суспільних відносин. Словом, особливість корпоративного (професійного) регулювання полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки призначених для юристів чи правоохоронців.

**Ми відстоюємо ту позицію, що дотримання встановлених етичних стандартів є невід'ємною частиною вимог до професійної діяльності правоохоронця загалом. Усвідомлення правоохоронцем (зокрема, поліцейським) своєї соціальної місії щодо захисту прав і свобод людини, її законних інтересів та інтересів суспільства, є основою його професійної етики. Очевидно, що до такої професійної діяльності існує ціла низка вимог систематизованих в спеціальних актах деонтологічного змісту, які у випадку їх санкціонування державою, стають нормативною основою професійної діяльності правоохоронця.**

---

<sup>143</sup> Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.

<sup>144</sup> Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

\* Під мораллю як нормативним регулятором професійної юридичної діяльності прийнято розуміти систему вимог до юристів у зв'язку зі здійсненням ними своїх професійних обов'язків (норми моралі, совісті, відповідальності, честі).

### 3.2. Об'єкт і предмет поліцейської деонтології

**Об'єктом** поліцейської деонтології є суспільні відносини, що виникають у сфері професійної діяльності працівників поліції. Йдеться про відносини як в середині професійної групи, наприклад, між керівником та підлеглим, між колегами (поліцейськими, іншими правоохоронцями) в процесі їх практичної діяльності; очевидно йдеться також і про відносини між поліцейськими та громадянами, іншими суб'єктами правоохоронної (поліцейської) діяльності.

**Предметом** поліцейської деонтології є система принципів і норм належної професійної поведінки працівників поліції. Ці деонтологічні принципи та норми (норми моралі і права), систематизовані в деонтологічних кодексах становлять специфічний соціальний інститут нормативно-орієнтуючого характеру.

Так, з погляду теорії права, ми маємо справу з соціальним (корпоративним) регулюванням правоохоронної діяльності поліцейських як окремої професійної групи, що здійснюється на основі деонтологічних норм (норм моралі та права), що своєю чергою, закріплені у деонтологічних кодексах. Саме в таких систематизованих актах деонтологічного змісту (деонтологічних кодексах) і містяться основні положення поліцейської деонтології.

### 3.3. Основні завдання, мета і функції поліцейської деонтології

**Основними завданнями поліцейської деонтології** є такі\*:

– вивчення теоретичних основ поліцейської деонтології та нормативно-правової регламентації етичних кодексів поліції;

---

\* Щодо завдань поліцейської деонтології, то в нашій роботі ми подаємо їх на основі підходу розробленого Є. Гідою, у своєму дисертаційному дослідженні, однак в дужках подаємо тлумачення того, що ж має на увазі учений у своїй праці: див. – Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан. 2011. С. 20.

- ознайомлення з деонтологічними принципами правоохоронної діяльності;

- формування у здобувачів вищої освіти професійної правової культури, наукового світогляду; вивчення міжнародних і національних стандартів професійної діяльності правоохоронців, зокрема стандартів професійної етики поліцейських;

- вивчення обумовлених соціальною практикою проблем належного ставлення працівників поліції до виконання службових обов'язків;

- формування і систематизація деонтологічних принципів та норм, що становлять специфічний соціальний інститут нормативно-орієнтуючого характеру;

- виявлення несприятливих моральних та інших чинників, що знижують ефективність роботи окремих працівників або професійних груп (*мається на увазі правовий нігілізм, як найбільш поширене явище деформації правосвідомості працівника поліції, корупційні прояви*);

- усунення шкідливих наслідків професійних помилок, відхилень від норм необхідної поведінки, запобігання фактам неналежної професійної діяльності (*ідеться про протидію корупційним проявам серед поліцейських, проведення службових розслідувань у випадку порушень правил етичної поведінки поліцейським, адже виникає питання як зробити таке розслідування об'єктивним*);

- формування усвідомлення майбутніх правоохоронців необхідності імплементації міжнародних стандартів професійної етики поліцейського розроблених на рівні ООН чи Радою Європи, в національні деонтологічні кодекси, що мали би стати основою для формування стандартів професійної етики поліцейських в Україні.

*Завдання* поліцейської деонтології спрямовані на досягнення її **мети** – формування ціннісних та нормативних орієнтирів поліцейського, відповідно до положень Конституції України і на основі міжнародних стандартів професійної етики, що містяться у відповідних деонтологічних кодексах.

На нашу думку, одним із важливих завдань розвитку поліцейської деонтології в Україні, є не стільки формування професійних стандартів поведінки поліцейських (оскільки низка таких

деонтологічних кодексів уже є розроблено на рівні ООН чи Ради Європи, скільки імплементація цих принципів і норм міжнародних деонтологічних кодексів у національне законодавство, та відповідні деонтологічні кодекси поліції в Україні.

***Щодо функцій поліцейської деонтології (за Є. Гідою).***

Науковець виокремлює такі функції поліцейської деонтології:

- пізнавальна (формування деонтологічних знань, усвідомлення особливостей професійної поведінки працівників поліції та стандартів, якими вони мають керуватися у своїй діяльності, ознайомлення з нормативними актами, що регламентують діяльність працівників поліції;

- оціночна (осмислення закономірностей формування належної професійної поведінки працівника поліції, накопичення знань, удосконалення стандартів поведінки тощо);

- орієнтуюча (розробка стандартів поведінки працівників поліції на основі правової практики – прикладом цього є т. зв. правило Міранди);

- мотиваційна (розроблення фундаментальних ідей щодо норм поведінки, шляхів удосконалення практичної діяльності працівників поліції в умовах її реформування (наприклад, *народ і поліція партнери, захищати і допомагати*), осмислення норм, що містять дозволи, заборони, рекомендації та вимоги, а також всієї правової політики держави, яку вони мають захищати у своїй діяльності;

- комунікативна (передбачає різні форми та засоби обміну та передачі інформації, узгодження дій та взаєморозуміння працівників поліції з громадянами та між собою, зокрема, на нашу думку це стосується також і громадського контролю за діяльністю поліції;

- регулятивна – регламентація поведінки працівників міліції (поліції) та їх спільна діяльність. Здійснюється через переконання, навчання, наслідування (приклад кращих), обмін ідеями та ін. Визначають два види взаємодії:

- а) співробітництво (кооперація);

- б) конкуренція;

- виховна – виховання працівника поліції у відповідності із деонтологічними нормами на основі цінностей правової культури

(серед таких, на нашу думку є народовладдя, пріоритет прав і свобод людини, національний та державний суверенітет)<sup>145</sup>.

Щодо функції поліцейської деонтології, то на нашу думку, було би варто додати ще *функцію інтеграції*, чи радше уніфікації стандартів поведінки поліцейських. Нині існує тенденція до формування стандартів у сфері правоохоронної діяльності, що зумовлено впливами інтеграційних процесів на Європейському континенті, наднаціональної політики у сфері захисту прав людини. На думку науковців (Н. В. Камінська, А. І. Білас) ці стандарти можна визначити як комплекс загальнообов'язкових норм і принципів, розроблених та прийнятих державами-членами, а також спеціально уповноваженими інституціями ЄС, з метою уніфікації засад правоохоронної діяльності, форм і методів діяльності правоохоронних органів, їх посадових осіб за загальновизнаними демократичними цінностями, задля зміцнення національного та загальноєвропейського правопорядку, захисту прав і свобод людини й громадянина<sup>146</sup>.

Поліцейська деонтологія є теоретичною базою для створення відповідних кодексів поведінки поліції, що використовуються для соціального (корпоративного) регулювання поведінки поліцейського відповідно до норм професійної етики. Обґрунтування та аргументація системи професійно-етичних (деонтологічних) норм належної поведінки поліцейських сприятиме розв'язанню завдань наукового забезпечення реалізації вимог професійної етики поліції.

### **3.4. Принципи і норми поліцейської деонтології. Деонтологічні кодекси**

Принципи і норми поліцейської деонтології утворюють *нормативно-орієнтуючий соціальний інститут*. Цей інститут складається з таких елементів:

---

<sup>145</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

<sup>146</sup> Камінська Н. В., Білас А. І. Уніфікація стандартів правоохоронної діяльності: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 189–196.

- деонтологічні принципи та норми поведінки працівників поліції, що оформлені у вигляді деонтологічних кодексів чи інших нормативних документів;
- система вимог до професійної підготовки (навчання) та виховання працівників поліції;
- сукупність санкцій за порушення деонтологічних норм;
- спеціальні органи, що мають право здійснювати перевірку фактів неетичної поведінки, т.зв. комісії з етики;
- правові механізми морально-етичного регулювання поведінки працівників поліції<sup>147</sup>.

Деонтологічні принципи та норми спрямовані на створення цінностей, які захищає поліція як інститут, зокрема обмеження ризику порушень прав і свобод людини з боку поліції. Особливість корпоративного (професійного) регулювання у сфері поліцейської діяльності полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки поліції. Отже, йдеться про таку особливість деонтологічних кодексів як взаємодія норм права та норм моралі. Механізм їх контролю полягає у своєрідному контролі громадянського суспільства за діяльністю органів поліції.

Більшість учених, чиї праці ми проаналізували, вважають, що деонтологічні принципи та норми (норми моральні, правові), систематизовані в деонтологічних кодексах, становлять специфічний соціальний інститут нормативно-орієнтуючого характеру. Однак, на нашу думку, можливо уточнити, що йдеться також і про ціннісно-орієнтуючий інститут, з огляду на необхідність орієнтації на такі цінності як основоположні права і свободи людини, сформовані на основі таких категорій як рівність, справедливість, свобода. Очевидно, що нормативність окремих положень деонтологічних норм так чи інакше буде присутня в деонтологічних кодексах завжди, з огляду на специфіку всієї правоохоронної діяльності (де домінує принцип законності).

На нашу думку, вказані деонтологічні кодекси слугують також орієнтиром і для громадянського суспільства, яке бажає знати і передбачати поведінку поліцейського під час виконання ним своїх службових обов'язків. Такі деонтологічні кодекси мають

---

<sup>147</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

бути зрозумілими для нефахівців (не правоохоронців, громадянина навіть без спеціальної освіти) настільки, щоб звичайний громадянин міг зрозуміти поведінка поліцейського (чи іншого правоохоронця) є належною, чи навпаки. Словом, деонтологічні кодекси спрямовані не лише на професійні групи правоохоронців, але і на громадянське суспільство, яке, знаючи стандарти діяльності поліції, чітко має розуміти відповідність чи невідповідність поведінки поліцейського стандартам професійної етики, що слугуватиме підвищенню рівня довіри соціуму до роботи поліції і зрештою, сприятиме консолідації громадянського суспільства. Так, ***саме поняття «довіри» (власне довіри громадян до поліції) є морально-етичним імперативом***, на основі якого формуються деонтологічні принципи поліцейської деонтології.

Створення деонтологічних кодексів також спрямоване на реалізацію поставленої Радою Європи мети – досягнення більшої єдності між її членами як це і зазначено в Європейському кодексі поліцейської етики. Отже, йдеться про створення таких стандартів професійної етики, що слугували прозорості діяльності поліції та стали основою для політичної інтеграції Європейського континенту. Тож основною тенденцією у формуванні положень поліцейської деонтології є їх уніфікація на міжнародному рівні та імплементація цих положень у національне законодавство у сфері поліцейської діяльності (як частини правоохоронної діяльності). Так, *це одним **принципом** поліцейської деонтології є принцип уніфікації стандартів поліцейської діяльності.*

### **Принципи поліцейської деонтології (або деонтологічні принципи).**

Учений Є. Гіда дав доволі лаконічне визначення поняття принципів деонтології «Деонтологічні принципи – основоположні ідеї, що виконують функцію орієнтирів, загальних вказівок щодо поведінки особи (йдеться про особу поліцейського – *авт.*) в тих чи інших ситуаціях»<sup>148</sup>.

До основних принципів поліцейської деонтології належать (за Є. Гідою):

- пріоритет прав і свобод людини;

---

<sup>148</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.

- законність (працівник поліції зобов’язаний керуватися нормами, що закріплені у чинному законодавстві);
- гуманізм – ставлення з повагою до конкретної людини з урахуванням тих індивідуальних властивостей, що притаманні лише їй (свого роду вміння поставити себе на місце іншої людини);
- справедливість – встановлення відповідності між правопорушенням та покаранням, метою та засобами її досягнення;
- неупередженість – поліцейський зобов’язаний підходити до виконання своїх обов’язків з однаковою відповідальністю незалежно від обставин справи та особи, яка до неї причетна;
- сумлінність – ретельне встановлення всіх обставин справи;
- істинність – встановлення достовірності інформації у справі;
- професійно-правова активність – реалізація своєї компетенції у межах законодавства, вміння виявити ініціативу, самостійність, особиста відповідальність, здатність швидко приймати обґрунтовані і законні рішення<sup>149</sup>;
- принцип відповідальності поліції перед цивільною владою, або громадянський контроль за поліцією;
- принцип верховенства права;
- довіра (між правоохоронцями та суспільством);
- принцип уніфікації стандартів професійної етики в поліцейській діяльності.

### **3.5. Методологія поліцейської деонтології і її значення**

Формування деонтологічних принципів та норм у сфері права є однією з теоретичних проблем теорії та філософії права. У цій парадигмі процес формування деонтологічних принципів і норм, завданням яких є регулювання поведінки фахівців у сфері право-

---

<sup>149</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

охоронної діяльності) є об'єктом дослідження поліцейської деонтології, в контексті формування професійної правової свідомості правоохоронців, зокрема, поліцейських. Ми вже зазначали, що останнім часом у сфері правоохоронної діяльності особлива увагу звертається на встановлення певних стандартів, принципів, норм, конкретизації соціальних, моральних ідеалів, поведінки фахівців цієї професійної групи. Це зумовлює необхідність формування деонтологічних засад діяльності правоохоронців: поліцейських, прокурорів, детективів. Вказаний процес О. Проневич називає «етизація» державної служби<sup>150</sup>.

Розглядаючи питання про розвиток науки «поліцейська деонтологія» ми зважили на існуючі дослідження. Серед таких досліджень, що правили нам за методологічні настанови є статті в енциклопедичному виданні під назвою «Міжнародна поліцейська енциклопедія»<sup>151</sup>. Метою видання цієї енциклопедії стало формування теоретичних знань про особливості поліцейської діяльності як важливу складову правоохоронної функції держави. То ж очевидно, що курсантам та студентам юридичних навчальних закладів також доцільно опрацювати вказане видання (міститься в бібліотеці ЛьвДУВС).

Як зазначено у вступі до цього видання (автори: Ю. Римаренко, Я. Кондратьєв, Ю. Соловей), перший том енциклопедії висвітлює теоретико-методологічні і концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології, зокрема, основна увага присвячена осмисленню деонтологічних вимог, що висуваються до професії поліцейського<sup>152</sup>.

Зрозуміло, що і ми не можемо не урахувувати методологічні настанови розроблені і сформульовані в цьому виданні. Серед праць, які ми використали є статті Ю. Римаренка, С. Сливки, В. Кукушина, Я. Кондратьєва.

---

<sup>150</sup> Проневич О. С. Деонтологічні стандарти діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 167–173.

<sup>151</sup> Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>152</sup> Там само.

Особливий методологічний інтерес для нас має наукова стаття Ю. Римаренка під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект)» (II том Міжнародної поліцейської енциклопедії)<sup>153</sup>. На прикладі цього деонтологічного кодексу Ю. Римаренко спробував розкрити сутність і значення морально-етичних категорій у нормах подібних актів деонтологічного змісту. Науковець зазначив, що вказані акти деонтологічного змісту містять основні принципи і норми поліцейської деонтології.

У методологічному аспекті поліцейська деонтологія є прикладною наукою про належну професійну поведінку поліцейського, її норми і принципи. Здається очевидним, що деонтологія використовує власний спосіб правового регулювання, який повинен мати свої особливості, наприклад така галузь знань як цивілістика чи криміналістика. Тобто, задля регулювання професійної діяльності поліцейських застосовується особливий вид соціального регулювання, де поєднуються правові та моральні норми, що знову ж таки є характерним для права загалом. Основний спосіб соціального регулювання тут є громадянський осуд, чи навпаки, громадянська підтримка тої чи іншої (належної/неналежної) поведінки правоохоронця. Ми підходимо до актів деонтологічного змісту не тільки як до таких, що регулюють професійну поведінку правоохоронців, але і до правових актів, що забезпечують громадянський (цивільний) контроль за діяльністю поліції. Згодом ми ще повернемося до цього питання в 5 розділі.

Фактично йдеться про чітку артикуляцію і нормативне закріплення в деонтологічних кодексах морально-етичних імперативів професійної діяльності та поведінки поліцейського. Обґрунтованою вбачається концепція проф. С. Сливки про те, що правовий принцип презумпції невинуватості в поєднанні з правилом «поводься з іншими так, як хочеш, щоб поводитися з тобою» вважається одним із ключових морально-етичних імперативів діяльності полі-

---

<sup>153</sup> Римаренко Ю. І. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект). Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 352.

цейського<sup>154</sup>. Такі моральні вимоги до діяльності поліцейського спрямовані на протидію порушень прав і свобод людини самими поліцейськими. Указане стосується усіх правоохоронців без винятку і є імплементацією норм християнської моралі в систему правових принципів. Ми вже зазначали, що право формується на основі певних моральних норм домінуючих у суспільстві.

Така система морально-етичних та правових норм, що діють під час виконання поліцейськими своїх службових обов'язків, зафіксовані у деонтологічних кодексах поведінки правоохоронців, формують окремий інститут соціального регулювання. Йдеться про формування деонтологічних норм та принципів, що становлять спеціальні вимоги-станданти професійної діяльності правоохоронців, зокрема, поліцейських.

Ми дотримуємося думки, відповідно до якої стандарти професійної етики правоохоронця становлять деонтологічну основу його професійної діяльності, а морально-етичні норми поліцейської деонтології становлять основний предмет поліцейської деонтології.

Упровадження у правову практику високих стандартів прав людини, які визнала і закріпила в своїй Конституції та законах держава Україна, потребують не лише ефективних правоохоронних механізмів, а й підготовки професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини є найбільшою цінністю, вважає С. Сливка, і саме це завдання покладено на деонтологію<sup>155</sup>.

Формування в правосвідомості правоохоронця чіткого розуміння про невідчужуваність (невід'ємність) основних прав і свобод людини можна вважати деонтологічними основами правоохоронної діяльності, зокрема і поліцейської деонтології. Донесення їх беззаперечної вартості, так само як наприклад, усвідомлення цінності державного та національного суверенітету, до свідомості майбутнього правоохоронця є першочерговим завданням таких навчальних дисциплін як деонтологічні основи правоохоронної діяльності чи поліцейської деонтології.

---

<sup>154</sup> Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Середа та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016, С. 31.

<sup>155</sup> Сливка С. С. Юридична деонтологія: навч.-метод. посіб. Львів: Світ, 2003. 115 с.

В. Савіщенко, здається не безпідставно, зазначає, що тривалий час українські суди, адвокатуру, прокуратуру, міліцію поповнювали кадри, підготовка яких здійснювалася за «зунівською» технологією, без урахування етичних стандартів професії. Формування лише юридичних знань призвело до неспроможності фахівців протистояти намаганням неправомірного впливу на їх професійну діяльність, проявів корупції, вияву зневаги до людей, грубості, зверхності та інших негативних якостей<sup>156</sup>.

То ж виникає питання, на яке наразі не існує наукових розробок – йдеться про імплементацію деонтологічних норм в національне законодавство, чи деонтологічні кодекси, які могли би бути ефективним способом соціального регулювання професійної діяльності. Тобто ми впритул підійшли до питання про механізм реалізації деонтологічних норм у правовій практиці. Тут існує надзвичайна різноманітність підходів, але ми схилиємося до того, що недотримання деонтологічних (морально-етичних за своєю суттю) норм мало би означати відповідальність такого порушника. До цього питання ми повернемося, коли будемо обговорювати деонтологічні кодекси.

Вказана теза мала б слугувати обґрунтуванню необхідності імплементації у деонтологічні кодекси таких моральних норм як людяність, толерантність, і гуманізм, які мають бути в каталозі обов'язкових моральних стандартів правоохоронця (зокрема, поліцейського). Водночас повага до прав і свобод людини базується на правових нормах про невідчужуваність (невід'ємність) основних прав і свобод людини. Це означає необхідність роз'яснення правоохоронцям положень про цінність права, яке спрямоване на захист основоположних прав і свобод людини. Йдеться про взаємообумовленість норм моралі та права як особливості деонтологічних кодексів у сфері правоохоронної діяльності.

Цілком логічно, що більшість вимог професійного характеру до юристів і до правоохоронців є схожими, оскільки і ті, й інші

---

<sup>156</sup> Савіщенко В. М. Генезис деонтологічної основи професійної діяльності юристів. *Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (ДДУВС, 28.02.2020). Електронний архів (репозитарій) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4360> (дата звернення: 06.05.2020).

здійснюють свою професійну діяльність у сфері права. Водночас специфіка освіти сучасних поліцейських має суттєві відмінності порівняно з юристами, з огляду на меншу, трирічну підготовку бакалаврів із правоохоронної діяльності, чи, наприклад, перекваліфікацію осіб без вищої юридичної освіти для служби в підрозділах поліції на посаді поліцейських. То ж навіть цих двох аргументів, є, на нашу думку, достатньо аби спробувати осмислити специфіку поліцейської деонтології, оскільки саме зараз, із реформуванням поліції відбувається переорієнтація у визначенні необхідних компетентностей для підготовки фахівців для Національної поліції України, яка діє на основі нового Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 (далі – Закон про поліцію)<sup>157</sup>. Частина поліцейських, як ми вже зазначили здобувають спеціальність «Правоохоронна діяльність» в межах галузі знань 26 «Цивільна безпека», а не 08 «Право». Чи впливатиме це на формування їх внутрішніх переконань, або як каже С. Сливка на «внутрішній імператив службового обов'язку» поліцейського, його професійної правової свідомості? Очевидно, так. Словом, виникає необхідність забезпечити формування належної професійної правової свідомості поліцейського в специфічних умовах. Крім того специфіка наповнення персоналу підрозділів поліції (частина з яких не має вищої освіти, або не має юридичної освіти) означає особливість формування правил етичної поведінки поліцейського. Вказане передбачає не тільки знання відповідної нормативної бази, але й вимагає усвідомлення поліцейського необхідності дотримання певних правил поведінки у спілкуванні з громадянами (законослухняними чи правопорушниками), або як їх ще називають, стандартами професійної етики.

Що стосується використання інструментарію сучасної гуманітарної науки, то ми переконані, що без застосування історико-правового методу у поліцейській деонтології не обійтися. Звернення до знань з історії держави і права може нам пояснити необхідність розвитку специфіки деонтологічних знань починаючи від Ієремії Бентама, який є засновником цієї правової концепції. Однак

---

<sup>157</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.04.2020).

навряд чи відбувся би інтенсивний розвиток деонтології, якби суспільство не почало вимагати від представників влади належного виконання своїх обов'язків, у межах наданих законом повноважень – фактично йдеться про контроль влади зі сторони громадянського суспільства (згідно з принципом – законність, основа держави).

Розвиток такої галузі міжнародного права як міжнародне право прав людини (МППЛ) спричинило появу цілої низки актів міжнародного права, метою яких є захист прав і свобод людини, вказана тенденція розвитку юридичної науки активізувалася після II Світової війни, до і під час якої були скоєні такі злочини проти людства як Голокост і геноцид. Під час Нюрберзького процесу нацистські злочинці для уникнення відповідальності часто прикривалися тим, що вони були лише виконавцями наказів, і тому, на їх думку необхідно було карати лише тих хто віддавав ці накази. Тож, усі деонтологічні кодекси у сфері правоохоронної діяльності сьогодні містять норму-принцип згідно з яким жоден поліцейський не має права брати участі у масових стратах чи піддавати людей тортурам, чи іншому нелюдському поводженню. У цьому випадку поліцейський має відмовитися виконувати такий наказ, який вважається незаконним з погляду чинного міжнародного права – вказане є ще одним морально-етичним імперативом професійної діяльності поліцейського\*. Лише розуміння вказаних історичних подій і їх співставлення з розвитком сучасної юриспруденції можна розуміти суть указаних деонтологічних норм-заборон, які повторюються, є стандартними для усіх етичних (деонтологічних) кодексів у сфері правоохоронної діяльності. Вказаний приклад не вичерпує потенціал застосування історико-правового підходу, тому його застосування вбачається актуальним.

Проаналізувавши існуючі праці з поліцейської та юридичної деонтології, ми дійшли висновку, що відправною точкою формування деонтологічних стандартів у сфері правоохоронної діяльності є правова культура (і її вищий рівень професійна правова культура) та її відображення в свідомості фахівця – у нашому випадку правосвідомість правоохоронця, поліцейського (поняття правової куль-

---

\* Див ст. 5 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03.2018.

тури та правосвідомості правоохоронців ми вивчатимемо окремо – *див розділ 4 посібника*). Професійна правова культура юристів чи правоохоронців створена інтелектуалами у галузі права. Однак саме деонтологія як наука, є основою для створення мотиваційних аспектів тої чи іншої професійної діяльності. Саме поліцейська деонтологія досліджує процес (чинники) формування внутрішніх переконань правоохоронця. Як зазначає відомий філософ права С. Сливка, онтологічні установки вирішує деонтологія, яка реалізує онтологічні засади через обов'язок.

Саме обов'язок, на думку цього вченого, передбачає внутрішню настанову людини чинити, утримувати гармонію світу, що є добром, а деонтологія – це передусім обов'язок (обов'язок діяти певним чином)<sup>158</sup>. Справді, від усвідомлення значення власної професійної діяльності та внутрішніх переконань правоохоронця, залежать рішення, які він буде приймати. Від цих рішень, своєю чергою, залежатимуть долі людей, правопорушників, потерпілих, клієнтів тощо.

**Отже, поліцейська деонтологія – це наука про належне виконання свого обов'язку правоохоронцем, відповідно до сучасних етичних та правових стандартів – міжнародних, національних.**

У процесі осмислення принципів та норм деонтологічних кодексів, необхідно здійснити тлумачення їхнього змісту низки нормативно-правових та правових актів, актів деонтологічного змісту, що відповідно, вимагало від нас застосування спеціального методу юридичної науки – методу тлумачення правових норм. Тут необхідно урахувати деякі правила тлумачення правових норм – тлумачення лише офіційних текстів тих чи інших актів або ж правила про дотримання ієрархії правових норм.

Розмірковуючи над способами дослідження обраної тематики нам довелося опрацювати низку наукових публікацій, посібників та підручників з юридичної деонтології та енциклопедичної літератури. З методологічного погляду – це означає, що існує необхідність застосування юридичної герменевтики, як методу тлума-

---

<sup>158</sup> Сливка С. С. Юридична деонтологія: навчально-методичний посібник. Львів: Світ, 2003. 115 с.

чення та інтерпретації наукових праць юристів, науковців інших галузей знань.

Аналізуючи міжнародні стандарти поліцейської етики, ми використовуємо такі поняття як «акти деонтологічного змісту» (М. Пендюра)<sup>159</sup>, або деонтологічні кодекси (Є. Гіда<sup>160</sup>, О. Проневич<sup>161</sup>, М. Маськовіта<sup>162</sup>).

Вказані акти, разом із міжнародними стандартами прав людини, складають нормативну основу поліцейської деонтології, вважають вказані автори. Вказані деонтологічні кодекси поліцейських як професійної групи вважаються міжнародними стандартами і є предметом нашого аналізу у 5-му розділі посібника.

Одним із завдань нашої навчальної дисципліни є також з'ясування якісного рівня імплементації стандартів передбачених міжнародними деонтологічними кодексами в національне законодавство та їх використання в етичних кодексах українських правоохоронних органів, насамперед Національної поліції. Тож ми застосовували порівняльно-правовий метод як спеціальний метод юридичної науки.

Отже, поліцейська деонтологія є юридичною наукою, де застосовується методи пізнання властиві саме юриспруденції\*.

---

<sup>159</sup> Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології // [Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку]: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

<sup>160</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.

<sup>161</sup> Проневич О.С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

<sup>162</sup> Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 287–291. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn\\_2016\\_837\\_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48) (дата звернення: 06.04.2020).

\* Як зазначає професор О. Балинська, саме методологію можна вважати визначальною у спеціалізації кожної окремої науки. – Див. Методологія сучасного правознавства: посібник / О. М. Балинська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

П. Удовика у своїй статті «Методологічні проблеми загальної теорії права та філософії права» розмірковуючи над різними правовими теоріями пропонує урахувати, що «регуляція і координація поведінки людей здійснюється не в наказовому порядку, а за допомогою специфічних норм поведінки, тобто за допомогою так званих змістових орієнтирів»<sup>163</sup>. На наше переконання деонтологічні норми і принципи якраз мають слугувати формуванню таких орієнтирів для поліцейських у сфері правоохоронної діяльності. Водночас маємо звернути ще на одну рису регулювання професійної етики правоохоронців (вказне стосується і суддів, і прокурорів).

Як зазначено в посібнику з теорії права М. Кельмана, норми моралі охороняються внутрішнім переконанням, громадською думкою і заходами громадського впливу<sup>164</sup>.

Вказане означає, що специфіка формулювання деонтологічних норм має бути такою, аби звичайний громадянин міг чітко скласти собі враження про належну, чи неналежну, поведінку правоохоронця, поліцейського, оскільки він може і не мати відповідних юридичних знань.

Вказане також означає, що під час розробки актів деонтологічного змісту не варто обмежуватися лише набором процесуальних норм, яких має дотримуватися поліцейський здійснюючи арешт чи розслідуючи справу.

У цьому контексті слушною вбачається теза П. Удовики, що «крайній нормативізм, що вбачає у праві тільки структуру нормативного значеннєвого змісту, не бере до уваги те, що живе право є «упертим фактом», тобто правове суспільство формується тоді, коли люди організовують свою повсякденну діяльність відповідно до тих чи інших норм, що існують у певному суспільстві, зокрема

---

<sup>163</sup> Удовика П. Методологічні проблеми загальної теорії права та філософії права / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>164</sup> Кельман М. С., Восьний В. І., Загальна теорія держави і права(у запитаннях і відповідях): методичні рекомендації / упор. М. С. Кельман, В. І. Восьний. Вид. 4-ге, випр. і доп. Тернопіль: «Терно-граф», 2007 р. 100 с.

норми моралі і звичаєвого права»<sup>165</sup>. Ця теза автора дає методологічну настанову в контексті того, що деонтологічні норми мають бути певною мірою узгоджені з існуючими нормами моралі та правовими звичаями. Соціальним підґрунтям норм юридичної деонтології (професійної деонтології, – поліцейської деонтології) виступають, перш за все, норми природного права – правовий звичай, моральні, етичні, релігійні норми вважає М. Пендюра.

Тож постає завдання ідентифікації правових принципів та норм, які використовуються в межах поліцейської деонтології як науки, головним об'єктом якої є правові відносини у сфері регулювання професійної поведінки поліцейських. Відповідно, застосування системно-структурного методу, який враховує різноманітні правові явища у всьому різноманітті зв'язків, системи цінностей, пріоритетів держави, головним з яких згідно з Конституцією України (ст. 3) є права людини, на нашу думку відповідає концепції посібника.

Актуальним вбачається також дослідження питання про те, які ж внутрішні переконання найкраще відповідають високому званню правоохоронця, які б дали змогу йому ухвалювати правильні рішення. Словом, йдеться про ті внутрішні переконання, на основі яких правоохоронець ухвалюватиме ті чи інші рішення в своїй професійній діяльності, які, як то кажуть, пов'язані з вирішенням певних дилем. Професор С. Сливка використовує в цьому випадку поняття внутрішнього та зовнішнього імперативів, які він пропонує розрізняти, акцентуючи на первинності внутрішнього імперативу службового обов'язку. Видатний учений зазначає, що зовнішній імператив службового обов'язку є предметом дослідження професійної етики<sup>166</sup>. Інший науковець (Є. Гіда), не заперечуючи цієї тези С. Сливки зазначає, що правила етичної поведінки

---

<sup>165</sup> Удовика П. Методологічні проблеми загальної теорії права та філософії права. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1.

<sup>166</sup> Сливка С. С. Поліцейська деонтологія та професійна етика: спільні і відмінні ознаки. *Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та історичні аспекти*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 420 с.

правоохоронців мають зовнішній вираз і називаються деонтологічними кодексами (нормативний спосіб закріплення деонтологічних норм). Однак Є. Гіда на відміну від С. Сливки\* вважає, що кодекси професійної поведінки фахівців у галузі права (деонтологічні кодекси) теж є предметом дослідження поліцейської деонтології<sup>167</sup>. Ми також схилиємося до цієї позиції.

Не відкидаючи тези С. Сливки про відмінність рис внутрішнього і зовнішнього імперативів службового обов'язку правоохоронця, все ж наполягаємо на *нероздільності* внутрішнього та зовнішнього імперативів службового обов'язку, в предметі поліцейської деонтології як науки чи навчальної дисципліни. Очевидно, що внутрішній імператив службового обов'язку у кожного правоохоронця власний і відображується у його внутрішніх переконаннях та практичній діяльності. Однак формується він на спільних для правоохоронної діяльності правових принципах, правових цінностях, які зрештою відображені в деонтологічних кодексах, або ще кажуть у правилах етичної поведінки правоохоронця. Наприклад, Правила етичної поведінки поліцейських<sup>168</sup>.

Справа в тім, що низка дослідників (Т. Василевська<sup>169</sup>, Є. Гіда, М. Пендюра, І. Яремин<sup>170</sup>), вважають що деонтологічні кодекси є важливим чинником формування деонтологічних стандартів професійної діяльності правоохоронців. Проте їх ефективність буде реальною лише за умови того, що їхні положення (деонтологічних кодексів) є частиною внутрішніх переконань правоохоронця. На думку вказаних вище науковців деонтологія формується як система

---

\* С. С. Сливка вважає норми професійної етики предметом дослідження професійної етики як науки.

<sup>167</sup> Гіда Є. О. Деонтологічний кодекс як форма закріплення деонтологічних норм. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 181–184.

<sup>168</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 06.04.2020).

<sup>169</sup> Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління: підручник / за ред. Т. Е. Василевської. Київ: НАДУ, 2015. 204 с.

<sup>170</sup> Яремин І. І. Аспекти етичних правил поведінки публічних службовців: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 68 с.

норм, вимог та принципів належної професійної поведінки, що загалом здається, не суперечить поглядам С. Сливки (деонтологія відображає внутрішні процеси будь-якої діяльності). Ми також згодні з тим, що деонтологія як наука пов'язує етику та право.

*Про тенденцію уніфікації правоохоронної діяльності.* Вихідним пунктом, що вплинув на методологію посібника є теза про необхідність узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні, та власне імплементація норм та принципів, що містяться в Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи. І, відповідно, у практичну діяльність поліцейських в Україні. Частково положення деонтологічних кодексів поліції вже є імplementовані в Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 та Правила етичної поведінки поліцейських від 09.11.2016. Сучасні науковці, які займаються дослідженням поліцейської деонтології зазначають, що саме Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року є важливим досягненням формування деонтологічних стандартів професійної діяльності органів правопорядку.

Доктор юридичних наук О. Проневич зазначив, що методологічною основою етичних кодексів поліції є стандартизовані базові положення актів *acquis communautaire* (доробок співдружності), де визначено зміст і спрямування професійної діяльності поліцейського. На його думку, Україні важливо забезпечити імплементацію (трансформацію) правових положень, «закріплених у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 «Декларація про поліцію», рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції» в національне законодавство<sup>171</sup>. Отже, важливим пунктом методології поліцейської є теза про необхідність узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні, і наступний крок,

---

<sup>171</sup> Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

власне імплементація норм та принципів, що містяться в Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи.

Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року є відправною точкою формування принципів і норм, що лягли в основу стандартів професійної етики службовців поліції держав-учасниць Ради Європи. Методологічно це означає, що Європейський кодекс поліцейської етики має доктринальне значення для формування етичних стандартів професійної діяльності поліцейських в Україні.

### **3.6. Джерела поліцейської деонтології**

Правове регулювання професійної етики поліцейських в Україні представляє собою систему нормативно-правових актів, які можна класифікувати так:

- 1) Конституція України як основний закон держави;
- 2) акти міжнародного права, що встановлюють основоположні прав і свободи людини\*, а також деонтологічні кодекси розроблені як міжнародні стандарти професійної етики поліцейського;
- 3) закони України;
- 4) нормативно-правові акти центральних державних органів (постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету міністрів України);
- 5) відомчі нормативно-правові акти (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України).

*Конституція України.* Загальнотеоретичними засадами професійної етики всіх професій можна назвати статтю 3 Конституції України, в якій проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь

---

\* **Основоположні права людини** – юридично гарантована міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства спроможна забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей і обмежує сваволлю держави (Посібник ЛьвДУВС).

і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю<sup>172</sup>.

Пригадайте, раніше ми вже пояснювали Вам про значення категорії цінностей (зокрема правових цінностей) у формуванні внутрішніх переконань особи правоохоронця.

Під час виконання своїх функціональних обов'язків поліцейські мають неухильно дотримуватися цієї статті, зважаючи на їх основне завдання – захист прав і свобод громадян, їх законних інтересів. Важливим надбанням та проявом верховенства права у державі можна назвати другу частину ст. 3 Конституції України, що містить положення про відповідальність держави перед людиною за свою діяльність.

Стаття 28 Конституції України встановлює, що кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Тобто жодний поліцейський не має права своєю поведінкою так чи інакше принижувати осіб, висловлюватися образливо або іншим чином зневажати людей. Вказана стаття є відображенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій зазначено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.<sup>173</sup> Як зазначають спеціалісти з міжнародного права, порівнянню із формулюванням в інших міжнародних договорах, у ст. 3 цієї Конвенції дуже лаконічно і стисло, але у чіткій пасивній формі викладена абсолютна заборона катування та поганого поводження, однак у ній криється надзвичайно широкий зміст та значущість, адже йдеться про невід'ємні права фізичної і моральної недоторканості людини. Все це дає змогу трактувати зміст цієї статті дуже широко, адже поводження, що принижує гідність – суб'єктивна категорія, при якій одні й ті ж самі дії залежно від обставин можуть розглядатися з різного погляду, і внаслідок цього мати різні правові наслідки. ***Тож вказана норма має яскраво виражений морально-етичний характер,***

---

<sup>172</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

<sup>173</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004).

*і є ще одним морально-етичним імперативом професійної діяльності поліцейського.*

Ще однією конституційною нормою, яка за своїм змістом є етичною, можна назвати статтю 62 Конституції України, якою закріплена презумпція невинуватості, як найважливішого принципу судочинства. Це можна проілюструвати на прикладі справи «Довженко проти України»<sup>174</sup>. Зміст справи полягає у тому, що заявник подав позов про порушення, зокрема, його права на презумпцію невинуватості численними газетними статтями з повідомленнями щодо кримінального провадження у його справі, зазначивши також, що у деяких статтях посадові особи державних органів, **зокрема органів міліції** (*сьогодні поліція – авт.*), **чітко зазначали, що він вчинив вбивства, незважаючи на те, що кримінальне провадження ще тривало.** ЄСПЛ задовольнив цю вимогу позивача, обґрунтувавши своє рішення тим, що в газетній статті затриманий згадувався як «злочинець» без будь-яких застережень з боку вископоставлених міліціонерів, а отже сприймалась як встановлений факт і прирівнювалась до заяви про вину заявника у вчиненні злочину, в якому він підозрювався. Ця заява передувала оцінці відповідних фактів компетентним судовим органом і спонукала громадськість вважати заявника винним до того, як його вина була доведена відповідно до закону. Викладені міркування дали змогу Суду дійти висновку, що мало місце порушення права заявника на презумпцію невинуватості<sup>175</sup>. Так, протиправні висловлювання *працівника міліції, які за своїм змістом є порушенням етичних норм*, привели до порушення ним правових норм не тільки вітчизняних, а ще й міжнародних, оскільки позивач подав позов щодо порушення п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на недотримання презумпції невинуватості. І хоча ця справа стосується порушення міжнародних правових норм, необхідно розуміти,

---

<sup>174</sup> Справа «Довженко проти України» (Заява № 36650/03) *Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди*; Рішення, Справа, Заява від 12.01.2012. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_845](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_845)

<sup>175</sup> Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / за заг. ред. проф. В. Т. Маляренка. Київ: «К.І.С.», 2011. 320 с.

що у цьому випадку йдеться і про порушення працівником міліції і статті 62 Конституції України, що втілює принцип презумпції невинуватості особи.

До переліку конституційних засад професійної етики поліцейських належать положення щодо звільнення від відповідальності особи за відмову від дачі показань щодо себе, членів своєї родини і близьких родичів, що закріплено у ст. 63 Конституції України. Наявність такої конституційної норми засвідчує повагу держави до прав людини, оскільки досить згадати радянське минуле нашої держави, коли перед людиною був нелегкий вибір: чи то бути чесним громадянином і надати свідчення проти своїх родичів, чи наразити на себе небезпеку, відмовившись свідчити проти своїх рідних та бути репресованим. Завдяки цій конституційній нормі, працівникам поліції заборонено вимагати від особи свідчення проти себе або своїх рідних.

*Акти міжнародного права.* Міжнародні документи складають дуже важливу частину правової основи професійної етики поліцейських. Йдеться про ратифіковані Україною міжнародні договори, які є частиною національного законодавства. Міжнародно-правові та правові акти, які становлять правову основу професійної етики поліцейських, можна розділити на 2 підгрупи. 1-а група містить міжнародно-правові акти, що встановлюють основоположні права і свободи людини. Зокрема, Конвенція про права людини та основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.

До 2-ої підгрупи зараховуються акти міжнародного права, що містять стандарти професійної етики поліцейських. Зокрема, йдеться про Декларацію про поліцію від 08.05.1979 (Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979)); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року); Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Рес. (2001)<sup>10</sup> прийнята Комітетом міністрів Ради Європи<sup>19</sup> вересня 2001 року; Основоположні принципи застосування сили та вогне-

пальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року)<sup>176</sup>.

Найголовніша відмінність між цими двома підгрупами актів міжнародного права полягає у тому, що правові норми першої підгрупи є обов'язкові для виконання. Приписи *другої підгрупи* носять *рекомендаційний характер* і спрямовані перш за все на держави, які можуть урахувати ці положення у національному законодавстві для розроблення власних деонтологічних кодексів. Такі міжнародні стандарти професійної етики розроблені на міжнародному рівні мають рекомендаційний характер, *державам пропонується імплементувати їх положення у власне законодавство*.<sup>177</sup> Наприклад, у Кодексі поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку 1979 року зазначено, що ефективна підтримка етичних норм серед посадових осіб по підтриманню правопорядку залежить від існування добре продуманої, загальноприйнятої і гуманної системи законів<sup>178</sup>.

В «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку» 1990 р. йдеться про те, що вказані принципи застосування сили та вогнепальної зброї пропонується враховувати і дотримуватися в рамках національного законодавства і практики. І справді, положення цього документа є імplementовані до ст. 46 Закону України «Про національну поліцію» 2015 р. Так, рекомендаційні норми міжнародних деонтологічних кодексів для поліції носять диспозитивний характер, хоча в умовах інтеграції України до Європейського союзу, та

---

<sup>176</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року: *ООН*; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334) (дата звернення: 03.04.2020)

<sup>177</sup> Берендсева А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. 2016. № 2. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 87–91.

<sup>178</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

взагалі у процесі розбудови сучасної правової держави, є нагальна необхідність приводити вітчизняне законодавство у відповідність з такими нормами. Про це йтиметься в 6 розділі посібника.

Порушення ж правових норм, що містяться у першій групі міжнародно-правових актів, тягне за собою юридичну відповідальність. Так, в Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції 1997 року прямо вказано, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р.<sup>179</sup> Так, держава гарантувала кожній особі, що знаходиться під її юрисдикцією, ті права, які встановлені Конвенцією. Порушення цих прав веде до притягнення до відповідальності особи, що їх порушила, в рамках національного законодавства, а в необхідних випадках – і самої держави, якщо вона не забезпечила всі встановлені Конвенцією гарантії прав і свобод людини.

*Закони України:* Закони України «Про національну поліцію» від 02.07.2015, «Про запобігання корупції» 14.10.2014, «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003, процесуальне законодавство, «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03.2018.

Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію України» 2015 р. містить основні організаційні аспекти діяльності поліції, зокрема і деякі етичні норми. Також ці норми містяться в розділі II цього акта, який проголошує основні принципи діяльності поліцейських, а також в розділі VII, який встановлює правила проходження служби в поліції<sup>180</sup>. Верховенство права, дотримання прав і свобод

---

<sup>179</sup> Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97. *Офіційний сайт ВРУ.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

<sup>180</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

людини, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність, тобто принципи діяльності поліції, проголошені в законі України «Про Національну поліцію України», є моральними орієнтирами, базисними положеннями, на яких ґрунтується діяльність поліцейського. За своїм змістом, це і є перелік тих етичних норм, яких має дотримуватися поліцейський у своїй повсякденній діяльності.

Що стосується Закону України «Про запобігання корупції» від 2014 р.<sup>181</sup>, то його роль у формуванні професійної етики є визначальною в нормативному сенсі (ми вже зазначали про значення правової культури та правосвідомості у формуванні внутрішніх переконань особи фахівця). Необхідно знати, що правила етичної поведінки правоохоронців, зокрема, поліцейських розроблені у відповідності до розділу VI «Правила етичної поведінки» Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. Цей Закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Згідно з п.1 частини ст. 3 Закону, дія приписів цього нормативно-правового акта поширюється на державних службовців (пп. в), посадових осіб місцевого самоврядування; поліцейських (пп. з). Тож основою нормативних стандартів – правил поведінки поліцейського є саме Закон України «Про запобігання корупції» 2014 р. Включення до Закону України «Про запобігання корупції» окремого розділу, присвяченого правилам етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, частини прирівняних до них осіб, пояснюється антикорупційною спрямованістю зазначених правил. На думку законодавця їх недотримання створює ґрунт для зловживань, яку юристи називають корупцією. Учені (В. Трофименко, В. Сокурєнко, А. Берендєєва) вважають, що такий підхід узгоджується з міжнародно-правовими стандартами протидії корупції.

---

<sup>181</sup> Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (розд. VI Правила етичної поведінки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

Так, у ст.ст. 8 і 11 Конвенції ООН проти корупції<sup>182</sup> говориться, що з метою боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця заохочує непідкупність, чесність і відповідальність своїх державних посадових осіб згідно з основоположними принципами своєї правової системи, а також прагне застосовувати кодекси або стандарти поведінки для правильного, добросовісного і належного виконання державних функцій.

Отже, йдеться про антикорупційну спрямованість етичних кодексів правоохоронних органів. Певні етичні норми діяльності поліцейських містяться і в Законі України «Дисциплінарний статут Національної поліції України»<sup>183</sup>, в основному ці норми стосуються етичних відносин між колегами по службі та регулюють питання службової дисципліни, носіння форменого одягу, заборони вживання алкоголю під час виконання службових обов'язків. Проте чи не найважливішою нормою Дисциплінарного статуту Національної поліції України є питання про віддання незаконного наказу і відповідальність за це – див ст. 5.

*Постанова Кабінету міністрів України:* Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців» від 11 лютого 2016 р. № 65.

*Накази МВС України:* етичний кодекс поліцейського на законодавчому рівні затверджений наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських»<sup>184</sup>. У наказі чітко вказано, що ці Правила розроблені відповідно до ст. 37 Закону України «Про запобігання корупції» і Закону України «Про Національну поліцію».

Отже, поліцейська деонтологія має високий потенціал як наука з огляду на її спрямованість – формування етичних стандартів у професійної діяльності поліції та *джерельну базу*. Необхідно

---

<sup>182</sup> Вказана Конвенція ратифікована Україною, див. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18.10.2006 № 251-V.

<sup>183</sup> Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

<sup>184</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

зважити на те, що **формування деонтологічних основ правоохоронної діяльності поліції в Україні** має відбуватися на основі міжнародних стандартів, на що, зокрема, вказано у вступі Міжнародної поліцейської енциклопедії, зважаючи водночас і на національні правові традиції.

Власне там йдеться про визнання фахівцями у сфері правоохоронної діяльності необхідності узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні, імплементації норм та принципів сформульованих у Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи. З огляду на ратифікацію Україною Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини у 1997 році<sup>185</sup>, а також унесення змін до Конституції України про європейську ідентичність Українського народу, а також незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, вказане стосується і держави Україна<sup>186</sup>.

### **Завдання для вирішення на семінарських заняттях**

Підготовка до заняття із цієї теми вимагає відповіді на питання, яка мета, предмет і об'єкт вивчення поліцейської деонтології як навчальної дисципліни. Які основні завдання цієї науки і її значення?

**Завдання 1.** Здобувачам вищої освіти необхідно знати принципи, завдання і функції поліцейської деонтології. Спробуйте пояснити значення і спрямованість принципів поліцейської деонтології. Поміркуйте чи узгоджуються принципи деонтології як науки із

---

<sup>185</sup> Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закону України від 17.07.1997. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.04.2020).

<sup>186</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 06.04.2020).

сучасними принципами права. Чи існує зв'язок поліцейської деонтології з іншими юридичними науками? Який зв'язок між нормами моралі і права? Вкажіть, які Ви знаєте види соціальних норм що регулюють суспільні відносин, окрім права? Які з них є імплементовані в систему права?

**Завдання 2.** Користуючись матеріалами посібника виокреміть, які види обов'язків пов'язують із професійною діяльністю поліцейського. Які обов'язки поліцейського відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»? Порівняйте принципи діяльності поліцейського, що містяться в Законі про поліцію і Правилах етичної поведінки поліцейського від 09.11.2016.

**Завдання 3.** Проаналізуйте присягу поліцейського, що міститься в Законі України «Про Національну поліцію». Поміркуйте, чи є Присяга поліцейського джерелом формування внутрішнього імперативу службового обов'язку поліцейського? Віднайдіть у нормативно-правових актах присягу інших представників правоохоронних органів (прокуратури, адвоката), суду. Які положення видаються Вам подібними, а які відрізняються від тез, що містяться в присязі поліцейського?

**Завдання 4.** Сформулюйте власну думку щодо того, яке значення вивчення поліцейської деонтології для працівників поліції. Свою відповідь формуйте ознайомившись та проаналізувавши наступні джерела поліцейської деонтології: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських», Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції: (розд. VI Правила етичної поведінки). Декларація про поліцію від 08.05.1979 (Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979)), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року), Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Rec. (2001)10 прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року, Основоволожні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року).

## ***Контрольні питання***

1. Які причини появи науки поліцейської деонтології?
2. Чому вважається, що поліцейська деонтологія є міждисциплінарною наукою?
3. Які завдання і функції поліцейської деонтології?
4. Що є об'єктом вивчення поліцейської деонтології?
5. Що є предметом вивчення поліцейської деонтології?
6. Які існують підходи до розуміння поліцейської деонтології?
7. Як називаються акти в яких систематизовані принципи і норми поліцейської деонтології? Назвіть відомі Вам деонтологічні кодекси.
8. Назвіть принципи поліцейської деонтології сформульовані в посібнику.
9. Сформуйте власну думку щодо відомих Вам принципів поліцейської деонтології.
10. Яке значення присяги працівника правоохоронного органу?
11. Яке значення присяги працівника поліції?
12. Назвіть джерела поліцейської деонтології.

## **Рекомендовані нормативно-правові акти**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803)
3. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18.12.1992 № 47/33. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_225](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_225).
4. Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015).

6. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

7. Керівні принципи, щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_859](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859).

8. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004).

10. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085).

11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043).

12. Основні принципи поводження з в'язнями. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. №45/111 URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_230](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_230).

13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

14. Закон України «Про Національну поліцію». Науково-практичний коментар / за заг ред. В. В. Чернєя. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 560 с.

15. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII (*втрапив чинність*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

16. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

17. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (розд. VI Правила етичної поведінки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

18. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

19. Кодекс професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України: затверджено наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 01.09.2016 № 242. *Офіційний сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/kodeks-etyky-pracivnykiv-nacionalnogo-antukorupciynogo-byuro-ukrayiny> (дата звернення: 01.03.2020).

20. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року: *ООН*; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт ВПУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334) (дата звернення: 03.04.2020).

21. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. *Офіційний сайт КМУ*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (дата звернення: 01.04.2020).

22. Правила адвокатської етики: Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012). *Офіційний сайт ВПУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-1217> (дата звернення: 10.04.2020).

## Список рекомендованої літератури

1. Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. 2016. № 2. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 87–91.

2. Висновок Венеціанської Комісії щодо законопроекту «Про національну поліцію» від 01.12.2014 (Висновок № GEN-UKR/260/2014 [AIC]) від 01.12.2014. *Офіційний сайт ОБСЄ*. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/131966?download=true> (дата звернення: 20.02.2020).

3. Віденська зустріч держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15.01.1989. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Витяг). *Офіційний сайт ВПУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_081](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081) (дата звернення: 04.05.2020).

4. Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан. 2011. 120 с.

5. Гіда Є. О. Деонтологічний кодекс як форма закріплення деонтологічних норм. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 181–184.

6. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.

7. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 36 с.

8. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 25. С. 20–23.

9. Гіда Є. О. Поняття поліцейської деонтології як юридичної науки. *Правові та політичні проблеми сучасності: матеріали науково-практичної конференції* (м. Луцьк, 22 квітня 2012 р.). Київ: ФОП Ліпкан О. С., 2012. С. 72–75.

10. Гіда Є. О. Систематизація підходів щодо розуміння предмету юридичної деонтології. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 286–293.

11. Гіда Є. О. Становлення поліцейської деонтології як науки. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 15–18.

12. Головін А. Застосування методів юридичної герменевтики в інтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України. *Вісник КСУ*. 2014. № 4. С. 43–54.
13. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія: навч. посіб. Київ: ВІРА-Р; Дакор, 2000. 506 с.
14. Європейська конвенція про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання: Ради Європи, Міжнародний документ від 26.11.1987. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_068](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068) (дата звернення: 04.04.2020).
15. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
16. Захист інтересів України в ЄСПЛ (справи проти Росії в ЄСПЛ). Міністерство юстиції України, офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2020).
17. Камінська Н. В., Білас А. І. Уніфікація стандартів правоохоронної діяльності: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 189–196.
18. Кельман М. С., Восьний В. І., Загальна теорія держави і права (у запитаннях і відповідях): методичні рекомендації / упор. М. С. Кельман, В. І. Восьний. Вид. 4-те, випр. і доп. Тернопіль: «Терно-граф», 2007. 100 с.
19. Кукушин В. Деонтологія як галузь знань про обов'язок та належну поведінку / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
20. Кукушин В. Поліцейська деонтологія як система морально-етичних норм. Підходи / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
21. Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Актуальність / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
22. Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Вступ. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
23. Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Підходи / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.
24. Кукушин В. Поліцейська деонтологія. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій,

Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

25. Кукушин В. Поліції деонтологічні норми і кодекси. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

26. Кукушин В. С. Поліцейська деонтологія. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: зміст / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

27. Макаруч В. С. Історія вітчизняної та світової адвокатури: курс лекцій: навч. посіб. Львів: Ліга-Прес, 2017. 264 с.

28. Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287–291. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn\\_2016\\_837\\_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48) (дата звернення: 06.04.2020).

29. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

30. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. Ю. І. Римаренко, Ю. Я. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. Київ, 2002, 128 с.

31. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології // [Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку]: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

32. Право на повагу до гідності: витяги з рішень Конституційного Суду України. *Офіційний сайт КСУ*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 01.04.2020).

33. Проневич О. С. Деонтологічні стандарти діяльності працівників прокуратури: нормативно-ціннісна основа та правова регламентація. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 167–173.

34. Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

35. Римаренко Ю. Декларація про поліцію/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»,

2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

36. Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

37. Римаренко Ю. Європейський кодекс поліцейської етики. Етика чи право / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

38. Римаренко Ю. Поліцейської етики регламентація норм на міжнародному рівні / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

39. Римаренко Ю., Кукушин В. *Деонтологічний кодекс*/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

40. Римаренко Ю. І. Поліцейська діяльність. Предмет. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

41. Савіщенко В. М. Генезис деонтологічної основи професійної діяльності юристів. *Матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 28.02.2020)*. Електронний архів (репозитарій) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4360> (дата звернення: 06.05.2020).

42. Сливка С. С. Професійна етика працівників міліції: монографія. Львів: Вільна Україна, 1995. 127 с.

43. Сливка С. С. Поліцейська деонтологія та професійна етика: спільні і відмінні ознаки. *Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та історичні аспекти: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 420 с.

44. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

45. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейського як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175–184.

46. Удовика П. Методологічні проблеми загальної теорії права та філософії права. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.

Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

47. Щирба С. Є. Вплив міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів країни щодо захисту прав людини. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 163–169.

48. Юридична деонтологія: навч. посіб. Ч. 2 / М. М. Пендюра, О. В. Дручек. Київ: НАВС, 2014. 156 с.

## **Розділ 4**

### **ПРАВОВА ПОЛІТИЧНА ТА ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО. ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО**

*4.1. Особливості правової підготовки правоохоронців в Україні.  
Професійні компетентності поліцейського.*

*4.2. Значення правової та професійної культури для формування  
правової свідомості особи поліцейського*

*4.3. Політична культура в професійній діяльності поліцейського*

*4.4. Інформаційна культура та інформаційна безпека в професійній діяльності поліцейського*

*4.5. Толерантність як важлива вимога професійної діяльності  
поліцейського*

*4.6. Професійна деформація поліцейських*

#### **4.1. Особливості правової підготовки правоохоронців в Україні. Професійні компетентності поліцейського**

*Європейські стандарти підготовки фахівців для поліції. Сьогодні вищої освіти в Україні характеризується наближенням вітчизняних стандартів підготовки фахівців до вимог, встановлених у державах-учасниках Європейського Союзу (далі – ЄС). У п. 3 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» вказано, що офіцер поліції має отримати ретельну загальну підготовку, професійну підготовку та*

підвищення кваліфікації, а також відповідне навчання із соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини й, зокрема, Європейської конвенції з прав людини<sup>187</sup>.

Рекомендація Res (2001) 10 Комітету міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів, у розділі IV «Організаційні структури поліції», містить норми щодо підготовки персоналу поліції. Зокрема йдеться про те що, поліцейські тренінги мають базуватися на фундаментальних цінностях демократії, верховенства права та захисту прав людини. Такі навчальні програми мають розроблятися у відповідності з цілями поліції, вони мають бути максимально відкритими перед суспільством. Бажано, щоб після загального початкового тренінгу були заходи з підвищення кваліфікації під час роботи через регулярні проміжки часу. Практичні заняття із застосування сили та обмежень у зв'язку з принципами прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини та її судової практики, мають бути включені до поліцейських тренінгів на всіх рівнях. Вони мають повністю зважати на необхідність кинути виклик і боротися з расизмом та ксенофобією<sup>188</sup>.

Отже, нині розроблено низку міжнародних стандартів щодо підготовки та діяльності органів поліції, головним завданням у цій сфері є постійність (безперервність) професійної підготовки поліцейських відповідно до вимог міжнародних стандартів, а саме до Загальної Декларації прав людини 1948 р., Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейського кодексу поліцейської етики. Урахування вказаних стандартів і їх подальше впровадження в національне законодавство є важливою гарантією забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

*Вимоги сьогодення.* Згідно зі Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ до 2020 року, яка передбачає розви-

---

<sup>187</sup> Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979).

<sup>188</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Res. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с.

ток кадрового потенціалу, одним із необхідних кроків є розвиток відомчої системи освіти та підготовки кадрів, що відповідатиме запитам суспільства щодо професіоналізму працівників Національної поліції. Це зумовлено поступовим переходом діяльності вітчизняних силових структур, зокрема й Національної поліції України, до Європейських стандартів навчання, а також суттєвим реформуванням Міністерства внутрішніх справ України, набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію» 2015 р. та вимогою про євроатлантичну інтеграцію України (див. преамбулу Конституції України).

Крім того, збройна агресія, що відбувається на сході нашої держави зумовлює перегляд кількості необхідного часу і змісту навчання працівників поліції, а це потребує від усього особового складу Національної поліції володіння сучасними професійними знаннями та навичками щодо протидії злочинності груповим порушенням публічної безпеки та порядку, виявлення та знешкодження організованих злочинних груп з метою захисту України від зовнішніх та внутрішніх загроз спрямованих проти державного суверенітету.

**Варто зазначити, що в національному варіанті підготовка поліцейських розмежовується так:**

- первинна професійна підготовка (ст. 73 розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції» Закону України «Про Національну поліцію»). Поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліції, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України<sup>189</sup>;
- підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання (ст. 74 розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції» Закону України «Про Національну поліцію»).

---

<sup>189</sup> Школа С. М., Сіротченков Д. Ю. Підготовка поліцейських в Україні на етапі входження в Європейський освітній простір / Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2018. С. 205–208.

Таким чином, сьогодні в Україні існує 2 напрями підготовки поліцейських, а саме: 1) *підготовка фахівців на базі середньої освіти, які здобувають освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 081 «Право» та спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» в системі вищої освіти на основі Закону України «Про вищу освіту»*; 2) *первинна професійна підготовка працівників Національної поліції, підготовка яких відбувається відповідно до Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції (наказ МВС України № 105 від 16.02.2016) за Стандартом професійної (професійно-технічної) освіти, професія: поліцейський, кваліфікація: поліцейський (вказаний стандарт доступний в мережі Інтернет за цією назвою).*

**1-ий напрям** (підготовка фахівців на базі середньої освіти, які здобувають освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 081 «Право» та спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» в системі вищої освіти на основі Закону України «Про вищу освіту»).

Підготовка поліцейських – це одна із ключових галузей вищої освіти, адже від того, наскільки професійними та кваліфікованими є представники правоохоронних органів залежить формування правової держави, підтримання законності в Україні.

В Україні у зв'язку з реформуванням правоохоронних органів передбачено у п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. такий вид навчальних закладів, як вищий військовий навчальний заклад – заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання, державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб, зокрема, Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції.

Нині у системі МВС функціонує 7 вищих навчальних закладів МВС, що здійснюють підготовку фахівців для Національної поліції України<sup>190</sup>; 1 – для Державної прикордонної служби України<sup>191</sup>; 2 – для Державної служби України з надзвичайних ситуа-

---

<sup>190</sup> НАВСУ, ЛьвДУВС, ХНУВС, ОДУВС, ДУВС, ДЮІ МВС України (Кривий Ріг), ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка (Севєродонецьк).

<sup>191</sup> Національна академія державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

цій<sup>192</sup>. У Державній міграційній службі України навчальних закладів немає, системна та цільова підготовка фахівців не здійснюється. Це заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, що належать до сфери управління МВС, та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується і Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ.

Відповідно до Закону про вищу освіту (ст. 1, ч. 1, п. 6) такий заклад зі специфічними умовами навчання є вищим закладом освіти державної форми власності, який здійснює на першому, другому і третьому рівнях<sup>193</sup> вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, НАБУ, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту<sup>194</sup>.

Саме підготовка поліцейських кадрів у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) зі специфічними умовами навчання дає змогу сформувати офіцерський склад, тобто, професійне ядро цього правоохоронного органу, формувати професійні інтереси та правові цінності майбутніх правоохоронців, належно зорієнтувати, дати чітке уявлення про переваги і труднощі, пов'язані зі службою в поліції.<sup>195</sup>

*Основними спеціальностями за якими здійснюється підготовка поліцейських в Україні є 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність». Йдеться про існуючу нині систему підготовки поліцейських, на основі системи ЗВО, які вже мають певну традицію*

---

<sup>192</sup> Національний університет цивільного захисту України (м. Харків); Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

<sup>193</sup> Рівні та ступені вищої освіти: див. ч.1 ст. 5 ст. Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII.

<sup>194</sup> Про вищу освіту: Закон України. 2014 р.

<sup>195</sup> Андреев А. Особливості підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 100–103.

підготовки правоохоронців з початку Незалежності. В Україні на разі актуальний погляд, відповідно до якого задля створення ефективної системи правоохоронних органів необхідна якісна система підготовки кадрів поліції, зокрема в системі вищої освіти. Хоча і не обов'язково – юридичної освіти за спеціальністю 081 «Право», оскільки відбувається підготовка бакалаврів за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», і для підрозділів карного розшуку, і для поліції громадської безпеки, зокрема, *поліцейські офіцери громад*. На перший (бакалаврський) рівень набираються особи з числа цивільної молоді, які зараховуються на посади курсантів та проходять 3-річне (за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність») та 4-річне (за спеціальністю 081 «Право») навчання в умовах стаціонару. Крім того, за *заочною формою навчання* *добираються чинні на сьогодні поліцейські, які не мають вищої профільної освіти, котрих направляють на навчання практичні підрозділи поліції*. На другий (магістерський) рівень вищої освіти, на умовах стаціонарного або заочного навчання, добираються особи з числа чинних поліцейських, які здобули освітній ступінь бакалавра.

Крім того, відомчі заклади вищої освіти МВС України за кошт фізичних та юридичних осіб здійснюють підготовку осіб, які мають бажання отримати освіту за різними рівнями вищої освіти та відповідають вимогам для вступу на навчання – склали ЗНО, пройшли творчі конкурси, склали вступні екзамени. Вони матимуть право працювати в правоохоронних органах, зокрема поліції, або на не атестованих посадах, або ж будуть змушенні пройти первинну підготовку з метою їх атестації.

До основних компетентностей поліцейського за освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» належить:

- усвідомлення функцій держави, форм реалізації цих функцій, правових основ правоохоронної діяльності; дотримання основних принципів реалізації правоохоронної функції держави;
- здатність організовувати нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства у сфері правоохоронної діяльності;
- здатність професійно оперувати категоріально-понятійним апаратом права і правоохоронної діяльності;

- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань та навичок у професійній діяльності;
- здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати правову інформацію з різних джерел;
- здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;
- здатність забезпечувати законність та правопорядок, безпеку особистості та суспільства, протидіяти нелегальній (незаконній) міграції, тероризму та торгівлі людьми;
- здатність ефективно забезпечувати публічну безпеку та порядок;
- здатність ефективно застосовувати сучасні техніку і технології захисту людини, матеріальних цінностей і суспільних відносин від проявів криміногенної обстановки та обґрунтовувати вибір засобів та систем захисту людини і суспільних відносин;
- здатність визначати належні та придатні для юридичного аналізу факти;
- здатність до аналізу та оцінки ризиків, що впливають на вчинення адміністративних правопорушень та кримінальних злочинів (проступків);
- здатність систематизувати закономірності злочинності, визначати особу злочинця, причини і умови злочинності та її окремих видів, реалізовувати напрями і заходи її запобігання;
- здатність забезпечувати охорону об'єктів державної власності, державну охорону органів державної влади України та безпеку взятих під захист осіб, охорону фізичних осіб та об'єктів приватної і комунальної власності;
- здатність до використання технічних приладів та спеціальних засобів, інформаційно-пошукових систем та баз даних;
- здатність до застосування спеціальної техніки; спеціальних, оперативних та оперативно-технічних засобів, здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- здатність у передбачених законом випадках застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю, тактичні прийоми під час службової діяльності в разі отримання інформації чи безпосереднього виявлення ознак правопорушення

перебуваючи на місці події та в інших службових ситуаціях, а також здатність надавати домедичну допомогу;

- здатність здійснювати контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, на які поширюється дозвільна система;

- здатність забезпечувати кібербезпеку, економічну та інформаційну безпеку держави, об'єктів критичної інфраструктури;

- здатність забезпечувати охорону державної таємниці та працювати з носіями інформації з обмеженим доступом;

- здатність вживати заходи з метою запобігання, виявлення та припинення адміністративних і кримінальних правопорушень, заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб та публічній безпеці<sup>196</sup>.

*Первинна професійна підготовка.* Первинна професійна підготовка працівників Національної поліції, підготовка яких відбувається відповідно до Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції (наказ МВС України №105 від 16.02.2016) за *Стандартом професійної (професійно-технічної) освіти*, професія: поліцейський, кваліфікація: поліцейський (вказаний стандарт доступний в мережі Інтернет за цією назвою).

Така професійна підготовка проводиться на базі ЗВО із специфічними умовами навчання та установ (закладів) Національної поліції, що діють для забезпечення організації відповідної спеціальної підготовки поліцейських, уперше прийнятих на службу в поліції, а також підвищення кваліфікації і перепідготовки молодшого складу поліції, проведення окремих видів службової підготовки поліцейських.

---

<sup>196</sup> Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність» для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» з практикоорієнтованим навчанням на факультетах № 2 та № 3 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції ЛьвівДУВС. Львів, 2020. 26 с.

Стандарт професійної освіти – «поліцейський»<sup>197</sup> містить перелік загально-професійних, професійних та ключових компетентностей (*компетентність – здатність особи до виконання певного виду службової діяльності, що виражається через знання, уміння, навички, морально-етичні цінності й інші особистісні якості*). До таких належить:

- знання про джерела конституційного права; засади конституційного ладу України; основи правового статусу особи та громадянського суспільства; конституційні форми безпосередньої демократії; засади побудови і функціонування системи державних органів влади та місцевого самоврядування;

- знання про основні права, свободи й обов’язки людини та громадянина; гарантії дотримання прав людини в Україні; забезпечення прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України; принцип поваги до честі й гідності особи;

- знання про норми професійної етики, правила ділового етикету та спілкування з різними категоріями осіб; естетичні складові професійної діяльності поліцейського;

- вміння: запобігати та протидіяти дискримінації в Україні; керуватися принципами толерантності та недисциплінації під час надання поліцейських послуг;

- дотримання в процесі професійної діяльності морально-етичних норм налагоджувати взаємодію поліції з населенням на засадах партнерства.

За вказаним стандартом поліцейський має оволодіти основами адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, кримінального права, основами кримінально-процесуальної діяльності тощо.

До переліку ключових компетентностей належить:

- здатність відповідально ставитися до службової діяльності;
- Здатність працювати в команді;
- Дотримання професійної етики;
- Здатність до адаптивності та стресостійкості;

---

<sup>197</sup> Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП (ПТ) О 5162.0.84.24–2018 Професія: Поліцейський Код: 5162 Кваліфікації: поліцейський Затверджено Наказ Міністерства освіти та науки України від 21 червня 2018 року № 669.

- Здатність самостійно приймати рішення;
- Здатність запобігати конфліктним ситуаціям і знаходити шляхи їх розв'язання;
- Здатність планувати службову діяльність;
- Здатність виокремлювати головне в службовій діяльності й досягати поставленої мети;
- Здатність до самовдосконалення шляхом набуття нових знань, умінь і навичок;
- Здатність діяти в нестандартних ситуаціях.

Отже, працівник поліції – це особа, яка має професійно виконувати свої службові обов'язки і здійснювати належне забезпечення інтересів суспільства. Рівень компетентності та кваліфікації поліцейського значною мірою залежить від його професійної правової культури, зокрема тих правових цінностей, яких він набув під час навчання.

Крім належного рівня теоретичної підготовленості майбутніх поліцейських важливу роль у формуванні їх правової культури відіграє виховний аспект. Виховання індивіда в процесі формування як професіонала своєї справи, в дусі дотримання загальнолюдських цінностей є пріоритетними завданнями закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку кадрів для служби в Національній поліції<sup>198</sup>.

Професійна правова культура поліцейського *має низку специфічних ознак*, що обумовлюється такою особливістю професійної діяльності, яка полягає не лише в підвищенні рівня правової культури самого себе, але і підвищення рівня правової культури та правової свідомості суспільства загалом.

Найважливішою умовою формування високого рівня професійної правової культури працівника поліції *є належна правова та професійна підготовка особи*, що в майбутньому буде виконувати функції поліцейського. Основу світогляду такого правоохоронця мають складати загальнолюдські цінності, принципи гуманізму та демократизму, усвідомлення свобод і прав людини як найважливіших досягнень людства.

---

<sup>198</sup> Андрусишин Р. М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2016. 213 с.

## **4.2. Значення правової та професійної культури для формування правової свідомості особи поліцейського**

У цьому розділі розкривається значення правової культури як чинника формування правової свідомості правоохоронця. Під поняттям «культура» мається на увазі сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством упродовж його історії. Цей термін вживають також в інших значеннях, характеризуючи ступінь освіченості і виховання людини, або ж визначення рівня досконалості певної галузі господарської або інтелектуальної діяльності. За допомогою терміна «культура» характеризують також і стан розвитку суспільства певної цивілізації чи держави, соціальної групи або окремої особи.

У Законі України «Про культуру» сформульоване визначення поняття культура: «культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти»<sup>199</sup>. Право є феноменом людської культури і є складовою загальнолюдської культури.

Традиційно правова культура суспільства розглядається як сукупність правових знань, духовних цінностей, принципів, правової діяльності, правових звичаїв. Водночас правова культура визначається як ступінь правової розвиненості особи, характер її правової діяльності та юридичної практики, рівень засвоєння суб'єктом правових норм і можливості об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку суспільства й держави, характер участі в перетворенні правової дійсності, рівень її правової активності, оволодіння культурою правового мислення. Це така властивість особи, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту його норм, і вмінням їх здійснювати,

---

<sup>199</sup> Про культуру: Закон України від 12.12.2010. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 08.09.2020).

а також активною правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях<sup>200</sup>.

Науковці вважають, що правова культура є складовою створених суспільством духовних цінностей та охоплює всі види поведінки та дії, пов'язані з правовою комунікацією та використанням методів правового регулювання суспільних відносин. Правова культура безпосередньо залежить від загальнокультурного рівня населення, рівня суспільної правосвідомості, від стану законодавства, а також від правопорядку, який існує в країні<sup>201</sup>.

Правова культура становить цілісну сферу суспільних відносин, що охоплює усі правові аспекти суспільного життя<sup>202</sup>. Ми

---

<sup>200</sup> Цит. за: Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наукова доповідь. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 69 с.

<sup>201</sup> Демічева В. В. Правова культура: теоретичний аналіз та практичний вимір. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 38–42.

<sup>202</sup> Правова культура (П.к.) – система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права. Є складовою частиною загальної культури. Охоплює всю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в її розвитку (право, правосвідомість, правовідносини, правопорядок, нормотворчість, правозастосовча та ін. правова діяльність). Є однією з категорій загальнолюдських цінностей, є невід'ємним компонентом правової держави. Суб'єктами П. к. є особа і суспільство, які знаходяться у взаємозв'язку. П. к. особи виражається у трьох її гол. вимірах: а) правових культурних орієнтаціях; б) діяльності по їх реалізації; в) результатах реалізації цих орієнтацій. Перший з указаних вимірів передбачає освоєння особою знань, умінь і навичок користування правом. Другий – творчу діяльність особи у правовій сфері, в процесі якої вона набуває або розвиває свої прав, знання, уміння і навички. Третій вимір виражає внутрішній потенціал П. к.

В аспекті логічної структури П. к. становить собою суму об'єктивних своїм змістом знань про державу і право. **За глибиною цих знань виділяють звичайний і професійний (спеціальний) рівні П.к.** Перший з них обмежується загальними знаннями людей про правові явища. Другий формується в осіб, які спеціально займаються прав, діяльністю (юристів). Останнім властиві більш глибокі юридичного знання. Формування прав, держави передбачає підвищення П. к. громадян і суспільства загалом. Організаційними засобами в цьому є: розвиток правової освіти і правового виховання населення; належне забезпечення його інформацією про чинне законодавство і практику його застосування; боротьба з правовим нігілізмом; видання юридичної енциклопедичної та словникової л-ри, коментарів чинного законодавства; розширення правознавчих досліджень тощо. – *Див. Юридична енциклопедія під редакцією Ю. Шемиченка.*

поділяємо позицію сучасних українських вчених про те, що правова культура є елементом загальної культури і є однією із складових останньої, вони співвідносяться як частина і ціле. Водночас, правосвідомість є формою вираження правової культури, завдяки якій накопичені людством цінності правової сфери відображаються на рівні свідомості конкретного індивіда<sup>203</sup>.

Тобто, саме правова культура є визначальним чинником, на основі якої формується і внутрішній, і зовнішній імператив службового обов'язку поліцейського, його внутрішні переконання. Тут йдеться про такі види культур як: правова культура, професійна культура, політична, інформаційна тощо.\*

Сучасні правознавці правову культуру визначають також і як систему правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності<sup>204</sup>. Рівень правової культури впливає на ефективність правового регулювання, систему законодавства, форми й засоби забезпечення прав громадян, ступінь визначення загальнолюдських цінностей, норм міжнародного права, а отже, правового сприйняття загалом.

Правова культура в будь-якому суспільстві є первинним природно-правовим чинником формування правосвідомості особи. Правосвідомість та правова культура є складними багаторівневими феноменами, які обумовлюють буття один одного. Існуюча суспільна правосвідомість визначає рівень домінуючої правової культури в соціумі.

Також індивідуальна правосвідомість обумовлена соціокультурним середовищем в якому вона формується та набуває сталих форм. Значно актуалізується проблема правосвідомості та правової культури у перехідних суспільствах, в українському зокрема, оскільки рівень розвитку цих суспільних явищ напряму пов'язаний з якістю державотворення та темпами демократизації в межах

---

<sup>203</sup> Беляков К. І., Онупрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВЦ, 2018. 169 с.

\* Є, звичайно, й інші види культур, але в контексті посібника аналізуватимемо лише вказані.

<sup>204</sup> Фуллер Л. Мораль права. К., 2004. С. 45–48.

суспільства. Наприклад, якщо правники говорять про необхідність реформування правоохоронних органів і суду, але такі реформи не відбуваються, то очевидно, що рівень довіри до них нівелюється, а отже, державні інститути не виконують свої функції.

Професія правоохоронця, як своєрідний вид соціальної діяльності, виокремлюється серед інших низкою специфічних властивостей, зумовлених тою роллю, яку відіграють право і законність у житті суспільства. Охорона прав і законних інтересів громадян, безкомпромісна боротьба з правопорушеннями, висококваліфіковане розв'язання різноманітних проблем правоохоронної діяльності є змістом повсякденної діяльності поліцейського, є його професійним обов'язком, а отже, є показником рівня його правової культури.

Саме правоохоронці, які мають ґрунтовні знання, відповідну професійну підготовку, високу правосвідомість, чітке розуміння своєї відповідальності за долю людей, наділені владними повноваженнями і здатні ефективно впливати на зміцнення законності і правопорядку у державі, з огляду на надані їм законом повноважень. Необхідність виконання своїх професійних повноважень, громадянського обов'язку ставить до правоохоронців особливо високі вимоги в контексті особистих якостей і значного переліку компетентностей. «Правова культура правоохоронця передбачає правову компетентність, змістом якої є: знання про значення, основні сфери і механізми правового регулювання суспільного життя; уміння виділяти правові аспекти життєвих ситуацій, що виникли, і визначати доцільність їх вирішення правовими засобами; здатність аналізувати правову ситуацію, яка склалася з різних позицій, враховуючи змагальність юридичних процедур, уміння передбачати правові наслідки рішень, що схвалюються, і дій, що здійснюються; готовність і вміння використовувати механізми і засоби правового вирішення проблем, зокрема, правового впливу на дії іншої людини»<sup>205</sup>.

Водночас правоохоронець має глибоко усвідомлювати, що свою «місію» він виконує будучи наділений високою довірою

---

<sup>205</sup> Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наукова доповідь. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 69 с.

суспільства і держави<sup>206</sup>. Саме тому його порядність, чесність, безкорисливість, об'єктивність, вдумливий підхід до кожної деталі справи, постійне прагнення до самовдосконалення повинні бути невід'ємними рисами його натури. «Довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням та поведінкою з громадськістю, зокрема, їх повагою до людської гідності та основоположних прав і свобод особи, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини» вказується в Європейському кодексі поліцейської етики.

Поведінка правоохоронця виявляється в культурі професійного мислення, вміння на науковій основі створити та організувати свою службову діяльність на належному рівні, у майстерності спілкування, в спроможності оцінювати та переосмислювати професійний досвід, аналізувати власні можливості, здібності та помилки, ухвалювати правильне рішення, орієнтуватися в психологічних та моральних особливостях суспільства, людини, громадянина, створювати сприятливий для справи психологічний клімат в колективі (*йдеться про керівників, командирів*), підрозділі ефективно використовувати інформаційні системи та багато чого іншого. У Європейському кодексі поліцейської етики 2001 р. (п. 23) зазначено, що персонал поліції має виявляти ясність судження, відкрите ставлення (здатність до комунікації), зрілість, справедливість, комунікабельність і, де це необхідно, лідерські та управлінські вміння. Крім того, вони мають добре розуміти соціальні, культурні та суспільні проблеми<sup>207</sup>.

Тобто, специфіка та особливість професійної поведінки правоохоронця обумовлена, окрім юридичного мислення, ще й рівнем кваліфікації, стилем управління (як собою, так і підлеглими), особливостями юридичної практики, компетентністю, певними курсами

---

<sup>206</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001) 10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 08.08.2020).

<sup>207</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 08.08.2020).

саморозвитку та службовою атестацією, й безпосередньо відповідальністю (і юридичною, і моральною чи духовною)<sup>208</sup>.

Проблематика формування внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця, який би став міцною основою для належного виконання ним своїх службових обов'язків, передбачає осмислення значення правової культури та професійної правової культури у правоохоронній діяльності.

**Розвиток правової культури (зокрема професійної правової культури) та формування на її основі правової свідомості особи правоохоронця є основними чинниками формування його внутрішнього імперативу службового обов'язку.**

Ми зважаємо на те положення, що саме культура у всій своїй багатоманітності, є тим середовищем в якому і формується власне правова культура як суспільства загалом, так і особи, зокрема. Як стверджує С. Сливка, кожен вид культури чинить певний вплив на професійні моральні якості, поведінку юриста, яка має ґрунтуватися на свідомому виконанні норм моралі й права. Якщо за основу взяти тезу про те, деонтологія формує онтологічні установки особи<sup>209</sup>, то логічним продовженням цієї тези буде те, що правова культура здатна корегувати правову свідомість у потрібному для інтересів суспільства напрямку.

Ми вважаємо, що першоосновою (найважливішим чинником) формування внутрішніх переконань (внутрішнього імперативу службового обов'язку) правоохоронця є все ж таки правова культура (і її наступний рівень – професійна правова культура), а правосвідомість є вже її відображенням (правової дійсності). Тобто правова культура є більш сталим явищем, а правова свідомість є похідним явищем, й багато в чому залежним від культури, зокрема, правової. Така багатовимірність правової культури як основи формування правової свідомості очевидно ставить її на перше місце серед чинників, що визначають формування внутрішніх переконань особи залежно від розвитку суспільної культури.

---

<sup>208</sup> Сливка С. Юрична деонтологія: підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Атіка, 2003. 320 с.

<sup>209</sup> Сливка С. С. Юрична деонтологія: підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Атіка, 2003. 320 с.

Суспільна *правосвідомість* визначається масовістю правомірної поведінки (чи, навпаки, правовим нігілізмом), рівнем правового виховання, масштабами та якістю юридичної освіти; досконалість законодавства за формою і змістом; стан законності в суспільстві; ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів (суду, прокуратури, поліції)<sup>210</sup>.

**Функції правової культури.** На думку науковців С. Гусарева, Д. Тихомирова осмислюючи соціальне значення правової культури та необхідність її розвитку і підтримання в суспільстві, варто розкрити також питання її функцій, серед яких виокремлюють:

- *пізнавальну* (формування у населення уявлень про державно-правову дійсність, окремі аспекти правового буття суспільства);
- *регулятивну* (сприяння упорядкуванню суспільних відносин, виробленню загально визнаних стандартів суспільно корисної поведінки);
- *функцію правової соціалізації* (виявляється у здатності забезпечувати передання новим поколінням набутого досвіду щодо ефективного використання суб'єктивних права та виконання юридичних обов'язків);
- *оцінну* (полягає у виробленні ставлення індивіда до правових явищ на підставі сформованих уявлень, ідеалів, принципів);
- *прогностичну* (виражається у здатності передбачати напрями розвитку правової системи, законодавства, юридичної практики, визначати засоби для досягнення актуальних правових цілей)<sup>211</sup>.

Для порівняння подаємо Вам розуміння функцій правової культури В. Демічевої, яка теж вважає, що саме правова культура є найважливішим чинником формування стандартів поведінки (правової поведінки за О. Балинською\*) поліції в Україні:

1. Пізнавальна функція правової культури виражається у формуванні у населення уявлення про державу, право, громадянське суспільство, на основі яких вони вступають у правовідносини.

---

<sup>210</sup> Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні. *National Law Journal: Theory And Practice*. 2015. URL: [http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part\\_1/2.pdf](http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf)

<sup>211</sup> Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 655 с.

\* Методологія сучасного правознавства: посібник / О. М. Балинська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

2. Регулятивна функція спрямована на забезпечення сталого функціонування суспільства шляхом визначення для індивідів та соціальних груп стандартів суспільно корисної поведінки, узгодження та підкорення соціальних прагнень та ідеалів різних груп загально визнаним у суспільстві.

3. Функція правової соціалізації виражається в здатності правової культури забезпечувати передачу новим поколінням накопиченого досвіду та культури для ефективного використання своїх суб'єктивних прав та дотримання юридичних обов'язків.

4. Оціночна функція виражається у ставленні індивіда до правових явищ на основі сформованих уявлень, ідеалів, принципів. Це відношення виражається у вчинках, поведінці, в його оцінці права, законності, правопорядку, законодавства у порівнянні з існуючими уявленнями про це.

5. Прогностична функція правової культури виражається в здатності передбачити можливі шляхи розвитку правової системи, законодавства, юридичної практики, втілювати в життя нові правові ідеї<sup>212</sup>.

Оскільки нас найбільше цікавить регулятивна функція права загалом і правової культури, зокрема, то можна зробити висновок, що саме регулятивна і оцінна функція правової культури спрямована на вироблення відповідних стандартів суспільно-корисної поведінки (*категорія правової поведінки*) правоохоронця та ставленні індивіда до певних правових явищ на основі сформованих уявлень, ідеалів, принципів.

Вказане співпадає з об'єктом і предметом дослідження деонтології. Але найважливіше те, що саме правова культура як правовий феномен, має здатність впливати на формування певних стандартів поведінки (у нашому випадку правоохоронця), формувати ставлення особи до різних правових явищ на основі панівних, доктринальних правових ідей і цінностей: таких як правова рівність, свобода (*Favor libertatis*), невід'ємність (невідчужуваність) прав і свобод людини, презумпція невинуватості, народовладдя.

---

<sup>212</sup> Демічева В. В. Правова культура: теоретичний аналіз та практичний вимір. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 38–42; Демічева В. В. Правова свідомість як елемент правової системи в умовах демократичного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; спец. 12.00.01. К., 2004. 32 с.

Хоча різні правові культури численних народів на історичному етапі їхнього розвитку можуть плекати інші правові ідеї та цінності, що є пріоритетними для того чи іншого суспільства: законслухняність, віра в монарха, що є посланником Бога на землі, чи, наприклад, Закони Шаріату та війна проти невірних. Ми не маємо наміру відволікатися від предмету нашого дослідження – формування внутрішнього імперативу службового обов'язку, але цей приклад ми навели для того, щоб наголосити, що саме правова культура суспільства якраз і є середовищем для формування правових цінностей та правових ідей.

Вказана теза узгоджується, на нашу думку, із положенням про те, що синтезуючим чинником формування правової держави і правового суспільства є правова культура. Саме правова культура визначає в остаточному вимірі долю політико-правових реформ, реформування судової системи, нормативно-правових актів і інститутів. Адже від рівня правової культури залежить чи будуть вони діяти, чи ні. Найважливішою функцією правової культури в сучасному суспільстві є формування правових умов, в яких здійснюється дискусія, обговорення питань, які мають загальний інтерес і для окремих індивідів, і держави, формується громадська думка та очікування<sup>213</sup>. Дозволимо собі висловити думку, що власне «формування правових умов, в яких здійснюється дискусія, обговорення питань, які мають загальний інтерес як для окремих індивідів так і держави, формується громадська думка та очікування» якраз і є предметом наукового дискурсу поліцейської деонтології, якщо йдеться про формування понять про належну поведінку поліцейського в його правоохоронній діяльності, а також його внутрішнього переконання, яке визначатиме мотивацію його діяльності.

На нашу думку, саме правовій культурі належить визначальне місце у формуванні ідей та цінностей, які стають основою для формування її внутрішніх переконань, які надалі стають частиною правової свідомості особи (насамперед особи правоохоронця). Так, коли ми ведемо мову про деонтологічні основи правоохоронної

---

<sup>213</sup> Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

діяльності – то варто розпочинати із правової культури, тих цінностей та ідей, які створюються науковцями, практиками з метою перетворення цих ідей, що стануть основою правової свідомості особи, згідно з якими ця особа згідна жити і головне, діяти. Тобто, йдеться про внутрішнє переконання особи, стандарти її належної поведінки відповідно до обґрунтованих правовим досвідом суспільства цінностей.

Якщо говорити про такий рівень правової культури як професійна правова культура, то вона формується шляхом набуття позитивних знань і правових цінностей.

Важливий аспект – необхідно розрізняти правову культуру суспільства і правову культуру особи. Правова культура особи – похідна від правової культури суспільства залежить від досвіду особи, рівня її освіти, наявності правових навичок і правомірної поведінки. Відповідно правова культура особи складається з правової свідомості, правових знань, правових переконань, правової поведінки, діяльності з реалізації норм права, правових почуттів та передбачає її соціально-правову активність, нетерпимість до протиправної діяльності. Відповідно основні функції правової культури передбачають збереження духовних цінностей у галузі права, їх засвоєння майбутніми поколіннями, постійне підвищення рівня правової свідомості населення. Правова культура визначає принципи правової поведінки особи та систему правових цінностей, ідеалів, правових норм, які забезпечують єдність і взаємодію правових інститутів та організацій у суспільстві<sup>214</sup>.

Нам дуже імпонує наступна теза О. Дякової, що власне стоюється необхідності оновлення вимог до стандартів правової культури Національної поліції: «Поліція в країні – це орган, який повинен забезпечувати та захищати права людей, підтримувати належний рівень правопорядку та публічної безпеки, адже виконання правоохоронної функції є основою всієї його діяльності. Правова культура нової поліції України повинна стати рушійною силою для подолання пострадянського стереотипу правоохоронних органів, де

---

<sup>214</sup> Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 123–128.

останні вважалися здебільшого апаратом примусу та відстоювання інтересів держави. Поліція має стати інструментом суспільства, який здійснює свою діяльність від імені держави, але лише в інтересах народу та для забезпечення таких принципів, як гуманізм, демократизм, законність і верховенство права»<sup>215</sup>. Ураховуючи те, що представники юридичної та правоохоронної професії є носіями правових цінностей, можна з певністю сказати, що водночас вони є і суб'єктами забезпечення реального функціонування тих цінностей, але тільки за певних умов. Саме правова культура окремої особи є ядром для всієї правової системи України, на думку О. Дякової<sup>216</sup>.

Тут необхідно урахувати те, що насправді одного принципу законності недостатньо для захисту людини від посягань на її фундаментальні права, адже нюрнберзькі (расові) закони 1935, чи наприклад, конституція УСРР 1919 року, мали антигуманне спрямування і нехтували принципом правової рівності (певні соціальні групи були позбавлені виборчих права або принцип – хто не працює, той не їсть).

Саме тому, мабуть, в основі поліцейської деонтології має бути гуманізм та права людини, усвідомлення їхньої цінності як то правоохоронцем чи юристом, суддею чи адвокатом. Це не означає ніякого нігілізму щодо дієвості принципу законності, але його одного, лишень виявляється недостатньо. Впровадження у правову практику високих стандартів прав людини, які визнала і закріпила в своїй Конституції та законах Україна, потребують не лише ефективних правоохоронних механізмів, а й підготовки професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини є найбільшою цінністю, вважає С. Сливка, і саме це завдання покладено на деонтологію<sup>217</sup>.

Формування в правосвідомості правоохоронця чіткого розуміння про невідчужуваність (невід'ємність) основних прав і свобод людини можна вважати деонтологічними основами правоохоронної

---

<sup>215</sup> Дякова О. О. Формування правової культури працівників Національної поліції України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 2. С. 189–198.

<sup>216</sup> Там само.

<sup>217</sup> Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Юридична деонтологія: навч. посіб. Вид. 7, перероб. і доп. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.

діяльності. Донесення їх беззаперечної вартості, так само як наприклад, усвідомлення цінності державного та національного суверенітету, до свідомості майбутнього правоохоронця, є першочерговим завданням навчальної дисципліни про деонтологію правоохоронної діяльності чи поліцейської деонтології.

Дуже важливо урахувати те, що закріплені в праві суспільні цінності, якщо вони співпадають із цінностями конкретної особи, спонукають її до діяльності відповідно до визначених норм права. Так, закріплені в праві цінності впливають на формування правової свідомості та правової культури кожної конкретної особи, що є засадою формування дієвої правової системи<sup>218</sup>.

Своїми діями, рішеннями, поведінкою правоохоронці, зокрема, поліцейські, зобов'язані забезпечити існування та функціонування тих правових цінностей, що перебувають під охороною права і держави: життя людини, її честь, гідність, недоторканність, свободу, справедливість тощо.

У юриспруденції це називається пріоритетність інтересів людини, поваги до особистості, її прав та основних свобод. Йдеться, насамперед, про гарантування фундаментальних прав людини: на життя, свободу від катування; на безпечне природне середовище; на вільний розвиток особистості, її свободу та особисту недоторканність; на повагу гідності, свободу думки, наукової, технічної, літературної, художньої творчості, свободу вираження поглядів, захист власності тощо.

**Так, високий рівень засвоєння певних правових цінностей має бути міцною основою правової культури особи правоохоронця.**

Провівши дослідження аксіологічного виміру функціонування правоохоронної діяльності, М. Палій, вважає, що для працівників правоохоронних органів важливими є цінності, які характеризують їх ставлення до роботи та підвищують рівень мотивації виконання поставлених перед ними обов'язків, зокрема честь, мужність, хоробрість, відвага, гуманізм, справедливість, відданість

---

<sup>218</sup> Стратонов В. М., Новікова М. М. Аксіологічний вимір діяльності слідчого на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія: Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 72–75.

Батьківщині<sup>219</sup>. Тож цінності для працівника правоохоронних органів мають бути не лише чинником внутрішнього імперативу, а й мотивацією його діяльності.

Відповідно, професійні мотиви та правові цінності у своєму поєднанні формують вчинки та внутрішні переконання правоохоронців<sup>220</sup>. Від себе ж додамо, що готовність правоохоронців дотримуватися закону та забезпечувати його охорону в процесі забезпечення прав і свобод людини і є мірилом, критерієм існуючої (пануючої) правової культури. Саме правова культура передбачає взаємозв'язок і взаємозалежність таких соціальних явищ як мораль і право.

На думку О. Дякової, специфіка правової культури як частини загальної культури суспільства полягає в особливій формі життєдіяльності держави та всіх її органів і посадових осіб. Авторка має на увазі також юридичну діяльність правоохоронців, у якій найкраще проявляється рівень їхньої правової культури. Словом, правова культура це частина загальної культури суспільства, яка має відношення до правової системи держави та спрямовує правові процеси в ній. Правова система без правової культури *не діє*<sup>221</sup>.

**Професійна правова культура.** Поряд із правовою культурою часто виділяють поняття професійної правової культури. Професійна правова культура – це такий вид правової культури, що характерний для осіб, які безпосередньо виконують свої професійні обов'язки в сфері юриспруденції, зокрема, правоохоронній.

Якщо говорити про культуру групи осіб, об'єднаних за професійною належністю, напевно, потрібно *використовувати поняття професійної культури*, яка в традиційному розумінні базується на елементах загальної культури особи, але виокремлюється завдяки особливостям виконання завдань та функцій представни-

---

<sup>219</sup> Палій М. Б. Аксіологічний вимір правоохоронної діяльності як об'єкт філософсько-правового дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2015. 19 с.

<sup>220</sup> Стратонов В. М., Новікова М. М. Аксіологічний вимір діяльності слідчого на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 72–75.

<sup>221</sup> Дякова О. О. Формування правової культури працівників Національної поліції України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 2. С. 189–198.

ком тієї чи іншої професійної групи. Із застосуванням цього терміна (професійна правова культура) ми наголошуємо саме на необхідності тих знань, умінь, навичок, без володіння якими особа не здатна до виконання професійного обов'язку.

Науковці виокремлюють як окремий вид правової культури юриста, професійну культуру працівника правоохоронних органів. Так, професор С. Сливка трактує це поняття як результат професійної діяльності працівника правоохоронних органів, розуміння та переконання в цінності правових явищ та норм, які гарантуються організацією праці в цих органах, інтелектом, мораллю, етикетом, психологічними та педагогічними вміннями правоохоронця<sup>222</sup>. Інші вчені тлумачать поняття професійної культури правоохоронця як чітке знання, розуміння, неухильне виконання права в процесі своєї професійної діяльності.

На нашу думку, усвідомлення професійної правової культури правоохоронців буде більш точним, коли вона розумітиметься не тільки як знання нормативної бази, що регламентує виконання своїх професійних обов'язків, але й визнання авторитету прав і свобод людини, чітке виконання вимог законодавства, особистої правової свідомості.

Працівник поліції – це особа, яка має професійно виконувати свої службові обов'язки і здійснювати належне забезпечення інтересів суспільства задля ефективної правозастосовної діяльності.

Професійна правова культура поліцейського *має низку специфічних ознак*, що обумовлюється такою особливістю професійної діяльності, яка полягає не лише в підвищенні рівня правової культури самого себе, але і підвищення рівня правової культури та правової свідомості суспільства загалом.

Найважливішою умовою формування високого рівня професійної правової культури працівника поліції *є належна правова та професійна підготовка особи*, що в майбутньому буде виконувати функції поліцейського. Основу світогляду такого правоохоронця мають складати загальнолюдські цінності, принципи гуманізму та демократизму, усвідомлення свобод і прав людини як найважливі-

---

<sup>222</sup> Сливка С. С. Юридична деонтологія. Правничка етика. Професійна культура: навч. посіб. Київ: Атіка, 2008. 296 с.

ших досягнень людства. Правовиховна діяльність має активно сприяти утвердженню саме високих моральних якостей майбутніх поліцейських, підвищенню рівня їх організованості та дисципліни, зміцненню почуття службового обов'язку і формуванню професійної культури.

Крім належного рівня теоретичної підготовленості майбутніх поліцейських важливу роль у формуванні їх правової культури відіграє виховний аспект. Виховання індивіда в процесі формування як професіонала своєї справи, в дусі дотримання загальнолюдських цінностей є пріоритетними завданнями закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку кадрів для служби в Національній поліції<sup>223</sup>.

Формування професійної культури сучасних правоохоронців має підпорядковуватися меті формування правової культури. Правової культури, що базується на таких правових цінностях як людина і її права, суверенітет (державний, національний, народовладдя) і сучасних демократичних принципах права (принцип верховенства права, народовладдя, розподілу влади).

Отже, професійна культура є ще одним вагомим чинником формування внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця, зокрема, поліцейського. Саме на основі правової культури далі вже формується її наступний рівень – професійна правова культура та правова свідомість правоохоронця, зокрема, поліцейського. Без урахування вказаних чинників навряд чи можна дискутувати про формування внутрішнього імперативу службового обов'язку особи правоохоронця. Він так чи інакше є результатом формування правової культури в сенсі особистісного становлення.

Вочевидь виклики, що постають перед представниками вказаних професій передбачають підвищені вимоги до деонтологічних стандартів, а відповідно і до їхньої поведінки в професійній діяльності, що має таке важливе соціальне навантаження. Отже, потрібні особливі моральні установки для виконання покладеної на правників чи правоохоронців соціальної місії – забезпечити трансформацію соціуму від посттоталітарного до громадянського суспільства.

---

<sup>223</sup> Андрусишин Р. М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2016, 213 с.

Очевидно такі серйозні завдання вимагають відповідних людських ресурсів – високоморальних професіоналів своєї справи, які усвідомлюють власне покликання і готові до певних обмежень заради цього.

Фактично йдеться про необхідність формування високих стандартів, що стали би основою внутрішнього імперативу службового обов'язку у кожного правоохоронця, як *необхідної передумови* розбудови ефективної правоохоронної системи. Вочевидь це уможливить в перспективі побудову демократичної, правової та соціальної держави. Тобто, в основі кожної системи є людина, зокрема правоохоронної, яка власне і робить життєздатною, функціональною цю систему.

Людина – фахівець, з чітким усвідомленням соціального призначення своєї правоохоронної професії.

Ми зважаємо на те, що зміст внутрішнього імперативу службового обов'язку полягає в тім, що він є свідомим, мотивованим чинником правової поведінки правоохоронця, його особистим і свідомим вибором і його особистою позицією (за С. С. Сливкою). Однак внутрішні переконання і позиція поліцейського будується на основі певних принципів, закладених у процесі формування його професійної правової культури, і по ідеї, така професійна культура має бути вищого рівня ніж у представників неюридичних професій.

### **4.3. Політична культура в професійній діяльності поліцейського**

У науково-практичному коментарі до Закону України «Про національну поліцію» вказано, що поліція стоїть на захисті прав та свобод будь-якої людини незалежно від її політичних переконань та партійної приналежності, водночас поліція має підстави для притягнення до відповідальності будь-якої особи, яка вчинила правопорушення чи злочин.

Указане вимагає дотримання принципу політичної нейтральності у поліцейській діяльності, відповідно до ст. 10 «Політична

нейтральність» Закону України «Про національну поліцію» від 02.07.2015<sup>224</sup>.

Крім того в ч. 1 ст. 10 зазначено, що поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Це означає, що працівник поліції повинен мати уявлення і про політичну систему держави і політичні права людини, що є показником його політичної культури.

Як зазначають учені, політична культура – це сукупність сталих знань, уявлень, настанов, переконань, цінностей, орієнтацій, зразків поведінки, символів, яка склалася внаслідок історичного досвіду попередніх генерацій національної (соціальної) спільноти, транслюється від покоління до покоління, та виявляється в діяльності суб'єктів політичного процесу і функціонуванні політичних інститутів<sup>225</sup>.

Очевидно, що фахівець у сфері права, правоохоронець має знати і розуміти обсяг політичних прав громадянина. Конституція України передбачає низку прав і свобод громадян, які називають політичними. Політичні права – можливості громадянина на участь у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, діяльності елементів політичної системи, формування представницьких органів влади. Саме до цього виду належить право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на участь в управлінні державними справами; на збори, мітинги, походи, демонстрації; на звернення до органів державної влади та самоврядування; право кожного на свободу думки і слова; право на вільний вираз поглядів та переконань (див. ст.ст. 34–40 Конституції України).

Основою політичної культури працівника поліції є осмислення значення суті політичного процесу як легального (основаного на законі) процесу боротьби за владу і розуміння необхідності дотримання правоохоронцями у професійній діяльності політичної нейтральності як одного з принципів діяльності поліції, норми чинної політики. Тобто, знання про політичний процес, який відбувається в Україні на основі чинного законодавства.

---

<sup>224</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015.

<sup>225</sup> Поліщук О. І. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (17). С. 196.

Зі структурного погляду політична культура – це єдність політичної свідомості та політичних знань, а також політичної поведінки і політичних дій суб'єктів (учасників) політичного процесу. Політична свідомість – це духовне утворення, яке охоплює політичні ідеї, погляди, уявлення, традиції, соціально-політичні почуття народу, що відбиваються на найбільш істотних економічних, соціальних, політичних та духовних інтересах людей, що мають бути реалізовані через інститути політичної системи. Визначальною функцією політичної культури є вираження і реалізація соціальних інтересів. У політичній свідомості, насамперед в її найважливішій складовій – політичній ідеології, відтворюються інтереси соціальних спільнот, які стосуються влади в суспільстві (боротьби за владу з метою забезпечення своїх інтересів). Нормативно регулююча функція політичної культури виявляється в узгодженні соціальних інтересів, забезпеченні стійкого, злагодженого та динамічного функціонування політичної системи. Вона реалізується за допомогою формування і закріплення в суспільній свідомості необхідних політичних цінностей, настанов, цілей, мотивів і норм поведінки<sup>226</sup>.

Учені так визначають структуру політичної культури працівника поліції:

- політична нейтральність;
- знання про закономірності функціонування політичної системи держави, політичні права і обов'язки громадян, зміст повноважень різних гілок влади, механізми стримування та противаг;
- про пріоритети політичного розвитку держави (інтеграція в ЄС та НАТО), основні загрози національній безпеці (війна з Росією, корупція), політичні програми основних (парламентських) політичних партій і рухів та ін.;
- уміння перетворити політичну інформованість у власний варіант політичної культури (активне і пасивне виборче право), усвідомлення таких політичних цінностей як народовладдя, політичний плюралізм;

---

<sup>226</sup> Поліщук О. І. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (17). С. 196.

– реалізація установки на політичну участь у певних формах і різновидах політичного життя (право обирати чи бути обраним)<sup>227</sup>.

Не можна уявити собі працівника поліції без чітких громадянських установок. Працівник поліції зобов'язаний бути патріотом своєї Батьківщини, служити суспільству, керуючись законом, бути переконаним у доцільності і необхідності основних принципів демократичної (народовладдя, принцип розподілу влади, верховенство права), соціальної, правової держави.

Кожен працівник поліції – носій індивідуальної політичної культури. З формальної точки зору працівника поліції (оперуповноваженого, слідчого та ін.) можна змусити бути поза політичними інститутами і процесами. Але було б незаконним відмовлятися його від власних політичних переконань узагалі, чи не брати участь у політичному процесі, можливості втілювати свою політичну погляди віддаючи свій голос за ту чи іншу політичну силу.

Згідно зі ст. 61 «Обмеження пов'язані зі службою в поліції» Закону про поліцію, поліцейський не може бути членом політичної партії. Відповідно до ст. 10 «Політична нейтральність» вказаного Закону забороняється проводити політичну діяльність в органах і підрозділах поліції. Поліцейським заборонено висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень (наприклад під час виборчого процесу), а також використовувати службові повноваження у політичній цілях (агітувати за ту чи іншу політичну партію). Працівник поліції, обраний народним депутатом, має залишити службу в підрозділах поліції і перейти на постійну роботу до певної ради народних депутатів. Особи рядового і начальницького складу для охорони своїх професійних, службово-трудова, соціально-економічних прав і інтересів можуть об'єднуватися в громадські організації, діяльність яких здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Обмеження права громадянина (судді, прокурора, працівника прокуратури, служби безпеки, поліції) бути членом політичної партії автоматично позбавляє його права бути обраним до складу

---

<sup>227</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

Верховної Ради за партійним списком. Так ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року передбачає можливість запровадження законних обмежень користування цим правом (на участь в політичних партіях) для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції<sup>228</sup>.

Однак це не виключає позапартійної політичної діяльності працівників органів прокуратури, суду, поліції, служби безпеки, а також можливості бути обраним народним депутатом за мажоритарною системою. Обмежуючи деякою мірою виборче право зазначених службовців, законодавство України не позбавляє володіння ним в принципі. Працівник поліції має можливість використовувати усі форми й інститути демократії – брати участь в управлінні державними справами через представницьку і безпосередню форми народовладдя (у референдумах, виборах, всенародному обговоренні законопроектів та ін.), формуванні системи органів держави і державної волі (не зловживаючи при цьому владою), захисті й охороні конституційно закріплених політичних прав і свобод громадянина відповідно до чинного національного законодавства.

Очевидно, що політика і право, політична і правова сфери, політична і правова системи перебувають під взаємним впливом, що не викликає сумнівів ні у теоретиків, ні у практиків<sup>229</sup>. В сучасній Україні відбувається процес зміни правової та політичної культури суспільства.

Такий процес також називають політико-правовою трансформацією країни. Тобто, сучасне українське суспільство перебуває в перехідному стані, коли один тип політичної культури (авторитарний, радянський) замінюється іншим, демократичним, або ще кажуть громадянським суспільством. Тож політична і правова свідомість зазнають повільних трансформацій, які не можуть бути

---

<sup>228</sup> Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043) (дата звернення: 08.02.2020).

<sup>229</sup> Кукуруз О. В. Взаємозумовленість політичної і правової систем: теоретико-методологічна основа. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія Політичні науки*. Вип. 84 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юридична думка, 2019. С. 14–24.

швидкими. У свідомості громадян відбувається зміна політичної орієнтації від такої, що визначалася єдиною політичною партією, і до орієнтації на громадянське суспільство, яке формує різні політичні партії, громадські організації та здатне виробити соціальний консенсус. На зміну вождизму чи пануючої ідеології (комуністичної, нацистської) приходить усвідомлення пріоритету прав і свобод людини як правової цінності.

Прикладом формування громадянського суспільства стала Революція Гідності 2013–2014 рр., формування добровольчих військових формувань, які в момент нестачі і недостатньої кількості ЗСУ зуміли чинити спротив агресії Російської Федерації, діяльність волонтерів які на початковому етапі цієї агресії взяли на себе постачання і матеріальне забезпечення армії.

#### **4.4. Інформаційна культура та інформаційна безпека в професійній діяльності поліцейського**

На сьогоднішньому етапі цивілізаційного розвитку все більшу значущість має пришвидшення процесів обігу відомостей і даних у всіх сферах людської активності. Інформація як мета, засіб і результат діяльності набуває різноманітних форм і видів, і все більше виробничих процесів стають залежними від інформаційних технологій. Особливе значення має формування комплексу інформаційних знань, вмінь та навичок у представників правоохоронних професій.

Нині у загальному розвитку культури як соціального феномена відбувається розвиток її інформаційної складової – інформаційної культури. Водночас варто розуміти, що коли йдеться про інформаційну культуру, то цей соціальний феномен не є породженням комп'ютерного XX століття.

Формування інформаційної культури розпочалося з появою мови і писемності, що мало своїм наслідком швидке поширення знань<sup>230</sup>.

---

<sup>230</sup> Олійник Ю. І. Інформаційна культура особистості – актуальна освітня проблема: збірник наукових праць Херсонського державного університету. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 187–193.

Інформаційна культура є одним із елементів загальної культури\*, а інформаційна свідомість – відповідно, є суб'єктивним відображенням інформаційної культури індивіда, стверджують учені.

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні зазначається, що розвинуті держави світу на межі ХХ–ХХІ століть (серед таких ми хочемо бачити і Україну) поставили собі за мету прискорений перехід до нового етапу розвитку – *інформаційного суспільства*, що дасть змогу забезпечити рівень суспільного добробуту, здійснити перехід від економіки з паливно-сировинною спрямованістю (*індустріальне суспільство*) до економіки, заснованої на знаннях, досягти скорочення числа загроз національній безпеці, залучити громадян до всіх благ інформаційного суспільства<sup>231</sup>. У вказаній вище Стратегії сформульовано визначення поняття *електронна культура* – форма культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – е-культура)<sup>232</sup>. Втім, нині використовується вже інший термін – «цифрова культура», притаманний сучасному етапу розвитку цифрових технологій.

Інформаційну культуру не варто зводити винятково до питання про володіння певними навичками – рівня володіння комп'ютерною технікою чи інформаційними технологіями, суспільство потребує усвідомлення індивідом всієї багатоманітності зв'язків, які існують в сучасному суспільстві, розуміння своїх можливостей та обов'язків, уміння передбачати наслідки своїх дій

---

\* Соціальний феномен культура передбачає існування різних видів культури, це так би мовити матриця буття суспільства, що не може існувати поза певними традиціями чи нормами, без моралі чи потреб у спілкуванні (саме необхідність спілкування між людьми призвела до початкового етапу розвитку інформаційної культури – писемності).

<sup>231</sup> Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

<sup>232</sup> Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

(йдеться про наслідки розповсюдження інформації, зокрема, неправдивої, т.зв. фейків); та співвіднесення їх з існуючими в соціумі цінностями (наприклад, моральними: чесність, правдивість, або, наприклад, правовими: право на приватність, право на свободу думки). Сьогодні формування інформаційного суспільства означає зростання інтелектуального потенціалу особи і суспільства загалом, зокрема, з огляду на швидкість передачі знань за допомогою Інтернету. Водночас, використання мережі Інтернет, сучасних технологій, нової цифрової техніки супроводжується такими явищами, як залежність користувача, низький рівень культури безпеки, кіберзлочинність, поширення небажаного контенту, несанкціонований доступ до інформації та особистих даних, витоки інформації<sup>233</sup>. Тож постає питання про відповідальності особи за свою діяльність в інформаційному просторі, та необхідність забезпечення інформаційної безпеки як протидія вказаним вище загрозам. Тобто сфера інформаційної культури має важливий правовий аспект, зокрема той, що охоплюється категорією «інформаційна безпека».

Поняття «інформаційна безпека» міститься в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007, а саме: «Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, під час якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації»<sup>234</sup>. Очевидно, таке законодавче визначення є вже застарілим. Однак поняття інформаційної безпеки безперечно означає захист людини, суспільства та держави від протиправних посягань і пов'язане із нормальним забезпеченням права особи на інформацію зокрема, та захисту всього комплексу прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави.

---

<sup>233</sup> Тімашов В. О., Орлова Т. Б. Загальні засади забезпечення інформаційної безпеки громадян України: проблеми та перспективи вирішення. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (30). 2020. С. 137–141.

<sup>234</sup> Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16#Text>

Окремо варто сказати про чинники, які знижують рівень інформаційної безпеки правоохоронної сфери. До них належать як зовнішні (інформаційно-психологічні операції, спрямовані на де-стабілізацію діяльності правоохоронних та інших державних органів, стан їх технологічної оснащеності), так і внутрішні (існування логічної та зрозумілої для будь-якого суб'єкта інформаційних правовідносин системи вимог щодо забезпечення інформаційної безпеки, а також рівень інформаційної культури і правоохоронців, і громадян, які вступають з ними у правовідносини з метою реалізації своїх інтересів)<sup>235</sup>.

В одному з найновіших наукових досліджень, присвячених правовому виміру інформаційної культури, зазначено, що «обов'язковою складовою структури особистості, особливості якої впливатимуть на рівень її інформаційної культури, є система цінностей, серед яких побудова інформаційного суспільства має займати належне місце»<sup>236</sup>. До таких цінностей інформаційного суспільства учені відносять свободу, творчість креативність, фаховість. Водночас зазначаючи, що цінності інформаційного суспільства зумовлюють необхідність розвитку таких рис та якостей особистості, як професіоналізм (у напрямку використання сучасних технологій); духовність як *переважання в людини духовно-моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними*; соціальна відповідальність, як міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, чинним правовим та іншим соціальним нормам і суспільним інтересам; здатність до творчої побудови та реалізації власного життя на основі культури і соціальних норм (*норм моралі та права – авт.*)<sup>237</sup>.

Так, особливе місце серед феноменів інформаційної сфери займає інформаційна культура, що є складовою загальної культури

---

<sup>235</sup> Онопрієнко С. Г. Класифікація елементів інформаційної культури. *Форум права*. 2016. № 5. С. 135–138. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2016\\_5\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_24) (дата звернення: 11.02.2020).

<sup>236</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія: за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

<sup>237</sup> Власенко Ф. П. Цінності інформаційного суспільства й розвиток сучасної особистості. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 4. С. 56–63.

суспільства, і, одночасно, є чинником розвитку суспільних відносин в контексті розбудови держави, заснованої на принципах додержання інформаційних прав і свобод людини і громадянина, відповідальності суб'єктів інформаційних правовідносин за свої дії. На думку видатного політолога З. Бжезинського, інформаційна культура складова є нині однією з трьох заповорок могутності сучасної держави<sup>238</sup>.

*Правове забезпечення інформаційної культури та інформаційної безпеки.* Основою правового забезпечення інформаційної культури є статті 11, 32, 34 Конституції України, якими визначено інформаційні та культурні прав і свободи людини й громадянина. У ст. 34 зазначається, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожному надається право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб<sup>239</sup>. Отже, держава є гарантом безперешкодної реалізації та належного захисту прав громадян на інформацію, а відповідно, і є гарантом інформаційної безпеки<sup>240</sup>.

Окрім Основного Закону, правовою основою розвитку інформаційної культури та забезпечення інформаційної безпеки з є також закони України «Про інформацію»<sup>241</sup>, «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007<sup>242</sup>, «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011<sup>243</sup>, «Про захист персональних даних» від 01.06.2010<sup>244</sup>,

---

<sup>238</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія: за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

<sup>239</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.1996.

<sup>240</sup> Тімашов В. О., Орлова Т. Б. Загальні засади забезпечення інформаційної безпеки громадян України.

<sup>241</sup> Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

<sup>242</sup> Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16#Text>

<sup>243</sup> Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

«Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017<sup>245</sup> та Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 «Про Стратегію кібербезпеки України»<sup>246</sup>; затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 Доктрина інформаційної безпеки України<sup>247</sup> та ін.

У контексті нашої дисципліни найбільше нас цікавить правовий вимір інформаційної культури та правове регулювання суспільних відносин, що мають на меті поширення, відтворення чи пошук інформації. Формування особистої інформаційної культури має бути засновано не тільки на знанні закономірностей інформаційних процесів в суспільстві, а й на розумінні своєї відповідальності за забезпечення принципів інформаційної безпеки інших членів суспільства<sup>248</sup>.

Вказане стосується усіх громадян, однак у сфері поліцейської діяльності це означає складову професійної діяльності по забезпеченню інформаційної безпеки особи, суспільства і держави. Зокрема, це обумовлює особливі вимоги до порядку використання і зберігання персональних даних осіб, протидії загрозам національній

---

<sup>244</sup> Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

<sup>245</sup> Тімашов В. О., Орлова Т. Б. Загальні засади забезпечення інформаційної безпеки громадян України: проблеми та перспективи вирішення. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (30). 2020. С. 137–141.

<sup>246</sup> Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

<sup>247</sup> Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України; Доктрина від 25.02.2017 № 47/2017. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>248</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія: за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

безпеці, зокрема протидія злочинам в мережі Інтернет, т. зв. кіберзлочинність<sup>249</sup>.

Прикладом легальної правової регламентації обов'язковості володіння певними елементами інформаційної культури є закріплення у ст.ст. 25–27 Закону України «Про Національну поліцію» низки вимог щодо здійснення працівниками поліції окремих видів інформаційної діяльності, пов'язаних з оволодінням як інструментальними та комунікативними, так і ціннісними елементами інформаційної культури. Вказане стосується питань формування і використання інформаційних ресурсів поліцейськими в цілях здійснення інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної діяльності – див ст. 26 Закону про поліцію.

Правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, урегульовуються Законом України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010<sup>250</sup>. Цей Закон спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Володільцем чи розпорядником таких даних можуть бути органи та підрозділи Національної поліції України. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними діяння, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації<sup>251</sup>. Наприклад, відповідно до статті 182 Кримінального кодексу України за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу, або незаконна зміна такої інформації, передбачено штраф, виправні роботи,

---

<sup>249</sup> До завдань Кіберполіції входять: реалізація державної політики в сфері протидії кіберзлочинності; завчасне інформування населення про появу нових кіберзлочинців; впровадження програмних засобів для систематизації кіберінцидентів, реагування на запити зарубіжних партнерів, які будуть надходити по каналах Національної Цілодобової мережі контактних пунктів. Див. офіційний сайт Кіберполіції, Національної поліції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/contacts/>

<sup>250</sup> Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

<sup>251</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015.

арешт або обмеженням волі<sup>252</sup>. Тобто, Національна поліція, як орган виконавчої влади, є одним із правоохоронних органів, на який покладено забезпечення інформаційної безпеки суспільства. Аналіз типових порушень приписів вказаних вище актів міжнародного та національного права здійснено в «Посібнику з європейського права по захисту персональних даних»<sup>253</sup>.

У Європейському кодексі поліцейської етики 2001 р. (див. п. 42) вказано, що збирання, зберігання і використання персональних даних поліцією має здійснюватися відповідно до міжнародних принципів захисту даних і, зокрема, повинно бути обмежене в обсязі, необхідному для досягнення правових, легітимних і конкретних цілей. Однак неконтрольоване використання особистих даних може становити порушення прав відповідних осіб на повагу їх приватного життя. *Задля уникнення зловживань* під час збору, зберігання та використання особистих даних, ця діяльність поліції має регулюватися спеціальними принципами по захисту даних. Варто сказати, що на рівні Ради Європи ці відносини регулюються Рекомендацію № R(87)15 Комітету Міністрів державам-членам, що визначає використання персональних даних у секторі поліції (схвалено Комітетом Міністрів 17 вересня 1987 на 410-й зустрічі заступників Міністрів). Вказана Рекомендація щодо використання персональних даних поліцією містить напрями введення в дію принципів Конвенції Ради Європи № 108 в контексті обробки персональних даних поліцейськими органами (йдеться про Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981, ратифіковану Україною 06.07.2010)<sup>254</sup>.

*Про інформаційну безпеку як важливий аспект інформаційної культури.* Науковці, які вивчають інформаційну культуру вважають, що сучасна цивілізація характеризується тим, що жодна сфера буття людини не може нормально функціонувати й розвива-

---

<sup>252</sup> Кримінальний кодекс України: Закон України.

<sup>253</sup> Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. Київ: К.І.С., 2015. 216 с.

<sup>254</sup> Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 28.01.1981. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_326#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text)

тися без своєчасного та повного забезпечення необхідною інформацією, уміння її швидко, якісно і адекватно сприймати, зберігати, обробляти, використовувати та передавати<sup>255</sup>. Поширення інформації (знань (правових знань), культурних надбань (видів творчості) зовсім має певні наслідки для прогресивного розвитку суспільства.

Поширення знань про невід'ємні (невідчужувані) права людини в СРСР призвело до формування спротиву тоталітарній системі у правовій площині (на основі чинного законодавства) тієї ж таки радянської системи управління (створення таких організацій як Українська Гельсінська Група, зокрема, за ініціативи генерала Петра Григоренка, Миколи Руденка, Олександра Тихого)<sup>256</sup>. Вказане стало одним із чинників формування національної еліти, яка поставила собі за завдання розбудову національної держави. Тож можна говорити про значний інформаційний вплив суб'єктів інформаційних відносин на суспільство, зокрема, щодо забезпечення прав і свобод людини, процесів державотворення.

Водночас сьогодні необхідно зважати на наявність негативного інформаційного впливу та загрози інформаційній безпеці Української держави в умовах збройної агресії. Зокрема, йдеться про захист національного інформаційного простору від агресивних протиправних дій Російської Федерації.

Загрози інформаційній безпеці є наслідком здійснення цією державою на території України інформаційно-психологічних операцій, деструктивний вплив яких спрямований на дискредитацію органів влади та дестабілізацію соціально-політичної ситуації (формування почуття невпевненості, недовіри до співгромадян та державних інститутів тощо). Поширення неправдивої інформації через інформаційні потоки може суттєво зашкодити і державним інституціям (самій державі), і окремим особам, проти яких спрямована така неправдива інформація. В одному із найновіших наукових видань присвячених розвитку інформаційної культури в Україні

---

<sup>255</sup> Прудникова О. В. Філософія інформаційної культури: навч. посіб. Харків: Право, 2017. 328 с.

<sup>256</sup> УГСПЛ: офіційний сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/informatsiya/>

міститься розділ «Роль інформаційної культури у протидії негативним інформаційно-психологічним впливам і забезпеченні інформаційної безпеки»<sup>257</sup>. Тож актуальним є питання про забезпечення інформаційної безпеки особи і суспільства, у зв'язку із новими загрозами спрямованим і проти окремих осіб, і проти держави. Від початку війни Росії проти України, рішенням Ради національної безпеки і оборони України запроваджено цілу низку управлінських заходів з метою забезпечення інформаційної безпеки українського суспільства<sup>258</sup>.

Саме на протидію загрозам інформаційній безпеці України і було розроблено низку законодавчих актів серед яких Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»<sup>259</sup>, Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 «Про Стратегію кібербезпеки України»<sup>260</sup>; Доктрина інформаційної безпеки України<sup>261</sup>. «Доктрина» визначає пріоритети, які ставить перед собою державна політика в інформаційній сфері в умовах гібридної війни. Війна Росії проти України продемонструвала збільшення негативних інформаційних впливів, що виявила різні способи маніпулювання суспільною свідомістю. Такі інформаційні впливи здійснюються за допомогою інформаційно-психологічних операцій. Прикладом такого є операції, метою яких було видати агре-

---

<sup>257</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія; за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

<sup>258</sup> Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: РНБО, Рішення від 28.04.2014. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>259</sup> Тімашов В. О., Орлова Т. Б. Загальні засади забезпечення інформаційної безпеки громадян України: проблеми та перспективи вирішення. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (30). 2020. С. 137–141.

<sup>260</sup> Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

<sup>261</sup> Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України; Доктрина від 25.02.2017 № 47/2017. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

сію проти України, як надання гуманітарної допомоги, чи порятунку російськомовного населення від «українських націоналістів» під час окупації Росією території Криму, використання вищими посадовими особами цієї держави принизливого терміну «фашист» до всіх українців, які готові протистояти агресорові. У цьому аспекті ми б і хотіли пояснити Вам значення інформаційної безпеки, що є важливим компонентом протидії негативному інформаційному впливу Росії на українських громадян.

Здійснюється такий негативний вплив з метою підважування авторитету державної влади (нарратив про Україну як фейл-стейт) чи дискредитації патріотів, які захищають Батьківщину від російського агресора. Подібні акти інформаційної агресії застосовуються РФ до всіх колишніх радянських республік, які здобули незалежність в результаті розпаду СРСР<sup>262</sup>. Здійснюється такий негативний інформаційний вплив через проведення інформаційно-психологічних операцій російськими спецслужбами та їх агентурою в Україні (Див. рекомендовані статті<sup>263; 264; 265</sup>).

За допомогою інформаційно-психологічних операцій усуваються перешкоди на шляху досягнення військових та політичних цілей, що може знаходити свій прояв у зменшенні впливу певних політичних лідерів, державних інституцій, інститутів громадянського суспільства тощо, що може відбуватися шляхом дискредитації, штучного створення конфліктних ситуацій, введення в оману шляхом покладання відповідальності на певних осіб за дії, які було вчинено противником. Проведення спеціальних інформаційних операцій надає можливість забезпечити довготривалість певних досягнень у військовій чи політичній сфері внаслідок формування громадської думки, спрямованої на захист певного стану суспіль-

---

<sup>262</sup> Див. книгу. Пітер Помернацев. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ: Yakaboo publishing, 2020. 288 с.

<sup>263</sup> Шоліна І. М., Коропатнік І. М. Роль інформаційної культури у підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2(36). С. 49-53.

<sup>264</sup> Гавловський В. Д. Правоохоронний моніторинг соціальних мереж. *Правова інформатика*. 2014. № 3. С. 19–25.

<sup>265</sup> Гавловський В. Д. Теоретичні засади відстеження використання соціальних мереж у деструктивних цілях. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1 (27). С. 247–257.

них відносин, бажаного для сторони впливу, а також запобігти відповідальності внаслідок маніпулювання свідомістю певної аудиторії задля формування в неї думки щодо відсутності в діях сторони впливу порушення приписів національного та міжнародного законодавства. За умов гібридної війни розвиток критичного мислення громадян, розуміння ними цілі та джерела інформаційних впливів, здатність самостійно будувати безпечні комунікації, як складові інформаційної культури, безпосередньо впливають на стан національної та особистої безпеки<sup>266</sup>.

Отже, особливістю сучасного етапу розвитку нашої держави є наявність жорсткого протистояння в інформаційній сфері, яке обумовлено використанням для дестабілізації обстановки в країні широкого арсеналу інформаційних методів та засобів (зокрема і соціальних мереж). Для того, щоб належними чином протистояти негативним викликам, необхідним є ефективна національна стратегія інформаційної безпеки, яка б зважала на особливості актуальної політичної ситуації та можливості новітніх інформаційно-психологічних методів впливу на свідомість громадян нашої держави. Складовою такої стратегії має бути система засобів протистояння спеціальним інформаційним операціям, зміст та особливості яких досліджується в контексті забезпечення ефективності правоохоронної діяльності держави, – вважають українські науковці<sup>267</sup>.

Окрім зазначеного аспекту захист інформаційної безпеки держави, існує ще один аспект інформаційної культури, який стосується питання забезпечення державою інформаційної безпеки особи. Йдеться про обов'язок держави (осіб уповноважених на виконання функцій держави) надавати, поширювати офіційну інформацію, про свою діяльність, зокрема, правоохоронну діяльність. Така офіційна інформація органів державної влади сприймається суспільством як очевидно правдива. Наприклад, йдеться про інформування громадян про правопорушення та злочини, особливо такі, що мають суспільний резонанс. Якщо йдеться про поліцію, то вказані функції на рівні ГУНП в областях виконують відділи комуні-

---

<sup>266</sup> Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

<sup>267</sup> Там само.

кації. Наприклад, відділ комунікації Головного управління Національної поліції у Львівській області є структурним підрозділом Головного управління Національної поліції у Львівській області, який координує проведення інформаційної політики органів та підрозділів Головного управління НП у Львівській області, здійснює взаємодію із засобами масової інформації та громадськістю<sup>268</sup>.

У правоохоронній діяльності іноді виникають ситуації, коли представники правоохоронного органу намагаючись прозвітувати про розкриття резонансного злочину, називають у своїх заявах затриману чи підозрювану особу злочинцем, хоча злочинність її діяння ще не є доведеною в суді (відсутнє рішення суду з цього питання), див. Справу Довженко проти України<sup>269</sup>. Тож важливим тут є розуміння застосування принципу презумпції невинуватості в діяльності поліції, який полягає також і в необхідності перевіряти чи з обережністю висловлювати ту чи іншу офіційну інформацію, яка може нашкодити правам людини, якщо відбувається оголошення її (особи) злочинцем до вироку суду. Вказане також підтверджує застосування таких принципів деонтології як **неупередженість, сумлінність, істинність**, які власне мають бути внутрішніми імперативами діяльності правоохоронця (див. *розділ Розвиток поліцейської деонтології в Україні та світі*), зокрема, поліцейського, адже йдеться про морально-етичну відповідальність за офіційно оприлюднену інформацію, яка може нашкодити особі.

Так, створюється ситуація коли, непереверена інформація (ще не доведено участь особи у скоєнні того чи іншого правопорушення, тобто її вини) висловлена офіційними особами правоохоронного органу може сприйматися як правдива, завдаючи особі непоправної шкоди – репутаційної, моральної, матеріальної. Отже, виникають питання про відповідальність за висловлення чи поширення такої інформації в ЗМІ.

Праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність,

---

<sup>268</sup> Офіційний сайт Головного управління Національної поліції у Львівській області. URL: <https://lv.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/viddil-komunikaczi.html> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>269</sup> Довженко проти України: \_\_\_\_\_

честь чи ділову репутацію. У зв'язку з цим ч. 4 ст. 32 Конституції України передбачено судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Відповідно до п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (надалі – Постанова) недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені). Під поширенням інформації варто розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі<sup>270</sup>.

Отже, специфіка правоохоронної діяльності багато в чому полягає у ретельному пошуку, аналізі та відборі необхідної інформації з метою її використання для захисту людини чи навіть припинення протиправних посягань на її права та законні інтереси. З погляду правоохоронної, зокрема, поліцейської діяльності фахівці розглядають інформаційну культуру як засіб протидії негативним інформаційним впливам та складову інформаційної безпеки людини, суспільства, держави. Інформаційна культура правника та правоохоронця розглядається як рівень володіння належним обсягом інформації задля забезпечення прав і свобод громадян, вміння одержувати й ефективно реалізовувати її у правоохоронній діяльності відповідно до чинного законодавства.

Так, інформаційна культура є елементом загальної культури, її формування та розвиток є однією з цілей інформаційної політики держави, умовою і одним із критеріїв побудови інформаційного суспільства. Якщо говорити з погляду права, то йдеться про право

---

<sup>270</sup> Щодо поширення про особу неправдивої інформації: сайт УГСПЛ. URL: <https://helsinki.org.ua/questions/schodo-poshyrennya-pro-osobu-nepravdyvo-ji-informatsiji/> (дата звернення: 28.08.2020).

на свободу слова та право на інформацію, які є частиною прав і свобод людини гарантованих Конституцією України. Водночас, де є права і свободи, там є і обов'язки. Наприклад, обов'язки громадянина не шкодити репутації іншої особи, поширюючи неправдиву інформацію.

Для того, щоб відрізнити правду від брехні, необхідно розуміти як формуються інформаційні потоки, хто їх формує і з якою метою. Осмислення вказаного дасть змогу вам не стати жертвою різних фейків чи дезінформації агресора, спрямованих проти держави чи окремих осіб.

#### **4.5. Толерантність як важлива вимога професійної діяльності поліцейського**

Звичайно, аналізуючи вимоги до правоохоронця ми не можемо не зазначити про наявність вже відомих особливостей психологічної культури, які полягають в наявності такої її ознаки, як темперамент особистості. Як відомо, існує чотири типи темпераментів: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік. Відповідно й прояв психологічної культури правоохоронця так чи інакше буде залежати від зазначених видів темпераменту особистості.

Психологічна культура правоохоронця дуже важлива для встановлення психологічного контакту з людьми, з суспільством загалом, адже правоохоронець працюючи з громадянами тобто налагоджує співпрацю з ними (наприклад, надає психологічну підтримку та допомогу в кризових ситуаціях, співчуває, зменшує паніку), що надалі призводить до ефективного регулювання правових відносин та належного виконання своїх професійних зобов'язань.

Розкриваючи вплив психологічної культури для формування правової свідомості особи-поліцейського головний акцент потрібно поставити на такому психологічному аспекті професійної діяльності як толерантність.

Розглянемо докладніше зміст та значення толерантності для правоохоронної діяльності, зокрема для правоохоронця. Поняття

«толерантність» в сучасному світі належить до часто вживаних значущих слів, якими намагаються регулювати міжлюдські стосунки. Під впливом ідеологів лібералізму та неомарксизму відбулося переосмислення первісного значення поняття «толерантність» і зараз це нове значення застосовують розумінні сприйнятті різних відмінностей в поглядах, діях та взаємовідносинах.

У «толерантності» ж закладено на психологічному рівні певний мінімум доброзичливості до іншої людини, терпеливе примирення до та з її відмінностями. І саме так це поняття належить розуміти та безпосередньо застосовувати правоохоронцями в своїй професійній діяльності.

Існують різні дефініції поняття «толерантність», проте, на нашу думку, вдалим є поняття: «толерантність – це прийняття чийхось поглядів, вірувань, вподобань, чийхось вчинків, відмінних від власних»<sup>271</sup>.

Психологічний словник подає дефініцію «толерантності» як назву позиції чи поведінки, яка полягає у визнанні права інших людей на два переконання, позицію і поведінку, відмінні від наших – а то навіть і протилежних нашим або низько нами оцінювані<sup>272</sup>.

Безперечно на психологічному рівні толерантність резюмує, що кожен є вільним дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими, гарантує особисту недоторканість і безпеку людям інших поглядів. На нашу думку, толерантність визначається на її базовому психолого-соціальному рівні як добровільне визнання плюралізму (різноманітності), яке, своєю чергою, полягає у готовності додержуватись діючих законів і належить до умов цивілізованого поводження один з одним.

Нині толерантність вже традиційно сприймається як одна з цінностей європейського стилю правового мислення, а також

---

<sup>271</sup> Явір В. Толерантність політична. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 715 с.

<sup>272</sup> Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 19 с.

є одним із ключових моментів під час побудови та формування внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця. У вітчизняній правовій науці толерантність також розглядається не тільки як цінність, якій надано правове значення (цінність-ціль), а й цінність, яка є правовою відповідно до змісту (цінність-засіб).

Розглядаючи зміст толерантності потрібно зазначити, що її використання в професійній діяльності поліцейського дуже важлива. Оскільки, відчуття поліцейським меж та визнання ним різних вподобань та поглядів осіб та громадян на суспільні відносини, які обов'язково не суперечать законодавству держави допомагає ефективному вирішенню конфліктних ситуацій та правомірному їх вирішенню.

#### **4.6. Професійна деформація поліцейських**

Професійне виконання діяльності формує і розвиває її виконавця, сприяє його самореалізації. Поряд з цим можуть виникати побічні, небажані наслідки – професійні травми, захворювання, деструкції та деформація особистості. Можливість деформації потенційно закладена у будь-яку професійну діяльність. Але, як свідчать дослідження, насамперед вона виражає представників комунікативних професій: педагогів, управлінців, юристів, працівників Національної поліції та ін.

Загалом професійна деформація визначається змістом та інтенсивністю комунікативних контактів, необхідністю здійснення цілеспрямованого психологічного впливу на інших людей, підпаданням під зустрічний психологічний вплив з їхнього боку, йдеться, зокрема і про антисоціальні елементи суспільства (злочинців, наркоманів, психопатів). Тож непоодинокими є випадки байдужого ставлення правоохоронців до пересічних громадян, зневажання процесуальними нормами і нормами моралі, приниження людської гідності затриманих осіб, необґрунтоване застосування зброї та спецзасобів тощо. Усе це свідчить про реалістичність проблеми

професійної деформації правоохоронців. Небезпека професійної деформації полягає у тому, що в результаті вона зумовлює порушення законності працівниками правоохоронних органів, зокрема і поліцейських. Про її серйозність свідчить ціла низка кримінальних проваджень щодо правоохоронців. Негативні соціальні, професійні, особисті наслідки професійної деформації обумовлюють необхідність її своєчасного виявлення, профілактики та корекції.

*Поняття та ознаки професійної деформації правоохоронців.* Професійна діяльність правоохоронців та військових, незалежно від різновиду виконуваної роботи, належить до групи професій з підвищеною моральною відповідальністю за поведінку, здоров'я і життя окремих людей, соціальних груп і суспільства загалом. Наявність та розвиток негативних морально-психологічних рис характеру, інтенсивність, напруженість та екстремальність професійної діяльності поліцейських призводять до виникнення такого явища, як професійна деформація. Варто зауважити, що професійна деформація найчастіше з'являється в осіб, робота яких пов'язана з постійним спілкуванням з людьми – саме до такої категорії і належить професійна діяльність поліцейських, оскільки під час неї відбувається постійний контакт, тісна взаємодія з різними категоріями людей, серед яких переважає криміногенний контингент (якщо йдеться про розшук чи слідство).

Фахівці, намагаючись пояснити таке складне явище як професійна деформація, використовують різні теоретичні підходи, концептуальні схеми і термінологію. Водночас Львівський державний університет має власні наукові напрацювання з вказаної проблематики і ми в основному опираємося на доволі ґрунтовне монографічне дослідження цього явища, яке здійснили В. Серeda та З. Кісіль «Юридіко-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів», яким Ви зможете скористатися у бібліотеці ЛьвДУВС<sup>273</sup>.

Професійна деформація являє собою соціально-психологічний феномен, а саме – появу в особистості певних психологіч-

---

<sup>273</sup> Серeda В. В., Кісіль З. Р. Юридіко-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 848 с.

них змін, що породжуються професійною діяльністю і впливають на якісне її виконання. Професійна деформація моральної свідомості – це результат спотворення морально ціннісних ідеалів, принципів й орієнтирів правоохоронця під впливом негативних чинників професійної діяльності та навколишнього середовища, яка за умови відсутності запобіжних заходів і відповідної протидії даним проявам і тенденціям є передвісником поступової деградації моральних, професійних й особистісних якостей особистості<sup>274</sup>.

Своєрідність професійної діяльності працівників правоохоронних органів полягає в тому, що виконання ними посадових обов'язків здійснюється в ситуаціях із непередбачуваним результатом, з граничними психічними, фізичними перевантаженнями та ризиком, пов'язана з підвищеною відповідальністю працівників за свої вчинки, спілкуванням з різноманітними категоріями громадян, доволі часто вимагає рішучих дій тощо. Ці специфічні особливості діяльності спричиняють значний вплив на особистісні характеристики працівників правоохоронних органів і можуть призвести до розвитку професійної деформації. Загалом наслідком цього феномену можуть бути такі прояви девіантної поведінки працівників правоохоронних органів, які зумовлюють негативне соціальне оцінювання, не співпадають з професійною етикою, спотворюють очікуваний позитивний імідж правоохоронця<sup>275</sup>.

Визначення професійної деформації подає і Є. Гіда, який вважає, що професійну деформацію можна визначити як зміну характеру і результатів професійної діяльності правоохоронців, їх службових і позаслужбових відносин у колективі, розвиток в духовному світі працівників негативних морально-психологічних рис характеру<sup>276</sup>.

Правове визначення професійної деформації міститься в наказі Адміністрації Державної прикордонної служби України від

---

<sup>274</sup> Павлишин О. В., Кравчук О. В., Лев О. Р. Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 71–80.

<sup>275</sup> Там само.

<sup>276</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

15.05.2009 № 354: «Професійна деформація – це явище, що характеризується змінами властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки тощо), змінами рівня виразності професійно важливих якостей фахівця, що відбуваються під впливом змісту, умов, тривалості виконання діяльності та його індивідуальних психологічних особливостей. Професійні деформації негативно впливають на якість діяльності, що виконується»<sup>277</sup>.

Будь-яке визначення не можна вважати повним чи таким, що повністю би відобразило сутність явища чи феномену, тож *пропонуємо на семінарах* віднайти і викласти поняття професійної деформації, пропонувані іншими науковцями, насамперед юристами та психологами.

*Форми і прояви професійної деформації.* Доведено, що професійна деформація окремих працівників знижує ефективність діяльності окремого підрозділу загалом, негативно позначається на забезпеченні і захисті прав громадян. Зважаючи на практичні наслідки цього явища, на його руйнівний характер, обумовлено необхідність інтенсивного пошуку шляхів створення дійової системи попередження професійної деформації, з цією метою вжиття невідкладних корекційних заходів на кожному з рівнів виникнення цього явища та небажаного подальшого поширення.

*Форми професійної деформації (за науковим дослідженням З. Р. Кісіль).* Для вивчення проблеми професійної деформації виокремимо такі її форми: посадова деформація; загально-професійна деформація; адаптивна деформація; професійно-типологічна деформація.

*Посадова деформація працівників правоохоронних органів* пов'язана в основному з виконанням працівниками правоохоронних органів владних повноважень, *проявляється у такому:*

1) почуття всюдозволеності, необмеженості своїх владних повноважень;

---

<sup>277</sup> Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.05.2009 № 354. *Офіційний сайт ВПУ.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0495-09>

2) порушення нормативно-правової регламентації у повсякденній діяльності працівників правоохоронних органів (правовий нігілізм);

3) довільне тлумачення закону, маніпулювання правовими категоріями;

4) суб'єктивне тлумачення законослухняної поведінки;

5) втрата віри в ефективність боротьби зі злочинністю;

6) владолюбство, прагнення до пригнічення волі, честі, гідності й амбіцій «об'єктів» професійної діяльності;

7) нетерпимість до думки та критичних зауважень інших;

8) відсутність здатності помічати свої помилки, визнавати, а тим більше виправляти їх, поступаючись своїм амбіціям;

9) підлабузництво, орієнтація на думку керівництва;

10) переростання позитивного почуття корпоративності в відчуття винятковості, прагнення завжди, будь-якими засобами захистити «честь мундиру».

*Загально-професійна деформація працівників правоохоронних органів* зумовлена їх тісним контактом з криміногенним середовищем. Цій формі притаманні такі ознаки:

1) використання в мові непристойних висловів під час спілкування з колегами і об'єктами професійної діяльності, а також лайливих слів-прізвиськ по відношенню до них;

2) постійне вживання жаргону як ефективного, на думку працівників правоохоронних органів, засобу виховного впливу на «об'єкт» професійної діяльності;

3) приховане чи відкрите вороже ставлення до об'єкту професійної діяльності, диференціація цього відношення залежно від їхнього статусу;

4) виявлення грубощів, морального і фізичного приниження людської гідності «об'єкта» професійної діяльності;

5) схильність до стереотипів, дій за шаблоном.

*Адаптивна деформація службовців правоохоронних органів*, що виражається у пасивному пристосуванні особистості правоохоронця до соціальних умов, небажанні змінити себе, а тим більше інших людей чи ситуацію в позитивному напрямку. Особистість внутрішньо не приймає норми і цінності, які домінують у колективі формально, зовнішньо пристосовуючись до них, щоб не виглядати «білою вороною», що зрештою призводить до деформації.

*Професійно-типологічна деформація, яка зумовлена накладенням індивідуально-психологічних особливостей особистості на психологічну структуру професійної діяльності та проявляється у:*

- перенесенні стилю службового спілкування з об'єктами професійної діяльності, окремих методів і прийомів на позаслужбові сфери;

- загальному «погрубленні» особистості;

- змінах в «Я»-образі<sup>278</sup>.

Так, на думку науковців, які досліджували феномен професійної деформації працівників правоохоронних органів, вірогідність виникнення професійної деформації у правоохоронців можна охарактеризувати так: до 5-ти років служби – незначна, малоїмовірна; 6–10 років – початковий і середній її рівень; 11–15 років – ймовірність деформації досить висока; понад 15 років – деформація у окремих працівників є неминучою<sup>279</sup>.

Ознаки професійної деформації *проявляються в «змішуванні об'єктів» діяльності*, коли виникає неадекватне сприйняття людей, які підозрюються у вчиненні злочинів у разі відсутності достатніх доказів їхньої вини. Аналогічно учасники слідчих дій (поняті, потерпілі, свідки) можуть бути не об'єктивно і упереджено оцінені правоохоронцями, які проводять розслідування. Ці риси особистості у поєднанні з некритичним ставленням до будь-якої неперевіреної інформації, невміння об'єктивно розглянути свої дії і наявну професійну ситуацію, зумовлюють утворення «звинувачувального ухилу».

Такий психологічний «обвинувальний ухил» виникає внаслідок порушення принципу «презумпції невинуватості». Працівник правоохоронних органів завчасно впевнений у вині людини з огляду на свою *упередженість*, що «випадково потрапити в міліцію (поліцію) людина не може». Проблема, ще й у тім, що слідчий згідно з КПК 2012 р. є стороною обвинувачення, що на думку багатьох

---

<sup>278</sup> Серета В. В., Кісіль З. Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 848 с.

<sup>279</sup> Медведєв В. С. Кримінальна психологія: підручник. К.: Атіка, 2004. 368 с.

учених, не зовсім узгоджується зі змагальним принципом кримінального процесу.

*Упевненість в особистій правоті під час вирішення службових завдань* є ще одним із проявів професійної деформації працівників правоохоронних органів, зокрема, поліцейських. Її створює професійна усталеність на наперед задану, не залежну від обставин, правильність здійснюваних вчинків у процесі рішення професійних завдань.

Так, психічна складова цього прояву професійної деформації акумулюється в завищеній самооцінці, впевненості у безпомилковості своїх рішень і вчинків, а інколи, і в некритичному ставленні до своїх дій і рішень.

*«Стереотип закритості»* належить до професійного стереотипу оцінювання і зводиться до монополізації певної інформації, схильності до «самозасекречування». Соціально-психологічний компонент стереотипу закритості може проявлятися, наприклад, в агресивному ставленні працівників щодо повідомлень на свою адресу, які можуть бути відображені в засобах масової інформації стосовно розголошення фактів винесення незаконних рішень, здійснення незаконних арештів і затримань, спонукання до надання неправдивих свідчень, небажання працівників правоохоронних органів ознайомлювати громадськість про допущення ними грубих порушень закону тощо.

Досить часто *стереотип* «керівник має бути жорстким, твердим, наполегливим» виражається у тому, що успіх і ефективність поведінки вищого за рангом працівника підрозділу ОВС щодо нижчого забезпечується позицією «над», проявом твердості і жорсткості. У свідомості деяких молодих працівників, які знаходяться в процесі професійного становлення, виникає рольовий конфлікт, зумовлений не співпадінням особистісних цінностей («Я»-ідеального) і вимог виконуваної ролі («Я»-реального). Рольовий конфлікт не є професіональним стереотипом, але, як і останній, являє собою початкову стадію розвитку професійної деформації працівників органів внутрішніх справ, оскільки здатний викликати напруженість відчуття внутрішнього дискомфорту, неспокій і тривогу. Працівник, який постійно перебуває у такому стані, найімовірніше піддається професійній деформації.

*Стереотип «керівник завжди правий»* полягає у тому, що, на думку працівників, керівник має вимагати від підлеглих безальтернативного виконання всіх своїх вказівок і наказів, погодження з власною думкою, без її обговорення. Підлеглий має безапеляційно сприймати варіант вирішення проблеми, незважаючи на те, що його бачення кардинально не співпадає з позицією керівника. Стереотип «керівник завжди правий» може мати і позитивне значення, наприклад, коли керівник виконує функції наставника, оскільки дійсно володіє значним професійним досвідом роботи і має унікальні знання у своїй галузі. Але, якщо цей стереотип є занадто постійним і проявляється завжди, незалежно від конкретної ситуації, то він починає заважати творчому підходу до виконання посадових обов'язків підлеглими, у керівників можуть виникати невиправдані вимоги обмежувати прояви ініціативи іншими працівниками, а підлеглі позбавляються потреби задумуватися над необхідністю того, що вони роблять.

Ще один поведінковий стереотип, який набувається під час виконання посадових обов'язків фахівцем-правоохоронцем, є т. зв. *«емоційне вигорання»*. Служба в правоохоронних органах тісно пов'язана з високою емоційною насиченістю у разі дефіциту позитивних вражень. Негативні емоції працівникам необхідно стримувати, а емоційне розвантаження може бути відкладено на невизначений термін часу. Такі обставини щоденної роботи працівників правоохоронних органів спричиняють розвиток у них такого явища як «емоційне вигорання». Це явище визначається як вироблений особистістю механізм психологічного захисту в формі повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на психотравмуючі впливи. «Емоційне вигорання» проявляє себе як набутий стереотип емоційного реагування частіше всього в межах професійної поведінки. З однієї сторони воно дає змогу людині дозувати і економно використовувати енергетичні ресурси, а з іншої – може негативно впливати на виконання професійної діяльності, стосунки з колегами і близькими.

Вивчаючи «вигорання» у професіоналів, вчені з'ясували, що це явище «інфекційне», тобто ті, хто схильний до синдрому емоційного вигорання, згодом стають циніками, негативістами і песимістами. Взаємодіючи на роботі з колегами, які знаходяться під

впливом подібного ж стресу, вони можуть швидко перетворити їх в групу «вигораючих».

Одним із характерних проявів професійної деформації є *правовий нігілізм* – найбільш небезпечний і широко розповсюджений в правовій сфері феномен. Правовий нігілізм вказує на вкрай негативне відношення до будь-яких загальноприйнятих соціально-правових цінностей (законність, презумпція невинуватості, неупередженість, народний суверенітет, право на свободу мирних зібрань тощо). Рішуче заперечуючи ці цінності, правовий нігілізм не пропонує ніяких позитивних програм. Будучи різновидом загально-соціального нігілізму, правовий нігілізм заперечує історично необхідне певному суспільству право, не визнає його соціальної цінності і проявляється в негативному, зневажливому ставленні до всього правового – норми права, законності, правопорядку та ін. Він не поєднаний з позитивною програмою вдосконалення певної сфери суспільства, відповідно, несе лише руйнівні наслідки. Правовий нігілізм працівників правоохоронних органів – це продукт соціальних відносин, який зумовлений безліччю причин і наслідків. Зокрема, він живиться і такими реаліями наших днів, як політиканство та *цинічний популізм несумлінних лідерів*, боротьба позицій і амбіцій, самолюбство та пихатість. Дається взнаки також і *владолобство бюрократії* та некомпетентність чиновників.

*Правовий нігілізм* належить до стійких і поширених виявів деформації правосвідомості населення. Причинами правового нігілізму є історичні передумови, пов'язані з безправністю людини, самодержавством, авторитаризмом, беззаконням, репресіями тощо. Також до причин правового нігілізму можна зарахувати низьку загальну і правову культуру населення, незадовільну якість законодавства, його декларативність, стан всездозволеності у суспільстві та у державі<sup>280</sup>.

Значною мірою правовий нігілізм є породженням радянської системи держави і права, коли основою діяльності міліції була не стільки норма радянського закону, скільки вказівки лідерів

---

<sup>280</sup> Ряшко В., Ряшко О. Нігілізм як антипод правової культури та деформації правосвідомості. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 118–122.

комуністичної партії, які абсолютно ігнорували не лише елементарні права людини, але й навіть елементарні норми законності радянського права. Вказане виявлялося у здійсненні масових репресій, створення позасудових репресивних органів. Радянська міліція існувала як репресивний, каральний орган, який не стільки слідкує за дотриманням законності, скільки виконує вказівки комуністичної партії. Наслідок – геноцид та масові репресії українського народу, інструментом якого була й українська радянська міліція – тож це надовго сформувало негативне ставлення населення до цього важливого (за своїм функціональним призначенням) правоохоронного органу.

На жаль, такі рудименти радянської міліції іноді проявляються на сучасному етапі розвитку державності. Так, у військовому суді Західного регіону України заслуховувалася резонансна справа стосовно колишніх працівників слідчого ізолятору Управління Служби Безпеки України у Львівській області і старшого слідчого обласної прокуратури та інших працівників правоохоронних органів. Усі вони обвинувачувалися у тому, що у 1996 р. були причетними до смерті 26-річного жителя м. Городок Ю. Мозоли, якого, сприйнявши *помилково* за серійного вбивцю, закатували до смерті у слідчому ізоляторі УСБУ у Львівській області. Під час розслідування список посадових осіб, причетних до незаконного взяття під варту і вбивства Ю. Мозоли, склав майже 50 чоловік. Але напередодні процесу деякі з них підпали під амністію, щодо інших, то справа була закрита з тих чи інших підстав. У підсумку до відповідальності за це були притягнуті одиниці. Хотілося б вірити, що ця справа послужила б прикладом для тих, хто так само, порушуючи закон, «вибиває» зізнання та тим самим вчиняє тяжкий злочин.

*Отже, правовий нігілізм працівників правоохоронних органів являє собою усвідомлене ігнорування вимог чинного законодавства.* Однією з форм проявів правового нігілізму серед працівників правоохоронних органів є зневажливе ставлення до вимог законодавства чи неприйняття необхідних, відповідно до закону, заходів. Водночас, на психологічному рівні деякі процесуальні провадження оцінюються працівником правоохоронних органів як формальні і другорядні, а принцип доцільності протиставляється принципам законності і презумпції невинуватості. Правовий нігілізм може

проявлятися і в поведінці працівника правоохоронних органів – як службова бездіяльність. Тут йдеться про ситуації, коли закон вимагає від працівників правоохоронних органів втручання, надання допомоги потерпілим, зупиненню злочинних дій та ін., але ними ці вимоги не дотримуються з різних обставин незлочинного характеру, наприклад, дефіциту часу, невміння, зайнятості та перевантаження в службовій діяльності.

### ***Причини професійної деформації працівників поліції.***

Основні чинники, що зумовлюють виникнення феномена професійної деформації правоохоронців, зокрема, поліцейських, можна класифікувати так: особистісні, мікросистемні та макросистемні (загальносоціальні)<sup>281</sup>.

*Особистісні чинники розвитку професійної деформації працівників поліції.* Такими чинниками визначено: недостатню професійну підготовку і як наслідок – труднощі професійної адаптації; випереджувальне щодо професійних умінь та якостей особи формування трудових навичок; неадекватно високі особистісні очікування, що не відповідають реальним службовим можливостям. Встановлено, що детермінантами професійної деформації, обумовленими особистісними властивостями правоохоронців, є психологічна нестійкість; слабкість самоконтролю і недостатня самокритичність; відсутність прагнення до саморозвитку; зниження вимогливості до себе; зарозумілість і захопленість владою; конфліктність і агресивність; схильність до насилля; надмірна амбіційність; підозрілість і підвищена образливість; черствість до людської біди тощо. Аналіз генези детермінант професійної деформації працівників різних напрямів правоохоронної діяльності дозволяє стверджувати, що їх природа визначається сукупністю негативних об'єктивних і суб'єктивних чинників.

*Мікросистемні детермінанти розвитку професійної деформації особистості працівників органів внутрішніх справ України.* До групи мікросистемних віднесено позаорганізаційні і внутрішньо-організаційні детермінанти, зумовлені специфікою діяльності

---

<sup>281</sup> Серeda В. В., Кісілі З. Р. Юридіко-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 848 с.

всієї правоохоронної системи загалом і діяльністю конкретного структурного підрозділу правоохоронного органу. До перших, зокрема, належать: наявність владних повноважень, постійна реалізація яких може призвести до надмірного і необґрунтованого їх використання; підвищена відповідальність за характер і результати діяльності, що викликає у поліцейського стан напруження і тривоги; психічні і фізичні перевантаження; екстремальний характер діяльності (ризик, постійне очікування небезпеки, непередбачуваність подій) та її висока емоційна насиченість під час дефіциту позитивних вражень, що зумовлюють втрату психологічної енергії та фізичних сил, емоційного виснаження; корпоративність, зумовлена жорсткою ієрархічністю і авторитарністю службових відносин; певна ізолюваність правоохоронного органу від суспільства.

Невідповідність професійної підготовки працівників вимогам, що пред'являються, призводить до активізації другої підгрупи мікросистемних детермінант: невдоволення своїм становищем у суспільстві та в колективі, заздрість викликана успіхами колег, розчарування професією, формування жорстких професійних установок. Як наслідок, деформована особа вже не прагне до досягнення професійного успіху, а вдається до зловживання владою та службовим становищем, до самовиправдання порушення службових норм інтересами боротьби зі злочинністю, до використання службового становища в особистих цілях. Спостерігається також зниження культури мови і навіть рівня інтелекту; застосування в роботі методів і прийомів злочинного світу та перенесення стилю службового спілкування на позаслужбові стосунки; все активніше зловживання алкоголем навіть під час перебування на службі.

*Макросистемні детермінанти розвитку професійної деформації особистості працівника поліції.* Проблеми професіоналізації, зокрема розвитку професійної деформації правоохоронців, тісно пов'язані з інформаційно-пропагандистською роботою, спрямованою на формування правової культури як населення, так і самих працівників. Результати соціологічних опитувань засвідчують, що в суспільній думці існує усталене уявлення про низький рівень моральності та загальну корумпованість правоохоронних органів, домінування у працівників меркантильних інтересів, їх зрощування з кримінальним світом. На жаль, негативні факти подібної діяльності

правоохоронців не врівноважуються позитивними оцінками їх досягнень у протидії злочинності, а це істотно впливає на морально-психологічний стан усієї правоохоронної системи. Обґрунтовано, що необхідною умовою підвищення авторитету правоохоронних органів в очах населення є обов'язкове дотримання основних принципів формування суспільної думки про їх діяльність, яке забезпечується: реальним зміцненням правопорядку; уважним ставленням до громадян і ефективністю захисту їх прав і законних інтересів; пріоритетністю для правоохоронців у взаєминах з громадянами ідеї соціального партнерства і співробітництва; здійсненням єдиної інформаційної політики, заснованої на об'єктивності, оперативності, регулярності, а також відкритості інформації про діяльність поліції; науково обґрунтованим, системним підходом до організації і своєчасного коригування діяльності з формування суспільної думки; визнанням керівництвом правоохоронного органу громадської думки одним з важливих критеріїв оцінки роботи цих органів.

Як свідчить практичний досвід, жоден з різновидів деформації не проявляється окремо. Професійна деформація знижує ефективність діяльності колективу правоохоронних органів; її негативні наслідки даються навізнаки і на особистості працівників правоохоронних органів.

Теоретично, причини професійної деформації можуть бути *зовнішніми і внутрішніми*.

Зовнішні причини, у найбільш загальному виді, можна охарактеризувати так: 1) соціальна нестабільність (невпевненість у завтрашньому дні); 2) криза ідейних, правових і моральних цінностей; 3) низька соціально-правова захищеність працівників правоохоронних органів; 4) корумпованість чиновників, працівників управлінських апаратів; 5) негативне висвітлення діяльності правоохоронних органів у засобах масової інформації і витворах мистецтва і літератури; 6) низький соціальний престиж правоохоронних органів. До внутрішніх причин деформації працівників правоохоронних органів варто віднести: 1) негативний приклад керівництва; 2) низька моральна і правова культура колективу; 3) відсутність перспективи просування по службі; 3) постійна надмірна моральна і фізична втома; 5) закритість установ правоохоронних органів; 6) невдоволеність умовами праці, грошовим утриманням та іншими формами матеріального стимулювання праці.

**Правові та психологічні аспекти попередження і профілактики професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України.** Визначено, що основними засобами підвищення ефективності правового регулювання протидії професійній деформації працівників поліції є: вдосконалення правотворчості, у процесі якої в нормах права, що регламентують діяльність правоохоронних органів, мають найповніше визначатися суспільні інтереси (інтереси держави), що не заперечують основних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України. Словом, йдеться про якість нормативно-правового регулювання суспільних відносин, зокрема, дотримання жорстких рамок законності в правоохоронній діяльності.

***Шляхи усунення професійної деформації поліцейського.*** Процес реформування системи правоохоронних органів (зокрема Національної поліції) орієнтовано на подолання професійної деформації та сприяє підняттю престижу та довіри вказаних органів в очах громадської думки.

*Самоосвіта, самовдосконалення правоохоронця, плекання і осмислення моральних цінностей, підвищення правової культури особи фахівця, – це ті чинники, які допомагають подолати професійну деформацію.*

*Поліпшення підготовки правоохоронних кадрів, періодичні та планові переатестації правоохоронців, курси підвищення кваліфікації, виховна та освітня функція правоохоронної системи, неформальні зустрічі між собою осіб (які дають можливість переключитися з професійної діяльності та відновитися чи поглянути на проблемні питання з іншого боку, наприклад гра у футбол, чи інші види спорту, дають можливість відволіктися та переусвідомити професійні аспекти; зайняття хобі під час вихідних, відпустки) та різні види заохочення – все це чинники, які допомагають подолати професійну деформацію.*

Як зазначає В. М. Савіщенко, подоланню деформацій сприятиме успішне *проведення правової, адміністративної реформ*, вдосконалення законодавства, зміцнення режиму законності і правопорядку, забезпечення реального захисту прав і свобод людини і громадянина. Для вирішення проблеми деформацій професійної свідомості необхідне підсилення контрольно-наглядової роботи,

належне проведення професійної атестації, притягнення правоохоронців-правопорушників до відповідальності тощо<sup>282</sup>.

*Система заходів подолання правового нігілізму охоплює:*

- забезпечувальні (організація діяльності органів державної влади на правових засадах; забезпечення реалізації прав, свобод і виконання обов’язків людини і громадянина; створення належної судової системи; удосконалення національного законодавства);

- охоронні (реальне забезпечення безоплатною правовою допомогою соціально незахищених громадян у кримінальних, цивільних та адміністративних справах);

- інформаційні (інформаційне забезпечення споживачів правової інформації);

- превентивно-просвітницькі (підвищення рівня правової культури громадян шляхом правової освіти і виховання)<sup>283</sup>.

Досліджуючи процеси деформації поліцейського варто зазначити *певні заходи*, можуть зменшити негативні прояви в його діяльності, а саме:

- організаційно-адміністративний (адаптація співробітника до діяльності, посади й колективу, надання різних видів відпустки, тимчасове полегшення режиму роботи, створення умов для службового зростання, належне фінансове стимулювання професійних досягнень, відповідна матеріальна винагорода);

- реабілітаційно-відновлювальний (різні види лікування та активний відпочинок; регулярні заняття бойовою, тактико-спеціальною підготовкою, спортом; збільшення позитивних вражень від спілкування; стимулювання важливих для особистості захоплень і занять;

- світоглядно-психологічний (стан загального психічного стану; формування у працівників навичок самоаналізу та самооцінки, регулярні заняття з професійно-психологічної підготовки; впровадження індивідуальних комплексів відновлення емоційної рівно-

---

<sup>282</sup> Савіщенко В. М. Конспект лекцій з дисципліни «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності» для студентів юридичного факультету. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 188 с.

<sup>283</sup> Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2010. 199 с.

ваги, вивчення та осмислення базових морально-етичних норм і принципів)<sup>284</sup>.

Переосмислення особою-правоохоронцем своїх моральних цінностей, свого внутрішнього світу та усвідомлення соціальної місії своєї професії, також є ефективним елементами процесу подолання професійної деформації.

*Соціальний захист працівників правоохоронних органів є важливим засобом протидії професійної деформації.* Констатовано, що такий захист прямо пов'язаний зі статусом їх професії. Від соціального статусу залежить авторитет поліції, її імідж у суспільстві, авторитет серед населення. Осмислення змісту й природи поняття «соціальний захист» дає підставу вважати, що цим поняттям стосовно поліцейських охоплено сукупність законодавчо закріплених правових, матеріальних та інших прав і гарантій, що не тільки підпадають під комплекс прав, а й під дію механізму їх належної реалізації.

Обґрунтовано, що соціальний захист правоохоронців передбачає вжиття комплексу заходів, спрямованих, по-перше, на компенсацію обмежень, об'єктивно обумовлених характером діяльності; по-друге, на виправдання соціальних очікувань працівників, покладених в основу їх професійного вибору; по-третє, на нейтралізацію чинників, які перешкоджають ефективній службовій діяльності (неналежна оплата праці у разі неможливості мати додатковий заробіток; ненормований робочий день без оплати понаднормової праці, незадовільне забезпечення житлом, невиплата компенсацій).

Підсумовуючи зазначене вище можна констатувати, що осмислення цінності прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, та міжнародними стандартами прав та свобод людини, розуміння поліцейським своєї ролі у захисті цих прав і свобод, а також, усвідомлення суспільством важливості соціальної місії, що її виконують поліцейські, – усе це є чинники запобігання професійної деформації поліцейського.

---

<sup>284</sup> Павлишин О. В., Кравчук О. В., Лев О. Р. Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 71–80.

## *Контрольні запитання*

1. У чому сутність і зміст правової культури?
2. Дайте визначення поняття «культура».
3. Дайте визначення поняття «правова культура».
4. Як ви розумієте поняття «правова культура» правоохоронця?
5. Які функції правової культури?
6. Поясніть значення поняття «професійна правова культура».
7. У чому значення вказаних вище категорій в діяльності правоохоронця?
8. Чому до правоохоронців висувають високі вимоги щодо професійної та моральної культури? Обґрунтуйте відповідь.
9. Як правова та професійна культури впливають на формування імперативу правоохоронця?
10. Які вимоги ставляться державою до професійної компетентності поліцейського?
11. Які необхідні умови переведення на наступний курс навчання у ЛьвДУВС?
12. Які органи студентського та курсантського самоврядування існують в Університеті, яке їхнє завдання?
13. Поясніть зміст і значення політичної культури працівника поліції.
14. Яке місце і значення політичної культури працівника поліції в деонтології правоохоронної діяльності?
15. Поясніть зміст принципу «політична нейтральність поліцейського» – див. ст. 10 Закону України «Про національну поліцію».
16. Які види політичних прав і свобод громадянина?
17. Яка структура політичної культури поліцейського?
18. Які існують обмеження політичних прав поліцейського в українському законодавстві і які цьому є причини?
19. Як Ви розумієте значення інформаційної культури?
20. Яке значення інформаційної культури в професійній діяльності поліцейського?
21. Дайте визначення поняття «інформаційна безпека».
22. Які чинники формують особисту інформаційну культуру людини?

23. Які Ви знаєте загрози інформаційній безпеці України на сучасному етапі українського державотворення?

24. Назвіть нормативно-правові акти, що є правовою основою розвитку інформаційної культури та забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

25. Які вимоги щодо здійснення працівниками поліції окремих видів інформаційної діяльності відповідно до Закону України «Про національну поліцію»?

26. Який Закон спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних?

27. Розкажіть про негативний інформаційний вплив та загрози інформаційній безпеці Української держави в умовах війни Росії проти України.

28. Що означає термін «деформація»?

29. Що означає термін «професійна деформація»?

30. Чи можна упередити професійну деформацію профілактичними заходами?

31. Які Ви знаєте чинники подолання професійної деформації?

32. Які є шляхи подолання професійної деформації?

33. Дайте правове визначення професійної деформації.

34. Які Ви знаєте ознаки деформації професійних стосунків?

## **Список нормативно-правових актів**

1. Про культуру: Закон України від 12.12.2010. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 08.09.2020).

2. Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Рес. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 08.08.2020).

3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2020)

4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16#Text>

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996.

6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 28.08.2020).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» Указ Президента України; Доктрина від 25.02.2017 № 47/2017. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

11. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

12. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015.

13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

14. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 28.01.1981. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_326#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text)

15. УГСПЛ: офіційний сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/informatsiya/>

16. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: РНБО, Рішення від 28.04.2014. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

17. Офіційний сайт Головного управління Національної поліції у Львівській області. URL: <https://lv.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/viddil-komunikacziiji.html> (дата звернення: 01.09.2020).

18. Щодо поширення про особу неправдивої інформації: сайт УГСПЛ. URL: <https://helsinki.org.ua/questions/schodo-poshyrennya-pro-osobu-neppravdyv-oji-informatsiji/> (дата звернення: 28.08.2020).

19. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 06.09.2020).

20. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995\_043 (дата звернення: 08.02.2020).

21. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 37–38. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

22. Положення про організацію освітнього процесу у ЛьвДУВС. *Офіційний сайт ЛьвДУВС*. URL: [www.lvduvs.edu.ua/documents\\_pdf/normat\\_doc/norm\\_doc\\_lvduvs/polog\\_pro\\_organiz\\_osv\\_proc1.pdf](http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/normat_doc/norm_doc_lvduvs/polog_pro_organiz_osv_proc1.pdf).

23. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП (ПТ) О 5162.0.84.24–2018 Професія: Поліцейський Код: 5162 Кваліфікації: поліцейський: Затверджено Наказ Міністерства освіти та науки України від 21 червня 2018 року № 669.

24. Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність» для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» з практикоорієнтованим навчанням на факультетах № 2 та № 3 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції ЛьвДУВС. Львів, 2020. 26 с.

## Список рекомендованої літератури

1. Демічева В. В. Правова культура: теоретичний аналіз та практичний вимір. *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 38–42.

2. Беляков К. І., Онупрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір: монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. Київ: КВІЦ, 2018. 169 с.

3. Фуллер Л. Мораль права. Київ, 2004. С. 45–48.

4. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.

5. Сливка С. Юрична деонтологія: підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Атіка, 2003. 320 с.

6. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні. *National Law Journal: Theory And Practice*. 2015. URL: [http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part\\_1/2.pdf](http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf)

7. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 655 с.

8. Методологія сучасного правознавства: посібник / О. М. Балинська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 372 с.

9. Демічева В. В. Правова свідомість як елемент правової системи в умовах демократичного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2004. 32 с.

10. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 123–128.

11. Дякова О. О. Формування правової культури працівників Національної поліції України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 2. С. 189–198.
12. Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Юридична деонтологія: навч. посіб. Вид. 7, перероб. і доп. Львів: Ліга-Прес, 2018. 304 с.
13. Стратонов В. М., Новікова М. М. Аксіологічний вимір діяльності слідчого на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 1. С. 72–75.
14. Палій М. Б. Аксіологічний вимір правоохоронної діяльності як об'єкт філософсько-правового дослідження: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Львів, 2015. 19 с.
15. Андрусишин Р. М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2016. 213 с.
16. Скакун О. Ф. Хрестоматия по юридической деонтологии: сб. норм. актов (межднар., зар., отеч.) об основных стандартах проф. деятельности юристов. Харьков: Эспада, 2002. 443 с.
17. Цифра Г. О. Юридична деонтологія: навч. посіб. для дистанційного навчання / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Університет «Україна», 2005. 210 с.
18. Олійник Ю. І. Інформаційна культура особистості – актуальна освітня проблема. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 63. С. 187–193.
19. Тімашов В. О., Орлова Т. Б. Загальні засади забезпечення інформаційної безпеки громадян України: проблеми та перспективи вирішення. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (30). 2020. С. 137–141.
20. Онопрієнко С. Г. Класифікація елементів інформаційної культури. *Форум права*. 2016. № 5. С. 135–138. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index.htm\\_2016\\_5\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_24) (дата звернення: 11.02.2020).
21. Власенко Ф. П. Цінності інформаційного суспільства й розвиток сучасної особистості. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 4. С. 56–63.
22. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. Київ: К.І.С., 2015. 216 с.
23. Прудникова О. В. Філософія інформаційної культури: навч. посіб. Харків: Право, 2017. 328 с.
24. Пітер Помернацев. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
25. Шопіна І. М., Коропатнік І. М. Роль інформаційної культури у підвищенні ефективності функціонування Збройних Сил України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 2 (36). С. 49–53.
26. Гавловський В. Д. Правоохоронний моніторинг соціальних мереж. *Правова інформатика*. 2014. № 3. С. 19–25.
27. Гавловський В. Д. Теоретичні засади відстеження використання соціальних мереж у деструктивних цілях. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 1 (27). С. 247–257.
28. Поліщук О. І. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (17). С. 196.
29. Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

30. Кукуруз О. В. Взаємозумовленість політичної і правової систем: теоретико-методологічна основа. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія Політичні науки*. Вип. 84 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Юридична думка, 2019. С. 14–24.

31. Явір В. Толерантність політична. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 715 с.

32. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 19 с.

33. Пугач В. О. Кваліфікація та компетентності в системі підготовки кадрів для Національної поліції / Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун.-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2018. С. 29–32.

34. Крутенко Ю. М. Деонтологічна спрямованість змісту навчальних дисциплін як педагогічна умова формування в курсантів правової культури. *Південно-український правничий часопис*. 2006. № 4. С. 277–280.

35. Павлишин О. В., Кравчук О. В., Лев О. Р. Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 71–80.

36. Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

37. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.05.2009 № 354. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0495-09>.

38. Ряшко В., Ряшко О. Нігілізм як антипод правової культури та деформації правосвідомості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 118–122.

39. Дмитренко М. Й. Прояви корпоративної культури у площині філософської рефлекс. *Релігія та Соціум*. Черкаси, 2013. № 3–4 (11–12). С. 253–258.

40. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудич. Київ: Парламентське вид-во, 2006, 412 с.

41. Савіщенко В. М. Конспект лекцій з дисципліни «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності» для студентів юридичного факультету. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 188 с.

42. Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 199 с.

## **Розділ 5**

### **ПРАВА ЛЮДИНИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

*5.1. Загальна характеристика концепції прав людини та їх роль в правоохоронній діяльності.*

*5.2. Національний та міжнародний механізми захисту прав людини в контексті правоохоронної діяльності.*

*5.3. Типові порушення прав та свобод людини з боку правоохоронців та шляхи їхнього запобігання.*

*5.4. Поняття про тендерну рівність в діяльності поліції.*

#### **5.1. Загальна характеристика концепції прав людини та їх роль у правоохоронній діяльності**

Розглядаючи деонтологічні засади правоохоронної діяльності навряд чи можна пропустити знайомство з роллю прав людини у формуванні деонтологічних правил, які описують правоохоронну діяльність в правовій, демократичній державі\*.

Знайомлячись з цією темою доцільно звернути увагу на такі особливості:

1) змістовну складову – що таке права людини, який існує механізм їхнього захисту;

---

\* Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах (див.: Загальну декларацію прав людини. ООН. 1948 р.). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)

2) ціннісну складову – розуміння того навіщо правоохоронцю захищати права людини і визнання їхньої цінності, зокрема, для формування правоохоронця як фахівця;

3) поведінкову складову – якою має бути поведінка правоохоронця з тим, щоб здійснюючи свою професійну діяльність, було дотримано права людини та професійні стандарти правоохоронної діяльності у сфері прав і свобод людини.

У Конституції України проголошено, що людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю, тож захист тих прав і свобод людини є чи найважливішим завданням сучасної держави. Членство України в Раді Європи потребує узгодження з європейськими правовими нормами, зокрема, що стосується узгодження національного права з міжнародними стандартами прав людини і стандартами поведінки працівників правоохоронних органів у процесі забезпечення правопорядку.

Важливими елементами концепції прав та свобод в межах правоохоронної діяльності є питання заборони дискримінації та забезпечення гендерної рівності, які поглиблюють розуміння прав та свобод людини, породжуючи певні юридичні норми та відповідні практики для їх реалізації.

Існують різноманітні концепції прав людини, серед яких найпоширеніші такі – позитивістська, соціологічна, природно-правова. Із новітніх посткласичних варіантів доктрини природного права чи не найтісніше пов'язані з людиною комунікативні концепції права, в основу яких покладено так званий принцип інтерсуб'єктивності, відповідно до якого зміст права розкривається у взаємодії (комунікації) людей. Узагальнюючи існуючі підходи до розуміння прав людини, український теоретик права Микола Козюбра запропонував таке визначення: «**права людини** – це визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких може вимагати особа від держави і суспільства, в яких вона живе, та забезпечення яких реальне в умовах досягнутого людством прогресу»<sup>285</sup>.

Матіас Гердеген, фахівець з міжнародного права вважає, що права людини встановлюють межі для втручання державної

---

<sup>285</sup> Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 50.

верховної влади в життя індивіда (і певним чином – в життя соціальних груп)<sup>286</sup>.

В узагальненому вигляді права людини являють собою рівні для всіх можливості реалізації своїх потреб, необхідних для нормального існування і розвитку індивіда в конкретних історичних умовах, об'єктивно обумовлених рівнем розвитку людства і закріплених як міжнародні стандарти<sup>287</sup>. Ключовими словами тут є: «потреби» людини, «рівні можливості» їхнього задоволення, «конкретно-історичні умови, що обумовлюють рівень розвитку цивілізації» і «міжнародні стандарти прав людини».

Права людини в демократичній державі виступають як мета діяльності держави<sup>288</sup>, так і засіб забезпечення функціонування правової держави та демократичного державного режиму, як це передбачено в ст. 1 Конституції України. У ч. 2 ст. 3 Конституції України вказано: «Утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком української держави»<sup>289</sup>. Очевидно, що це здійснюється і через відповідну діяльність правоохоронних органів, які мають своїм основним завданням протидіяти порушенням цих прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина.

У своїй діяльності працівники поліції здійснюють низку функцій, серед яких є не лише запобігання, превенція та попередження правопорушень, їх виявлення та розкриття, але й така важлива (і першочергова) функція як захист та дотримання прав та свобод людини. Так, ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» серед завдань поліції вказує «надання поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави»<sup>290</sup>.

---

<sup>286</sup> Гердеген Матіас. Міжнародне право: підручник. Київ: КІС, 2011. 516 с.

<sup>287</sup> Права людини у діяльності міліції: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Акад. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. О. О. Погребного та співголови Харківської правозахисної групи канд. техн. наук Є. Ю. Захарова. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. 216 с.

<sup>288</sup> Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

<sup>289</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>290</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.09.2020).

Серед принципів діяльності поліції цей Закон містить принцип верховенства права (ст. 6 Закону): «поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави»<sup>291</sup>. А також принцип дотримання прав і свобод людини (ст. 7 Закону): «під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації»<sup>292</sup>.

Подібні норми, які вимагають дотримання прав та свобод людини з боку правоохоронних органів та визнають принцип верховенства права міститься в законодавчих актах, які регулюють правовий статус й інших правоохоронних органів\*.

Стаття 3 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що «діяльність прокуратури ґрунтується на засадах: 1) верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю».

В ст. 3 Закону «Про Службу безпеки України» вказано: «Діяльність Служби безпеки України, її органів і співробітників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України»<sup>293</sup>.

В п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» вказано: «Державне бюро розслідувань організовується і діє на засадах: верховенства права, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи

---

<sup>291</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>292</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015.

\* Ми дотримуємось тої позиції, що сформульована В. Навроцьким, і згідно з якою принцип верховенства права адресований насамперед законодавцеві, а під час правозастосування, головне – принцип законності. Див. Навроцький В. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять. *Право України*. 2011. № 9. С. 20–24.

<sup>293</sup> Про службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 06.09.2020).

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави»<sup>294</sup>.

Для демократичної правової держави діяльність правоохоронних органів, яка не порушує права та свободи, гарантує їх та забезпечує, дотримання становить один з ключових завдань державної політики у сфері правоохоронної діяльності. Це пов'язано саме з тим, що в юриспруденції правова держава нерідко визначається як конституційна держава, в якій дотримуються права та свободи.

Попри імперативну (обов'язкову) законодавчу вимогу дотримання прав та свобод, якість дотримання прав та свобод залишається предметом вибору кожного працівника поліції. Водночас, результатом взаємодії громадян і працівників поліції стають і порушення прав людини, частина яких визнається національними судами, а частина встановлюється рішенням Європейського суду з прав людини.\*

Саме тому ми спробуємо з'ясувати, чому правоохоронцям і, зокрема, працівникам поліції, вигідніше дотримуватися прав та свобод, аніж не дотримуватися (йдеться про необхідність узгодження професійних інтересів особи і суспільства).

Один із аргументів на користь дотримання прав та свобод з боку працівників поліції є зростання правової захищеності працівників поліції. Якщо працівник поліції діяв з дотриманням прав та свобод, його не можуть притягти до відповідальності за їх порушення.

Інший аргумент лежить в площині довіри громадян до працівників поліції. Якщо працівники поліції діють незаконно, не дотримуючись прав та свобод – рівень довіри населення до поліції

---

<sup>294</sup> Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 01.09.2020).

\* Найбільш кричущими порушеннями прав і свобод людини в Україні став розстріл мирних протестувальників (Герої Небесної Сотні) під час Революції гідності в 2014 році – див: Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі людей: *Постанова Верховної Ради України* від 20.02.2014 р. № 740-VII. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-18#Text> (дата звернення: 06.09.2020). Якщо йдеться про справи, які розглядав ЄСПЛ через порушення прав людини правоохоронними органами, то їх невеликий перелік подано у списку нормативно-правових актів та джерел до цієї теми.

буде падати. Крім того, якщо громадяни довіряють поліції, вони більше схильні допомагати поліції. Саме опора на громадян є важливим для моделі поліцейської діяльності з орієнтацією на громаду.

Типовими випадками, коли службовці поліції (раніше міліції) протиправно допускають порушення права та свободи людини – це наказ начальника. Цей наказ може бути сформульований прямо або непрямо. Однак в тому випадку, коли він передбачає порушення прав та свобод людини він є незаконним з огляду на статтю 60 Конституції України: «Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність»<sup>295</sup>.

Реформа української поліції в 2015 році мала своєю метою посилити реалізацію дотримання прав та свобод людини в спеціалізованому законі. Саме дотримання прав людини впливає на ставлення суспільства до поліції, на рівень довіри до неї. Відповідно, завоювати повагу суспільства означає завоювати довіру. Якщо поліція поводить себе законно, дотримується прав людини, і громадяни це бачать, а ЗМІ це показують, вона завойовує довіру та стає ефективнішою (з огляду на довіру громадян та їхню готовність співпрацювати). Порушення прав людини, порушення закону заради здійснення правоохоронних заходів, не може вважатися ефективною роботою поліції, якими б не були досягнуті при цьому результати (це стосується усіх правоохоронних органів). Якщо поліція порушує права людини і закон заради його здійснення, то вона не зменшує рівня злочинності, а сама збільшує його. Коли права людини порушуються поліцією (особливо, коли це має системний або масовий характер), то відносини права людини – поліція матимуть негативний характер, а поліція сприйматиметься як правопорушник. У такій ситуації робота поліції навряд чи зможе ефективно спиратися на довіру громадян, радше навпаки, легітимність державних органів ставитиметься під сумнів.

Водночас, для того, щоб правоохоронці дотримувалися прав та свобод необхідними є наявність трьох складових: 1) знання того,

---

<sup>295</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.09.2020).

що таке права людини, 2) розуміння цінності прав і свобод людини (співпадіння інтересів суспільства та правоохоронців), а також 3) поведінка (практика, професійна діяльність), яка здійснюється з повагою до прав та свобод людини.

Розглянемо основні положення концепції прав людини.

Права людини – це міжнародно-правові гарантії та засоби, які захищають та охороняють осіб (групи осіб) від свавільних дій органів влади, що посягають на людську гідність. Свободи – традиційно розглядаються як певна сфера, в яку держава не може втручатися (свобода вираження поглядів, свобода совісті та віросповідання). У сучасних джерелах, права та свободи людини розуміються саме як права людини.

В основі прав та свобод людини лежить людська гідність<sup>296</sup>. Людська гідність належить кожній людині від народження, не залежить від її поведінки або якихось інших характеристик. Відповідно, права людини (права та свободи людини) належать кожній людині від народження. Саме тому, права людини вважають природними, невід’ємними і невідчужуваними, або як ще кажуть науковці – фундаментальними.

Розрізняють негативні і позитивні права людини. Негативні права передбачають, що держава не втручатиметься в певну сферу діяльності (власне свободи), заборону певних дій з боку держави. Позитивні права – передбачають, що для реалізації певних прав держава повинна вжити низку заходів.

В сучасній юриспруденції негативні права (свободи) отримали позитивну складову. Наприклад, свобода від катувань передбачає не лише негативний обов’язок не катувати особу, але й позитивний обов’язок держави провести ретельне, ефективне і невідкладне розслідування скарг випадків, які можливо становитимуть катування або жорстоке поводження, зокрема, з боку правоохоронних органів.

Права людини мають міжнародно-правовий характер, вони формулюються в міжнародних договорах. Однак їхній захист є передусім обов’язком держав і гарантуються будь-якій особі, що

---

<sup>296</sup> Гришук О. Людська гідність в праві: філософські проблеми. Київ: Атіка, 2007. С. 397–398.

перебувають під їхньою юрисдикцією. Основоположні права і свободи людини є єдиними на всій території держави. Демократичні держави намагаються їх дотримуватися, недемократичні нерідко їх проголошують, однак ігнорують і не дотримуються (наприклад, Росія, Білорусь, Північна Корея, Китай).

На відміну від прав людини права громадянина прив'язуються саме до громадянства і встановлюються безпосередньо певною державою. Нерідко, права громадянина майже в повному обсязі поширюються і на іноземців та осіб без громадянства. Демократичні держави визнають права людини закріплюючи їх в своїй Конституції та законодавстві та захищають їх нарівні з правами громадянина. Однак, якщо на порушення прав громадянина можна скаржитися в національні судові органи, то порушення фундаментальних прав людини передбачає можливість звернення в міжнародні органи захисту прав людини. В рамках Ради Європи таким органом є Європейський суд з прав людини.

Права людини базуються на принципі рівності, тобто забороні дискримінації за певною ознакою – етнічним походженням, кольором шкіри, статтю, сексуальною орієнтацією, віком тощо. Забезпечення прав і свобод несумісне з дискримінацією за будь-якою ознакою, зокрема, гендерною. Не є дискримінацією ситуація, при якій, наприклад, для зайняття певної посади вимагається обґрунтована наявність певних знань або вмінь, необхідних для виконання певних функцій.

Згідно з Конституцією України права людини в демократичній правовій державі визнаються найвищою цінністю, а їх повага, дотримання і захист є обов'язком держави. Відповідно у випадку їхнього порушення мають існувати механізми та засоби їхнього захисту.

Права людини – засіб контролю за владою, засіб обмеження сваволі держави. Тобто, це означає, що права людини є певною межею, яка виокремлює територію свободи особи, від території повноважень держави.

### **Розрізняють три покоління прав людини:**

Перше покоління прав людини – невідчужувані особисті (громадянські) і політичні права охоплює (сформувалися орієнтовно в 17–19 ст.). До таких належать перші акти англійського консти-

туціоналізму, що закріплюють права людини, – Петиція про право (1628) поклала на англійського короля певні обмеження, що мали захищати підданих від сваволі королівської влади, Habeas Corpus Act 1679 (Закон про недоторканність особи, права заарештованих), що вперше ввів поняття «належної» процедури, передбачив гарантії недоторканності особи, принцип презумпції невинуватості і Білль про права (1689) який встановив свободу слова у парламенті, свободу виборів та право звернення підданих з петицією до короля. До першого покоління прав людини належать також американські декларації, а саме: Декларація незалежності США 1776 р., Конституція США 1787 р., Білль про права 1791 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. та ін. Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства із його правом правової нерівності (право привілею). На цей період припадають розвиток буржуазних відносин і утвердження буржуазного суспільства з його правовими актами та принципом рівності перед законом.

Отже, до першого покоління прав людини відносяться: свобода совісті, релігії та віросповідання, право на участь у здійсненні державних справ, право на життя, право на рівність перед законом, право на свободу від свавільного арешту, затримання або вигнання, право на публічний розгляд справи незалежним і неупередженим судом, право на прагнення до щастя, свобода слова, презумпція невинуватості, недоторканність майна тощо. *Особисті і політичні* права набули юридичної форми спочатку в актах конституційного національного права, а згодом і в актах міжнародного права (XX століття).

Якщо особисті права створюють вимогу не втручатися на певний життєвий простір громадянина, виступаючи переважно як негативні права або свободи, то громадянські права передбачають створення засобів доступу громадянина до участі в керуванні державою. Вони є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних прав, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, що врегульовані правом.

*Друге покоління* (перша половина 20 ст.) охоплює формування та відстоювання соціальних, економічних та культурних прав та

свобод. Сюди належить право на працю, право на освіту тощо. Друге покоління прав людини називають ще системою **позитивних прав**. Вони не можуть реалізуватися без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, спрямованих на їхнє забезпечення. Тож перелік прав і свобод людини поповнився соціально-економічними і соціально-культурними правами і свободами в ряді конституцій XX ст. (Веймарська (німецька) Конституція 1919 р.). Соціальні, економічні та культурні права знайшли нормативне вираження на міжнародному рівні у Загальній декларації прав людини 1948 р.<sup>297</sup> і особливо Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.<sup>298</sup>.

Третє покоління прав людини (формувалося в 2-й половині 20 ст.) охоплює колективні або солідаристські права – право націй та народів на самовизначення, право на сприятливе навколишнє середовище, право на мир, право на захист від міжнародного тероризму тощо.

Сьогодні говорять про формування четвертого покоління прав людини, яке пов'язане з ідентичністю особи та втручанням в психофізіологічну сферу життя людини<sup>299</sup>. Сюди належить право на зовнішній вигляд, право на доступ до Інтернету, право на вибір статі тощо. Це покоління прав людини перебуває в процесі формування і ще немає чітких меж.

Обсяг прав та свобод значною мірою формувався в протистоянні суспільства і держави<sup>300</sup>. Нерідко, в тих суспільствах, де конкретні права людини перестають захищатися – ці права перетворюються на формальність, а держава намагається їх обмежити. Такі держави вважаються недемократичними або обмежено демократичними. Тенденції до авторитаризму є серйозним викликом для демократії і народовладдя на сучасному етапі державно-правового розвитку.

---

<sup>297</sup> Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015). (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>298</sup> Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права: ООН; Пакт, міжнародний документ від 16.12.1966: *Офіційний сайт БРВ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042)

<sup>299</sup> Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. Харків: Фінарт. 196 с.

<sup>300</sup> Див книгу Рудольфа фон Ієрінга «Боротьба за право».

Права і свободи людини – це певна домовленість (суспільний договір) між громадянином, громадянським суспільством і державою, в яких встановлюється певний стандарт поведінки, який стосується життя особи – обмеження втручання держави в приватне життя особи, захист життя особі, захист приватної власності, заборона свавільних арештів тощо.

Саме тому в Конституції України встановлено, що права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю (див. ст. 3), права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (див. ст. 21)<sup>301</sup>.

Хоча права та свободи обмежують державу від втручання в певну сферу життя особи, але саме держава своїми засобами (перш за все, через діяльність органів державної влади на основі законів) в демократичній правовій державі робить ці права реальними. В недемократичній – можуть їх проголошувати, але порушувати та ігнорувати порушення прав людини, перетворюючи їх захист на формальність.

Права передбачають наявність певних обов'язків – якщо я маю певне право, то це означатиме, що у інших осіб або держави виникає обов'язок не перешкоджати особі це право реалізувати.

Однак визнання та наявність прав людини не залежить від поведінки особи. Навіть, якщо це особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, у неї є права, передбачені в законодавстві: право на свободу та особисту недоторканність, право на презумпцію невинуватості, право на захист, зокрема, безкоштовного адвоката тощо.

***Права людини як цінність.*** Крім юридичної складової прав людини мають ще й ціннісний аспект. Права людини становлять цінність для існування правової демократичної держави. Концепція прав людини лежить в основі ідеї правової та демократичної держави, оскільки ставить людину на центральне місце (див. ст. 3 Конституції України).

---

<sup>301</sup> Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.09.2020).

З погляду концепції правової держави, права людини виступають критерієм обмеження сваволі держави. Йдеться про встановлені в конституційних актах межі, за які держава у своїй діяльності не може вийти (низка прав і свобод є абсолютними, тобто такими що не можуть бути порушені за жодних обставин). З погляду концепції демократичної держави, права людини є засобом, який дає змогу громадянину бути активним учасником суспільного життя, брати участь в управлінні державою.

Однак, зміст прав людини охоплює не лише дослівне розуміння текст («буква закону»), але й дещо більше, потребуючи зважати і на наукові дослідження у цій сфері, і юридичну практику, яка склалася («дух закону»). У зв'язку з цим, в одному з своїх рішень, Конституційний суд Німеччини писав, що Конституція Німеччини має як писану, так і неписану складову. Словом, для того, щоб права людини стали реальними недостатньо лише зафіксувати їх в законах, але й створити таку культурну основу (йдеться про правову культуру – про що йтиметься згодом), таке культурне середовище, яке передбачає не лише визнання прав людини представниками органів державної влади, але й те, щоб культура дотримання прав людини стала невід'ємною складовою діяльності представників держави, перш за все працівників правоохоронних та судових органів.

Одним із елементів створення такої культури є активна участь громадян в захисті прав та свобод, а так само захисті суспільних інтересів. Осіб, які працюють на заохочення, просування та захист прав людини називають захисниками прав людини – правозахисниками, а так само громадськими активістами тощо.

Реалізація прав людини не має порушувати права і свободи інших осіб. У випадку, коли ці права вступають в колізію має бути знайдений відповідний баланс між особистими і суспільними інтересами.

Права людини вимагають від органів державної влади діяти певним чином і у певний спосіб, передбачений Конституцією, міжнародними договорами і законами та утримуватися від інших певних дій, які б становили порушення прав людини. Йдеться про принцип законності – діяти на основі закону та в межах правового закону.

За можливістю легітимного обмеження права та свободи людини поділяються на абсолютні та відносні. Абсолютні права не підлягають обмеженню за будь-яких обставин. До них відносять свободу від рабства, свободу від катування.

Для цього, щоб зрозуміти які права є абсолютними, а які такими не є, проаналізуємо міжнародний договір ратифікований Україною в 1997 році і є частиною національного законодавства, а саме: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (далі – ЄКПЛ)<sup>302</sup>.

Права людини передбачені в ЄКПЛ вважаються міжнародними стандартами прав людини. Словом – мінімальними стандартами, що заборонено порушувати відповідно до існуючого рівня міжнародного права.

Відносні права і свободи людини можуть бути обмежені на підставі обставин, вказаних у Конституції, законах і визнаних державою міжнародно-правових актах у сфері прав людини. Серед таких обставин можна виокремити, наприклад щодо права на приватність, свободи віросповідання, свободи вираження поглядів, права на мирні зібрання та об'єднання (ст.ст. 8, 9, 10, 11 ЄКПЛ) – 1) необхідність такого обмеження в демократичному суспільстві; 2) здійснення обмеження на підставі закону та 3) здійснення обмеження згідно з легітимними цілями.

Права людини як міжнародні стандарти становлять рівні можливості для існування та розвитку особи\*. На міжнародному рівні в міжнародно-правових договорах фіксується мінімальний рівень таких прав, однак це не заважає державам встановлювати більш високий рівень захисту. Саме така практика існує в державах, членах Європейського Союзу.

---

<sup>302</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 01.09.2020).

\* **Міжнародні стандарти прав людини** – це зафіксовані в юридичних актах і документах міжнародних організацій (або їх органів) принципи і норми про зміст і обсяг прав людини, що є обов'язковими або рекомендаційними настановами для внутрішньодержавної юридичної практики. Цит. за: Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 17.

## 5.2. Національний та міжнародний механізми захисту прав людини в контексті правоохоронної діяльності

Права та свободи людини здійснюються на двох основних рівнях – на національному та міжнародному. Кожний з цих рівнів охоплює як правові документи, які фіксують права та свободи та передбачають способи їхнього захисту, так і відповідні правові інституції, які спеціалізуються на такому захисті.

Конституційні права та свободи в Україні закріплені в 2 розділі Конституції України. Окремі права та свободи закріплюються та конкретизуються в інших нормативно-правових актах (наприклад в Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України, Законі України «Про охорону праці» від 14.10.1992 тощо). Закріплена в Конституції система взаємовідносин між людиною і державою представляє собою категорію – конституційно-правовий статус особи. Ця категорія складається з конституційних прав, свобод, обов'язків, основних принципів конституційно-правового статусу особи, що є закріпленим в Основному Законі держави.

Розглядаючи національний механізм захисту прав та свобод можна виокремити такі елементи:

1. *Адміністративний.* Подача скарги на представника державного органу щодо порушення прав та свобод його керівнику. Цей спосіб передбачає мінімальні затрати з боку скаржника. Однак, якщо стосується складних питань, то може бути неефективним. Основна перевага, отримання певної інформації від органів влади для подальшого звернення громадянина, наприклад в судовому порядку. Здійснюється, переважно, на основі Закону України «Про звернення громадян» від 02.10.1996<sup>303</sup>.

Наприклад, громадянин може подати скаргу на дії прокурора району прокуророві області.

2. *Судовий.* Громадянин звертається до суду загальної юрисдикції щодо порушення прав та свобод. Метою такого звер-

---

<sup>303</sup> Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

нення є визнання порушення прав та свобод та отримання компенсації або/та відновлення по-рушеного права. Звернення здійснюється, як правило, на основі процесуальних кодексів (КПК, ЦПК).

3. *Адміністративно-судовий.* Громадянин звертається до адміністративного суду або місцевого суду за Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ). Особливість адміністративно-судового захисту прав людини є наявність спеціальної процедури (і спеціальних адміністративних судів) для вирішення спорів у індивідуальних адміністративних справах, які виникають у сфері функціонування органів публічної влади внаслідок неправомірних дій їхніх посадовців. Водночас тягар доведення правомірності дій покладається на орган державної влади до якого і подано позов, відповідно з вимогами ч. 2 ст. 19 Конституції України. Тобто вони (представники органу державної влади) зобов'язані довести, що вони діяли на основі закону в межах і в порядку передбаченому законом

4. *Конституційний.* Конституційний суд України розглядає конституційні скарги громадян на порушення конституційних прав та свобод, насамперед, порушення закріплені в законах. Сама процедура конституційної скарги передбачає необхідність попереднього розгляду справи судами загальної юрисдикції.

5. *Прокуратура.* Здійснює підтримання державного обвинувачення, здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також у разі застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

6. *Омбудсман – Уповноважений Верховної Ради з прав людини.* Розглядає звернення громадян, в окремих випадках може звертатися до органів влади щодо припинення порушення прав людини, готує доповідь про стан дотримання прав людини для Верховної Ради України, де вказує системні порушення прав людини та пропонує шляхи їхнього вирішення.

7. *Спеціалізовані правоохоронні інституції.* Наприклад, Державне бюро розслідування – саме ДБР буде розслідувати скаргу

громадянина про катування або жорстоке поводження в поліції<sup>304</sup>. Поліція буде розслідувати посягання на життя або власність особи тощо.

Так, національна система захисту прав людини забезпечує конституційну норму (ст. 3 Конституції України), відповідно до якої утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком української держави. Відповідно службовці правоохоронних органів у своїй діяльності має розглядати цей обов'язок не лише як юридичний, але й як деонтологічний – професійний обов'язок правоохоронця, метою якого і є захист прав і свобод людини, її законних інтересів.

**Міжнародний механізм захисту прав людини.** Якщо охарактеризувати міжнародний механізм захисту прав людини, то тут варто виокремлювати: 1) механізм захисту прав людини на рівні ООН та 2) регіональний (європейський) механізм захисту прав людини. Кожний з них складається з відповідних міжнародно-правових актів та інституцій, які забезпечують їхнє виконання (наприклад, Конвенція проти катувань – Комітет ООН проти катувань).

Що стосується механізму, який створювався на рівні ООН, то тут варто зазначити що, **Україна ратифікувала більшість найважливіших міжнародних актів у сфері** прав людини – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Факультативний протокол до нього 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 року, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, Конвенцію про права дитини 1989 року, Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року та інші. **Конституція України увібрала фундаментальні положення Декларації, зокрема щодо верховенства прав людини, рівності**

---

<sup>304</sup> Моніторингова місія ООН з прав людини провела тренінг з розслідування катувань для слідчих теруправління ДБР, розташованого у Краматорську. *Офіційний сайт ДБР*. URL: <https://dbr.gov.ua/news/monitoringova-misiya-onn-z-prav-lyudini-provela-trening-z-rozsliduvannya-katuvan-dlya-slidchikhterupravlinnya-dbr-roztashovanogo-u-kramatorsku> (дата звернення: 20.09.2020).

й непорушності її прав, права людини на свободу та особисту недоторканність, на достатній рівень життя тощо<sup>305</sup>.

Щодо інституцій, які забезпечують виконання відповідних міжнародно-правових договорів і створюються на основі юридичних норм цих договорів, то варто назвати такі: Комісія з прав людини Економічної Соціальної Ради ООН; Рада ООН з прав людини, Комітети ООН: з прав людини; економічних, соціальних і культурних прав; ліквідації расової дискримінації; ліквідації дискримінації жінок; Центр з прав людини ООН (Женева); Верховний Комісар ООН з прав людини (Женева).

Цей рівень міжнародного механізму захисту прав людини важливий для формування міжнародних стандартів у сфері прав людини. Однак, захист прав людини на цьому рівні досить слабкий, оскільки рішення відповідних міжнародних органів мають рекомендаційний характер і залежать значною мірою від бажання держав виконувати їх.

Водночас регіональний європейський механізм захисту прав людини є значно ефективнішим. Найважливішим міжнародно-правовим актом регіонального характеру про права людини є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Він складається з міжнародно-правового договору – Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (скорочено: Європейська конвенція прав людини – ЄКПЛ) та створеного відповідно до її вимог Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). До ЄСПЛ може звернутися як громадянин, який вважає, що його право, передбачене ЄКПЛ порушене, так і держава, якщо вважає, що інша держава порушує права людини (Ірландія проти Великої Британії, Україна проти Російської Федерації).

Згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Так,

---

<sup>305</sup> Войцехівська Д. Ю. Сучасний стан забезпечення прав людини в Україні. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 136–139.

норми ЄКПЛ становлять частину національного законодавства. В 2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», стаття 17 якого вказує «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Так, не лише текст Конвенції є джерелом права, яке потрібно враховувати в юридичній практиці, але й безпосередньо практику ЄСПЛ.

До ЄСПЛ можна звертатися за дотримання таких умов:

- заява має стосуватися порушення права, передбаченого в ЄКПЛ або Протоколах до неї;
- заявник має вичерпати усі ефективні національні засоби захисту (отримати остаточне судове рішення, якщо це можливо);
- додержання строків давності – від дня винесення остаточного рішення національною владою має пройти не більш ніж 6 місяців (в майбутньому заплановано скоротити – 4 місяці);
- заява не може бути анонімною;
- заява не може повторювати заяву, яка раніше вже аналізувалася судом або є предметом іншої процедури міжнародного розгляду;
- заява не має суперечити за змістом положенням Конвенції або Протоколу до неї;
- заява має бути достатньо обґрунтованою та правомірною;
- заява не може бути малозначною;
- заява не має зловживати правом.

Існують спеціальні міжнародні документи, які регулюють діяльність поліції. Хоча вони мають рекомендаційний характер, однак фіксують певні стандарти у цій сфері і добровільно та поступово фіксуються в національному законодавстві («м'яке право»).

- Кодекс поведінки посадових осіб правоохоронних органів, підготовлений ООН в 1979 р.<sup>306</sup>.

---

<sup>306</sup> Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282) (дата звернення: 01.09.2020).

- Основні принципи ООН щодо застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів<sup>307</sup>.

Окремої уваги заслуговує Декларація про поліцію, прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи в 1979 р. В ній вказується, «професійні, психологічні та матеріальні умови, в яких працівнику поліції доводиться працювати, повинні забезпечувати його безпеку, неупередженість та гідність»<sup>308</sup>. Словом, ці документи не лише встановлюють вимоги для правоохоронців, але й встановлюють певні вимоги на їхній захист, вимагаючи від держав певних дій щодо підтримки поліцейських.

Дотримання прав людини з боку правоохоронців таким чином стає не лише вимогою закону, але й професійним обов'язком. До того ж, важливим є перетворення цієї вимоги на внутрішній імператив – дотримання прав людини працівниками правоохоронних органів є однією з засадничих ідей правової та демократичної держави. Водночас, це не означає, що порушень прав людини правоохоронцями не відбувається. Однак, важливе значення має не лише встановлення факту порушення прав людини з боку правоохоронців, але й реакція правоохоронної системи на такі порушення. Саме тому варто знати такі типові порушення прав людини, що трапляються в правоохоронній діяльності з метою їх запобігання.

### **5.3. Типові порушення прав та свобод людини і громадянина з боку правоохоронців та шляхи їхнього запобігання**

Розглянемо типові порушення прав людини в процесі здійснення правоохоронної діяльності на основі практики Європейського суду з прав людини.

---

<sup>307</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року, 15 с. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334)

<sup>308</sup> Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803) (дата звернення: 01.09.2020)

Зокрема такі статті ЄКПЛ<sup>309</sup>:

ст. 2 – право на життя;

ст. 3 – заборона катування;

ст. 5 – право на свободу та особисту недоторканність;

ст. 6 – право на справедливий судовий розгляд;

ст. 8 – право на повагу до приватного та сімейного життя;

ст. 10 – свобода вираження поглядів;

ст. 11 – свобода зібрань та об'єднань;

ст. 13 – право на ефективний засіб захисту;

ст. 14 – заборона дискримінації при здійсненні прав і свобод, викладених у Конвенції та Протокол 12 встановлює загальну заборону дискримінації.

Отже, процес систематизації заходів щодо інтеграції України в європейський правовий простір і виконання нею зобов'язань триває третій десяток років. Досить часто прийняті документи не відповідали «євростандартам», спостерігались серйозні порушення, неузгодженості і протиріччя між прийнятими нормативно-правовими актами та стандартами і нормами права ЄС. У таких важливих сферах, як підприємницька діяльність та інвестиції, точні платежі та капітал, конкуренція та захист власності станом на кінець 2000 року не було прийнято, відповідно до вимог ЄС, жодного нормативно-правового акту. Натомість, наприклад, іноземну підприємницьку діяльність в Україні регулювали понад 130 законодавчих актів<sup>310</sup>153. Відсутність чіткого правового регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, зрозуміло, не лише насторожувало іноземних інвесторів започатковувати бізнес на території України, але й спричиняло до тінізації комерційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Починаючи з 2004 р., адаптація законодавства України до законодавства ЄС відбувалася відповідно до положень Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства

---

<sup>309</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>310</sup> Костюк С. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: стан, проблеми та перспективи. URL: [http://www.razmkov.org.ua/ukr/article.php?news\\_id=138](http://www.razmkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=138).

Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18.03.2004 1629-IV. Згідно з вказаної Програми, метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

*Acquis communautaire* (з фр. «спільний доробок», «надбання» Співтовариств, сьогодні також і *aquis* ЄС) – це правова система Європейського Союзу, яка охоплює акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Саме ця концепція була закладена в Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС від 16.06.1994.

На виконання вказаної вище Програми Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 15.10.2004 № 1365. Цим документом було затверджено Порядок підготовки та реалізації плану заходів із виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, створено Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та затверджено Положення про неї.

Як свідчить історичний досвід розвитку ЄС, обсяг *acquis communautaire* постійно збільшується та поширюється на нові сфери у зв'язку з розширенням та еволюцією компетенції ЄС, що може бути поясненням відсутності чітко визначених меж *acquis communautaire*. Тому нові кандидати стикаються з більш складними в політичному, економічному та правовому сенсі умовами вступу. Вказана обставина, безперечно, суттєво ускладнює процес адаптації законодавства<sup>311</sup>.

---

<sup>311</sup> Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 37–49.

Важливо зауважити, що першим документом у процесі узгодження законодавства України з правовими нормами ЄС була Тимчасова угода між Україною та ЄС про торгівлю та торгівельне співробітництво від 01.06.1995, яка регламентувала сферу конкуренції та захисту права інтелектуальної власності, а отже, сферу господарських правовідносин.

- Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя» передбачає не лише твердження про те, що «право кожного на життя охороняється законом» та «нікого не може бути умисно позбавлено життя», але й умови, при яких позбавлення права на життя буде правомірним і не порушуватиме право на життя.

Для цього позбавлення життя має бути наслідком винятково необхідного застосування сили, а також таке позбавлення життя має бути здійснене в одному з таких випадків: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) під час вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Якщо спочатку це право тлумачили як негативне – утримуватися від порушення зазначеного права, то згодом ЄСПЛ визнав, що у держав щодо цього права є і позитивний обов'язок – забезпечення захисту і реалізації права на життя, проведення розслідування фактів позбавлення життя (особливо в тому випадку, коли є підозра причетності до такого позбавлення життя представника держави. Офіційне розслідування має бути ефективним, тобто ретельним, неупередженим і доступним для родини загиблої особи.

Практика ЄСПЛ передбачає, що «...перше речення пункту 1 статті 2 зобов'язує державу не лише утриматися від навмисного і незаконного позбавлення життя, але й зобов'язує її також вживати необхідних заходів щодо охорони життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією».

Словом, має місце не лише обов'язок розслідувати смерть, але й запобігти позбавленню життя, якщо загроза є реальною. Розглядаючи питання порушення ст. 2 ЄКПЛ, у випадку застосування превентивних заходів, спрямованих на захист життя особи, ЄСПЛ має відповісти на наступне:

– було відомо органам влади про існування ризиків для життя особистості і якщо ні, чи мають органи влади були знати про наявність таких ризиків;

– чи були зазначені ризики реальними та нагальними;

– чи були заходи, вжиті державою, ефективними та адекватними, тобто такими, що здатні відвернути загрозу.

Відповідь «так» на перші два питання у сукупності з відповіддю «ні» на останнє означає порушення державою позитивних обов'язків за ст. 2 Конвенції.

Отже, позитивні обов'язки держави, які впливають зі змісту ст. 2 Конвенції:

1) передбачити у своєму законодавстві правові механізми захисту права на життя, тобто забезпечити захист права на життя законом; 2) вживати превентивні заходи, спрямовані на охорону життя особи; 3) провести ефективне розслідування кожного випадку порушення права на життя.

Що стосується винятків з цього права, то тут варто мати на увазі такі моменти. У рішенні по справі «Стюарт проти Сполученого Королівства» (Stewart v. UK) «абсолютно необхідна сила» визначається як сила, яка є «строго співрозмірною досягненню правомірної мети».

У справі «Маккан та інші проти Сполученого Королівства» (McCann and Others v. UK), яка стосувалася застосування вогнепальної зброї під час спроби запобігти терористичному акту (*спільна операція військових САС та правоохоронців Великобританії проти Ірландської Республіканської Армії (далі – ІРА)*), ЄСПЛ визнав, що правоохоронці, які брали участь у проведенні контртерористичної операції, «щиро вірили, що необхідно не дати підозрюваним можливості увімкнути вибуховий пристрій і тим самим відвернути загибель багатьох людей. Дії, вчинені ними, згідно з отриманим наказом, розглядались як виключно необхідні для захисту життя невинних людей.

Суд вважає, що застосування сили особами, які перебувають на службі держави, для досягнення однієї з цілей, вказаних у ч. 2 ст. 2 Конвенції, може бути виправдане, згідно з цією статтею в тих випадках, коли застосування сили ґрунтується на щирому переконанні, яке може вважатися вірним у момент здійснення дії, але

потім виявляється помилковим»<sup>312</sup>. Однак помилка планування самої операції призвела до визнання порушення ст. 2 вчиненого представниками держави. Крім планування операції має забезпечуватися і контроль за її виконанням.

У цьому ж рішенні по справі «Маккан та інші проти Сполученого Королівства» (McCann and Others v. UK (Заява № 18984/91)) Суд деталізував розуміння цієї статті:

1) тлумачення ч. 2 ст. 2 може здійснюватися лише звужено [п. 146];

2) частина 2 ст. 2 переважно визначає не ті випадки, за яких *хтось може бути навмисно позбавлений життя, а описує ситуації, коли допускається застосування сили*, яка може призвести до ненавмисного позбавлення життя [п. 148];

3) під час розгляду справи ЄСПЛ здійснив ретельне дослідження випадків позбавлення життя, особливо тоді, коли мало місце застосування сили органами державної влади;

4) варто зважати не лише на дії представників держави, які застосували силу, але й супутні обставинам, включаючи такі питання, як планування силової операції та контроль за її здійсненням;

5) варто дотримувати належний баланс між необхідністю протидії існуючій загрозі та правом на життя підозрюваних<sup>313</sup>.

Так, до основних порушень права на життя з боку держави можна віднести:

- позбавлення життя представниками держави у випадку коли це не є винятково необхідним та без наявності легітимних цілей передбачених ч. 2 ст. 2;

- зникнення особи, яку перед цим затримали представники держави;

- непроведення належного розслідування факту позбавлення життя або заяви про таке позбавлення;

- незабезпечення превентивного захисту особі, коли загроза життю є реальною і невідкладною.

---

<sup>312</sup> Рішення ЄСПЛ із застосуванням ст. 2 ЄКПЛ і коментар. Маккан та інші проти Сполученого Королівства (McCann and Others v. UK (Заява № 18984/91)). URL: [http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2\\_judg1.pdf](http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2_judg1.pdf)

<sup>313</sup> Там само.

Яскравим прикладом комплексу таких порушень становить справа Гонгадзе проти України<sup>314</sup>.

**Стаття 3 ЄКПЛ** передбачає заборону катування, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження або покарання. Зазначимо, що це право є абсолютним і не передбачає можливості правомірного обмеження.

Неприпустимою є поведінка правоохоронців, яка принижує гідність, якщо вона викликає у потерпілих почуття страху, пригніченості і неповноцінності, здатна образити й принизити них, зламати їхній фізичний чи моральний опір, або спонукати їх діяти проти своєї волі і совісті.

Наприклад, у справі Ірландія проти Великої Британії порушенням статті 3 ЄКПЛ були визнані методи, які британська поліція застосовувала для допитів підозрюваних у терористичній діяльності: стояння біля стіни (коли затриманих змушували упродовж тривалого часу стояти з піднятими високо над головою руками, обпершись головою об стіну, широко розставляючи ноги і відводячи ступні ніг так, що вага тіла в основному припадає на пальці рук); покривання голови ув'язненого мішком із світло-непроникного матеріалу; поміщення затриманих у камерах з постійними гучними звуками; позбавлення сну і позбавлення їжі та води. Влада Великобританії надалі відмовилася від таких способів ведення допиту.

Що стосується поняття катування, то ЄСПЛ для його розуміння використовує ст. 1 Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарань від 10 грудня 1984 р. Отже, термін «катування» означає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, для того, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона, або третя особа, чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації

---

<sup>314</sup> Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02). Рішення від 08.12.2005. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_420#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text) (дата звернення: 01.09.2020).

будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди»<sup>315</sup>.

У це поняття (*катування чи нелюдське поводження*) не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Катування належать до тяжких та свідомо жорстоких, нелюдських та принижуючих людську гідність видів поводження (свобода від катування є абсолютним (не має винятків) правом особи). За цей злочин (катування) передбачено кримінальну відповідальність – див. ст.ст. 127, 365 і 373 ККУ.

Відповідно до практики ЄСПЛ, поводження або покарання вважається нелюдським, якщо воно «має умисний характер, застосовується щоразу протягом кількох годин поспіль і спричиняє якщо не реальні тілесні ушкодження, то принаймні сильні фізичні та душевні страждання».

Згідно з положеннями Конвенції проти катування та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарань від 10 грудня 1984 р. та судовою практикою ЄСПЛ до поводження, яке принижує гідність вважається таке: «має викликати у жертви почуття страху, пригніченості та неповноцінності, здатне образити і принизити її та зламати фізичний і моральний опір».

За певних умов, погрози застосувати тортури можуть бути визнані як негуманне поводження, якщо вони можуть завдати значного психічного страждання (Справа «Кемпбелл і Козанс проти Сполученого Королівства»)<sup>316</sup>.

Детальніше особливості розслідування катувань та жорстокого поводження описані в Керівництві до ефективного розсліду-

---

<sup>315</sup> Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085). (дата звернення: 01.09.2020).

<sup>316</sup> Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кемпбелл і Козанс проти Сполученого Королівства» (Заяви № 7511/76; 7743/76). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57455%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57455%22]}) (дата звернення: 09.06.2020).

вання і документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання (Стамбульський протокол)<sup>317</sup>.

У держави, як і щодо права на життя існує позитивний обов'язок провести належне розслідування заяв про катування.

Стаття 5 ЄКПЛ передбачає право на свободу та особисту недоторканність.

Серед іншого, вона передбачає обов'язок поліції у випадку затримання особи за підозрою в скоєнні правопорушення негайно доставити її до суду для з'ясування питання про її подальше тримання під вартою. При цьому затримання розглядається як таке не з моменту складання документів, а з моменту фактичного затримання особи<sup>318</sup>.

*Стаття 6 ЄКПЛ передбачає право на справедливий судовий розгляд.*

В рамках правоохоронної діяльності основні порушення прав та свобод здійснюються під час проведення досудового слідства.

Серед основних порушень прав та свобод, здійснюваних працівниками правоохоронних органів під час проведення досудового слідства:

- пред'явлення обвинувачення при відсутності події злочину як засіб незаконного тиску для отримання інформації;
- права роз'яснюються формально, не завжди у повному обсязі;
- не роз'яснюється право мати захисника і побачення з ним до першого допиту;
- проведення розслідування неправомочною особою, з порушенням термінів слідства;

---

<sup>317</sup> Стамбульський протокол: посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання/ Управління верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (Видання ООН). Женева, 2004. 137 с. URL: [http://www.un.org.ua/images/documents/4157/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf?fbclid=IwAR1QnbiZKc-jVXIzS0qH6uNGU4Nlp5oRglGm\\_MmQtxwJAiavHZa9BfW5VU](http://www.un.org.ua/images/documents/4157/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf?fbclid=IwAR1QnbiZKc-jVXIzS0qH6uNGU4Nlp5oRglGm_MmQtxwJAiavHZa9BfW5VU) (дата звернення: 06.06.2020).

<sup>318</sup> Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. Харків: Права людини. 432 с.

- обвинувальний ухил у діях слідчого, ігнорування ним презумпції не-винуватості;
- примушування експертів до свідомо неправильного висновку;
- допит фактично підозрюваної особи в якості свідка щодо обставин вчиненого нею діяння;
- допит неповнолітнього без присутності батьків, педагогів або законного представника;
- знищення доказів, що виправдовують обвинуваченого;
- фальсифікація доказів обвинувачення;
- обман обвинуваченого (підозрюваного) замість використання тактичних і психологічних прийомів допиту;
- пред'явлення матеріалів досудового слідства обвинуваченому та захисникові для ознайомлення непідшитими або непронумерованими;
- неознайомлення обвинуваченого та захисника з додатковими матеріалами;
- несвоєчасне вручення підсудному копії обвинувального вироку;
- визнання особи винною у злочині, обвинувачення у скоєнні якого їй не пред'являлось;
- необґрунтоване відхилення слідчим клопотань про з'ясування обставин, що мають важливе значення для правильного розгляду справи;
- необґрунтована відмова підозрюваному, обвинуваченому бути присутнім під час допиту свідка.

*Стаття 8 ЄКПЛ передбачає захист права на приватність.*

Право на приватність охоплює такі аспекти:

- інформаційна приватність: правила збору та обігу персональних даних, таких як інформація кредитних установ та медичні записи, різноманітні реєстри;
- тілесна приватність – захист від втручань стосовно фізичного стану людей, зокрема в контексті правоохоронної діяльності йдеться про перевірку щодо вживання наркотиків та обстеження порожнин, проведення обшуку;
- комунікаційна приватність – безпека та приватність поштових відправлень, телефонних розмов, електронних повідомлень та інших видів комунікацій;
- територіальна приватність – захист житла чи робочого місця від незаконного обшуку.

*Порушення статті 10 ЄКПЛ* – свобода вираження поглядів – можлива, наприклад тоді, коли поліція затримує особу, яка з пікетом виражає свою думку, тримаючи в руках плакат або виражає свою позицію в якійсь художній формі – у вигляді перформансу чи мистецької акції. Водночас ЄСПЛ захищає як зміст («висловлювання можуть дратувати, ображати і шокувати», піднімаючи водночас питання політичної дискусії), але й форму, в якій це виражається.

*Стаття 11 ЄКПЛ передбачає право на мирні зібрання та об'єднання.*

В Україні діє повідомчий порядок проведення мирних зібрань. Тобто громадяни про проведення мирного зібрання повідомляють органи влади наперед. Строки такого повідомлення відсутні, незважаючи на те, що Конституційний суд України вказував на необхідність встановлення такого строку<sup>319</sup>.

Варто зазначити, що у випадку проведення мирних зібрань, найбільш поширеними порушеннями прав людини стають:

- припинення мирного зібрання без рішення суду;
- незабезпечення безпеки мирного зібрання від контрдемонстрантів (осіб, які мають протилежні погляди) в тому випадку, коли про проведення мирного зібрання було повідомлено наперед;
- складання адміністративних протоколів на організаторів мирного зібрання для того, щоб покарати їх за організацію такого заходу.

## **5.4. Поняття про гендерну рівність в поліції**

Поділ людей на чоловіків і жінок є основою сприйняття Людиною самої себе і оточуючих. Тілесна несхожість чоловіків і жінок не ставиться під сумнів, однак суть відмінностей між статями

---

<sup>319</sup> Тополевський Р. Б., Марковський В. Я., Гранківський Р. Г. Особливості правового регулювання мирних зібрань в Україні. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції* / гол. ред. О. М. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 10–21.

люди вбачали зовсім не в біології, вона має культурний аспект і породжена традиціями (забобонами і стереотипами) патріархального суспільства. Довгий час в європейській культурі існувала одностатева модель людини, описана античним філософом-лікарем Галеном в II ст. н. е. Згідно до цієї моделі організм жінки розглядався як біологічно недосконалий чоловічий організм, як вада розвитку плоду. Сьогодні навпаки вчені вважають організм жінки досконалішим з огляду на їх спроможність народжувати дітей.

Однак тільки в XIX ст. питання про статеві відмінності між чоловіком і жінкою було підмінено питанням про репродуктивні функції організму, що в кінцевому результаті привело до виникнення в європейській культурі двостатевої моделі людини. Нова модель давала змогу розглядати соціально обумовлені відмінності в поведінці особистості як біологічно детерміновані, такі, які виникли на основі відмінної анатомічної будови та інших тілесних функцій. Так в європейській свідомості утвердилась уява, що стать людини є біологічним феноменом і що статей у людини тільки дві. З погляду сучасної біології стать людини має багаторівневу організацію: генетична стать (конкретний набір генів), гонадна стать (статеві органи, залози внутрішньої секреції), морфологічна стать (тілесні характеристики – м'язева маса, розподіл жирової тканини), церебральна стать (диференціація мозку під впливом тестостерону).

Ідея виокремлення двох вимірів статі – біологічної і соціальної – виникла в американського психоаналітика Роберта Столлера. Термін «гендер» до Столлера був тільки граматичною категорією, яка означала граматичний рід (чоловічий, жіночий, середній). Використання цієї граматичної категорії в ролі соціально-психологічного поняття дало змогу окреслювати будь-які прояви статі, не пов'язані прямо з репродуктивною активністю.

Стать – це комплекс анатомічних (репродуктивних) ознак, а гендер – соціально-статевих ознак, що визначають індивіда як чоловіка чи жінку.

Пропонуємо Вам низку підходів до розуміння поняття Гендер розроблену науковцями.

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик

чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Гендер – це не лише соціально сконструйоване визначення чоловіків і жінок як окремих індивідів, а й соціально сконструйоване визначення взаємовідносин між статями. Гендер характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини загалом – те, як реалізуються соціальні ролі чоловіків і жінок, як вони соціально вибудовуються.

Гендер є одночасно соціокультурною конструкцією і семіотичним апаратом, системою репрезентації, яка приписує значення (ідентичність, цінність, престиж, родинні зв'язки, статус в соціальній ієрархії тощо) індивідам в середині суспільства.

**Утвердження гендерної рівності** є однією з визначальних умов інноваційного розвитку та модернізації суспільства, формуванням правової, демократичної, соціальної держави. На перший погляд, у чинному законодавстві України немає норм, які можна було б потрактувати як дискримінаційні до тієї чи іншої статі. Проте відсутність законодавчої дискримінації ніяк не свідчить про її відсутність в реальному житті, хоча б з огляду на традиції та стереотипи сформовані минулим. Тому ідея гендерної рівності ще далеко не втілена ні в законодавство, ні, тим більше, в суспільну свідомість.

Поняття «гендерна рівність» та пов'язані з ним інші терміни стали за останні десятиліття найбільш значимими в термінології міжнародно-правових актів та в окресленні соціальних відносин, які ще донедавна залишалися поза увагою, а нині набувають визначального значення у вимірі динаміки успішного та ефективного розвитку суспільства.

Чи є відмінність між поняттями гендерна рівність та рівноправ'ям? На це питання надзвичайно точно дають відповідь Майкл Кімел та Майкл Кауфман у книзі «Чоловіки про фемінізм». Гендерна рівність, за їхнім визначенням, це коли в жінок і дівчат у житті буде стільки ж можливостей, скільки в чоловіків і хлопців.

Коли за роботу їм платитимуть однаково. Коли вони не натикатимуться на невидимі перешкоди на ринку праці. Гендерна рівність не означає, що до різних людей треба ставитись однаково, рівність не означає що люди всі однакові. Рівноправ'я для авторів книги означає справедливість. Справедливо надавати можливість матері, яка працює, відлучатись годувати дитину за потреби, навіть якщо чоловіки на цьому підприємстві не мають такої можливості – тобто не можуть робити перерву що дві години. Це ситуація нерівних можливостей, але вона справедлива. Офіційне визнання рівноправності жінок і чоловіків зафіксовано у Статуті ООН (1945 р.).

Гендерна рівність – це рівні права людини для кожного члена суспільства без огляду на його стать. В економічному, культурному, політичному житті суспільства кожна людина має мати рівні права і можливості, без будь-яких обмежень з огляду на статеву належність.

Заборона або утруднення доступу дівчат та жінок до початкової, середньої та вищої освіти було дискримінаційною практикою, яка пізніше призводила надалі до дискримінації жінок у політичному та економічному житті. Тому для заохочення рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок ООН у 2000 р. поставила завданням ліквідувати, бажано до 2005 р., гендерну нерівність у сфері початкової і середньої освіти, а не пізніше 2015 р. – на всіх рівнях освіти. Наявність дискримінаційних практик під час доступу до освіти спричинило інші гендерні диспропорції в суспільстві, як от, непропорційно низький рівень представництва жінок в органах законодавчої влади, поліції, на вищих щаблях виконавчої та судової влади, керівних структурах корпорацій тощо. Для виправлення такого становища можуть бути припустимими і навіть бажаними форми позитивної дискримінації, наприклад, квотування місць у парламенті, для досягнення окресленого світової спільнотою бажаного рівня представництва обох статей на рівні 30 до 70.

Варто зазначити, що гендерна рівність не нівелює природні відмінності між чоловіками і жінками, їхніми фізіологічними відмінностями. Саме ці відмінності формують основу жіночих прав, тобто тих прав, які можуть мати тільки жінки з огляду на їхню природну здатність до репродуктивної та інших, пов'язаних з цим

функцій, як от: годування грудьми чи потреби, пов'язані з плануванням сім'ї. Захист і забезпечення цих прав є одним з ключових завдань як систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти (розвиток дошкільних навчальних закладів), так і законодавчого регулювання гарантій трудових та інших прав жінок, пов'язаних зі створенням та забезпеченням умов для ефективного поєднання материнства і трудової діяльності.

Культурні приписи пояснюють чому жінка має бути слабкою, а чоловік мужнім; чому жінка може плакати, а «справжній» чоловік ніколи не плаче; чому чоловік керівник, а жінка підлегла; чому чоловік думає, а жінка відчуває тощо. Суспільство вибудовує рівні суспільного очікування та конструє матеріальні та політичні побудови для їхньої підтримки. Соціальні конструкти сприйняття статі звільняють людей від обов'язку думати, адже так зручно користуватись формулою і бути переконаними, що знання є правильними. Шаблонні уявлення про відмінності між чоловіком і жінкою називаються гендерними стереотипами. Гендерні стереотипи – це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі, задаючи при цьому жорсткі стандарти.

Сьогодні, щоб досягти кар'єрного зростання, жінці потрібно подолати багато перепон, щоб досягти бажаного – гідної оплати праці, доступу до керівних посад. Великого розповсюдження отримала гіпотеза «скляної стелі». У змісті цього поняття маємо на увазі невидиму, але реально існуючу перешкоду, на яку наштовхується жінка-лідер, яка намагається досягти вершин успіху.

Щоб подолати «скляну стелю», жінка має виконувати багато більше завдань на роботі, в порівнянні з чоловіком, щоб довести, що вона хороший спеціаліст; жінка частіше за чоловіка виконує роботу, яка не оплачується (залагоджує конфлікти, веде різноманітну звітність).

Сьогодні, жінки в поліцейській формі вже нікого не дивують. Вони переслідують дорожніх порушників та небезпечних злочинців, патрулюють вулиці, беруть участь в безпеці масових заходів, конвоюють затриманих, підтримують жертв насильства та працюють з молоддю. Це лише деякі завдання, з якими доводиться зіштовхуватись працівникам поліції під час служби. Поліцейські жінки прекрасно знаходять себе та виконують свою діяльність у кожній

із служб: слідчої, кримінальної, профілактичної та підтримуючої. Поява представниць жіночої статі в поліції було, з одного боку, наслідком розширення сфер жіночої діяльності, включаючи професійну діяльність, а з іншого – це було необхідне, оскільки поліція мала змінитися.

У Національній поліції України нині працюють 22% жінок. За міжнародними даними, жінки складають до 15% співробітників правоохоронних органів. Більшість жінок-поліцейських виконують паперову роботу та не займають керівних посад. Хоча умови вступу до нової поліції практично однакові, є відмінність у перевірці рівня фізичної підготовки – чоловіки виконують комплексну силову вправу, а жінки – згинання та розгинання рук в упорі лежачи. Усі кандидати/ки, незалежно від статі, мають пройти тестування, медичний огляд, фізичну підготовку, опанувати навички перехвату, затримання правопорушника/ці<sup>320</sup>.

Негативний вплив гендерних стереотипів на оцінку успішності жінок може бути нівельований за допомогою комплексу заходів. Оскільки в багатьох організаціях і в суспільстві загалом зростає усвідомлення необхідності заохочувати жінок до лідерства, почала проводитись спеціальна політика, яка називається *політикою рівних можливостей*. Це ціла система заходів – від навчальних програм для жінок до врахування їх сімейного стану, а також надання можливості батькам (татам) займатись вихованням дітей.

Для дотримання гендерної рівноваги та впровадження гендерної етики в правоохоронні органи Міністерства внутрішніх справ України розроблено План заходів з реалізації гендерної політики на період до 2020 року. Процес реформування МВС передбачає включення комплексного гендерного підходу, який координується через Міністра внутрішніх справ. План передбачає щорічне проведення аналізу гендерної складової в процесі реформування МВС і центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ). Постійні заходи передбачають забезпечення участі радників з гендерних питань під час розроблення заходів та дотримання принципу забезпечення

---

<sup>320</sup> Андрусак І. П., Марковський В. Я. Зміна ролі і статусу жінок у правоохоронних органах України. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції* / гол. ред. О. М. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 7–15.

рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час розробки нормативно-правових актів, зокрема, шляхом забезпечення рівного ставлення та рівних кар'єрних можливостей для чоловіків та жінок в апараті МВС та ЦОВВ.

Окремо варто акцентувати на дії спрямовані на здійснення підготовки кадрів та підвищення кваліфікації працівників у закладах вищої освіти МВС та ЦОВВ із включенням гендерного аспекту. Одним із складових елементів Плану є проведення для працівників МВС та ЦОВВ навчань з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації за ознакою статі, сексуальним домаганням, застосування позитивних дій та інших питань забезпечення гендерної рівності.

В Європейському кодексі поліцейської етики, який вважається між-народним стандартом поліцейської етики, зазначено, що персонал поліції на будь-якому рівні початку кар'єри має відбиратися на основі його особистої кваліфікації та досвіду, які мають відповідати цілям поліції, а саме:

- підтримка публічного спокою;
- забезпечення права і порядку в суспільстві;
- захист і дотримання основоположних прав і свобод особи, закріплених в Європейській конвенції про права людини;
- запобігання та подолання злочинності;
- виявлення злочинів;
- надання допомоги і послуг суспільству.

Процедури з набору службовців мають засновуватися на об'єктивних та недискримінаційних засадах, дотримуючись проведення необхідного відбору кандидатів. Крім того, політика має бути спрямована на набір чоловіків і жінок з різних верств суспільства, зокрема етнічних меншин, із загальною метою, щоб персонал поліції відображав суспільство, якому вони служать (ст.ст. 22, 25)<sup>321</sup>.

Існуючі гендерні стереотипи виявляють негативний вплив на поведінку учасників службово-ділових відносин. Упереджене ставлення, дискримінація людини за ознакою статі окреслюється поняттям «*сексизм*». Ворожий сексизм є негативною установкою, яка охоплює переконання про неповноцінність жінок порівняно з чоло-

---

<sup>321</sup> Див. Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

віками, зокрема й про більш низький рівень інтелекту жінок. Наслідками статевого цькування є негативний вплив на кар'єрні траєкторії жінок, зокрема розрив у заробітній платі. Непряма дискримінація полягає в тому, що на законодавчому рівні не підтримується належним чином відлучення жінки від кар'єрного зростання у зв'язку з материнством. Водночас чоловіки повністю віддаються роботі і працюють на повний робочий день, більшість жінок працюють на неповний робочий день у зв'язку з накладеними на них обов'язками виховання дітей. Згодом пенсія в жінок є значно нижчою ніж у чоловіків, а це свідчить, що принцип рівного ставлення до механізму соціального забезпечення в сфері зайнятості не працює. Встановлено, що обмеження щодо певної роботи негативно співвідносяться з працевлаштуванням жінок.

Сегрегація статі на робочому місці залишається проблемою, оскільки соціальні норми продовжують обмежувати вибір професій серед жінок і чоловіків, у такий спосіб спотворюючи ринки праці, знижуючи зарплату та перешкоджаючи інноваційному поступові та продуктивності бізнесу.

Нині питання дискримінації на робочому місці посідає чільне місце в реформуванні законодавства країн ЄС. Україна, яка є в асоціації з ЄС, також зобов'язалась реформувати національне законодавство відповідно до директив ЄС. Нині *сексизм* повільно, проте неухильно усвідомлюється як антигуманна ідеологія і прирівнюється до расизму, шовінізму (наприклад, російський шовінізм спрямований проти українців\*), нацизму.

---

\* Російські вчені-шовіністи, зокрема М. Погодін, намагалися «науково», «історично» й лінгвістично обґрунтувати колоніальну політику царизму щодо України. Російський царизм порушивши Переяславський договір 1654 р., ліквідував українську державність і запровадив кріпацтво в найжорстокіших формах (*фактичне рабство – авт.*), переслідував українську мову, культуру, духовність, посилив національний і соціальний гніт українського народу. Проти «теорії» М. Погодіна гостро виступив Т. Шевченко. У своєму творі «Стоїть в селі Суботові» (1845) він засуджував колоніальну політику царизму у ставленні до українського народу, захищав його гідність, історичну справедливість. Див. *Шовінізм*: Науково-дослідний інститут українознавства: МОН України. Офіційний сайт. URL: <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/1723-2012-05-14-10-15-46> (дата звернення: 11.09.2020).

Одним з порушень норм соціальної поведінки є нав'язливі сексуальні домагання в усіх видах професійної діяльності. Нині ця тема все частіше обговорюється в засобах масової інформації, в соціальних мережах.

Ставлення суспільства до проблеми, яка колись вважалася табу або неминучим лихом, тепер почало кардинально змінюватися. Під сексуальними домаганнями в професійній діяльності варто розуміти примушування підлеглого надати сексуальні послуги керівнику в обмін на кар'єрне підвищення та погрози помститися в разі відмови, у ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» визначено, що поняття «сексуальні домагання» якими є «дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування»<sup>322</sup>.

Говорячи про природу сексуальних домагань, варто брати до уваги, що сексуальне домагання, як і загалом сексуальне насильство, тісно пов'язане зі сталими культурними міфами та гендерними стереотипами, і витоки його криються у відносинах нерівності, у домінуванні чоловіків та підпорядкованості жінок.

Зазвичай, сексуальні домагання традиційно замовчуються. Жертв, які публічно заявили б про скоєне над ними насильство, одиниці.

Дослідження показало, що 40% жертв сексуальних домагань, серед яких значно переважають жінки (76% проти 4% чоловіків), не зверталися по допомогу до когось, хто б міг вжити заходів щодо порушника.

Більше половини українців підтримують ідею звернення жертв домагань по допомогу, лише 14% відповіли негативно на це питання. Водночас 49% опитаних не погоджуються, що ймовірність стати об'єктом сексуальних домагань на робочому місці є однаковою для представників обох статей, а 97% тих, хто підтри-

---

<sup>322</sup> Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 08.09.2005. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 11.09.2020).

мав це твердження, думають, що частіше сексуальне насильство застосовують щодо жінок.

У «Концепція комунікації у сфері гендерної рівності» від 16.09.2020, зазначено, що станом на сьогодні, розширено доступ жінок до більш як 450 професій та посад шляхом усунення дискримінаційних норм, зокрема у сфері безпеки та оборони. Як зазначено в Концепції, наслідками сексизму є:

- порушення власної гідності або прав людини чи групи людей;
- фізична, сексуальна, психологічна, соціально-економічна шкода або страждання особи чи групи осіб;
- створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища;
- перешкоджання незалежності або повноцінному здійсненню прав людини з боку особи чи групи осіб;
- підтримка та посилення гендерних стереотипів.

У Концепції передбачено шляхи і способи розв'язання проблеми. Одним із способів є засудження проявів сексизму, дискримінації за ознакою статі, насильства за ознакою статі, що також часто проявляється через сексуальне насильство та сексуальні домагання, та формування нульової толерантності до цих явищ; спрямування кампаній і проти кривдників, і на підтримку постраждалих осіб; широкого висвітлення цих випадків у засобах масової інформації без засудження та звинувачення постраждалих осіб і моніторингу розвитку ситуацій<sup>323</sup>.

Подолати проблему сексуальних переслідувань на роботі допомагають тренінги персоналу, присвячені цій проблемі, та незалежні судові розслідування.

Тож актуальним в Україні є питання про внесення до Правил етичної поведінки поліцейського поняття сексизм як такого, що не відповідає професійній моралі і призводить до дисциплінарної відповідальності.

---

<sup>323</sup> Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 16.09.2020 № 1128-р. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

## **Завдання, що виносяться на семінарські заняття**

### **Контрольні запитання**

*Завдання 1.* Досліджуючи питання взаємодії прав людини і правоохоронної, зокрема поліцейської, діяльності варто звернути увагу на такі моменти розуміння прав та свобод людини.

1. Права та свободи людини фіксуються в міжнародно-правових договорах.

2. Правові, демократичні держави беруть на себе обов'язок зробити ці права реальними, фіксуючи їх в національному законодавстві, зокрема як права громадянина.

3. Держава має створити ефективний механізм звернення особи за захистом своїх прав і свобод.

4. Держава має створити дієві механізми захисту прав та свобод, зокрема притягуючи порушників прав людини до юридичної відповідальності. Проголошення прав людини без їхнього реального захисту є фіктивним.

5. У такому разі, коли права людини неможливо захистити національними засобами захисту, особа може звернутися до міжнародних засобів захисту прав людини (ст. 55 Конституції України), насамперед до Європейського суду з прав людини.

6. Для забезпечення природних прав і основних свобод необхідно, щоб держава була не лише правовою, а й демократичною.

7. Діяльність поліції в демократичному суспільстві базується на таких принципах: верховенство права, справедливість, гуманне ставлення до людини, підзвітність суспільству щодо професійної діяльності, наявність засобів внутрішнього контролю за дотриманням прав та свобод.

8. Абсолютні права не можуть бути обмежені, відносні права можуть бути обмежені за певних умов.

9. Негативний аспект права передбачає державі заборону діяти певним чином, позитивний аспект права передбачає від держави діяти певним чином.

Так, функціонування правоохоронних органів (поліції) у демократичній та правовій державі базується на дотриманні прав

та свобод людини. Відповідно завдання полягає в тому, щоб з'ясувати основні риси прав та свобод людини, їх види, як розвивалася концепція прав та свобод людини та пояснити на чому базується обов'язок правоохоронних органів дотримуватися прав та свобод людини.

*Завдання 2.* Наступне завдання передбачає розкриття національного та міжнародного змісту механізмів прав людини, зокрема, діяльність ЄСПЛ.

*Завдання 3.* Варто виокремити також таке навчальне завдання як характеристику основоположних прав та свобод та визначення найбільш типових порушень прав та свобод у поліцейській діяльності.

*Завдання 4.* Насамкінець, варто з'ясувати зміст гендерної рівності та гендерної дискримінації, охарактеризувати гендерну політику держави в контексті правоохоронної діяльності та дати характеристику основним поняттям у цій сфері.

### ***Контрольні запитання***

1. Визначте поняття та зміст терміну «права і свободи людини».
2. Охарактеризуйте основні стадії еволюції прав і свобод людини.
3. Що означає обмеження прав і свобод людини?
4. Що означає порушення прав і свобод людини?
5. Які види прав і свобод людини ви знаєте?
6. У чому відмінність негативних і позитивних прав?
7. Чому дотримання прав та свобод людини є важливими для правоохоронців правової та демократичної держави?
8. Охарактеризуйте національний механізм захисту прав людини.
9. Охарактеризуйте міжнародний (оонівський та європейський) механізм захисту прав людини.
10. Чому і як поліція може захищати права людини?
11. Як Ви вважаєте, чи дотримується українська поліція основних вимог діяльності в демократичному суспільстві?

12. Чи знаєте ви випадки, коли працівники правоохоронних органів порушували принцип справедливості або гуманності?

13. Що таке право на життя? За яких випадків це право може бути обмежене?

14. Що таке свобода від катування? Чи може бути обмежена ця свобода? Чому?

15. Що таке «катування»?

16. У чому полягає відмінність між катуванням та іншими формами поганого поводження?

17. В які строки необхідно доставити особу, яка підозрюється в скоєнні правопорушення до суду для вирішення питання про її подальше тримання під вартою, відповідно до ст. 5 ЄКПЛ?

18. Які порушення прав людини є характерними для досудового слідства?

19. Які аспекти права на приватність ви можете назвати?

20. Які порушення прав людини трапляються під час проведення пікетів або мирних зібрань?

21. Що таке гендерна рівність?

22. Як можливо запобігти сексуальним домаганням в професійній діяльності поліції?

## **Список нормативно-правових актів та справ ЄСПЛ**

1. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Декларація про поліцію. Резолюція N 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803)

3. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29 листопада 1985 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_114](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_114).

4. Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 р. № 47/33. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_225](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_225).

5. Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений Законом України від 15 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

6. Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація Rec. (2001)10 Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

7. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015).

8. Керівні принципи, щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_859](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859).

9. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року: URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf)

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004).

11. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_085](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085).

12. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_043](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043).

13. Основні принципи поводження з в'язнями. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. №45/111 URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_230](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_230).

14. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19)

15. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон Ук-раїни від 08.09.2005. Офіційний сайт ВРУ: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 01.09.2020)

16. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

17. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 р. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_239](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239).

18. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Григор'єв проти України» від 15 травня 2012 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_833](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_833)

19. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Леонід Лазаренко проти України» від 28 січня 2011 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_688](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_688).

20. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_683](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_683).

21. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Омельченко проти України» від 17 липня 2014 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_a19](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_a19).

22. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Савіцький проти Ук-раїни» від 26 жовтня 2010 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_878](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_878).

23. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яременко проти Ук-раїни» від 3 листопада 2011 р. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974\\_405](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_405).

24. Рішення ЄСПЛ із застосуванням ст. 2 ЄКПЛ і коментар. Маккан та інші проти Сполученого Королівства (McCann and Others v. UK (Заява № 18984/91)). URL: [http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2\\_judg1.pdf](http://aa.u.edu.ua/static/pdf/art2_judg1.pdf)

25. Стамбульський протокол: посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання/ Управління верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (Видання ООН). Женева, 2004. 137 с. URL: [http://www.un.org.ua/images/documents/4157/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf?fbclid=IwAR1QnbiZKc-jVXIZzS0qH6uNGU4Nlp5oRglGm\\_MmQtxwJAiavHZa9BfW5VU](http://www.un.org.ua/images/documents/4157/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf?fbclid=IwAR1QnbiZKc-jVXIZzS0qH6uNGU4Nlp5oRglGm_MmQtxwJAiavHZa9BfW5VU) (дата звернення: 06.06.2020)

## Список рекомендованої літератури

1. Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів. К.: «К.І.С.», 2011. 320 с.

2. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2017. 227 с.

3. Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. Харків: Права людини. 432 с.

4. Войцехівська Д. Ю. Сучасний стан забезпечення прав людини в Україні. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 136–139.

5. Гришук О. Людська гідність в праві: філософські проблеми. Київ: Аттіка, 2007. 432 с.

6. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. С. 50.

7. Права людини у діяльності міліції: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Акад. АПРН України, д-ра юрид. наук, проф. О. О. Погребного та співголови Харківської правозахисної групи канд. техн. наук Є. Ю. Захарова. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. 216 с.

8. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

9. Гердеген Матіас. Міжнародне право: підручник. К.: КІС, 2011. 516 с.

10. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Науково-практичний коментар / М. І. Хавронюк, В. О. Гацелюк. Київ: ВАІТЕ, 2014. 320 с.

11. Гладкова Є. О., Малиновська Т. М. Дотримання працівниками Національної поліції міжнародних стандартів у забезпеченні прав і свобод людини. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференц. (м. Дніпропетровськ, 25–26.11.2016). 2016. С. 48–52.

12. Кауфман М., Кімелл М. Чоловіки про фемінізм / пер. з англ. Ольги Любар-ської. Київ: Книголав, 2019.- 208 с. С.147

13. Малиновська Т. М., Шорохова Г. М. Загальні положення щодо дотримання поліцією України міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини. *Справедливість у юриспруденції: теорія та практика: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція»* (м. Київ, 23 лютого 2017 року). Тези наукових доповідей. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2017. С. 46–48.

14. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. Ю. І. Римаренко, Ю. Я. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. Київ, 2002. 128 с.

15. «Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: навч. посіб. для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. О. Семиколенової. Київ: «К.I.C.», 2007. С. 32.

16. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посібник / за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 320 с.

17. Проневич О. С. Європейські стандарти діяльності поліції у поліетнічному суспільстві і перспективи імплементації у вітчизняне поліцейське законодавство. *Форум права*. 2016. № 4. С. 264–270.

18. Пушкар П. В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поводження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ: судова практика. URL: [http://aa.u.edu.ua/static/pdf/hr\\_ppushkar\\_art3.pdf](http://aa.u.edu.ua/static/pdf/hr_ppushkar_art3.pdf)

19. Размстаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. Харків: Фінарт. 196 с.

20. Сексуальні домагання на робочому місці – що говорить закон. Сайт «Повага – кампанія проти сексизму в медіа і політиці». URL: <https://povaha.org.ua/seksualni-domahannya-na-robochomu-mistsi-scho-hovoryt-zakon/> (дата звернення: 01.09.2020).

21. Сексуальні домагання в Україні: експерти назвали можливу кількість потерпілих. URL: [https://zmina.info/news/stalo\\_vidomo\\_u\\_skilkoh\\_ukrajinciv\\_je\\_znajomi\\_zhertvi\\_seksualnih\\_domagan/](https://zmina.info/news/stalo_vidomo_u_skilkoh_ukrajinciv_je_znajomi_zhertvi_seksualnih_domagan/) (дата звернення: 01.09.2020)

22. Тополевський Р. Б., Марковський В. Я., Гранківський Р. Г. Особливості правового регулювання мирних зібрань в Україні. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції* / гол. ред. О. М. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 108 с. С. 10–21.

23. Шевченко З. В. (уклад.). (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. В. URL: <http://a-z-gender.net/ua/seksizm.html>

## **Розділ 6**

### **ДЕОНТОЛОГІЧНІ КОДЕКСИ У СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*6.1. Деонтологічні кодекси як засіб соціального (корпоративно-го) регулювання професійної діяльності поліції.*

*6.2. Стандарти професійної етики поліції розроблені Радою Європи.*

*6.3. Стандарти професійної етики правоохоронців розроблені в межах діяльності ООН.*

*6.4. Розробка етичних кодексів міліції та Національної поліції в Україні.*

*6.5. Сучасні національні стандарти етичних кодексів правоохоронних органів в Україні.*

#### **6.1. Деонтологічні кодекси як засіб соціального (корпоративного) регулювання професійної діяльності поліції**

Поліцейська деонтологія є теоретичною основою для створення актів деонтологічного змісту (деонтологічних кодексів), що використовуються для соціального (корпоративного) регулювання поведінки поліцейського відповідно до норм професійної етики.

Обґрунтування та аргументація системи професійно-етичних (деонтологічних) норм належної поведінки поліцейських спрямоване на розв'язання завдань наукового забезпечення реалізації демократичних стандартів поліцейської діяльності: пріо-

ритет прав і свобод людини, захист її законних інтересів, інтересів суспільства.

Для усестороннього вивчення деонтологічних кодексів як форми вираження поліцейської деонтології необхідно також дослідити соціальні норми, які є основою деонтологічних кодексів. Як ми вже зазначили, варто звернути увагу на те, що окрім правового регулювання суспільних відносин існує ще один вид соціального регулювання – професійний (корпоративний), підґрунтям якого є професійна мораль. Ним регулюються відносини фахівців у професійних групах у сфері медицини чи права. Зокрема, правовідносини у сфері правоохоронної діяльності, на які і спрямовано соціальне регулювання поліцейської деонтології.

Соціальні норми з допомогою яких здійснюється регулювання професійної діяльності фахівців у певній сфері суспільних відносин використовується поняття «корпоративне регулювання». Соціальні норми моралі і права, що є основою такого регулювання називаються ще «корпоративні норми»: «корпоративні норми перетинаються із правовими нормами, сформульованими державою, які сприймають їх як чинник стабільності правової системи. Водночас у випадку відповідного санкціонування (схвалення) корпоративні норми можуть стати частиною загальнообов'язкових правових норм»<sup>324</sup>. Тобто, деонтологічні кодекси з погляду теорії права можна вважати правовими актами, у випадку їх санкціонування державою, як частини законодавства.

За загальним правилом такі корпоративні норми розглядають як норми, що заповнюють прогалини в нормативній системі права (те, що не врегульовано ним) і мають субсидіарний (допоміжний) характер.

Водночас винятково важливого значення в соціальному регулюванні мають моральні норми, оскільки сформовані на їх основі стандарти поведінки, пов'язані з цим моральні відносини та їх роль у житті суспільства, є предметом вивчення етики – однієї із найдавніших галузей знань<sup>325</sup>.

---

<sup>324</sup> Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.

<sup>325</sup> Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

Проте маємо додати, що якраз моральні норми\* разом із правовими нормами і складають основу соціального регулювання різних видів суспільних відносин. Словом, особливість корпоративного (професійного) регулювання полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах професійної поведінки призначених для юристів чи правоохоронців. «Взаємозв'язок моралі та права в процесі регулювання поведінки суб'єктів права здебільшого взаємодоповнювальний... Право і мораль – близькі і, водночас, різні системи нормативного регулювання. Кожен з цих регуляторів має специфічну сферу дії, свої механізми й об'єктивно-суб'єктивні межі впливу на вольову поведінку людини, хоча доволі часто об'єкти регулятивного впливу права і моралі збігаються. Але, водночас, механізм морального впливу інколи дієвіший за правове регулювання. Моральні вимоги звернені до совісті людини, пов'язані із саморегуляцією дій, усвідомленням свого обов'язку, почуттям справедливості. Вони орієнтовані на свідоме і добровільне дотримання моральних принципів. Дотримання норм моралі забезпечується можливістю застосування заходів громадського впливу (осуду чи підтримки)»<sup>326</sup>. Отже, йдеться про таку особливість деонтологічних кодексів як взаємодія норм права та норм моралі, а механізм їх контролю полягає в своєрідному нагляді громадянського суспільства за діяльністю органів поліції.

Є. Гіда, намагаючись дати визначення деонтологічної норми, зазначив таке: «Деонтологічні норми можна виокремити з усієї сукупності соціальних норм, завдяки чіткому визначенню сфери їх діяльності – професійний обов'язок. За допомогою даного феномена вимоги суспільства трансформуються у конкретні завдання, які має вирішувати представник тієї чи іншої професії. Суспільство ж вимагає від професіонала належного здійснення його професійного

---

\* Під мораллю як нормативним регулятором професійної юридичної діяльності прийнято розуміти систему вимог до фахівців у зв'язку зі здійсненням ними своїх професійних обов'язків (норми моралі, совісті, відповідальності, честі).

<sup>326</sup> Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287–291. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn\\_2016\\_837\\_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48) (дата звернення: 06.04.2020).

обов'язку. Належна поведінка завжди є моральною, саме тому деонтологічні норми та норми моралі часто ототожнюються»<sup>327</sup>. Далі вчений зазначив, що деонтологічні норми є симбіозом між нормами права та нормами моралі, оскільки, з одного боку, вони містять стандарт належної поведінки, а з іншого, за їх невиконання на особу накладається юридична відповідальність<sup>328</sup>.

Щодо використання терміна «деонтологічні кодекси» існують різні підходи серед українських науковців. Однак спроба таких наукових пошуків засвідчує розвиток поліцейської деонтології та власне формування окремого інституту на основі деонтологічних норм та їх систематизації у відповідних кодексах. У контексті вказаного вважаємо за потрібне навести наступну тезу задля з'ясування місця деонтологічних кодексів у системі цього інституту соціального регулювання: «Кодекси юридичних професій в нашій і деяких зарубіжних країнах, що мають узагальнену назву *моральних* (морально-етичних), не вичерпуються власне морально-етичними нормами. До їхнього змісту входять положення матеріального і процесуального права, правила судочинства та інші норми, що певним чином належать до юридичної практики... Загалом будь-який деонтологічний акт професійної корпорації – це акто-документ, що містить систематизоване викладення різноманітних соціальних норм (правових, політичних, моральних, етичних, естетичних), охоплює також локальні юридичні норми, які в сукупності регулюють поведінку членів корпорації й визначають правовий режим їхньої професійної комунікації, містить вимоги до професійної поведінки суб'єкта, його моральних якостей і принципів, що відображає суть певного зрізу моральної системи. Окремою властивістю деонтологічних актів є те, що вони приймаються (затверджується) органом управління тієї корпорації чи організації, якій він підпорядковується»<sup>329</sup>. На нашу думку таким взірцем акта про-

---

<sup>327</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.

<sup>328</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 36 с.

<sup>329</sup> Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

фесійної корпорації затвердженого на міжнародному рівні є Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006<sup>330</sup>. До вказаного документа були розроблені детальні коментарі (містять 200 сторінок детальних коментарів)<sup>331</sup>, чим вони якісно відрізняються, наприклад, від деонтологічних кодексів поліції.

Аналізуючи «акти деонтологічного змісту» М. Пендюра розглядає їх як нормативну основу юридичної деонтології, виокремлюючи зокрема такі: «етичні або деонтологічні кодекси (правила поведінки) професійних груп юристів, які прийняті в державі – кодекси національних об'єднань (корпорацій) юристів, етичні або деонтологічні кодекси, канони (правила поведінки) юристів, які затверджені як міжнародні стандарти – кодекси міжнародних об'єднань юристів; законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти держави в тій їх частині, в якій містяться нормативні приписи етичного (деонтологічного) змісту – національне законодавство»<sup>332</sup>.

Як вже зазначалось, поняття «деонтологічний кодекс» найповніше відображає зміст деонтології як певної галузі знань (науки про належне) та відповідної навчальної дисципліни саме як сукупності моральних норм – складових деонтологічних актів, що мають не рекомендаційний, а обов'язковий характер і регулюють морально-етичні відносини правника з іншими суб'єктами права в його професійній діяльності, вказано в найновішому посібнику з юридичної деонтології 2019 року<sup>333</sup>.

Однак такі кодекси містять не тільки моральні норми, але й правові, про що ми вже зазначали.

---

<sup>330</sup> Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006. *Офіційний сайт БРВ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_j67](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67) (дата звернення: 20.04.2020).

<sup>331</sup> Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: ООН, Управління ООН з наркотиків та злочинності. Переклад здійснений за сприяння уряду Канади 2007 р. 200 с. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 20.04.2020).

<sup>332</sup> Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

<sup>333</sup> Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

Моральні норми мають ту характерну особливість, що вони охоплюють сферу відносин, яка виходить за межі правового регулювання. Оскільки діяльність юристів глибоко втручається у сферу моралі, регулюється моральними нормами, вона, відповідно, має зіставлятися з моральними вимогами, враховувати особливості здійснення юридичної діяльності. Прикладом цих вимог та їхнього закріплення як стандарту поведінки є норми деонтологічного кодексу правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського Союзу під назвою «Довіра і моральна недоторканість». У преамбулі документа зазначено, що «на адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність»<sup>334</sup>. Очевидно, вказане вимагає вирішення певних морально-правових дилем, що виникають в діяльності адвоката.

Вказане на нашу думку стосується і сфери правоохоронної діяльності поліцейських, а взірцем закріплення таких норм деонтологічному кодексі є Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.<sup>335</sup> Є. Гіда так описує його значення для поліції: «Європейський кодекс – є деонтологічним кодексом, що містить норми, які закріплюють обов'язок належної поведінки поліцейських, їх гідну професійну поведінку, ефективність їх діяльності в європейському контексті... У діяльності міліції (*сьогодні поліції – авт.*) необхідно використовувати міжнародно-правові стандарти щодо підтримання правопорядку визначених Генасамблеєю ООН та Радою Європи», які є головними принципами діяльності поліцейських організацій, своєрідною програмою їх реформування в умовах вимог XXI ст.»<sup>336</sup>.

Норми моралі – універсальний регулятор предметом якого є усі сфери суспільні відносин, зазвичай являють собою загальний

---

<sup>334</sup> Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: Кодекс, Міжнародний документ від 01.10.1988. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_343#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text) (дата звернення: 10.08.2020).

<sup>335</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>

<sup>336</sup> Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.

принцип поведінки людей (справедливість, доброта, порядність, повага до батьків і старших), норми моралі містяться в суспільній свідомості, норми моралі охороняються внутрішнім переконанням, громадською думкою, заходами громадського впливу<sup>337</sup>. Тож деонтологічні принципи та норми (норми моралі, етичні, правові), систематизовані в деонтологічних кодексах становлять специфічний соціальний інститут нормативно-орієнтуючого характеру.

Як соціальний інститут деонтологічні норми і відповідні етичні кодекси (кодекси етики, кодекси честі, деонтологічні кодекси) дають професіоналу орієнтири в соціальній практиці, підказують як варто відповідати своїй соціальній функції, ролі, статусу при будь-яких професійних діях. Нормативно-орієнтуючі соціальні інститути відіграють у суспільній практиці професійних груп роль механізмів морально-етичної орієнтації і регуляції поведінки. Їх мета – надати поведінці і мотивації моральної аргументації, етичної основи. Такі інститути затверджують у професійній групі (корпорації) імперативні, загально-людські і групові цінності, спеціальні кодекси та етику поведінки<sup>338</sup>.

Деонтологічні кодекси слугують також орієнтиром і для громадянського суспільства, яке бажає знати і передбачати поведінку поліцейського під час виконання ним своїх службових обов'язків. Витрачаючи на утримання поліції чималі кошти, суспільство очікує від її діяльності чітко визначеного ефекту (захист від протиправних посягань на законні права та інтереси людини). Громадянське суспільство сподівається, що кадровий поліцейський буде фахівцем і діятиме винятково в законний спосіб, не порушуючи Конституції і Законів України – словом, дотримуватиметься принципу законності. Суспільство, сплачуючи податки «утримує» поліцію, має право оцінювати її роботу і вимагати відповідності виконуваним функціям. Головна моральна вимога суспільства до кадрів

---

<sup>337</sup> Кельман М. С., Возьний В. І. Загальна теорія держави і права (у запитаннях і відповідях): методичні рекомендації / упор. М. С. Кельман, В. І. Возьний. Тернопіль: «Терно-граф», 2007 р. 100 с. Вид. 4-те, із випр. і доп.

<sup>338</sup> Кукушин В. Поліції деонтологічні норми і кодекси / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1.

поліції формулюється так: «дотримуватися принципу законності і службового обов'язку». Працівники поліції за будь-яких обставин повинні дотримуватись присяги, виконувати свій службовий, обов'язок, тобто не тільки оперативно, та ефективно, а й, зважаючи на моральні норми, оберігати честь і гідність громадян та зважаючи на наслідки своєї діяльності. У системі соціальних відносин поліція і суспільство об'єктивно потребують можливості керуватися однаковими критеріями, нормами, що забезпечують взаєморозуміння, об'єктивність і оптимальність оцінки діяльності поліції. Працівники поліції є частиною суспільства, елемент його соціальної структури. Діяльність поліції має цілком важливе соціальне призначення, а її ефективність залежить і від правової культури суспільства, і від професійної правової культури поліцейських, відповідності їх діяльності нормам професійної моралі, що встановлені в деонтологічних кодексах. Система подібних норм, своєю чергою, має бути науково обґрунтована, розроблена, сприйнята суспільством і професійною групою (тобто, самими правоохоронцями) як необхідна і відповідна певній стадії суспільного розвитку, має відповідати інтересам громадян.

Ми вже зазначали, що науковці дійшли висновку про те, що система принципів та норм належної професійної поведінки працівників поліції, яка міститься в деонтологічних кодексах являється соціальним регулятором та нормативно-орієнтуючим інститутом<sup>339</sup>. Цей інститут становить предмет поліцейської деонтології. За допомогою соціальних норм (моралі та права), які містяться в деонтологічних кодексах, здійснюється спрямування, контроль та регулювання, оцінка поведінки поліцейських.

Корпоративне регулювання як вид соціального регулювання поліцейської діяльності має свої особливості (на противагу, наприклад, адміністративно-правовому регулюванню поліцейської діяльності). По-перше, до соціальних регуляторів нормативного (обов'язкового) характеру юридичної діяльності, окрім найпоширеніших – норм права, належать також моральні (морально-етичні) та корпоративні норми, що в сукупності складають «професійні»

---

<sup>339</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.

норми, які здійснюють нормативне соціальне регулювання, є підґрунтям для індивідуального соціального регулювання і дієвість яких забезпечуються, зазвичай, державою. По-друге, соціальне регулювання юридичної діяльності має обов'язковий (нормативний) характер для суб'єктів, яких стосується, – спільноти професіоналів-правників (правоохоронців, поліцейських, адвокатів). По-третє, має й інші особливості. Зокрема, передбачає впорядкування діяльності юриста шляхом надання йому компетенції – визначаючи сферу діяльності юриста і його повноваження, виражені правами та обов'язками, окреслює юридичну відповідальність шляхом надання дозволів та встановлення заборон, передбачених різними соціальними нормами<sup>340</sup>.

Отже, науково-теоретичні розробки пов'язані із деонтологічними нормами, що містяться у відповідних деонтологічних кодексах свідчить про необхідність формування підходів до їх систематизації, що зрештою і зробить їх повноцінним інститутом соціального регулювання. Вказаний процес наукового осмислення значення і структури деонтологічних кодексів, своєю чергою, засвідчує розвиток поліцейської деонтології та формування її основних положень. Такі положення якраз і мають отримати своє місце у деонтологічних кодексах поліції і стати ефективним засобом регулювання належної поведінки поліцейських.

## **6.2. Стандарти професійної етики поліції розроблені Радою Європи**

У цьому розділі йдеться про деонтологічні кодекси, розроблені як міжнародні стандарти поліцейської етики, і які є нормативними основами поліцейської деонтології.

У висновку Венеціанської Комісії від 1 грудня 2014 року щодо проекту Закону України «Про національну поліцію» у підрозділі «Міжнародні стандарти поліцейської діяльності» розділу IV

---

<sup>340</sup> Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

«Аналіз і рекомендації» зазначається, що в реформуванні поліції та розробці вказаного законопроекту наполегливо рекомендується ураховувати такі документи як ухвалений ООН Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979), ухвалені ООН Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990); Європейський кодекс поліцейської етики (2001)<sup>341</sup>. Однак вказана вимога щодо узгодження стандартів поліцейської діяльності є не лише рекомендацією міжнародних інституцій, а доктринальним підходом реформування сучасних правоохоронних органів. Про необхідність імплементації європейських деонтологічних стандартів професійної етики поліцейських у вітчизняне законодавство наголошує і низка українських науковців: О. Проневич, Ю. Римаренко, Є. Гіда, М. Маськовіта, А. Берендєєва та інші. Зокрема, О. Проневич зазначив, що «Практика організації охорони правопорядку в демократичному суспільстві та здійснення професійної підготовки персоналу поліції свідчить, що соціальна акцептованість і прогнозованість поведінки поліцейських значною мірою досягаються шляхом артикуляції та формалізації деонтологічних стандартів (морально-етичних імперативів) їх професійної діяльності та поведінки»<sup>342</sup>. Так, абсолютно зрозумілою є намагання інституцій Ради Європи до уніфікації етичних стандартів професійної діяльності поліції на міжнародному рівні. Цей процес вже має півстолітню історію.

Так, у II томі Міжнародної поліцейської енциклопедії, присвяченому «правозахисним аспектам діяльності поліції», у статті «Деонтологічні кодекси поліції» Ю. Римаренко зазначив, що відповідно до статті 63 Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. важливим є питання розроблення деонтологічних кодексів поліції в державах-учасниках Ради Європи. Такі кодекси мають бути засновані на цінностях, що лежать в основі Рекомендацій

---

<sup>341</sup> Висновок Венеціанської Комісії щодо законопроекту «Про національну поліцію» від 01.12.2014 (Висновок № GEN-UKR/260/2014 [AIC]) від 01.12.2014. *Офіційний сайт ОБСЄ*. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/131966?download=true> (дата звернення: 20.02.2020).

<sup>342</sup> Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

Комітету міністрів Ради Європи<sup>343</sup>. Тобто, йдеться про те, що положення Європейського кодексу поліцейської етики мають бути імплементовані у національні акти деонтологічного змісту. Таку думку поділяють й інші українські науковці (Є. Гіда, М. Пендюра, А. Берендєєва). Крім Європейського кодексу поліцейської етики до таких деонтологічних актів у сфері діяльності поліції на думку науковців необхідно віднести і такі документи: «Декларація про поліцію» (Резолюції ПАРЕ № 690 від 08.05.1979), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (17.12.1979), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (від 07.09.1990 р.), Звід правил захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі (Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року). А. Берендєєва вважає, що вказані вище міжнародні документи можна назвати деонтологічними засадами поліцейської етики, оскільки вони містять, окрім іншого, безпосередньо етичні норми<sup>344</sup>.

Показово, що *перший документ*, який містив поняття «правила поведінки поліцейського» і окремий розділ «Етика» (стосувався власне службовців поліції) це Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи під назвою «Декларація про поліцію» № 690 від 08.05.1979 (далі – Декларація про поліцію 1979 р.)<sup>345</sup>. Декларація про поліцію 1979 року фактично є першою спробою встановлення систематизованих морально-етичних стандартів професійної діяльності поліцейського.

Закономірно, що такий документ як Декларація про поліцію 1979 р. з'явився саме на Європейському континенті, з огляду на спроби об'єднати Європу з метою забезпечення права і свободи

---

<sup>343</sup> Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

<sup>344</sup> Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. 2016. № 2. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 87–91.

<sup>345</sup> Декларація про поліцію: міжнародний документ від 08.05.1979: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_803](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803) (дата звернення: 22.02.2020).

людини, так грубо порушених під час II Світової війни. У цьому правовому акті чітко вказано на нормативну базу, що є його основою – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (далі – Конвенція, ЄКПЛ)<sup>346</sup>. Власне саме Конвенція стала основою нормативної бази і для Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р.<sup>347</sup>. Про нього йтиметься далі.

Декларація про поліцію прийнята на основі Резолюції № 690 Ради Європи від 08.05.1979 стосується не тільки поліцейських, але й спецслужб, військової поліції, громадських формувань, які виконують поліцейські функції з підтримання правопорядку. Документ складається з преамбули і трьох розділів: «А. Етика», «В. Статус», «С.Війна та надзвичайний стан – іноземна окупація»\*. Документ адресований державам-учасникам Ради Європи. Є. Гіда відзначив, що в цьому різновиді деонтологічного кодексу «закріплені основні принципи етики поліцейської служби, норми належної поведінки поліцейського в різних ситуаціях, а також низка деонтологічних принципів організаційно-управлінських відносин керівництва і підпорядкування»<sup>348</sup>.

Аналізуючи Декларацію про поліцію 1979 року насамперед, звернемо увагу на те, що у 1-му пункті розділу «Етика», містяться «деонтологічні норми, які передбачають, що поліцейський має виконувати покладені на нього законом обов'язки, захищати своїх співгромадян і суспільство від насильницьких, грабіжницьких та інших протиправних дій»<sup>349</sup>. Якщо зважати на концепцію, що деон-

---

<sup>346</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний сайт БРУ*. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 08.02.2020).

<sup>347</sup> Європейський кодекс поліцейської етики: міжнародний документ Рекомендація Rec. (2001)10. Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року. 59 с. *Офіційний сайт*. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf> (дата звернення: 20.02.2020).

\* З огляду на процес деокупації, який має відбутися після того як Російська Федерація прибере з української території свої військові формування, вказаний розділ також має науковий інтерес для українських правоохоронців.

<sup>348</sup> Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 25. С. 20–23.

<sup>349</sup> Там само

тологічні принципи і норми є нормативно-орієнтаційним інститутом, то маємо справу з принципом деонтологічного змісту, що встановлює поняття обов'язку як важливої професійної вимоги до діяльності поліцейського. Йдеться про найважливішу категорію деонтології – обов'язок, що має тут форму деонтологічного принципу у сфері правоохоронної діяльності. Суть вказаного принципу полягає в необхідності виконання правоохоронцем професійного обов'язку захищати права і свободи людини, її законні інтереси, не зважаючи на рівень небезпеки, який мають протиправні дії. Раніше ми вже аналізували принципи поліцейської деонтології в дослідженнях Є. Гіди, однак такого принципу як обов'язок (служіння суспільству як вища мета, місія), серед них не було.

Щодо 2-го пункту Декларації про поліцію, то маємо справу з моральними категоріями такими як честь, гідність неупередженість: «Офіцер поліції має діяти чесно, неупереджено та гідно. Зокрема, він має утримуватися від будь-яких корупційних дій та рішуче виступати проти них»<sup>350</sup>. Поняття чесності та гідності відносяться до моральних категорій. Поняття чесності у тому значенні в якому його використано в Декларації про поліцію означає обов'язок поліцейського не просто говорити правду (правдивий), але також і вірність своєму службовому обов'язку (захищати права і свободи, утримуватися від їх порушення, діяти згідно з нормами права), і є протилежним поняттю брехні, обману, зокрема, зловживати правом, чинити корупційні дії.

Учені визначають поняття гідності як самоповагу людської особистості; поняття гідності тісно пов'язане з поняттям моральності. Гідність дає змогу відчути себе потрібним суспільству навіть у найнесприятливіших (небезпечних) життєвих обставинах, гідність вселяє людині впевненість у своїх силах, у своїх справах і вчинках<sup>351</sup>. Здається очевидним, що без усвідомлення своєї соціальної місії у правоохоронця (поліцейського) не було би мотивації піддавати себе ризику і небезпеці.

---

<sup>350</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>351</sup> Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серета та ін. / за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016. 358 с. С.61

Водночас щодо поняття гідності людини, то воно має доволі детальне тлумачення у правозастосовних актах, зокрема, рішеннях КСУ і належить до правових цінностей, що їх захищає Основний Закон.\*

Поняття неупередженості фактично багато в чому збігається із принципом об'єктивності і є споріднений із принципом недискримінації (стаття 11 ЄКПЛ «Заборона дискримінації»<sup>352</sup>), однак очевидно, є ширшим за нього і означає також безсторонність. Принцип недискримінації має визначення і у нормативно-правових, і правозастосовних актах, зокрема, рішеннях ЄСПЛ. Водночас принцип недискримінації хоч і не використаний в Декларації про поліцію, але буде застосований у наступному документі Ради Європи – Європейському кодексі поліцейської етики – див п. 52<sup>353</sup>.

2-й пункт Декларації про поліцію містить також положення про те, що поліцейський «має утримуватися від будь-яких корупційних дій та рішуче виступати проти них»<sup>354</sup>. Очевидно, що йдеться про встановлений законом обов'язок поліцейського не допускати корупційних діянь. Тут треба зазначити, що вказане положення є правовою нормою-забороною. Отже, таке собі співіснування в одному пункті Декларації моральних та правових норм. Дійсно теза

---

\*Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну *цінність, яка наповнює сенсом людське буття*, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68) [Див: Право на повагу до гідності: витяги з рішень Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: URL:<http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 01.04.2020)].

<sup>352</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Офіційний сайт БРВ. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004)(дата звернення: 08.02.2020)

<sup>353</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>354</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

Є. Гіді про симбіоз (*скоріше – співіснування, на нашу думку*), здається виглядає обґрунтованою.

Особливої уваги вартує деонтологічна норма спрямована на вирішення моральної дилеми пов'язаної із виконанням професійного обов'язку поліцейського, йдеться про пункти 3–9 Декларації про поліцію<sup>355</sup>. У всіх цих пунктах йдеться про поведінку поліцейського у випадку отримання ним протиправного (незаконного) наказу. Зокрема, 3-й пункт стосується невиконання наказів, щодо масових страт чи катувань, інших форм нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Здається тут усе зрозуміло – і мораль, і право, виступає проти такого протизаконного поводження з людиною, що суперечить міжнародним стандартам прав людини. Однак усе ж таки це положення (заборона масових страт чи тортур) міститься в Декларації з огляду на те, що воно розглядається не тільки як етичний обов'язок кожного поліцейського, але як політична і правова необхідність – протистояти тяжким злочинам проти людяності. В. Кальченко аналізуючи вказане положення Декларації про поліцію зазначив, що масові страти чи заборона тортур чи іншого протизаконного поводження з людиною має виключну етичну цінність для поліцейської практики<sup>356</sup>.

На нашу думку, вказана норма має усі риси правової норми-заборони абсолютного характеру і має морально-релігійне походження (стався до іншого так, як би ти хотів, щоб ставилися до тебе). Водночас вказана норма слугує формуванню почуття нетерпимості до таких злочинних діянь і обов'язок протистояти (не коритися) таким незаконним наказам. Байдуже ставлення, або сприяння таким злочинам вважається негідним поліцейського вчинком. Вказане має слугувати для нього професійним орієнтиром (морально-етичним імперативом) як ми його намагаємося зрозуміти.

---

<sup>355</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>356</sup> Кальченко В. Етика поліцейського. Заборона використання катувань / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

Питанню вирішення моральної дилеми присвячено і наступний – 4 пункт Розділу «А. Етика» поліцейський виконує, лише законні накази керівника, і не виконує протиправних наказів – очевидно, що вказана деонтологічна норма має слугувати подоланню моральної дилеми щодо виконання чи невиконання незаконного наказу керівника. Поняття «протиправності» наказу, що використовується в українських перекладах, на нашу думку, є не дуже вдалим, оскільки в англomовному варіанті Декларації про поліцію (Declaration on the Police), яка міститься на сайті ПАРЕ<sup>357</sup>, використовується термін «unlawful», тобто, незаконний.

Однак, законність чи незаконність наказу може бути усвідомлена, а далі і розтлумачена по різному (і під час дисциплінарного, і судового провадження). Наприклад, виникає питання чи законним є положення про обмеження прогулянок парком (йдеться про свободу пересування гарантовану ст. 33 Конституції України) під час карантину, якщо в державі не оголошено надзвичайний чи військовий стан? Вказане обмеження встановлено постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 № 211<sup>358</sup>. Очевидно, що поліцейський, який намагається виконати таку заборону чи навіть накладає на громадянина адміністративне стягнення, фактично суперечить Конституції України, однак не виконувати його означало б порушення припису, встановленого КМУ. Навряд чи поліцейський в Україні виступив би проти такого наказу, зважаючи, зокрема, на суспільну користь такого заходу як «карантин». Так, маємо наочний приклад, коли поліцейському доводиться вирішувати дилему між наказом виконавчої влади, яка по суті не відповідає Конституції України щодо свободи пересування (див ст. 33 Основного

---

<sup>357</sup> Declaration on the Police. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 690 (1979). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101> (дата звернення: 22.02.2020).

<sup>358</sup> Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. *Офіційний сайт КМУ*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (дата звернення: 01.04.2020).

Закону). Вирішення вказаних дилем є однією із особливостей діяльності поліцейського в Україні.

Тому в наступному (5-му пункті) вказано, що у тому випадку, коли виконання протиправного наказу може завдати серйозної шкоди, працівник поліції має вжити заходи щоб усунути таку «серйозну шкоду». Щодо цього пункту Ю. Римаренко зазначив, що етика поліцейського передбачає протистояння порушенням закону, тому він має утриматися від виконання незаконних наказів – п.п. 4, 5 Декларації про поліцію<sup>359</sup>. Крім того у випадку нерегування власного керівництва поліцейський може вийти за рамки субординації, і повідомивши не лише вище керівництво, але й вищу інстанцію<sup>360</sup>. Тож деонтологічною нормою є обов'язок правоохоронця протидіяти явно незаконним наказам\*, повідомляти про протиправні накази керівництво з метою їх припинення, а разі ігнорування керівництвом таких фактів, він має право, порушуючи субординацію повідомити про такі протиправні накази вищу інстанцію. Припускаємо, що це може стосуватися не обов'язково органів поліції, а наприклад (якщо йдеться про Україну), до ДБР чи прокуратури. Очевидно, що такий підхід, який пропонується в Декларації про поліцію зовсім не пояснює, що тоді трапиться з самим поліцейським, який вирішив піти проти системи (у нашому випадку – поліції), але наступна норма власне вже містить правові гарантії, що мали би бути надані такому поліцейському – ні кримінальні, ні дисциплінарні заходи не можуть бути застосовані до поліцейського, який відмовився виконувати протиправний наказ – пункт 7 Декларації про поліцію<sup>361</sup>.

На нашу думку вказане положення можна вважати деонтологічною нормою-гарантією, в основі якої лежить правовий принцип

---

<sup>359</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>360</sup> Римаренко Ю. Декларація про поліцію/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

\* В українському Законі про поліцію у ч. 2 ст. 8 вказано таке: «Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази».

<sup>361</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

законності. Однак тут потрібно мати на увазі, що публічний службовець діє за принципом дозволено, лише те, що чітко передбачено законом. Так, імплементація вказаної норми гарантії у деонтологічній кодекси Національної поліції України могло б збалансувати обов'язок поліцейського виконувати накази вищого керівництва (згідно з субординацією), і з положенням кодексу про непадкорення виконанню незаконного наказу, чи його невиконанню.

Пункт 8 мав би слугувати уточненню деонтологічної норми про обов'язок поліцейського відмовитися від виконання явно незаконного наказу (такого, що суперечить Закону) в контексті стеження, утримання під вартою осіб, які не вчиняли правопорушення<sup>362</sup>. Зрозуміло, що вказані в пункті 8 Декларації (незаконне вистежування, арешт, утримання під вартою чи транспортування особи, яка не вчиняла правопорушень та не підозрюється у їх вчиненні) усі врегульовані законодавством, то який сенс було їх закріплювати в деонтологічному кодексі. На нашу думку тут річ в тому, що вказана норма адресована також і громадянському суспільству, яке має право здійснювати громадський контроль за поліцією і здійснювати громадський осуд (наприклад у формі масових протестів) чи навпаки надавати підтримку поліції. Вказане має місце, наприклад, з українськими громадянами в Криму, яких російські поліцейські переслідують за вказівкою влади у зв'язку з фабрикуванням справ проти останніх. Щодо цього, існує низка скарг України проти Росії до ЄСПЛ<sup>363</sup>. Можливо така норма слугувала б певним стримуючим елементом для таких незаконних дій поліції. То ж такі положення мають і справді характер деонтологічної норми і мають бути закріплені у відповідних деонтологічних кодексах. Така норма сприяє вирішенню моральної дилеми – брати участь у незаконному затриманні громадянина, чи свідомо порушити наказ керівництва, і відповідно, самому бути притягнутим до юридичної відповідальності.

Ще один важливий пункт Декларації про поліцію – це пункт 12, який потребує наявності морального почуття стриманості під час застосування сили: поліцейський «ніколи не може використо-

---

<sup>362</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>363</sup> Захист інтересів України в ЄСПЛ (справи проти Росії в ЄСПЛ). Міністерство юстиції України. Офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення 04.04.2020).

увати більше сили, ніж це є розумним»<sup>364</sup>. Тобто, поліцейський не може дозволити собі напади навіть справедливої люті чи помсти до особи злочинця чи правопорушника. Вказане є і деонтологічною нормою, і правовою нормою, оскільки перевищення (вихід за межі дозволеного застосування) сили поліцейським, однозначно буде трактовано проти нього і матиме для нього ж такі негативні наслідки.

Ми звернули увагу на цю норму, оскільки станом на 1979 рік спеціального акта, який би встановлював таку заборону ще не існувало, а Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання під егідою ООН була прийнята лише 10 грудня 1984 р., Хоча відповідна норма вже існувала в ЄКПЛ – ст. 3 «Заборона катування»<sup>365</sup>.

Ми вже зазначали, що характерною рисою актів деонтологічного змісту є наявність у них правових та моральних норм або ж йдеться навіть про їх симбіоз у деонтологічних нормах. Як зазначено в навчальному посібнику з юридичної деонтології, саме на основі морального вибору правоохоронець визначає свою лінію поведінки і приймає рішення в межах закону, яке б не суперечило потребам та інтересам суспільства<sup>366</sup>. Якщо мається на увазі мораль, що є механізмом регулювання професійної діяльності, то йдеться про систему вимог до поліцейського у зв'язку зі здійсненням ним професійного обов'язку (відповідальність щодо прийнятих рішень, чесність, порядність, рішучість).

Однак, якщо проаналізувати розділ «Етика» Декларації про поліцію можна дійти висновку про те, що у вказаному документі все ж таки домінують правові норми та заборони, що характерно для нормативно-правового регулювання суспільних відносин. Водночас тут є присутні і моральні настанови, які акцентують на моральних якостях необхідних для кожного поліцейського. Зокрема, такі як рішучість, чесність, гідність, неупередженість

---

<sup>364</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>365</sup> Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний сайт БРУ*. URL: [zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 08.02.2020).

<sup>366</sup> Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія: навч. посіб. Київ: ВІРА-Р; Дакор, 2000. 506 с.

(об'єктивність). На перший погляд Декларація про поліцію більше відповідає актам, що встановлюють правила поведінки у сфері професійної діяльності (у цьому випадку діяльності правоохоронних органів, зокрема поліції). Зрештою, це випливає з тексту преамбули вказаного документа, де зазначається, що правила поведінки службовців поліції мають бути достатньо точно визначені – див. пункт 2 преамбули<sup>367</sup>. Водночас у пункті 4-му преамбули Декларації про поліцію зазначено, що для всієї системи захисту прав людини в Європі «пішло б на користь, якби існували загальновизнані норми, що стосуються професійної етики поліції, враховували принципи прав людини та основоположних свобод»<sup>368</sup>. Тобто Декларація про поліцію закликає держави-учасниці до розробки в межах національних правових систем норм у сфері професійної етики поліції, обґрунтовуючи це тим, що бажано аби поліцейські мали моральну та фізичну підтримку суспільства, якому вони служать – див. пункт 5 Декларації про поліцію<sup>369</sup>.

Ще одним важливим правилом, що має нормативний зміст є правова норма про неприйнятність служби в поліції осіб, які перебуваючи на службі в поліції, порушували права людини, або працювали у підрозділах поліції, розформованих у зв'язку з антигуманною практикою.

Очевидно, що вказане правило є і правовим і морально-етичним імперативом, оскільки містить чітко висловлену заборону, а його структура відповідає – структурі правової норми, що містить гіпотезу, диспозицію і санкцію. Водночас це правило має і моральну природу – злочинець не може бути в той же момент і правоохоронцем. Це правило є вельми актуальним для всієї правоохоронної системи України, з огляду на майбутній процес деокупації ОРДЛО чи Криму\*.

---

<sup>367</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>368</sup> Там само.

<sup>369</sup> Там само.

\* Іноді в Україні звучать заклики проросійських політичних сил залучити до спільного патрулювання кордону України (та що сьогодні не є під контролем українського уряду) представників незаконних військових формувань ОРДЛО, тобто російських найманців. Така пропозиція є *аморальною і суперечить* стандартам професійної етики правоохоронної діяльності.

*Європейський кодекс поліцейської етики (2001)*. Наступним кроком Ради Європи щодо уніфікації процесу формування вимог до професійної етики став власне Європейський кодекс поліцейської етики (2001).<sup>370</sup> Цей міжнародний документ став таким собі граалем натхнення для авторів, які підготували Міжнародну поліцейську енциклопедію (для нас вона також стала вагомим джерелом дослідження). У цьому акті деонтологічного змісту уже міститься поняття «кодекс» в самій його назві, що дає нам підстави використовувати загальний термін «деонтологічний кодекс» щодо цього документа – Європейського кодекса поліцейської етики 2001 року. Як зазначив О. Проневич «положення Декларації про поліцію значною мірою конкретизовано та поглиблено в Європейському кодексі поліцейської етики. ... У Європейському кодексі поліцейської етики наголошено на об'єктивній зумовленості *морально-етичних імперативів* соціальною місією поліцейських як «професійних борників права і постачальників послуг для громадськості» та інституційною специфікою поліції як публічного органу» [с. 107].<sup>371</sup>

Важливим аспектом викладання поліцейської деонтології є осмислення процесу уніфікації етичних стандартів поліцейської діяльності на міжнародному рівні та їх імплементації в національне законодавство.

Щодо цього доречним вбачається обґрунтування такого процесу зроблене в вступі Пояснювального меморандуму до Європейського кодексу поліцейської етики (2001) і творчо осмислене Ю. Римаренко у вступі (с.10) до 1-го тому Міжнародної поліцейської енциклопедії: «Багато європейських країн реорганізують свої поліцейські структури для сприяння та консолідування демократичних цінностей. Вони також прагнуть забезпечити єдині норми для дій поліції, які б діяли попри національні кордони, для того, щоб виправдати очікування європейців, які стають дедалі мобільнішими та розраховують на однаково справедливе і передбачуване поводження з ними з боку поліції, та для того, щоб підсилити потенціал для співпраці і, отже, ефективність у боротьбі з міжнародною зло-

---

<sup>370</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>371</sup> Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

чинністю. Створення кодексу також спрямоване на досягнення поставленої Радою Європи мети – досягнення більшої єдності між її членами»<sup>372</sup>. Отже, йдеться про створення таких стандартів професійної етики, що слугували прозорості діяльності поліції та стали основою для політичної інтеграції Європейського континенту.

Наступним аспектом, що є важливий для формування стандартів етики професійної діяльності поліції, зокрема, і для формування поліцейської деонтології загалом, є осмислення значення таких актів деонтологічного змісту. У Європейському кодексі поліцейської етики чітко вказано: «довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням та поведінкою з громадськістю, зокрема, їх повагою до людської гідності та основоположних прав і свобод особи, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини»<sup>373</sup>. У міжнародній поліцейській енциклопедії з цього приводу зазначено, що поліція не завоює такої довіри, прихильності та поваги допоки служба та особи не будуть продовжувати демонструвати цінності та стандарти, яких суспільство чекає від нас (поліції – *авт.*). Студенти також мають зрозуміти, що йдеться про міжнародні стандарти прав і свобод людини, зафіксовані, зокрема, в ЄКПЛ. Відданість поліцейського справі захисту прав і свобод людини формує довіру громадян до поліції. Так, саме поняття «довіри» (власне довіри населення до поліції) є ще одним морально-етичним імперативом на основі якого формуються деонтологічні принципи поліцейської діяльності.

Поняття довіри до поліції пов'язане, на нашу думку, із забезпеченням прозорості (зокрема можливості цивільного контролю за її діяльністю) і передбачуваності в її діяльності. Так у п. 4 розділу «Правові основи поліції відповідно до верховенства права» зазначено, що законодавство про поліцію має бути зрозумілим, доступним і точним<sup>374</sup>. Вказане очевидно стосується і кодексів поліцейської етики – вони мають бути сформульовані так, щоб громадянин

---

<sup>372</sup> Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1231 с.

<sup>373</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>374</sup> Там само.

міг чітко усвідомити належною є поведінка поліцейського чи ні. Йдеться про одну зі складових верховенства права – правову визначеність (несуперечність) законодавчого акта чи системи законодавства загалом. Отже, можна, на нашу думку, виокремити ще один деонтологічний принцип який можна сформулювати як *«зрозумілі для громадянина і достатньо точні»*, яка очевидно має бути властива деонтологічним нормам. Вказане необхідне для того щоб громадянин міг передбачити наслідки який має та чи інша норма (стосується як норми закону так і морально-етичних чи деонтологічних норм) у випадку її невиконання.

Зазначені вище принципи стають зрозумілішими, коли їх співставити з *принципом упізнаваності* (особистої ідентифікації) поліцейського – п. 14 Європейського кодексу поліцейської етики<sup>375</sup>. З огляду на події на майдані 2013–2014 рр., коли поліція ховаючись за щитами та шоломами без розпізнавальних знаків лупцювала людей під час Революції Гідності вказане положення було імплементовані в українське законодавство і тепер поліцейський має особистий жетон, що містить інформацію для його ідентифікації. Такий підхід власне уможлиблює справжню реалізацію принципу відповідальності поліцейського за власні вчинки. Так, можливість громадянина ідентифікувати особу поліцейського є ще одним принципом поліцейської деонтології (мається на увазі принцип прозорості), який отримав підтвердження своєї необхідності в умовах Революції Гідності. Очевидно, що за допомогою таких історико-правових екскурсів у недалеке минуле набагато легше пояснити необхідність запровадження принципу упізнаваності поліцейського в деонтологічні кодекси та нормативно-правове регулювання їхньої діяльності. Можливість бути підданим громадському осуду є важливою складовою поліцейської деонтології і відповідних норм деонтологічних кодексів. Вказані норми разом із правовою можливістю притягувати поліцейського до юридичної відповідальності на загальних підставах посилює соціальне навантаження цієї професії і значення деонтологічних кодексів.

З огляду на тему нашого дослідження вважаємо за необхідне з'ясувати не лише причину і мету появи такого документа як Євро-

---

<sup>375</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

пейський кодекс поліцейської етики, але й пояснити історію його створення. Процес розроблення цього документа розпочався у 1998 році, коли Рада Європи був створений Експертний комітет з поліцейської етики та проблем діяльності поліції (PC-PO) під керівництвом Європейського комітету з проблем злочинності (CDPC). Принципово, що у розробці такого документа брали участь представники поліції, міністерств внутрішніх справ, юстиції, прокуратури та суду держав-учасниць Ради Європи. Зокрема, зазначається, що «Комітету експертів довелося здійснити дослідження з поліцейської етики в широкому сенсі цього слова з урахуванням таких питань: роль поліції в демократичному суспільстві та її місце в системі кримінальної юстиції; завдання поліції в межах верховенства права: запобігання злочинності, виявлення злочинів тощо; контроль за поліцією»<sup>376</sup>. Далі вказано, що Комітет експертів проаналізував ті питання етики поліції, які стосувалися деяких ситуацій, які є у щоденній поліцейській діяльності, наприклад, під час допитів чи під час виконання інших завдань з розслідування правопорушень, застосування примусу, дискреційні повноваження поліції. Як зазначив Ю. Римаренко, експертний комітет мав вивчати ті аспекти деонтології поліції, що стосуються повсякденних ситуацій поліцейської діяльності. Дискреційні повноваження поліції мають також розглядати деонтологічні аспекти управлінської діяльності у поліції загалом та їх виконання у поліцейській діяльності.

У пояснювальному меморандумі до вказаного документа зазначається, що він був створений з урахуванням Декларації про поліцію 1979 року, Кодекса поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979). Крім того, під час здійснення цієї правотворчої роботи комітет опирався на ЄКПЛ, Європейську конвенцію про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання 1987 року<sup>377</sup>. Він має також зважати на роботу Комітету експертів з партнерства з запобігання злочинності (PC-PA), а також інших відповідних заходів Ради Єв-

---

<sup>376</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>377</sup> Європейська конвенція про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання: Ради Європи, Міжнародний документ від 26.11.1987. *Офіційний сайт БРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_068](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068)(дата звернення: 04.04.2020).

ропи. Далі зазначено, що результатом цієї роботи стати рекомендації з поліцейської етики для держав, що реформують свої поліцію (наприклад, Україна – хоч, представники від нашої держави і не брали участі в розробленні вказаного акта) або розробляють внутрішньодержавні кодекси поліцейської етики.

Водночас важливою методологічною настановою є необхідність щодо урахування відмінностей між етичними кодексами, кодексами професійної поведінки та дисциплінарними кодексами. У самому документі вказано, що власне етичні кодекси ураховували наступні правила професійної поведінки поліцейського закріплені у таких міжнародних стандартах:

- Резолюція (78) 62 щодо ювенальної злочинності та соціальних перетворень;
- Рекомендація R (79) 17 щодо захисту дітей від жорстокого поводження;
- Рекомендація R (80) 11 щодо досудового утримання осіб під вартою;
- Рекомендація R (83) 7 щодо участі громадськості в політиці боротьби зі злочинністю;
- Рекомендація R (85) 4 про насильство в сім'ї;
- Рекомендація R (85) 11 щодо статусу потерпілого в рамках кримінального права та процедури;
- Рекомендація R (87) 15 щодо регламентування використання персональних даних в діяльності поліції;
- Рекомендація R (87) 19 щодо організації з запобігання злочинності;
- Рекомендація R (88) 6 про соціальне реагування на ювенальну злочинність серед молоді з сімей мігрантів;
- Рекомендація R (96) 8 щодо кримінальної політики в Європі в часи змін;
- Рекомендація R (97) 13 щодо залякування свідків і прав захисту;
- Резолюція (97) 24 про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією;
- Рекомендація R (99) 19 щодо медіації у карній сфері;
- Рекомендація Rec (2000) 19 про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції;

- Рекомендація Rec (2000) 20 про роль раннього психосоціального втручання в попередженні протиправної поведінки;
- Рекомендація Rec (2000) 21 про свободу здійснення правничої професії;
- Загальнополітичні рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості<sup>378</sup>.

Нам є цілком зрозумілим намагання розробників Європейського кодексу поліцейської етики відділити інструкції і правила, що існують як певні механізми захисту прав людини власне від етичних кодексів поліції, що містять морально-етичні імперативи, які застосовуються для формування етики професійної поведінки поліції. Однак ніяких таких критеріїв для цього розмежування Європейський кодекс поліцейської етики не містить. Очевидно, вказане вже є завданням поліцейської деонтології.

Мабуть чи не вперше в Україні, хто з фахівців намагався пояснити проблему змісту норм, які містяться в деонтологічних кодексах поліції, спробував зробити Ю. Римаренко. Він зазначив, що поняття «етики», що вживається в контексті Європейського кодексу поліцейської етики означає комплекс цінностей, принципів і вимог, який дає змогу регулювати здійснення професійної діяльності: «Слово «етика» є своєрідною спробою відображення повсякденної етики у вигляді потреб та дилем будь якої публічної організації. Європейський кодекс поліцейської етики – це сукупність принципів і напрямів для визначення цілей поліції, її функціонування та контролю над нею у демократичних суспільствах, де функціонує правова держава та дотримуються права людини»<sup>379</sup>. Крім того науковці звертають увагу на важливий моральний аспект в діяльності поліції, який імплементований у цей кодекс – суспільство схвалює здійснення поліцією законних повноважень, допоки вважається, що поліція виконує свої повноваження прийнятними з етичного погляду способами заради гідних демократичних цінностей. Це означає, що поліція як інститут має бути відповідальною

---

<sup>378</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>379</sup> Римаренко Ю. Європейський кодекс поліцейської етики. Етика чи право. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1.

перед цивільною владою – див. п. 13 Європейського кодексу поліцейської етики<sup>380</sup>. На нашу думку до принципів поліцейської деонтології можна було б віднести такі – принцип відповідальності поліції перед цивільною владою, або, громадянський (цивільний) контроль за поліцією. Зрештою вказане є одним із принципів діяльності Національної поліції України (див. Розділ VIII «Громадський контроль поліції»).

Якщо проаналізувати Закон України про поліцію то така норма є абсолютною новелою для української правової системи, але все ж міститься в ст. 87 «Прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції» Закону України «Про національну поліцію»<sup>381</sup>.

Відтак Ю. Римаренко вважає, що положення кодексу поліцейської деонтології змушують замислитися над тими цінностями, які власне і захищає поліція як інститут. Якщо проаналізувати Європейський кодекс поліцейської етики, то до таких найважливіших суспільних цінностей, які становлять основну мету діяльності поліції є закріплена у розділі I «Цілі поліції», це, зокрема, підтримка публічного спокою демократичного суспільства, захист і дотримання основоположних прав і свобод людини, зокрема, закріплених в ЄКПЛ, запобігання та протидія злочинності, виявлення злочинів, надання допомоги і послуг суспільству. Крім цього кодекси поліцейської етики допоможуть захистити правохоронця від невинуватих і дріб'язкових претензій щодо встановлених правил поведінки. Наприклад, що стосується правової можливості обмеження деяких прав і свобод на підставі закону – див. пп. 41, 54<sup>382</sup>.

Ще одним важливим принципом поліцейської діяльності може бути на нашу думку, компетентність поліцейського, яка передбачає оволодіння низкою професійних якостей, на які вказано в пункті 23 Кодексу, а саме: бути в змозі виявляти ясність судження, зрілість, справедливість, лідерські якості. Очевидно, що такі риси характеру набуваються у процесі здобуття спеціальної освіти поліцейським, то ж заклади вищої освіти системи МВС якраз

---

<sup>380</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

<sup>381</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

<sup>382</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

і є відповідальними за формування відповідних рис характеру поліцейського.

Ми уже зазначали, що в Декларації про поліцію одною з деонтологічних вимог поліцейського є неупередженість (об'єктивність)<sup>383</sup>. Водночас порівняно з Декларацією про поліцію 1979 року принцип неупередженості був розширений і застосовується у поєднанні із принципом недискримінації: «Поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінації»<sup>384</sup>. Зрозуміло, що поліція під час припинення правопорушень не має висловлюватися щодо особи з питання про винуватість як з огляду на принцип презумпції невинуватості, так і з огляду на її функціональне призначення – поліція не засуджує, а охороняє і захищає, правосуддя здійснює суд. Водночас принцип недискримінації є доволі новим для українського соціуму, так, на нашу думку, його роз'яснення в деонтологічних кодексах з позиції заборони поліцейському діяти з таких мотивів як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, приналежність до етнічних меншин, майновий стан, до осіб з особливими потребами, статева орієнтація чи вік особи, на нашу думку було би правильним. Останнє однак, не має перешкоджати можливості поліцейському урахувувати потреби жінок чи людей з особливими потребами у своїй діяльності. Тож принцип недискримінації варто було б імплементувати і в деонтологічні кодекси правоохоронних органів в Україні.

### **6.3. Стандарти професійної етики правоохоронців, розроблені в межах діяльності ООН**

Перший документ глобального (універсального) рівня у сфері професійної етики правоохоронних органів був прийнятий на основі Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979

---

<sup>383</sup> Декларація про поліцію 1979 р.

<sup>384</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку»<sup>385</sup>.

Кодекс безпосередньо регламентує поліцейську діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, застосування тортур і протидії корупції. Кодекс створений з метою використання його положень у національному законодавстві держав і для того, щоб ним могли керуватися всі посадові особи, що забезпечують правопорядок, вказано в його преамбулі<sup>386</sup>. Тобто йдеться про упровадження міжнародних стандартів поведінки правоохоронців в національну правову практику і це є надзвичайно важливо, адже положення цього документа були покладені в основу низки професійно-етичних кодексів поліції різних держав, зокрема, США, ФРН, Франції, Північної Ірландії (англійський домініон) інших західноєвропейських країн. В. Кукушин наголошуючи на його важливому методологічному значенні вказав: «Авторитет цього документа, його загальноновизнана міжнародним співтовариством практична вага варта десятків чисто теоретичних аргументів на користь поліцейської деонтології».

І справді, будучи підписантом підсумкового документа Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15.01.1989, Україна відповідно до п. 23.3 взяла на себе обов'язок дотримуватися Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року<sup>387</sup>. Тобто, йдеться про необхідність імплементації його положень до деонтологічних кодексів правоохоронних органів України відповідно до принципу

---

<sup>385</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку. Генеральна Асамблея, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН. 17.12.1979. *Офіційний сайт БПУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282) (дата звернення: 22.03.2020)

<sup>386</sup> Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. Ю. І. Римаренко, Ю. Я. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. К., 2002. 128 с.

<sup>387</sup> Віденська зустріч держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15.01.1989. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Витяг). *Офіційний сайт БПУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_081](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081) (дата звернення: 04.05.2020).

міжнародного права – *pacta sunt servanda* (договори потрібно виконувати).

Головна увага цього Кодексу зосереджена на питанні захисту прав людини та створенню юридичних і моральних застережень від зловживання владою поліцейських чи інших службовців на яких покладено обов'язок підтримувати правопорядок. О. Кривов'яз, яка також досліджувала Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. вважає, що «Кодекс поведінки містить саме деонтологічні норми та належить до категорії міжнародних документів рекомендаційного (нормативно-орієнтуючого) характеру.

Підтвердженням цього є пункт в) Резолюції 34/169, у якому зазначено, що ефективна підтримка етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку залежить від існування добре продуманої, усюди прийнятої і гуманної системи законів. У Резолюції зазначено, що норми не мають практичної цінності, поки їх зміст і значення за допомогою навчання та підготовки чи шляхом здійснення контролю, не стануть частиною особистого переконання будь-якої посадової особи з підтримання правопорядку»<sup>388</sup>. Очевидно йдеться про внутрішній імператив службового обов'язку який С. Сливка вважає одним із найважливіших категорій юридичної деонтології.

**Деонтологічні вимоги, викладені у Кодексі підкреслюють взаємозв'язок моральних та правових норм у системі соціальних норм професійної групи поліцейських.**

Вочевидь ми не можемо не звернути увагу на те, що стаття 1 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. «Службовці органів правопорядку мають завжди виконувати обов'язки, покладені на них законом, служачи суспільству та захищаючи всіх людей від протиправних діянь, відповідно до високого рівня відповідальності, якої вимагає їх професія»<sup>389</sup> і стаття 1

---

<sup>388</sup> Кривов'яз О. В. Характеристика деонтологічних стандартів забезпечення правопорядку у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang](http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang) (дата звернення: 01.05.2020).

<sup>389</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

Розділу «А. Етика» Декларації про поліцію\* є майже аналогічними за змістом і наголошують на ставленні до обов'язку правоохоронців – служити суспільству та захищати права і свободи людини, громадянина. Очевидно йдеться про необхідність осмислення поліцейським балансу між суспільним інтересом і суб'єктивним правом, що напевно має морально-правове підґрунтя, адже в деяких випадках поліцейському доведеться робити вибір між суспільними інтересами і інтересом окремої особи. Зайве говорити, що така дилема може з одної сторони призвести до корупційних діянь на користь окремих осіб, з іншої до ігнорування інтересів окремої особи.

Так, морально-правова складова цієї норми, мала би встановити, додатково до законодавчого регулювання, і певні моральні застереження чи настанови щодо балансу між інтересами особи та суспільства. Тож питання про конфлікт інтересів мало би стати ще одним пунктом таких етичних стандартів, однак окрім наголошення на протиправності таких дій у Кодексі, втім якихось моральних настанов тут не зроблено – див. ст. 7 Кодексу<sup>390</sup>.

Як ми вже зазначали на прикладі Кодексу поведінки осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Ю. Римаренко спробував пояснити основні положення типового кодексу поліцейської деонтології. Учений виокремлює три основні аспекти такого кодексу: морально-етичний, правовий, організаційно-управлінський. Тобто, такі деонтологічні кодекси не можна вважати лише моральними, чи винятково правовими, чи лише організаційно-управлінськими. На думку Ю. Римаренка, Кодекс поведінки осіб з підтримання правопорядку 1979 р. є деонтологічним кодексом в силу його *звернення до громадян*, службового обов'язку, моральної вимоги поводити себе під час здійснення поліцейських повноважень, належним чином служачи суспільству і захищаючи його від протиправних посягань, поєднуючи так регулятивний потенціал моралі та права.

Саме про це йдеться у статті 1 Кодексу, яка несе основне моральне навантаження, спрямоване передусім на правоохоронця.

---

\* Офіцер поліції повинен виконувати свої обов'язки, покладені на нього законом, захищаючи своїх співгромадян і суспільство від насильства, хижих та інших шкідливих дій, визначених законом [Декларація про поліцію 1979 р.].

<sup>390</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

Така деонтологічна норма спрямована і до правоохоронця, і до людини, яку він має захищати, має допомогти осмислити їхній взаємозв'язок, власне як членів громадянського суспільства. Це ще раз підтверджує нашу тезу, що деонтологічні норми спрямовані не лише до професійної групи, але і до соціуму, який має і контролювати і підтримувати правоохоронця, який чинить згідно з моральними та правовими нормами, чи навпаки. Особливо чітко це відображено в статті 2 Кодексу, де вказано, що «При виконанні своїх обов'язків службовці органів правопорядку мають поважати і захищати людську гідність, підтримувати та захищати права людини стосовно всіх осіб». Тож остання – 8 стаття Кодексу мотивує правоохоронця захищати норми встановлені в Кодексі «прикладуючи для цього усі свої зусилля»<sup>391</sup>.

І дійсно Кодекс вимагає від правоохоронця виняткових зусиль, і насамперед моральних зусиль, адже для того, щоб повідомити керівництво чи компетентні органи про порушення професійної етики колегами, потрібні неабиякі міцні моральні переконання, очевидно, наражаючи себе на небезпеку. Тобто цей Кодекс (як й інші проаналізовані нами акти деонтологічного змісту) спрямований на вирішення певних дилем у практичній діяльності правоохоронця, зокрема, нетерпимого ставлення до порушення професійної етики. Чи є таке завдання здійсненним з огляду на протиріччя, які може викликати така ситуація є складним питанням, із яким правоохоронцеві доведеться визначатися самостійно.

Однак, очевидним здається те, що деонтологічний кодекс встановлює підстави для моральної і правової підтримки правоохоронця, який готовий виступити проти порушень вимог професійної етики, серед яких діяння передбачені статтею 5 – катування чи жорстоке і нелюдське ставлення до людини, що принижує її гідність<sup>392</sup>. Зрозуміло, щоб захистити таку моральну категорію як «гідність» треба її зрозуміти. Нетерпиме ставлення правоохоронця (зокрема, поліцейського) до таких протиправних діянь означає можливість невиконання наказу, що стосується їх вчинення (катування або жорстоке, нелюдське, або таке, що принижує гідність люди-

---

<sup>391</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

<sup>392</sup> Там само.

ни поводження або покарання). Здається, що вказівка на принцип (чи звернення до принципу) верховенства права та принцип законності, які є основоположними (загальними) правовими принципами сучасної юриспруденції, було би незайвим у деонтологічному кодексі задля пояснення обов'язку утриматися від виконання явно незаконного чи злочинного наказу.

Вказана деонтологічна норма про невиконання явно злочинного наказу, означає, що в разі отримання такого наказу чи здійснення таких дій, будь якою службовою особою, дає поліцейському моральне право і правовий обов'язок виступити проти, і не допустити цього. Це також означає, що правоохоронець має повідомляти керівництво чи вищі інстанції про такі вчинки своїх колег, якщо такі мали місце. Вказане підтримується моральними нормами зокрема і не суперечить професійній етиці, а навпаки. Так, Кодекс ніби пропонує відповідь на дилему, яка виникає в процесі професійної (службової) діяльності поліцейського – зробити вигляд ніби нічого не сталося, чи спробувати змінити ситуацію. Це звісно стане особистим вибором правоохоронця, але з огляду на такий Кодекс він розумітиме – і мораль, і право на його стороні, якщо він виступить проти таких, перелічених в статті 5 Кодекса ганебних дій, що кваліфікуються як злочин. «Правовий зміст Кодекса обумовлений правовим характером цього міжнародного документа та сферою відносин, в якій здійснюють свою регулятивну функцію моральні норми, реалізуються принципи професійної етики»<sup>393</sup>.

Тому доречно зазначив Ю. Римаренко, що морально-етичний зміст деонтологічних норм виявляється в тому, що цей кодекс звернений до таких моральних категорій як гідність, страждання, стимули, таємниця, повага, моральна підтримка, моральне кредо, моральна поведінка, моральна відповідальність. Усвідомлення їхньої цінності правоохоронцем як авторитетних морально-етичних і правових норм залежатиме, чи буде таке явище як виконання незаконних наказів (наприклад тих, що передбачені статтею 5 Кодексу)

---

<sup>393</sup> Римаренко Ю. І. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект) / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

розповсюдженням явищем, чи окремими випадками, з якими бореться і суспільство, і правоохоронна система. На нашу думку, моральний обов'язок правоохоронця виступити проти незаконного наказу та не виконувати його підсилена моральною нормою про повагу до права, і його суспільної цінності. Така поведінка є моральною і узгоджується із приписами деонтологічних кодексів, вказане мало б чітко артикульовано у деонтологічних кодексах поліції в Україні.

Цікавим і неоднозначним з погляду моральності є положення про можливість правоохоронців інформувати органи наділені функціями контролю щодо порушення правил професійної етики. У коментарі до ч. 2 ст. 8 Кодексу «Службовці органів правопорядку, які мають підстави вважати, що сталося або може статися порушення цього Кодексу, мають повідомити про це своє керівництво, і, в разі потреби, інші відповідні органи або органи, наділені повноваженнями з контролю або вжиття заходів правового захисту»<sup>394</sup>. У пункті d статті 8 зазначається, що може бути прийнятним інформування засобів масової інформації про факти порушення норм деонтологічних кодексів, оскільки саме ЗМІ виконують функції контролю громадянського суспільства за діями представників влади, у цьому випадку – поліції. Вказане положення, на нашу думку, актуалізує питання про формування механізму відповідальності за порушення норм деонтологічних кодексів як норм професійної етики. Вказана проблема потребує окремого дослідження, але саме з цього питання ми не знайшли наукових праць, що означає можливість проведення таких досліджень на перспективу.

Організаційно-управлінський аспект Кодексу і рекомендації виявляються насамперед у конкретних службових обов'язках суб'єктів правопорядку, і теж слугують роз'ясненню належної поведінки правоохоронця і суспільству, і всієї професійної групи.

*Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (1990 р.).* Одне із важливих положень Кодексу поведінки осіб з підтримання правопорядку 1979 р. стосується морально-етичних проблем пов'язаних із застосування сили поліцією, зокрема вогнепальної зброї «Стаття 3.

---

<sup>394</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

Службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворой необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їх обов'язків»<sup>395</sup>. Указане положення професійної етики правоохоронців міститься в усіх проаналізованих нами актах деонтологічного змісту Ради Європи та ООН що стосуються діяльності правоохоронних органів. Однак найбільш деталізованим це положення у такому документі як «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку» (далі – Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї органами правопорядку)<sup>396</sup>. З'ясовуючи місце вказаного документа в системі деонтологічних норм, необхідно зважити на те, що в Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї органами правопорядку міститься посилання на статтю 3 Кодексу поведінки службовців органів правопорядку щодо застосування сили та зброї правоохоронцями<sup>397</sup>. Тобто вказані документи є взаємопов'язаними в контексті встановлення стандартів правоохоронної діяльності, зокрема, застосування сили (вогнепальної зброї) проти особи (осіб). Крім того в пункті 1 «Загальних положень» Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї органами правопорядку вказано, що в розробці законодавства щодо застосування сили та вогнепальної зброї влада держави «зобов'язана постійно тримати в полі зору питання етики, пов'язані з застосуванням сили та вогнепальної зброї»<sup>398</sup>. Вказане є цілком логічним з огляду на те, що це питання пов'язане із найважливішою правовою цінністю – право людини на життя, яка в тім не є абсолютною категорією (див частину другу статті 3 ЄКПЛ). Тобто, застосування вогнепальної зброї поліцейським зводиться до випадку, коли це необхідно, для захисту життя іншої особи (зокрема життя правоохоронця).

---

<sup>395</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

<sup>396</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку: ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт БРВ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334)

<sup>397</sup> Кодекс поведінки посадових осіб з підтримки правопорядку 1979 р.

<sup>398</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990.

Тому якщо узагальнити правові норми, що містяться в цьому документі – то воно виглядає як вимога до правової можливості застосування сили та вогнепальної зброї лише у випадку крайньої необхідності, і в тому обсязі у якому це необхідно для виконання їхніх (правоохоронців) обов’язків. Крім того, можливість застосування сили та вогнепальної зброї може бути покладена на розсуд окремого правоохоронця навіть попри сувору регламентацію цього внутрішнім законодавством держави. Це саме той випадок, коли ефективне дотримання морально-етичних вимог і правових норм службовцями органів правопорядку залежить від добре продуманої та гуманної системи законодавства, як це зазначено у Резолюції ГА ООН 34/169 від 17.12.1979, якою був прийнятий Кодекс поведінки службовців органів правопорядку 1979 р.

У пункті 4 Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї органами правопорядку міститься положення, що передбачає можливість використання дискреційних (діяти на власний розсуд після оцінки ситуації, що склалася) повноважень у застосуванні сили і зброї: «Службовці органів правопорядку при виконанні своїх обов’язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перші ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними, або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату»<sup>399</sup>. Зрозуміло, що не можливо передбачити абсолютно всі ситуації, коли можуть виникнути підстави до застосування сили чи зброї. Тож поняття «наскільки це можливо», або ж як у другому реченні 4-го пункту «можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними» власне і передбачають можливість правоохоронцеві діяти на власний розсуд. Так, застосування сили чи зброї залежатиме від професійної підготовки та морально-етичних цінностей, які є домінуючими для конкретної особи правоохоронця. Очевидно, якщо правоохоронець усвідомлює право особи на життя як вищу правову цінність його дії

---

<sup>399</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990.

будуть одними (наприклад, нанесення не смертельного поранення правопорушнику), а якщо серед переконань особи правоохоронця превалюють інші цінності ніж вказані, то можливість застосування чи незастосування сили, або зброї, можуть мати абсолютно різні наслідки. Так, у пункті 18 Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї органами правопорядку вказується, що під час відбору набору на посади правоохоронця мають існувати відповідні процедури з метою відбору осіб, які б володіли належними моральними, психологічними та фізичними якостями для ефективного виконання правоохоронних функцій. Зокрема, йдеться про таку моральну якість особи як «стриманість» – див. пункт 5 а) вказаного документа. Водночас з погляду права «нестриманість», «необґрунтованість» чи «непропорційність», яка призвела до застосування сили чи зброї має наслідком кримінальні чи інші санкції і до правоохоронця, і його керівництва – див п. 24<sup>400</sup>.

Дійсно вказані положення щодо застосування сили та вогнепальної зброї мають характер правових обмежень та процесуальних норм. Наприклад, обов'язково повідомити про таке застосування сили і зброї, відповідне розслідування компетентних органів. Однак роль моралі у питаннях застосування сили та зброї теж має власне значення, оскільки необхідність такого застосування пов'язано зі страхом людини позбавити життя іншу людину чи поранити її. Або ж навпаки неадекватне застосування зброї через ксенофобію, чи расову нетерпимість до певних соціальних чи етнічних груп. То ж окрім правових, мають існувати і чіткі моральні настанови щодо застосування сили та вогнепальної зброї. Крім того, як зазначено в пункті 20, необхідно спонукати правоохоронця віднаходити можливість мирного урахування конфлікту, що є альтернативою застосуванню сили та вогнепальної зброї. Однак треба розуміти, що намагання правоохоронцем вирішити проблему через мирне урегулювання конфлікту може мати під собою страх необхідного застосування сили чи зброї. І таке зволікання може мати фатальні наслідки в подальшій перспективі, як це вже було

---

<sup>400</sup> Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку ООН; Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990.

в Україні, під час захоплення державних установ російськими агентами, які прикривалися підбурюваним ними російськомовним населення.

Усе зазначене вище означає, що питання про застосування сили та вогнепальної зброї обов'язково має бути предметом регулювання національних актів деонтологічного змісту, не лише нормативно-правових актів, наприклад Закону про поліцію. Вказане необхідно для формування у свідомості поліцейського чи громадянина розуміння меж застосування вогнепальної зброї чи сили і поняття про належну поведінку поліцейського щодо вказаного. Забігаючи наперед маємо зазначити, що Правила етичної поведінки поліцейського в Україні не містять ніяких правил, щодо застосування сили та вогнепальної зброї<sup>401</sup>, але відповідні норми містяться в Законі про поліцію – див ст. 46<sup>402</sup>. Отже, зважаючи на дискреційні повноваження поліцейського (можливість застосування зброї на розсуд поліцейського з огляду на оцінку ситуації) щодо застосування сили та вогнепальної зброї, виникає необхідність розуміння поліцейським наслідків застосування сили та зброї, зокрема, моральних та правових пересторог і настанов щодо їх застосування. Основною такою пересторогою є осмислення життя людини як основної правової цінності.

## **6.4 Розробка етичних кодексів міліції та Національної поліції в Україні**

Передумовами прийняття поліцейських (спочатку міліцейських) деонтологічних кодексів в Україні, насамперед, були науковими розвідками з цього питання. Першим кроком у цьому напрямі було видання у грудні 1991 року збірки наукових праць «Міліцейська етика та проблеми виховання співробітників органів внутріш-

---

<sup>401</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

<sup>402</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

ніх справ», в якій було об'єднано роботи, що розкривали основи нормативної етики працівників різних служб і підрозділів. Зокрема, у статті «Гуманізм та справедливість як професійна вимога, права та моральна норма діяльності працівника органів внутрішніх справ» зазначено, що *гуманізм є основним моральним принципом правоохоронної діяльності* та отримує реальне втілення в профілактиці, цілях, засобах, методах боротьби з правопорушеннями та злочинністю. Працівники органів внутрішніх справ, здійснюючи свої функції та застосовуючи ту чи іншу норму права, водночас мають бути наділені здібністю до моральної орієнтації, щоб обрати найбільш прийнятну (в моральному відношенні) лінію своєї поведінки. Для успішного виконання завдань, міліції надавалися на той час доволі широкі повноваження, саме тому було важливо, щоб уся її діяльність щодо охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю здійснювалася за умов суворого дотримання принципів законності, гуманізму, ввічливості, тактовності, культурності<sup>403</sup>.

Науковці В. Бакуменко та С. Бублик перерахували особисті якості працівників міліції – моральна відповідальність, високе відчуття обов'язку, дисциплінованість, справедливість, непідкупність, висока культура. Вони зазначають, що охорона правопорядку вимагає щоденного дотримання законності, ввічливого та коректного поводження з громадянами. Дії працівника міліції мають бути рішучими, але такими, що не принижують людської гідності. Взаємовідносини з громадянами варто будувати на принципах справедливості та вимогливості до них<sup>404</sup>. Крім того, указані автори акцентують увагу на особливостях професійної етики працівників органів внутрішніх справ: 1) моральні норми та принципи переважно мають наказовий, категоричний характер; 2) моральні норми час-

---

<sup>403</sup> Кондратьев И. М. Гуманизм и справедливость как профессиональное требование, правовая и нравственная норма деятельности сотрудников органов внутренних дел. *Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел*: Межвузовский сборник научных трудов. Київ: КВШ МВД України, 1991. С. 52–60.

<sup>404</sup> Бакуменко В. П., Бублик С. А. Особенности отражения деятельности сотрудников органов внутренних дел в профессиональной этике. *Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел*: Межвузовский сборник научных трудов. Київ: КВШ МВД України, 1991. С. 103–112.

тіше за все юридично оформлені, тобто підкріплюються чіткими законоположеннями, статутами, інструкціями; 3) моральні норми виражають пріоритет поваги до людської гідності, гуманне ставлення до людей, що порушили норми права; 4) професійна етика працівника органів внутрішніх справ більше орієнтована на прояв максимальної об'єктивності, мужності, непідкупності та справедливості<sup>405</sup>.

У 1995 році С. С. Сливка видає монографію, в якій обґрунтовує концепцію вимог професійної етики працівника міліції, що здатні вплинути на процес правоохоронної діяльності, виконання завдань, поставлених перед українською міліцією. Теоретична та практична значущість результатів цієї роботи полягає в тому, що автор вперше у вітчизняній науці узагальнює проблеми професійної етики працівника міліції, на відміну від його попередників, які в основному приділяли увагу характеристиці моральних якостей працівників міліції.

Цікавим є те, що вчений, аналізуючи норми, що регулюють діяльність працівників міліції, виокремлює два основні різновиди – моральні та правові (*вказане стало наративом і для нас*). І одразу зазначає, що існує третій різновид цих норм – морально-правові. Саме ці норми, на думку автора, є основним регулятором службових відносин у системі МВС України<sup>406</sup>. Проте далі в роботі вчений зазначає, що морально-правові норми детально аналізувати не потрібно, оскільки вони достатньо висвітлені у юридичній літературі в якості норм права. Очевидно, ми не зовсім згодні із таким підходом, і пропонуємо Вам детальний аналіз кожного з положень, що встановлені як стандарти професійної етики у сфері правоохоронної діяльності, зокрема поліцейської діяльності. Як ми вже зазначили, такі стандарти розроблені і на національному, і на міжнародному рівні.

---

<sup>405</sup> Бакуменко В. П., Бублик С. А. Особенности отражения деятельности сотрудников органов внутренних дел в профессиональной этике. *Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел*: Межвузовский сборник научных трудов. Київ: КВШ МВД Украины, 1991. С. 103–112.

<sup>406</sup> Сливка С. С. Професійна етика працівників міліції: монографія. Львів: Вільна Україна, 1995. 127 с.

Основними навчальними посібниками новітнього періоду, що присвячені питанням професійної етики працівників міліції, є «Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України»<sup>407</sup>, що був виданий у 2009 році у Львові та «Професійна етика працівників міліції»<sup>408</sup>, виданий у 2011 році у Харкові.

Науковці В. Ортинський та В. Бліхар зосереджують увагу на висвітленні місця та значення професійної етики й етичному характері правоохоронної діяльності. Автори посібника зазначають, що в гуманістично-демократичних процесах суспільства роль моральних принципів у поведінці та діяльності працівників міліції (сьогодні поліції) неухильно зростає, а етика здатна зміцнювати у свідомості людини її моральну правоту, навчає прискіпливіше підходити до моральних настанов, критичніше ставитися до мотивів поведінки та вчинків тощо.

Автори слушно зазначають, що Кодекс честі та Етичний кодекс працівника ОВС України, що діяли Україні в певний час, могли заповнити прогалину корпоративної етики лише частково. Саме тому, на думку авторів, необхідно розробити та прийняти Деонтологічний кодекс працівника міліції України, що дають змогу усунути решту прогалин.

Це твердження збігається з поглядами авторів, які зазначають, що у випадках, коли етичні дилеми не є співмірними із змістом професійної діяльності, працівники міліції регламентують свою діяльність корпоративним кодексом. Такий кодекс здатен виконувати три найважливіші функції:

- 1) репутаційну: полягає у формуванні довіри до організації з боку референтних груп (міжнародного співтовариства, уряду, населення);
- 2) управлінську: полягає у регламентації поведінки в екстремальних ситуаціях і вказівці на неприйнятні форми поведінки;

---

<sup>407</sup> Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України: метод. посіб. для працівників ОВС. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 128 с.

<sup>408</sup> Бандурка О. М. Професійна етика працівників міліції: навч. посіб. Х.: ХНУВС, 2011. 262 с.

3) розвитку корпоративної культури: полягає в орієнтації працівників ОВС на єдині корпоративні цілі, тобто на підвищення корпоративної ідентичності<sup>409</sup>. Питання громадянського (цивільного) контролю як важливий аспект таких кодексів указані автори не зачіпали.

Варто зазначити, що ці ж самі функції притаманні будь-якому деонтологічному кодексу. Особливу увагу О. М. Бандурка приділяє характеристиці моральних вимог, що мають бути викладені в етичному професійному кодексі честі працівника міліції:

- ставлення до людини як до вищої цінності, повага і захист її прав і свобод відповідно до Конституції України, міжнародних правових норм, загальнолюдських принципів моралі;

- глибоке розуміння соціальної значимості своєї ролі й високого покликання, професіоналізму, своєї відповідальності як працівника правоохоронної системи, від якого вирішальною мірою залежить суспільна безпека, охорона життя, здоров'я, правова захищеність великої кількості людей;

- використання наданих працівнику міліції повноважень розумно, гуманно, відповідно до принципів соціальної справедливості, громадських, службових і моральних обов'язків;

- принциповість, безкомпромісність у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність і рішучість в ухваленні рішень;

- бездоганність особистої поведінки на службі й у побуті, чесність, непідкупність, врахування громадської думки, турбота про професійну честь і репутацію працівника міліції;

- свідомо дисципліна, сумлінність й ініціативність, професійна солідарність, взаємодопомога, підтримка, морально-психологічна готовність до дій у складних ситуаціях, самовідданість, сміливість і здатність до розумного ризику в екстремальних умовах;

- постійне вдосконалювання професійної майстерності, знань службової етики, етикету, тактовність, розширення інтелектуального світогляду, творче освоєння необхідного в службі вітчи-

---

<sup>409</sup> Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України: метод. посіб. для працівників ОВС. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 128 с.

зняного і закордонного досвіду<sup>410</sup>. На нашу думку, вказане є актуальним і сьогодні для працівників новоствореної поліції. Тобто, йдеться про те, що в Україні також здійснювалися певні розробки для встановлення стандартів професійної етики у сфері поліцейської діяльності.

Як бачимо, перелік вимог дещо ширший, ніж пропонувалося іншими авторами, проте, варто зазначити, що вони все одно не виконуватимуться доти, доки не отримають закріплення у деонтологічному кодексі, а працівники міліції не усвідомлять необхідність їх виконання у своїй професійній діяльності з огляду на відповідальність, що настає за їх недотримання. Словом положення актів деонтологічного змісту (деонтологічних кодексів) мають бути обов'язковими до виконання правоохоронцями з огляду на мету їх створення.

Сучасні українські вчені вважають, що *метою* деонтологічних кодексів професійної діяльності публічних службовців (до них відносяться і поліцейські) є таке:

- опис етичного клімату, який панує в державному управлінні;
- фіксація стандартів етичної поведінки, які очікуються від державних управлінців;
- повідомлення суспільству, якою має бути поведінка державних управлінців в їх взаємодіях із громадянами.<sup>411</sup>

Тож, правила етичної поведінки спрямовані не лише на регулювання стандартів професійної діяльності, наприклад, поліцейських, але й на усе громадянського суспільства, яке таким чином може здійснювати ефективний зовнішній контроль дотримання стандартів у сфері правоохоронної діяльності. Вказане повністю узгоджується із розділом VI «Відповідальність і контроль над поліцією» Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. та розділом VIII «Громадський контроль поліції» Закону про поліцію.

---

<sup>410</sup> Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України: метод. посіб. для працівників ОВС. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 128 с.

<sup>411</sup> Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління: підручник / за ред. Т. Е. Василевської. Київ: НАДУ, 2015. 204 с.

Громадський контроль на рівні з іншими видами державного і міжнародного контролю є однією із форм контролюючої діяльності за діяльністю правоохоронних органів. Новий український Закон про поліцію передбачає систему нових для вітчизняної практики форм контролю громадськості за роботою поліції<sup>412</sup>.

На виконання вимог і рекомендацій Ради Європи, активізувалася діяльність з розробки і ухвалення деонтологічних (за назвою – етичних) правил для поліцейських в Україні. Так упродовж 90-х років ХХ ст. початку ХХІ століття в Україні були прийняті керівні документи, що заклали основні засади для прийняття деонтологічних кодексів в Україні. Серед них можна виокремити ті, які стосуються діяльності (міліції – до 2015 року) поліції, зокрема:

- Про затвердження Кодексу честі працівника органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 11.06.1996 р. № 18;
- Про Етичний кодекс працівників органів внутрішніх справ: Рішення колегії МВС України від 05.10.2000 р. № 7КМ/8;
- Про затвердження Кодексу поведінки працівника органів внутрішніх справ: Наказ МВС України від 05.11.2011 р. № 825;
- Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 22.02.2012 р. № 155;
- Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28.04.2016 р. № 326;
- Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 р. № 1179.

Така кількість різноманітних актів деонтологічного змісту у сфері діяльності колишньої міліції (з 1996 до 2016 років) а тепер поліції, свідчить про активний процес формування основних положень поліцейської деонтології, однак і про певну незавершеність цього процесу.

Нині чинним деонтологічним актом для поліцейських є Правила етичної поведінки поліцейських, що затверджені Наказом

---

<sup>412</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Міністра внутрішніх справ України 09.11.2016<sup>413</sup>. Ці правила складаються з п'яти розділів:

1. Загальні положення.
2. Основні вимоги до поведінки поліцейського.
3. Поводження поліції з затриманими особами.
4. Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами.
5. Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейськими.

У загальних положеннях зазначено, що Правила є узагальненим зібранням професійно-етичних вимог щодо правил поведінки поліцейських та спрямовані на забезпечення служіння поліції суспільству. Також Загальні положення містять мету Правил, відповідно до якої останні затверджені для урегулювання поведінки поліцейських з дотриманням етичних норм, формування в поліцейських почуття відповідальності перед суспільством і законом за свої дії та бездіяльність, а також сприяння посиленню авторитету та довіри громадян до поліції.

Крім того у загальних положеннях наголошується на обов'язковості Правил етичної поведінки для поліцейських та обов'язковому ознайомленні з їхнім текстом усіх поліцейських. Окремим пунктом встановлюються основоположні принципи роботи поліцейських: верховенства права; дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності, справедливості, неупередженості та рівності. Вказані принципи збігаються з принципами діяльності Національної поліції (див. статтю 6–10 Закону про поліцію)<sup>414</sup>.

Другий розділ «Основні вимоги до поведінки поліцейського» Правил етичної поведінки складається з трьох підрозділів та закріплює коло обов'язків та заборон правоохоронця. Пункт 1 цього розділу «Під час виконання службових обов'язків поліцейський

---

<sup>413</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

<sup>414</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

повинен» містить і правові, і моральні норми. Зокрема, чітко зазначено, що в своїй діяльності працівник поліції має неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та Присяги поліцейського, здійснено перелік прав людини, які не може порушувати поліцейський (очевидно, що поліцейський взагалі не має права порушувати прав людини і дотримуватися принципу законності).

Такі категорії як стриманість, доброзичливість, відкритість, уважність і ввічливість, повага, готовність співпрацювати належать до моральних, – див. абзац 8 пункту 1 Правил етичної поведінки для поліцейських Розділу II Правил.

Правові норми, що мають заборонний характер містяться в 2-му пункті II Розділу «Під час виконання службових обов’язків поліцейському заборонено». Указані заборони мають нормативний зміст, тобто є підкріплені відповідними правовими нормами українського законодавства, а саме: Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом про поліцію, Дисциплінарним статутом Національної поліції України.

3-й пункт містить вимогу до поліцейського щодо дотримання субординації у стосунках з колегами (зокрема між керівниками та підлеглими), ставитись з повагою до старших за віком. Вказана вимога міститься у Дисциплінарному статуті Національної поліції України, а за її недотримання передбачено дисциплінарну відповідальність – див. статті 1 і 2<sup>415</sup>.

Третій розділ Правил етичної поведінки поліцейського стосується поводження поліції із затриманою особою і фактично є класичним правилом Міранди (пояснення особі підстав затримання та прав затриманої особи). Вказане правило врегульовує права затриманої особи і вимоги щодо ставлення поліцейських до затриманих осіб. Пункт третій цього розділу стосується обов’язку поліцейського надати затриманому необхідну медичну допомогу. Вказаний обов’язок поліцейського щодо надання медичної допомоги міститься у більшості міжнародних кодексів професійної етики і спе-

---

<sup>415</sup> Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений Законом України від 15 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

ціальних законодавчих актів що врегульовують поліцейську діяльність.

Указана норма підкреслює гуманне ставлення правоохоронця до затриманого, подальшу долю якого і ступінь вини вирішуватиме суд, а не поліцейський. Спеціально для цього український законодавець використовує тут поняття «затриманий», що аж ніяк не означає підозрюваний, чи тим більше обвинувачений. Фактично третій розділ є побудований на принципі презумпції невинуватості особи, ступінь вини якої визначає винятково суд, поліцейський не має таких повноважень.

Питання гуманності поліцейського міститься і в пункті 5 третього розділу, де йдеться про людське ставлення до затриманої особи. Справа в тім, що не кожна затримана поліцією особа є потенційним правопорушником. Крім того помилку поліцейського також не можна виключити із практичної діяльності. Цей аспект має враховувати і сам поліцейський, адже будь-яке застосування примусу до особи може бути оскаржено в суді.

Цікаво, що Правила етичної поведінки поліцейських у 2-му та 3-му розділах дублюють вимогу щодо недопущення катування затриманої особи – див. п. 4 третього розділу та п. 2 другого розділу. Очевидно, що така поведінка поліцейського є злочином і передбачає кримінальну відповідальність за такі дії.

Четвертий розділ регулює відносини поліцейських з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та окремими громадянами. Взаємодія між поліцією та громадянським суспільством має здійснюватися на основах партнерства.

2 пункт 4-го розділу окреслює низку моральних вимог до правоохоронця під час спілкування із громадянином: «Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний бути тактовним та доброзичливим, висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі, надати можливість особі висловити власну думку, до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя»<sup>416</sup>. Фактично законодавець оперує категоріями моральної

---

<sup>416</sup> Правила етичної поведінки поліцейських.

культури: тактовність, доброзичливість, ввічливість. Поліцейському варто усвідомити що в спілкуванні із добропорядними громадянами (з огляду на принцип презумпції невинуватості) успішним буде саме таке спілкування (комунікація), яке налаштує особу довіритися поліцейському. Вочевидь, з огляду на його тактовність, доброзичливість та ввічливість. Крім того надана поліцейським можливість особі висловити власну думку, може мати і містити цінну інформацію у справі. Це саме той випадок, коли належна поведінка особи правоохоронця продиктована і суспільним інтересом, і службовим. Це так званий принцип корисності в деонтології, що його концептуалізував І. Бентам.

Проте центральною вимогою до поліцейського є його обов'язок дотримуватися норм професійної етики – див п. 3 четвертого розділу. Очевидно, що така вимога мала б міститися в загальних положеннях Правил етичної поведінки поліцейського, але її місце розташування в структурі четвертого розділу цього документа не применшує його значення.

Доволі серйозні вимоги висуває зміст пункту 5 четвертого розділу: «З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості». Тобто до поліцейського висуваються вимога мати комунікативні, організаційні та керівні навички, мати почуття справедливості. Своєю чергою, це вимагає високої теоретичної підготовки з психології, а з поняттям справедливості його може бути ознайомлено за допомогою знань з конституційного права, ТДП, ІДП.

П'ятий розділ щодо функції керівників поліції покладають на них обов'язок проводити навчання та інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо етичної поведінки. Окремим пунктом прописаний обов'язок протистояти корупційним випадкам. Керівник має їх попереджати, а виявивши – терміново звернутись до антикорупційних органів.

Важливим аспектом закріплення деонтологічних норм є також відповідальність за їх недотримання. Відповідальність є одним з найважливіших правових інститутів. Вона є важливим аспектом і в деонтології правоохоронної діяльності.

Наприклад у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів передбачений розділ «Відповідальність за порушення кодексу професійної етики та поведінки прокурорів»<sup>417</sup>; в Правилах адвокатської етики передбачений розділ «Відповідальність за порушення Правил адвокатської етики»<sup>418</sup>. Що стосується Правила етичної поведінки поліцейських, там не передбачено окремого розділу про відповідальність за порушення норм етичної поведінки. Однак регламентовано, що керівник органу (підрозділу) поліції в разі недотримання вимог цих Правил має ініціювати притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством України, а також заохочувати етичну поведінку – див розділ V частина 3 «Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейським»<sup>419</sup>. На нашу думку, у Правилах етичної поведінки поліцейських доречно було б передбачити окреме і більш змістове положення про відповідальність за порушення деонтологічних норм працівником поліції, ніж це зроблено у Правилах етичної поведінки поліцейських від 2016 року.

Аналіз Правил етичної поведінки поліцейських дає змогу зробити висновок, що вони здебільшого мають нормативно-орієнтуючий характер, орієнтуються здебільшого на існуючі правові норми, оминаючи універсальні гуманістичні цінності, що базуються на моральних нормах. Вважаємо, що відповідні акти першочергово мають бути ціннісно-орієнтовані на формування професійної компетентності поліцейських та їх роз'яснення і для поліцейського, і для звичайного громадянина.

Деонтологічні норми поліції утворюють специфічний інститут, оскільки особа фахівця, яка буде ним керуватись, має визначений соціально-правовий статус, що дає змогу їй виконувати певні повноваження. Цей інститут утворює механізм ціннісно-етичної орієнтації та регулювання поведінки на практиці певних професій-

---

<sup>417</sup> Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017 (затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів). *Офіційний сайт БПУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17> (дата звернення: 10.04.2020).

<sup>418</sup> Правила адвокатської етики: Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012). *Офіційний сайт БПУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12> 17 (дата звернення: 10.04.2020).

<sup>419</sup> Правила етичної поведінки поліцейських.

них груп, зокрема і поліцейських. Він надає мотивації та їхній поведінці моральної аргументованості, етичної основи. Саме завдяки цьому у професійній групі (інколи і в самому суспільстві) встановлюються загальнолюдські та групові цінності, професійна етика поведінки.

Зазвичай такі кодекси мають закріплювати норми, що містять певні вимоги, які висуває громадянське суспільство до тієї чи іншої професійної групи осіб, що займаються відповідною професійною діяльністю. Положення подібних кодексів формуються з урахуванням інтересів конкретних професійних груп та уявлення суспільства про належну, припустиму, можливу та бажану поведінку цієї професійної групи<sup>420</sup>. Словом, акти деонтологічного змісту є частиною громадянського (цивільного) контролю за діяльністю поліції.

**Так, деонтологічні кодекси є своєрідним зведенням правил професійної етики у середині організації, в якому закладені стандарти (моральні засади) етичної поведінки. Подібні кодекси існують у деяких поліцейських установах, зокрема у французької, німецької, британської поліції про що вказано в I томі Міжнародної поліцейської енциклопедії.**

Деонтологічні кодекси базуються на досвіді попередніх поколінь, закріплюють загальновизнані норми, що стали аксіомами у професійній групі, але, крім того, він має враховувати і позитивний досвід інших країн. Як відомо, деонтологічні кодекси, так само як і кодекси професійної етики, що запроваджувалися «згори», слабо виконуються. Реальний вплив на поведінку особи чинять кодекси, що закріплюють не просто набір заборон та покарань, а містять норми, що спрямовані на мотивацію морального самовизначення правоохоронця (поліцейського) та стимулюють процес його самовдосконалення. Крім того, такі норми мають базуватись на стандартах моральної поведінки конкретних осіб та їх оцінці збоку суспільства. Тобто такі норми є результатом добровільного самозобов'язання, або ж як каже С. Сливка – внутрішній імператив службового обов'язку.

---

<sup>420</sup> Гіда Є. О. Деонтологічний кодекс як форма закріплення деонтологічних норм. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 181–184.

Так, деонтологічні кодекси, надають поліцейському орієнтири у відповідній практичній діяльності, підказують, і початківцю, і досвідченому професіоналу відповідати своїй соціальній функції, ролі, статусу при будь-яких професійних діях, особливо в екстремальних ситуаціях. Маємо зазначити, що положення Правил етичної поведінки поліцейського в Україні вимагають доктринального тлумачення за взірцем Європейського кодексу поліцейської етики. Нагадаємо, останній містить доволі детальне тлумачення, яке міститься у спеціальному меморандумі як пояснення усіх його (Кодексу) пунктів. Що стосується Правил етичної поведінки поліцейського в Україні, то частково це робиться в межах освітнього процесу, але таке тлумачення очевидно вимагає уніфікації. Зокрема, з огляду на необхідність чіткого роз'яснення норм Правил етичної поведінки поліцейського і для самого правоохоронця, так і звичайного громадянина.

## **6.5. Національні стандарти етичних кодексів правоохоронних органів в Україні**

Сьогодні Українська держава іде шляхом європейської інтеграції, що потребує оновлення існуючого законодавства, упровадження нових ефективних підходів здійснення правоохоронної діяльності. З прийняттям нового Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 постала необхідність повністю змінити погляд на статус правоохоронця, що потребувало зміни ставлення до нього з боку населення – насамперед йдеться про зростання довіри до цього правоохоронного органу. Таким якісним змінам мають посприяти і Правила етичної поведінки поліцейських 2016 р., Саме на основі цього документа здійснено спробу імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів професійної діяльності поліції та сформовано стандарти професійної етики українського поліцейського.

Правовою основою національних стандартів професійної етики поліцейських є Конституція України, Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 та Закон про поліцію 2015 р.

Саме так вказано у правилах етичної поведінки поліцейських, що затверджені наказом МВС України від 09.11.2016 №1179<sup>421</sup>.

Однак спеціальним нормативно-правовим актом, на основі якого розроблені правила етичної поведінки правоохоронців в Україні, зокрема, поліцейських є розділ VI «Правила етичної поведінки» Закону України «Про запобігання корупції» 14.10.2014<sup>422</sup>. Цей Закон визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Згідно з п. 1 частини 1 ст. 3 Закону, дія приписів цього нормативно-правового акта поширюється на державних службовців (пп. в), суддів (пп. г), поліцейських (пп. з). Саме тому основою нормативних стандартів – правил поведінки поліцейського є саме Закон України «Про запобігання корупції» 2014 р. (далі – Закон про запобігання корупції 2014 р.)<sup>423</sup>.

Вказаний Закон містить статтю 38 «Додержання вимог закону та етичних норм поведінки». Частина перша вказаної статті вимагає, щоб особи, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 цього Закону (поліцейські та правоохоронці інших правоохоронних органів), під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та **загальновизнаних етичних норм поведінки**, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими. Так, існує вимога Закону про дотримання правил етичної поведінки (деонтологічних кодексів) правоохоронцями під час своєї діяльності. Тут необхідно зазначити, що вказана стаття 38 Закону про запобігання корупції мала би передбачати санкції за недотримання правил етичної поведінки, однак такі правові норми там відсутні.

---

<sup>421</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 06.04.2020)

<sup>422</sup> Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 20.02.2020).

<sup>423</sup> Там само.

Показовою в цьому плані є Кодекс суддівської етики, зокрема стаття 4 Кодексу: «Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини»<sup>424</sup>. На нашу думку, таке формулювання геть знецінює ст. 38 «Додержання вимог закону та етичних норм поведінки» Закону, де міститься правова норма про неухильне додержання *загальновизнаних етичних норм поведінки*. Такий підхід запропонований самими ж таки суддями нівелює значення інших деонтологічних кодексів у сфері права. Очевидно в сучасній правовій доктрині України перемогла думка, що для унормування етичної складової діяльності державних управлінців, ставка робиться передусім на кримінальний кодекс, законодавство з державної служби, закони про механізми вирішення конфліктів інтересів, правила поведінки державних управлінців, як на це вказують автори підручника «Етика державного управління»<sup>425</sup>.

Включення до Закону про запобігання корупції окремого розділу, присвяченого правилам етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, частини прирівняних до них осіб, пояснюється антикорупційною спрямованістю зазначених правил. На думку законодавця їх недотримання створює ґрунт для зловживань, яку юристи називають корупцією. Учені (В. Трофименко, А. Берендєєва) вважають, що такий підхід узгоджується з міжнародно-правовими стандартами протидії корупції. Так, у ст.ст. 8, 11 Конвенції ООН проти корупції говориться, що з метою боротьби з корупцією кожна Держава-учасниця заохочує непідкупність, чесність і відповідальність своїх державних посадових осіб згідно з основоположними принципами своєї правової системи, а також прагне застосовувати кодекси або стандарти поведінки для правильного, добросовісного і належного

---

<sup>424</sup> Про затвердження Кодексу суддівської етики: З'їзд суддів України; Рішення, Кодекс від 22.02.2013. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

<sup>425</sup> Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління: підручник / за ред. Т. Е. Василевської. Київ: НАДУ, 2015. 204 с.

виконання державних функцій<sup>426</sup>. *Отже, йдеться про антикорупційну спрямованість етичних кодексів правоохоронних органів в Україні.*

Необхідно урахувати і те, що на виконання ч. 2 ст. 37 Закону «Про запобігання корупції» центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби (таким органом є Національне агентство України з питань державної служби, далі – НАДС) затвердило Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування розроблені на основі указанного вище закону<sup>427</sup>.

Зважаючи на вимоги ч. 2 ст. 37 Закону про запобігання корупції, МВС України має урахувати положення, що містяться у Загальних правилах етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування під час розробки правил етичної поведінки для поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 №1179)<sup>428</sup> чи, наприклад, Державної служби України з надзвичайних ситуацій<sup>429</sup>. До речі, те ж саме стосується Генеральної прокуратури України, яка на основі Загальних правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування розробили власний Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (див ст. 3 Кодексу)<sup>430</sup>.

---

<sup>426</sup> Конвенція ООН проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003 *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_c16](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16) (дата звернення: 10.02.2020)

<sup>427</sup> Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#n13> (дата звернення: 10.02.2020).

<sup>428</sup> Правила етичної поведінки поліцейських 2016 р.

<sup>429</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління: Наказ МВС України від 16.11.2018 № 932.

<sup>430</sup> Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017 затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17> (дата звернення: 10.02.2020).

Отже, значення коментованої статті Закону «Про запобігання корупції» полягає в тому, що вона закладає підвалини етичної інфраструктури, включаючи етичні кодекси і кодекси поведінки певних категорій осіб, які вважаються серцевиною їхньої професійної діяльності.

Такі кодекси, виконуючи пізнавальну, регулятивну та ціннісно-орієнтаційну функції, формалізують та уніфікують вимоги до поведінки відповідних суб'єктів, а саме: описують моральний клімат, який має панувати у тій чи іншій сфері виконання службових або представницьких повноважень; закріплюють стандарти поведінки публічних службовців; допомагають в ухваленні рішень; інформують суспільство, якого ставлення варто очікувати під час спілкування з представниками публічної влади тощо<sup>431</sup>.

Водночас встановлення правил етичної поведінки, надання їм *нормативного, правового* характеру має на меті реалізацію більш глобального завдання – забезпечити професійну і доброчесну поведінку публічних службовців (суддів, прокурорів, поліцейських). Підвищені (суворіші) вимоги до якої ставляться з огляду на те, що вказані особи можуть: розпоряджатись значними ресурсами (матеріальними, людськими тощо); ухвалювати рішення, здатні впливати на інших фізичних та юридичних осіб; діяти в умовах реалізації формально не врегульованих законом дискреційних повноважень тощо. Через це дотримання правил етичної поведінки, які врешті-решт визначають такий тип поведінки, який потрібний суспільству, є важливою складовою професійної діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави – насамперед йдеться про суддів та правоохоронців.

Щодо України, то до актів, які містять правила етичної поведінки і необхідність розроблення яких передбачено ст. 37 Закону про запобігання корупції, можуть бути віднесені, зокрема:

– Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС,

---

<sup>431</sup> Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління: підручник / за ред. Т. Е. Василевської. Київ: НАДУ, 2015. 204 с.

затверджені наказом МВС від 28 квітня 2016 р. №326<sup>432</sup> (*Втратив чинність на підставі наказу МВС України від 27.11.2017 № 957*);

- Правила етичної поведінки поліцейських, затверджені наказом МВС від 09 листопада 2016 р. №1179;

- Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, затверджений Міністром оборони України 15 березня 2017 р.;

- Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів, затверджені наказом МЮ від 21 вересня 2017 р. №2952/5;

- Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 р.;

- Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013.

Ми проаналізували етичні кодекси, що належать до сфери управління МВС України і зробили висновок, що жоден із етичних кодексів не містить положення про відповідальність за недотримання чи порушення професійної етики.

Більше того, Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС від 28 квітня 2016 р. №326 (станом на сьогодні втратили чинність), містили положення про принцип «Лояльності», а саме:

- утримання від будь-яких проявів публічної критики діяльності державних органів, їх посадових осіб (див. пп. 2 пункту 4)<sup>433</sup>.

---

<sup>432</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28.04.2016 №326. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16> (дата звернення: 10.02.2020).

<sup>433</sup> Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28.04.2016 №326. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16> (дата звернення: 10.02.2020).

Очевидно, що вказане прямо суперечило п. 39 Європейському кодексу поліцейської етики, де чітко вказано, що персонал поліції має виконувати накази, правомірно прийняті їх керівництвом, але вони зобов'язані утримуватися від виконання наказів, які є явно незаконними, і доповідати про такі накази без страху покарання<sup>434</sup>.

Вказана невідповідність і стала підставою для втрати чинності цього акта\*.

---

<sup>434</sup> Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.

\* У цьому контексті дуже цікавою нам видається постанова Київського апеляційного адміністративного суду, що наочно показала наслідки застосування такої норми про «Лояльність» (пп. 2 пункту 4 наказу МВС України від 28.04.2016 № 326 «Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС»). Власне йдеться про постанову Київського апеляційного адміністративного суду № 74484753 від 29.05.2018, у якій Суд посилається на вказаний вище наказ МВС України від 28.04.2016 № 326 (У справі № 823/1440/17: Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 29.05.2018 № 74484753. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74484753> (дата звернення: 10.04.2020)).

У вказаній постанові суд зазначив, що поліцейські зобов'язані дотримуватися службової дисципліни в позаслужбовий час, утримуватися від будь-яких проявів публічної критики діяльності державних органів, у тому числі МВС, їх посадових осіб та заборонено вчиняти дії і вчинки, які можуть негативно вплинути на репутацію працівників МВС. Справа в тім, що поліцейські поскаржилися на свого керівника – начальника Управління патрульної поліції в Черкаській області, який на їх думку систематично видавав незаконні накази щодо вибіркового зупинення транспортних засобів, і про що вони вирішили проінформувати ЗМІ на прес-конференції. Одна з осіб була звільнена через таку критику за нелояльність і своєю чергою подала в суд відповідну скаргу.

Аргументація Суду була такою: «На думку колегиї суддів така публічна критика є вчинком, який зашкоджує роботі та негативно впливає на репутацію Департаменту патрульної поліції Національної поліції України та Національної поліції України в цілому». Далі Суд постановив, що публічно критикувати начальника та розповсюджувати громадськості та органам ЗМІ інформацію, яка може зашкодити роботі чи негативно вплинути на репутацію Національної поліції України, є недопустимим з огляду на існуючий пункт про лояльність, що міститься в зазначеному вище підзаконному акті (станом на сьогодні втратив чинність). Так, навіть не вдаючись у з'ясування питання про публічну критику одного з керівників поліції Суд поставив вище категорію лояльності поліцейського до влади, а ніж з'ясування усіх обставин справи і визначення вини керівника поліції. Наразі триває касаційне провадження, тож у вказаній справі ще рано ставити крапку.

*Щодо питання про відповідальність за невиконання стандартів професійної етики.* Проаналізувавши правила етичної поведінки поліцейських ми дійшли висновку про відсутність положень щодо відповідальності за порушення правил етичної поведінки. Не існує також жодної відповідальності чи навіть згадки про таку відповідальність за недотримання правил етичної поведінки поліцейського, ані в Законі про поліцію, а ні в Дисциплінарному статуті Національної поліції України.

У контексті деонтології правоохоронної діяльності «відповідальність» як юридичну категорії ми розуміємо тут в такому значенні – як відповідальність за власні дії, і відповідальність за майбутнє суспільства, захищати яке має обов'язок правоохоронець<sup>435</sup>. Усвідомлення своєї відповідальності перед суспільством видається нам дуже важливим чинником формування внутрішнього імпера-

---

Очевидно, що таке рішення суду адміністративної юрисдикції підриває не тільки авторитет судової влади, але й нівелює по суті положення усіх існуючих етичних кодексів, щодо утримання від виконання поліцейськими наказів, які є незаконними. Саме про це йдеться в коментарі п. 39 Європейського кодексу поліцейської етики: «загальною ідеєю параграфу 39 є уникнення ситуацій, коли ці структури можуть «покривати» індивідуальну відповідальність у випадках довільних незаконних дій і свавільних порушень прав людини. Оперативна незалежність поліції від інших державних органів (параграф 15) діє в тому ж напрямку. Обов'язок діяти певним чином щодо незаконних наказів має супроводжуватися обов'язком звітувати про них. Звіти про незаконні накази не повинні бути наслідком негативних наслідків чи санкцій для службовців, які звітують» (Див. Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р.).

Крім того логіка Суду не узгоджується із положенням українського законодавства, що засновується на принципі законності, відкритості та прозорості в діяльності Національної поліції. Вказані принципи містяться і у правилах етичної поведінки поліцейських, і в спеціальному Законі про поліцію – див. частина 2 статті 9 Закону про поліцію. У результаті вийшло так, що в постанові Суду вказується, що провинною звільненого поліцейського є *нелояльність* до керівництва, а не вчинене ним правопорушення. Отже, постає питання, що важливіше для суспільного інтересу – лояльність поліцейського до керівництва, чи необхідність протидіяти незаконному наказу, як того вимагає Закон. Із тексту судової постанови виходить що лояльність була важливішою. На нашу думку, таке рішення суду не слугує утвердженню справедливості і не сприяє утвердженню поваги народу до поліції.

<sup>435</sup> Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / І. Безклубий, І. Гриценко та ін.; за заг. ред. І Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 448 с.

тиву службового обов'язку правоохоронця, без різниці чи є це працівник поліції, чи прокуратури. Тож формування почуття відповідальності за свою соціальну місію має стати ще одним чинником у формуванні його внутрішнього імперативу службового обов'язку.

*Деонтологічні кодекси як систематизовані акти професійної етики правоохоронців спрямовані не лише на регулювання стандартів професійної діяльності, наприклад, поліцейських, але й на усе громадянського суспільства, яке таким чином може здійснювати ефективний цивільний контроль дотримання стандартів у сфері правоохоронної діяльності.*

Вказане повністю узгоджується із розділом VI «Відповідальність і контроль над поліцією» Європейського кодексу поліцейської етики та розділом VIII «Громадський контроль поліції» Закону про поліцію 2015 р.<sup>436</sup>.

Громадський контроль на рівні з іншими видами державного і міжнародного контролю є однією із форм контролю за діяльністю правоохоронних органів. Це ще одна змістова характеристика актів деонтологічного змісту.

Підсумовуючи аналіз Правил етичної поведінки поліцейських 2016 р., можна констатувати, що за змістом вони хоч і наближені до європейських зразків, але їх вартувало би дещо доповнити та роз'яснити (доповнити відповідними коментарями). Тож одним із Ваших завдань на практичних (семінарських) заняттях буде пояснити ті чи інші положення Правил етичної поведінки поліцейських 2016 р. на основі здобутих знань.

Нормативні вимоги законодавства дають можливість поліцейському діяти згідно з Законом, а вимоги до поведінки, спонукають його поводитися згідно з відповідними стандартами професійної етики.

Особливість корпоративного (професійного) регулювання у сфері поліцейської діяльності полягає у поєднанні правових та моральних норм у деонтологічних кодексах, що містять норми професійної етики поліції.

---

<sup>436</sup> Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.  
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

Отже, йдеться про таку особливість деонтологічних кодексів як взаємодія норм права та норм моралі, а механізм їх контролю полягає в своєрідному контролі громадянського суспільства за діяльністю органів поліції.

Правоохоронець – найчастіше представник національної поліції є публічним службовцем, який безпосередньо здійснює політику держави у сфері правоохоронної діяльності. Тому морально-етичний бік роботи правоохоронця набуває особливого значення. Після прийняття нового Закону про поліцію наказом міністра внутрішніх справ були затверджені Правила етичної поведінки поліцейських від 09.11.2016 р., які містять вимоги до поведінки поліцейського та певні стандарти професійної етики. Однак відсутність роз'яснення їхнього змісту, на нашу думку, є їхнім важливим недоліком, особливо у зв'язку з відсутністю вищої освіти частини поліцейських.

Значення Правил етичної поведінки поліцейських в їх українському варіанті, на нашу думку полягає в тому, що вони мають стати ще одним запобіжником (окрім вимог законодавства) проти порушення як службової дисципліни, так і порушення невід'ємних (невідчужуваних) прав і свобод людини. Одним із найважливіших (мінімальних) стандартів правоохоронної діяльності Національної поліції України є дотримання прав і свобод людини. Аналогічно, дотримання прав і свобод людини, міститься у законі про Прокуратуру, як одне із завдань діяльності цього правоохоронного органу.

Деонтологічні норми у сфері правоохоронної діяльності Національної поліції України мають чітку антикорупційну спрямованість, що зрештою є їх основною характерною рисою поряд із імперативною нормою про дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Більшість учених, чиї праці ми проаналізували, вважають, що деонтологічні принципи та норми (норми моралі, етичні, правові), систематизовані в деонтологічних кодексах становлять специфічний соціальний інститут нормативно-орієнтуючого характеру. Однак, на нашу думку, можливо уточнити, що йдеться про ціннісно-орієнтуючий інститут, з огляду на необхідність орієнтації на такі цінності як основоположні права і свободи людини. Очевидно,

що нормативність окремих положень деонтологічних норм так чи інакше буде присутня в деонтологічних кодексах завжди з огляду на специфіку всієї правоохоронної діяльності.

Особливістю таких деонтологічних кодексів є співіснування та взаємодія у їх положеннях моральних та правових норм. Що стосується професійної групи – правоохоронців, то найважливіший аргумент полягає в тім, що поведінка кожної посадової особи цієї системи (поліції) чинить вплив на усю правоохоронну систему. Важливість осмислення призначення деонтологічних кодексів поліції є свідченням розвитку поліцейської деонтології в Україні. На нашу думку, вказані деонтологічні кодекси слугують також орієнтиром і для громадянського суспільства, яке бажає знати і передбачати поведінку поліцейського під час виконання ним своїх службових обов'язків.

Такі деонтологічні кодекси мають бути зрозумілими для нефахівців (не правоохоронців, громадянина навіть без спеціальної освіти) настільки, щоб звичайний громадянин міг зрозуміти поведінку поліцейського (чи іншого правоохоронця) є належною, чи навпаки.

Деонтологічні кодекси спрямовані не лише на професійні групи правоохоронців, але і на громадянське суспільство, яке розуміючи стандарти чітко має розуміти відповідність чи невідповідність поведінки поліцейського стандартам професійної етики, що слугуватиме підвищенню рівня довіри соціуму до роботи поліції і зрештою, сприятиме консолідації громадянського суспільства. Так, саме поняття «довіри» (власне довіри населення до поліції) є ще одним морально-етичним імперативом на основі якого формуються деонтологічні принципи поліцейської діяльності.

Створення деонтологічних кодексів також спрямоване на досягнення поставленої Радою Європи мети – досягнення більшої єдності між її членами як це і зазначено в Європейському кодексі поліцейської етики. Отже, йдеться про створення таких стандартів професійної етики, що слугували прозорості діяльності поліції та стали основою для політичної інтеграції Європейського континенту.

Отже, основною тенденцією у формуванні положень поліцейської деонтології є їх уніфікація на міжнародному рівні та

імплементация цих положень в національне законодавство у сфері поліцейської діяльності (як частини правоохоронної діяльності). З погляду теорії права ми маємо справу з соціальним (корпоративним) регулюванням правоохоронної діяльності поліцейських (поліцейської діяльності) як окремої професійної групи, що здійснюється на основі деонтологічних норм (норм моралі та права), що своєю чергою, закріплені у деонтологічних кодексах. На нашу думку, саме в таких систематизованих актах деонтологічного змісту (деонтологічних кодексах) і містяться основні положення поліцейської деонтології.

### **Завдання для підготовки до семінарських занять**

**Завдання 1.** Відомо, що Декларація про поліцію була прийнята в 1979 році Парламентською Асамблеєю Ради Європи. Ваше завдання полягає у тому, щоб визначити мету, яка покладена в основу цього документа (див. преамбулу вказаного документа).

Ознайомившись із текстом цього документа з'ясуйте, які з положень цієї Декларації містяться в національному законодавстві, зокрема в Законі України «Про національну поліцію» 2015 р. та правилах етичної поведінки поліцейського (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179). Які з положень Декларацію про поліцію 1979 року видаються Вам важливими, поясніть (обґрунтуйте) чому Ви так вважаєте.

Вкажіть на які правоохоронні органи розповсюджуються Декларацію про поліцію 1979 р. та Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. У Декларації про поліцію 1979 р. вказується про осіб, які за жодних обставин не мали б мати право служити в поліції. Визначте, кого стосуються вказані обмеження і на скільки, на Вашу думку, вони є обґрунтованими? Сформулюйте власну думку.

Які соціальні гарантії передбачає вказана Декларації 19179 р. для поліцейських?

Вкажіть, з якою метою Комітетом міністрів Ради Європи (далі КМРЕ) був розроблений Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. (див. преамбулу).

Сформуйте власну думку щодо того, чому КМРЕ рекомендує державам членам ЄС розповсюдити вказаний документ серед поліцейських та пропонує імплементувати його положення в національні етичні кодекси поведінки для поліцейських?

Яка структура Європейського кодекса поліцейської етики 2001 р. (основні розділи та положення)? Яка сфера застосування вказаного документа? Які завдання поліції в демократичному суспільстві згідно із вказаним Кодексом?

Які з положень Європейського кодексу поліцейської етики 2001 року видаються Вам важливими, поясніть (обґрунтуйте) чому Ви так вважаєте.

У цьому документі вказано про осіб, які за жодних обставин не мали б мати право служити в поліції. Визначте, кого стосуються вказані обмеження?

Які соціальні гарантії передбачає вказаний деонтологічний кодекс? Що вказано про підготовку поліцейських в контексті захисту прав і свобод людини? Назвіть керівні принципи діяльності поліції передбачені Кодексом.

Проаналізуйте, які з положень Європейського кодексу поліцейської етики 2001 року містяться у національному законодавстві? Які соціальні гарантії передбачає вказаний документ для поліцейських?

**Завдання 2.** Вам відомо, що Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року. Вкажіть на які правоохоронні органи розповсюджуються його дія. Ознайомившись із текстом цього документа Вам необхідно встановити, які з положень Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17.12.1979 містяться в національному законодавстві, зокрема в Законі України «Про національну поліцію» 2015 р. та правилах етичної поведінки поліцейського (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 № 1179). Які з положень Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від

17.12.1979 року видаються Вам важливими, поясніть (обґрунтуйте) чому Ви так вважаєте.

У статті 2 цього акта міжнародного права вказано, що під час виконання своїх обов'язків службовці органів правопорядку мають захищати права людини стосовно всіх осіб. Про які права йдеться, де міститься перелік цих прав? У цьому документі йдеться також і про *поняття корупції* – див. ст. 7. Як варто розуміти поняття «корупція» згідно із вказаним документом?

**Завдання 3.** Вкажіть, чому Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 є нормативною основою професійної етики правоохоронних органів в Україні, зокрема, поліції? Які обов'язки державних службовців у сфері етики їх професійної діяльності?

Задля відповіді на це питання ознайомтеся із Законом України «Про державну службу» та Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування».

Проаналізуйте Правила етичної поведінки поліцейських затверджені наказом міністра внутрішніх справ 09.11.2016 № 1179.

### ***Контрольні запитання***

1. Коли і з якою метою було прийнято Декларацію про поліцію 1979 р.?

2. Коли і з якою метою був прийнятий Європейський кодекс поліцейської етики?

3. Коли розпочався процес розроблення Європейського кодексу поліцейської етики і хто в ньому брав участь?

4. Які акти міжнародного права стали нормативною основою для кодексів поліцейської етики?

5. Назвіть перший деонтологічний кодекс у сфері поліцейської діяльності, прийнятий з ініціативи Ради Європи? Вкажіть і наступний, прийнятий з ініціативи ГА ООН.

6. Положення Європейського кодексу поліцейської етики 2001 р. розроблені на основі низки міжнародних стандартів діяльності органів поліції – вкажіть їх.

7. Для чого необхідні міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних поліцій? Сформулюйте власну думку на основі актів міжнародного, національного права і спеціальної наукової літератури.

8. Які категорії осіб охоплює поняття «службовці органів правопорядку» згідно зі ст. 1 Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року.

9. Назвіть які норми моралі містяться в деонтологічних кодексах.

10. Назвіть правові норми (наприклад, норми заборони), що містяться в деонтологічних кодексах.

11. Чому правові норми про заборону масових страт чи тортур містяться в деонтологічних кодексах для поліції та інших правоохоронних органів?

12. Назвіть особливості деонтологічних кодексів як правових актів.

13. Яке значення деонтологічних кодексів у правовому регулюванні поліцейської діяльності?

14. Які вимоги ООН щодо поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17.12.1979? Охарактеризуйте основні положення вказаної Резолюції ООН 34/169.

15. Для чого в національному і міжнародному праві існують стандарти щодо застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку?

16. Які міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів імplementовані в національне законодавство?

## **Список нормативно-правових актів**

1. Declaration on the Police. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Resolution 690 (1979). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101> (дата звернення: 22.02.2020).

2. Висновок Венеціанської Комісії щодо законопроекту «Про національну поліцію» від 01.12.2014 (Висновок- № GEN-UKR/260/2014 [AIC]) від 01.12.2014. Офіційний сайт ОБСЄ: <https://www.osce.org/uk/odihr/131966?download=true> (дата звернення: 20.02.2020).

3. Віденська зустріч держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі 15.01.1989. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Витяг). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_081](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081) [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_081](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_081) (дата звернення: 04.05.2020).

4. Дисциплінарний статут Національної поліції України. Затверджений Законом України від 15 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

5. Європейська конвенція про попередження катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання: Ради Європи, Міжнародний документ від 26.11.1987. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_068](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068) (дата звернення: 04.04.2020).

6. Захист інтересів України в ЄСПЛ (справи проти Росії в ЄСПЛ). Міністерство юстиції України, офіційний сайт. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 04.04.2020).

7. Керівні принципи, щодо ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 27 серпня – 7 вересня 1990 р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_859](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_859).

8. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку: затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року. URL: [http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS\\_05\\_4\\_2\\_001.pdf](http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf) або [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_282](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282)

9. Кодекс професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України: затверджено наказом Директора Національного антикорупційного бюро України від 01.09.2016 № 242. *Офіційний сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/kodeks-etyky-pracivnykiv-nacionalnogo-antykorupciy-nogo-byuro-ukrayiny> (дата звернення: 01.03.2020).

10. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Генеральна прокуратура України; Кодекс від 27.04.2017 (затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17> (дата звернення: 10.04.2020).

11. Конвенція ООН проти корупції: Міжнародний документ від 31.10.2003. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_c16](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16) (дата звернення: 10.02.2020).

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 01.03.2020).

13. Конституція України: Закон України від 28.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

14. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку. Прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. ООН. Принципи, Міжнародний документ від 07.09.1990. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_334](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334) (дата звернення: 03.04.2020).

15. Правила адвокатської етики: Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури(затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012). *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-1217> (дата звернення: 10.04.2020).

16. Право на повагу до гідності: витяги з рішень Конституційного Суду України. *Офіційний сайт КСУ*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-povaгу-do-gidnosti> (дата звернення: 01.04.2020).

17. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#n13> (дата звернення: 10.02.2020).

18. Про затвердження Кодексу суддівської етики: З'їзд суддів України; Рішення, Кодекс від 22.02.2013. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>

19. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС: Наказ МВС України від 28.04.2016 №326. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16> (дата звернення: 10.02.2020)\*.

20. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління: Наказ МВС України від 16.11.2018 № 932.

21. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

22. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014. *Офіційний сайт ВРУ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 06.04.2020).

---

\* Вказаний акт втратив чинність на підставі.

## Список рекомендованої літератури

1. Бандурка О. М. Професійна етика працівників міліції: навч. посіб. Х.: ХНУВС, 2011. 262 с.
2. Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. 2016. № 2. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 87–91.
3. Василевська Т. Е., Саламатов В. О., Мурашевський Г. Б. Етика державного управління: підручник / за ред. Т. Е. Василевської. Київ: НАДУ, 2015. 204 с.
4. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / І. Безклубий, І. Гриценко та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 448 с.
5. Гіда Є. Деонтологічні основи правоохоронної діяльності міліції України. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 120 с.
6. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 529 с.
7. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ: НАВС, 2012. 36 с.
8. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія: навч. посіб. Київ: ВІРА-Р; Дакор, 2000. 506 с.
9. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
10. Кальченко В. Етика поліцейського. Заборона використання катувань / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.; відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.
11. Кельман М. С., Восьний В. І. Загальна теорія держави і права (у запитаннях і відповідях): методичні рекомендації / упор. М. С. Кельман, В. І. Восьний. Тернопіль: «Терно-граф», 2007. Вид. 4-те, випр. і доп. 100 с.
12. Кондратьєв И. М. Гуманизм и справедливость как профессиональное требование, правовая и нравственная норма деятельности сотрудников органов внутренних дел. *Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел*: межвузовский сборник научных трудов. Киев: КВШ МВД Украины, 1991. С. 52–60.
13. Кривов'яз О. В. Характеристика деонтологічних стандартів забезпечення правопорядку у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку. *Офіційний сайт БПУ*. URL: [http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang](http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=573%3A260613-10&catid=72%3A1-0613&Itemid=89&lang) (дата звернення: 01.05.2020).

14. Кукушин В. Поліції деонтологічні норми і кодекси/ Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. 1231 с.

15. Маськовіта М. М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 287–291. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn\\_2016\\_837\\_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48) (дата звернення: 06.04.2020).

16. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. Ю. І. Римаренко, Ю. Я. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. Київ, 2002. 128 с.

17. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року); редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

18. Пендюра М. М. Уніфікація норм поліцейської деонтології. Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку: матеріали науково-теоретичної конференції (2 червня 2016 року); редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ: НАВС, 2016. С. 101–104.

19. Проневич О. С. Імплементация европейских деонтологических стандартов профессиональной деятельности полицейских у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.

20. Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України: метод. посіб. для працівників ОВС. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 128 с.

21. Професійна етика юриста: підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серeda та ін.; за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький: ХУУП, 2016. 358 с.

22. Римаренко Ю. Деонтологічні кодекси поліції. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

23. Римаренко Ю. Європейський кодекс поліцейської етики. Етика чи право / Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1.

24. Римаренко Ю. І. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект). Міжнародна поліцейська енцикло-

педія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. 2. Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1223 с.

25. Сливка С. С. Професійна етика працівників міліції: монографія. Львів: Вільна Україна, 1995. 127 с.

26. Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.

## **Авторський колектив**

**Марковський В. Я.,**

кандидат юридичних наук

*(розділи 1, 2, 3, розділ 4, підрозділи 4.2, 4.3, 4.4, 4.6), розділ 6)*

**Савайда О. І.,**

кандидат юридичних наук, доцент

*(розділ 1, розділ 4, підрозділи 4.1, 4.5, 4.6)*

**Тополевський Р. Б.,**

кандидат юридичних наук, доцент

*(розділ 5, підрозділи 5.1, 5.2, 5.3)*

**Шопіна І. М.,**

доктор юридичних наук, професор

*(підрозділ 4.4)*

**Андрусяк І. П.,**

кандидат юридичних наук, доцент

*(підрозділ 5.4)*

**Марковський В. Я.,  
Савайда О. І.,  
Тополевський Р. Б.,  
Шопіна І. М.,  
Андрусак І. П.**

**ПОЛІЦЕЙСЬКА  
ДЕОНТОЛОГІЯ**

*Навчальний посібник*

Редагування *Наталія Громоцька*

Макетування *Надія Лесь*

Друк *Іван Хоминець*

---

Підписано до друку 23.12.2020 р.  
Формат 60×84/16. Папір офсетний.  
Віддруковано на різнографі. Умов. друк. арк. 18,37.  
Наклад 100 прим. Зам. № 91-20.

Львівський державний університет внутрішніх справ  
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру  
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.  
№ 2541 від 26 червня 2006 р.